

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARSI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ
TÜRKİYE – AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Vefa BABAYEVA
1050Y81202

İstanbul, Mayıs 2013

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARSI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ
TÜRKİYE – AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Vefa BABAYEVA

1050Y81202

Danışman: Doç. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK

İstanbul, Mayıs 2013

T.C.
İSTANBUL TİCARET UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi Vefa Babayeva' nın “Haydar Aliyev Dönemi Türkiye Azerbaycan İlişkileri” konulu tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

Adı - Soyadı	İmza
Tez Danışmanı :	.....
Jüri Üyesi :	.....
Jüri Üyesi :	.....

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCU Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Özet

Aynı etnik kökene dayalı Azerbaycan - Türkiye ilişkileri tarih boyu dostluk ve kardeşlik çerçevesinde yürütülmüştür. Azerbaycan'ı bağımsızlığının ardından tanıyan ilk devlet Türkiye olmuştur. Özellikle SSCB döneminde çok sınırlı bir düzeyde seyreden Azerbaycan - Türkiye ilişkileri Sovyetlerin yıkılmasından sonraki dönemde tekrar canlanmış, Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde etmesiyle iki devlet daha da yaklaşmıştır. 1993–2003 yılları arasındaki 10 yıllık bir dönemi kapsayan Haydar Aliyev döneminde Türkiye Azerbaycan ilişkileri büyük aşama kaydetmiştir. İlk dönemde Türkiye ile temaslarda bir soğukluk yaşansa da, bu durum çok kısa sürmüştür. Rusya'yı yatıştırma politikası olarak görülen bu dönemde Aliyev Rusya, ABD ve komşu devletler arasında denge siyaseti yürüterek daha verimli iç ve dış politika açısından bölgede istikrarın korunmasını sağlamağa çalışmıştır. Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının ülke çıkarları doğrultusunda kullanılması için Aliyev "Asrın Antlaşması"yla Hazar enerji kaynaklarını tüm dünyaya tanıtarak Batılı devletlerinin ilgisini ülkeye çekmeyi başarmıştır. Aliyev döneminde Türkiye Azerbaycan ilişkileri başta siyaset ve ekonomi olmak üzere, hemen hemen tüm sosyal alanlarda büyük gelişme göstermiştir. Zamanla iki ülke arasındaki yakınlık, yapılan çalışmalarla stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır.

Abstract

Azerbaijan - Turkey relations based on the same ethnic root were conducted of friendship and brotherhood throughout the history. Turkey was the first state which is recognizes the independence of Azerbaijan. Especially, during a USSR period, presenting very limited level of Azerbaijan-Turkey relations, after the collapse of the Soviet Union relationships again revitalized, more than two States closer to the company obtaining the independence of Azerbaijan. During the period of Haydar Aliyev which covering 10 years between 1993 -2003 Azerbaijan and Turkey has made great progress in relationships. While there have been cold talks with Turkey in the first period that it did not last very long. The period seen as appeasement of Russia, Aliyev executing the equilibrium policy among Russia, The United States and other neighboring states more efficient in terms of execution of domestic and foreign policy, tried to ensure the protection of stability in the region. For the use of natural resources in the interests of Azerbaijan, Aliyev was introducing Caspian energy resources with "Treaty of the century" to the world, has managed to attract the attention of the Western states. During Aliyev period Azerbaijan - Turkey relations including politics and economy, have shown great improvement in almost all social areas. Over time, the intimacy between two countries, has reached the level of strategic partnership.

KISALTMALAR

A.g. e	: adı geçen eser
A.g.m	: adı geçen makale
A.g.t.	: adı geçen tez
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	: Azerbaycan Halk Cephesi
AİOC	: Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi
AKP	: Azerbaycan Komünist Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DTÖB	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KEİÖ	: Karadeniz Ekonomi İşbirliği Örgütü
KGB	: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
KİP	: Kafkasya İstikrar Paktı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSBC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Nakliyat Koridoru
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği

İÇİNDEKİLER

ÖZET(ABSTRACT).....	III
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ	1
1. HAYDAR ALİYEV ÖNCESİ DÖNEM: SOVYETLERİN DAĞILMASI ve BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDE AZERBAJYAN'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER (1991–1993).....	5
1.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Kafkasya'da İzlediği Bölgesel Politika.....	5
1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti ve Türkiye Azerbaycan İlişkilerinin Tarihçesi.....	8
1.3. Azerbaycan'ın Bağımsızlık Süreci ve Ayaz Mütellibov Dönemi (1990– 1992).....	15
1.4. Ebülfez Elçibey Dönemi (1992–1993) ve Türkiye ile İlişkiler.....	20
2. HAYDAR ALİYEV KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	27
2.1. Haydar Aliyev Kimdir?.....	27
2.2. Azerbaycan Kommunist Partisi Sekreterliği Yılları.....	31
2.3. Haydar Aliyev'in İktidara Geliş Süreci ve Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri.....	37
3. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAJYAN CUMHURİYETİ ve TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ (1993–2003).....	54

3.1. Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Genel Boyutları.....	54
3.1.1. Siyasi İlişkiler.....	64
3.1.2. Askeri İlişkiler.....	76
3.1.3. Ekonomik ve Ticari İlişkiler.....	80
3.1.4. Eğitim ve Kültürel İlişkiler	89
3.2. Aliyev Döneminde Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Enerji ve Ekonomik Boyutları.....	93
3.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan: Ana İhraç Petrol Boru Hattı.....	102
4. HAYDAR ALİYEV’İN ve TÜRKİYE’NİN DAĞLIK KARABAĞ SÜRECİNDEKİ ROLÜ.....	107
4.1. Dağlık Karabağ Olayları ve Karabağ Sorununun Ortaya Çıkışı.....	107
4.2. Haydar Aliyev iktidarının Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları ve Bu Konuda İzlediği Politika.....	113
4.3. Azerbaycan Topraklarının Ermenistan Tarafından İşgali Sorununun Çözümünde Türkiye’nin Rolü: Karabağ Sorunu ve Türkiye.....	128
5. YAKIN DÖNEM TÜRKİYE AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ.....	140
5.1. Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Yaşanan Son Gelişmeler.....	140
5.2. İki Ülke Arasındaki İlişkilerde Gerginlikler: Sınır Kapılarının Açılması.....	143
5.3. İlişkilerin Normalleşmesi: Azerbaycan-Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi.....	151
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	155
KAYNAKÇA.....	162

GİRİŞ

Çalışmamın araştırma konusu olan ‘‘Haydar Aliyev dönemi Türkiye Azerbaycan ilişkileri’’ oldukça çok boyutlu ve 10 yıllık bir süreyi kapsayan, hakkında çok yazılabilecek bir konudur. Tez çalışmamın başlıca amacı, Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin genel çerçevesini ve tarihsel dönüm aşamalarını ortaya koymak, bu bağlamda, Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan Türkiye cumhuriyeti ilişkilerini analiz etmektir. Bu çalışmada, esasen üzerinde durmaya çalışılan dönem Haydar Aliyev’in yönetimde olduğu 1993–2003 tarihleri arasındaki süreç ve bu dönemde yürütülen dış politika, iki ülke arasındaki ilişkilere dir. Bu kapsamda çeşitli kaynaklar gözden geçirilmiştir. Aliyev dönemi Azerbaycan dış politikası, Türkiye ilişkiler bazında ele alınmıştır.

Aliyev döneminin daha iyi anlaşılabilmesi için bağımsızlığın ilk yıllarında ülkede yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelere de değinmek gerekirdi. Bu bağlamda Çalışmada Aliyev öncesi dönemdeki gelişmelerden de söz edilmiştir. Dönemin siyasi konjoktürünü anlamak bakımından, Tez’de sadece Aliyev dönemi ile sınırlı kalınmamış, Aliyev’e kadarki süreçte Azerbaycan dış politikasının gelişimi, Türkiye ile olan ilişkiler genel hatlarıyla, kronolojik bir şemada ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye - Azerbaycan ilişkileri farklı-farklı boyutlarda incelenmiş, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihi ve günümüzdeki durumu, aynı zamanda Aliyev öncesi ve sonrası dönem de kısaca değerlendirilmiştir.

Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri arasında Azerbaycan özel bir konuma sahiptir. Coğrafi yakınlık ve iki halkın dilinin bir birine olan benzerliğinin de iki ülke ilişkilerinin gelişmesi açısından olumlu bir etken oluşturduğu söylenebilir. Türkiye için Azerbaycan ortak dil, kültür ve tarihin paylaşıldığı önemli bir ülkedir. Aynı zamanda Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesine en yakın lehçedir. Dialekt farklılıklarına rağmen aynı dili konuşmamız, tarihsel bağlantılarımız ve kültür ortaklığımız Türkiye-Azerbaycan İlişkileri’nin gelişmesinin en önemli nedenlerindedir. Buna paralel Türk iş adamlarının ticaret ve yatırım için Türk cumhuriyetleri arasında en fazla tercih ettikleri ülke de Azerbaycan olmaktadır. Türkiye Azerbaycan’nın Bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olmanın yanında ilk büyükelçilik açma anlaşmasını da

Türkiye ile yapmıştır. Türkiye ve Azerbaycan Türkleri, İdris Balın deyimiyle «aynı milletin evlatları» olarak uzun yıllar boyunca aynı çatı altında yaşamışlardır. Fakat özellikle Osmanlı ve Safeviler döneminde bu iki Türklük arasında kopukluk, devlet düzeyinde çatışmalar yaşansa da, ciddi bir toplumlararası gerilime yol açmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'la, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile 11 km uzunluğunda ortak sınırı bulunmaktadır. Diğer devletlerle kıyaslandığında Türkiye Azerbaycan'ın en yakın dostudur. Her iki devlet arasında güçlü siyasal, ekonomik ve kültürel bağlar vardır. Azerbaycanlılar ve Türkiye Türkleri aynı ırktan ve aynı kökten geldikleri için, her iki devlet birbirlerini “kardeş devlet” olarak görmektedir. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde zaman-zaman gerginlikler yaşansa da, genellikle her iki devlet, ilişkilerini dostluk ve kardeşlik içinde sürdürmüştür. Özellikle Sovyetlerin yıkılmasından sonraki dönemde iki devlet daha da yaklaşmış, ilişkiler stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Bu durum sosyal, ekonomik ve siyasi alanda da etkisini göstermiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) 1990'ların başında dağılmasının ardından oluşan kaotik ortamda bağımsızlığını ilan eden Kafkas ülkelerinden biri olan Azerbaycan doğal olarak Türkiye'nin Kafkaslar Bölgesi'nde ilgi gösterdiği en önemli ülke haline gelmiştir. Azerbaycan'ın jeopolitik olarak çok önemli bir konumda yer alması, Rusya, İran ve Ermenistan gibi ülkelerin Azerbaycan üzerinde çeşitli çıkarlarının bulunması, iki ülke ilişkilerinin dış faktörler olmaksızın gelişim göstermesini engellemiştir. Özellikle Rusya'nın, Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra da ülke üzerindeki nüfuzunu koruma çabasında olması, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini gölgelemiştir. Azerbaycan Sovyetler işgali altında bulunduğu 1991 yılına kadar Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler tam kesilmiş olmasa da, çok sınırlı şekilde olmuştur. Azerbaycan'ın kendi başına Türkiye ile ilişkileri söz konusu olmamıştır. 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması sürecinden itibaren ise iki toplum arasındaki ilişkiler yeniden yoğunluk kazanmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler her bir Cumhurbaşkanı döneminde farklı boyutlara taşınmıştır. 8 Eylül 1991 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı Ayaz Müttalibov'un tamamen RF'nin kontrolündeki siyaseti, Rus ordusunun 1992 tarihindeki Hocalı Katliamı'nda yer alması ile çökmüştür. Müttalibov, muhalefetin de baskısıyla 06 Mart 1992 tarihinde istifa etmek zorunda kalmış; bu tarihten 18 Mayıs 1992 tarihine kadar geçen süre içinde, devlet başkanlığı görevini vekâleten Yakup Memmedov üstlenmiştir. Onun döneminde

Azerbaycan – RF ilişkilerinde mesafeli bir tavır ortaya konmuştur. Azerbaycan Halk Cephesinin (AHC) seçimleri kazanmasıyla Azerbaycan tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Devlet başkanı Ebulfez Elçibey, Türkiye’yle iyi ilişkiler kurulmasına önem vermiş; Rusyanın bölgedeki etkinliğinin sona erdirilmesi için çaba göstermiştir. Elçibey’in Türkiye ile iyi ilişkiler kurması üzerine endişeye kapılan Rusyanın harekete geçmesi ve bir yandan da Azerbaycan’daki karışıklıkların büyümesi üzerine, 4 Haziran 1993’te Suret Hüseyinov’un Gence’de başlattığı ayaklanma ile Elçibey görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Türkiye, bu yıllarda Elçibey’in iktidar mücadelesine karışmamıştır. Bu devreden itibaren, Haydar Aliyev, yönetim içinde yer almaya başlamış; daha sonra yönetimin başına geçmiştir. Azerbaycan’da H. Aliyev ile birlikte, sakin bir dönem geçirildiği söylenebilir. Bunun temel sebebi, Aliyev’in uzun süreli bir devlet adamı tecrübesine sahip olmasıdır. Aliyev döneminde tektaraflı politikalara son verilerek, Batı, Rusya ve Doğu arasında “Denge Siyaseti” yürütülmeye çalışılmıştır. Aliyev döneminin uzun sürmesi ve göreceli bir istikrarın olması nedeniyle Azerbaycan ve bölge politikalarında etkisi daha büyük olmuştur. Çalışmada, Aliyev yönetiminin genel ilkeleri, Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri bazında, dış politika siyaseti anlatılmıştır.

Tez çalışmam Giriş ve Sonuç bölümlerinin dışında beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Tezin amacı, genel çerçevesi, bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Tez çalışmamın birinci bölümünde, Azerbaycan’ın bağımsızlık sürecinde meydana gelen siyasi gelişmeler, Sovyetlerin dağılması, Ayaz Mütellibov ve Ebulfez Elçibey dönemi ele alınmıştır. Aynı zamanda Osmanlı dönemi Türkiye Azerbaycan ilişkilerine de kısaca değinilmiştir. Bu bölüm çerçevesinde Haydar Aliyev’e kadarki dönemde Azerbaycan’ın dış politikası, Türkiye ile olan ilişkiler, bağımsızlık mücadelesi dönemi değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Haydar Aliyev’in biyografisi, kimliği hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde aynı zamanda Aliyev’in Komünist Partisi Sekreterliği Yılları ve iktidara geliş süreci anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, 1993–2003 yılları Haydar Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan ile Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik, eğitim, askeri ve diğer ikili ilişkiler, Azerbaycan’la Türkiye arasında yürütülen enerji politikası, Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) petrol boru hattı incelenmiştir. Çalışmanın en kapsamlı bölümü üçüncü bölümdür dizebiliriz. Dağlık Karabağ olayları Tez’in dördüncü bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde, Aliyev’in Azerbaycan’ın en önemli sorunu olan Karabağ sorununa çözüm arayışları, Karabağ sorununun çözümünde Türkiye’nin rolü, Aliyev

göreve geldikten sonra Sorunun çözümü konusundaki girişimleri, Türkiyenin ve küresel aktörlerin Dağlık Karabağ konusundaki politikaları anlatılmaktadır. Beşinci bölümde ise Haydar Aliyev sonrası, Yakın dönem Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde yaşanan gelişmelere ışık tutulmaya çalışılmış, İlham Aliyev iktidarı döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler kısaca ele alınmıştır. Aynı zamanda bu bölümde, son yıllarda iki ülke arasında hızla gelişen yatırım projelerine de değinilmiştir.

Tez çalışmamda Azerbaycan, Türk ve Rus dillerindeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Kaynaklara ulaşmada Bakü ve İstanbul kütüphanelerinden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra, İnternet ortamındaki çalışmalara da başvurulmuştur. Ayrıca, iktidar ve muhalefet basını kaynaklarından faydalanılmış, basın haberleri ve gazete makalelerinden yararlanmakla objektif bir bilimsel tez ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. HAYDAR ALİYEV ÖNCESİ DÖNEM: SOVYETLERİN DAĞILMASI ve BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDE AZERBAYCANDAKİ SİYASİ GELİŞMELER (1991–1993)

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Kafkasya'da İzlediği Bölgesel Politika

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu süreç sonunda SSCB'nin Aralık 1991'de kendini feshetmesi dünya politikasında önemli değişimlere neden olmuştur. 1917'de kurulan SSCB'nin çöküşü yeni bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmış ve Avrasya haritası yeniden şekillenmiştir. Sovyetler'in dağılması ile Soğuk Savaş sona ermiş ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması, ABD'nin küresel hegemon olacağı tek kutuplu bir uluslararası sistemin oluşmasına neden olmuştur. Aynı ayrı uluslardan oluşan eski Sovyetler birliği 70 yıl boyunca "emredici planlama" ile Rusların egemen olduğu tek merkezden yönetilmiştir. Bu zaman içinde Rusya kendi doğal sınırları dışında olan ülkelerin hürriyetsizliğinin yanı sıra, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını olabildiğince sömürerek sanayileşme alanında büyük atılımlar yapmıştır.¹ 1991 yılında SSCB'nin tarih sahnesinden silinmesinin ardından dünya yeni bir yapılanmaya gitmiştir. Baltık ve Kafkasya ülkeleri hızlı bir şekilde bağımsızlığa ve Rusyadan koparak Batıya entegre yoluna girmiştir. Güney Kafkasyada üç bağımsız devlet Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri oluşmuştur. Kafkasya bölgesi jeopolitik konumu, sahip olduğu enerji ve zengin doğal kaynakları sebebiyle tarih boyu büyük devletlerin göz koyduğu bölgelerden biri olmuştur.

Güney Kafkasyadaki ülkelerin Türkiye ile sınırının bulunması Türkiye'nin bu bölgeye etkisinin güçlü olmasına neden olmuştur. Ayrıca coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin taşıdığı önem Türkiye'yi bölge ile yakından ilgilenmek durumunda bırakmıştır. Türkiye bu bölgede etkisini ilk başlarda Azerbaycan'la hissettirmiştir. Oysa Rusya Güney Kafkasyayı halen kendi toprağı olarak görmekteydi.

---

¹ Elnur Cemilli, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 9

Rusyanın bu tutumu Kafkasya’da olumlu karşılanmıyor ve artan rus baskılarının önlemek için bağımsız olmuş bu devletler Amerika Birleşmiş Devletler (ABD) ve Avrupa ile işbirliğine gitmek zorunda kalıyorlardı. Bu dönemde Türkiye’nin Güney Kafkasyada güçlenmesini sağlayacak iki kale vardır. Birincisi Azerbaycan, ikincisiyse Gürcistandı. Azerbaycan Türkiye’yle etnik, dini, kültürel ve ortak tarih bakımından aynı hisleri paylaştığı için Türkiye burada o kadar da zorluklar yaşamamıştır.² Soğuk Savaş dönemini sona ermesiyle birlikte Kafkasya enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması için rekabet ve coğrafi konumundan gelen stratejik önemi dolayısıyla, uluslararası politikadaki büyük oyuncuların etkili olmaya çalıştıkları bir bölge olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasının hem Kuzey Atlantik Paktı (NATO) hem de Türkiye açısından çok önemli yansımaları olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktürde Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’da izlediği dış politika da değişmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve beş Türk Cumhuriyeti’nin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye’nin bölgeye bakış açısını ciddi şekilde değiştirmiştir. Türkiye’nin bu ülkelerle olan tarihsel ve kültürel bağları sebebiyle bu ülkelerle Batı arasında bir köprü rolü üstlenebileceği ve bölgesel güç niteliğini kuvvetlendirebileceği fikri savunulmuştur.³ Türkiye için Kafkasya hem Orta Asya’ya açılan kapı, hem de etkili ola bileceği bir bölgedir. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye bölgesel güç konumunu ön plana çıkararak aktif bölgesel iş birlikleri içerisine girmiş Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nden (KEİÖ), Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne kadar yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin uluslararası örgütlere üyeliğini desteklemiş ve teşvik etmiştir. Orta Asya - Kafkas ülkelerinin bir birinin ardına bağımsızlıklarını ilan etmelerini takip eden 1991–1995 döneminde, Türkiye bu devletleri tanıyan ilk devlet olarak bölgede model ve lider olma çabasına girişmiştir.⁴

1991’ in sonuna gelindiğinde Türkiye, bölgedeki yeni devletleri tanıyan ilk devlet olma özelliğini kullanarak, özellikle Türk cumhuriyetleriyle sıkı diplomatik ilişki içerisine girmiştir. 1990’ların ilk yarısında Türkiye, yeni siyasal, ekonomik ve sosyal model arayışı içinde olan ve batıyla yakınlaşmak isteyen Türk Cumhuriyetleri için çekici bir model olarak görülmüş, bu ülkeler de aynı zamanda Türkiye ile ilişkilerini

---

² a.g.e., s. 100

³ Gökhan Özkan, Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri Ve Türk Dış Politikası’na Yansımaları, **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.1. S.12 (2010) s. 120

⁴ Emrah Denizhan, Türkiye’nin Kafkasya Ve Orta Asya Politikası Ve TİKA, **Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi**. C.2. S.1 (2010) s.18

geliştirmeye çalışmışlardır. Zira Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra birlik içerisinde bulunan ülkelerin ekonomi, siyaset, askeri ve eğitim alanları başta olmak üzere hem kendi aralarında hem de uluslararası sistem ile işbirliğinde bulunmaları ve mevcut işbirliklerini geliştirmeleri en önemli ihtiyaçlardan olmuştur. Türkiye'nin bu ülkelere yakınlaşması, bölgenin İran kontrolüne girmesini ve Rusya'nın bölgeye tekrar nüfuz etmesini istemeyen ABD ve Avrupa Birliği (AB) tarafından da desteklenmiştir.

Devam eden belirsizlik içinde Sovyetler Birliğindeki gelişmeleri daha sağlıklı ve süratli biçimde değerlendirebilmek ve daha doğru kararlar verebilmek için Türkiye Eylül 1991'de bölgede incelemelerde bulunmak üzere iki heyet oluşturdu. Heyetlerden biri Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerini, diğeri ise Ukrayna, Moldova, Gürcüstan ve Ermenistanı ziyaret ederek bu ülkelere Türkiye'nin yakın ilgisini iletecek ve geçiş döneminde Türkiyeden beklentilerini saptayacaktı.⁵ Zamanlaması iyi ayarlanmış bu geziler bölge ülkelerinde Türkiye'nin rakipleri arasında öne fırlamasına yardımcı olmuştur. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bölgede aktif bir dış politika izlemiş ve özellikle tüm Orta Asya ülkeleriyle diplomatik ve ekonomik ilişkiler kuran ilk ülke olmuştur.⁶ Dışişleri Bakanlığı himayesinde 1992 yılında kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi kurumlar vasıtasıyla bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi bölgedeki güç dengelerini ciddi şekilde etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması bölgede güç boşluğu yaratmış, bu güç boşluğunu doldurmak isteyen bölgesel ve küresel güçler arasında rekabet başlamıştır. Bölgede Rusya'nın tekrar nüfuzunu artırmasını ve Çin ve İran gibi bölgesel güçlerin etkinliklerini artırmasını istemeyen batılı ülkeler Türkiye'nin bölgede etkinliğini artırma çabalarını desteklemişler. Orta Asya ve Kafkaslardaki Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettikleri andan itibaren Türkiye bu ülkelerle askeri, ekonomik ve siyasal ilişkilerini ilerletmiş; başta savunma, emniyet ve istihbarat olmak üzere farklı alanlarda ikili yardım programları tesis etmiştir.

Türkiye ile NATO'nun Orta Asya ve Kafkasya'da çıkarlarının örtüştüğü en önemli alanlardan biri de enerji güvenliği meselesi olmuştur. Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslarda uyguladığı bölgesel politikalarda enerji giderek daha önemli bir yer tutmuştur. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı gibi enerji alanında yapılan işbirlikleri,

⁵ Mustafa Aydın, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (1980–2001), **Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler**, Ed.Baskın Oran, 2.C. İletişim Yayınları, 2006, s. 376

⁶ Özkan, Soğuk..., a.g.e., s.120

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için fırsatlar yaratmıştır. 2006'da Rusya'yla Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi ve Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınan gaz hacminde düşüşün yaşanması sebebiyle enerji arzının güvenilebilirliği hususunda artan endişeler, çok sayıda Amerikan ve Avrupalı yetkilinin Avrupa'nın enerji güvenliğinde NATO'nun daha fazla rol alması çağrısında bulunmalarına sebep olmuştur. Hatırlatalım ki, Rusya'yla Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizinde Türkiye dâhil birçok ülkenin etkilenmesi Avrupa Birliği ülkelerinin, aynı zamanda NATO üyesi olan bu ülkelerin enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olmaları çok ciddi bir problem olarak görülmekteydi. Bu yüzden de Orta Asya ve Kafkaslarda bulunan zengin doğalgaz ve petrol yatakları Rusya'ya bağımlılığın azaltılmasında AB tarafından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. ABD ve Avrupa ülkeleri boru hatları konusunda Rusya'ya alternatif güzergâhlar oluşturmaya çalışmışlar, bu şekilde Rusya ve İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltmayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda stratejik coğrafi konumu Türkiye'ye Hazar bölgesi petrol ve doğalgazının Avrupa pazarlarına taşınmasına bir enerji köprüsü olma fırsatı sunmuştur.⁷ ABD Avrupa ülkelerinin enerji alanında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için Orta Asya ve Kafkasya petrol ve doğalgazının Rusya dışındaki güzergâhlardan Avrupa'ya ve uluslararası piyasalara taşınmasını sağlayacak BTC ve Nabucco gibi projeleri desteklemiştir.

1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti ve Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin tarihçesi

Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Kafkasya'da Avrupa ile Asya arasında, Hazar denizinin kıyısında yerleşen zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip bir ülkedir. Ekonomisi özellikle petrol ve petrol sanayisi, doğal gaz ve petrokimya ürünleri sahalarına yönelmiştir. Azerbaycan'ın Rusya Federasyonu (RF), Gürcistan, Ermenistan, İran ve Türkiye ile sınırı bulunmakta olup, Hazar denizi vasıtasıyla Kazakistan ve Türkmenistan'la da komşudur. Dünyadaki 11 iklim çeşidinin 9'una sahip olan Azerbaycan Kafkasya'da en yüksek nüfusa ve yüzölçümüne sahip ülkedir. Azerbaycan'ın en önemli özelliği tarihi geçit ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır.

---

⁷ Gökhan Özkan, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**. C.4. S.7 (2010) s. 19

Azerbaycan'ın içinde bulunduğu önemli jeopolitik konumu itibarile bu bölge hem bölgesel, hem de bölge dışı aktörlerin mücadelesini kaçınılmaz kılmıştır. Eski devirlerde İpek Yolu'nun geçtiği Azerbaycan ve onun yer aldığı Kafkasya, doğu ve batıyı birbirine bağlayan bir koridor özelliği taşımıştır. Azerbaycan toprakları, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli güçler tarafından işgal edilmiş, bu güçler kendi denetimlerindeki bölgelerde diğerinden farklı bir yapı oluşturmuşlardır. Bugünkü Azerbaycan, tarihi ve siyasi sebeplerden dolayı ikiye ayrılmış durumdadır. Başta Aras nehri hudut olmak üzere Güneyde kalan kısmı İran içerisinde bulunmaktadır.⁸

Türk kavimlerinin Kafkasya ile ilişkilerinin tarihi çok eskiye bağlanmaktadır. Türklerin Azerbaycan'a geliş tarihlerinin Milattan önceki zamanlara, Saka-İskit dönemine tesadüf ettiği söylenmektedir. M.S.395-96 yıllarında Hun Türklerinin bir kısmının Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken, bir kısmının da Kafkaslar üzerinden Anadoluya indiklerini, İç Anadolu bölgesine kadar geldikten sonra Azerbaycan Bakü yoluyla kuzeye merkezlerine döndüklerini biliyoruz.⁹ Bölgeye yönelik Türk nüfuzu, muhtemelen IV yüzyılda Hunlar döneminde başlamış ve sonrasında devam etmiştir. XI yüzyılda Selçuklu Türklerinin bölgeye yerleşmeleri ile bölgenin Türkleşmesi süreci daha yoğun bir biçimde işlemiş ve Moğol istilâsı sonrasında da sayıca üstün durumda olan Türk toplulukları, Kafkasya'nın bütününde son derece önemli bir konuma gelmiştir.¹⁰

Azerbaycan adı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Azerbaycan kelimesi M.Ö.331.sonra Büyük İskenderin hizmetine giren İranlı satrap Atropates'in adından gelmektedir. Atropates İskenderin ölümünden sonra, önceleri onun adına yönettiği Küçük Medya bölgesinde müstakil bir krallık kurmuş ve bu devlete Atropates'in ülkesi anlamında Grekçe Atropatane adı verilmiştir.¹¹ Daha sonraları Süryanicede Azarbaygan şeklinde telaffuz edilen kelime Arapçada g/c değişikliğiyle Azerbaycan'a dönüşmüştür. İsmi'nin pehlevicede azer ve baygan kelimelerinden teşkil edilmiş olduğu veya şahıs adından geldiği gibi görüşler mitolojiden ibarettir. Azerbaycan adının Büyük İskenderin ölümünden sonra burayı yöneten komutanlardan Atropates'ten geldiği söylendiği gibi, Mecusi diniyle ilgili olarak "od" anlamındaki "azer" ve "muhafız" anlamındaki "baygan" kelimelerinden de geldiği söylenmektedir. Ancak bu yer adının etimolojisi

⁸ TİKA, **Azerbaycan Ülke Raporu**, Ankara, 1996, s. 4

⁹ a.g.e.

¹⁰ Mehmet Alpargu, Güvenlik Boyutunda Türkiye - Azerbaycan İlişkileri, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Y.2, S.3 (Şubat 2004) s. 1

¹¹ Okan Yeşilot, **Ateş çemberinde Azerbaycan**, İstanbul, Yeditepe yayın evi, İstanbul, 2010, s. 1

yapılırken burada hâkimiyet süren Kaçar (Hazar) Türklerinin ismi de göz önünde bulundurulmalıdır.¹² Azerbaycan tarihini özetlemeye çalışırsak, aşağıdaki dönemlere ayıra biliriz:

1. Selçuklular döneminde Azerbaycan
2. Atabeyler ve İlhanlılar dönemi
3. Safeviler dönemi
4. Afşar ve Kaçar dönemi
5. Hanlıklar devri
6. Bağımsız Azerbaycan dönemi 1918–1920
7. Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan
8. Bağımsızlık dönemi 1991’den bugüne kadar¹³

XVI yüzyılın başında kurulan Safevî Devleti, bugünkü Azerbaycan topraklarını da içine alan ve Şah İsmail tarafından kurulmuş olan bir devlet olmuştur. Safevî Devleti’nden sonra, İran’da egemen olan Afşarlardan Türk soylu Nadir Şah da Azerbaycan’ı kontrolü altında tutmuştur. 1747’de onun öldürülmesinden sonra, Türk asıllı Kaçarlar Azerbaycan’da etkin duruma gelmiş ve bu çerçevede yeni kuruluşlar -Azerbaycan hanlıkları oluşmuştur. Bu hanlıklar, kendi bölgelerinde bağımsız bir siyaset izlemişlerdir. Bazen bu hanlıklar, kendi aralarında ittifak yapmışlar, bazen de Osmanlı Devleti, İran veya Rusya ile ittifak içine girmişler. Osmanlı Devleti’nin XVIII yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki etkinliğinin çökmeye başladığı bir devirde, Rus istilâsı şiddetlenmiş ve XIX yüzyılda Gülistan ve Türkmençay Antlaşması ile Kuzey Azerbaycan Rusların eline geçmiş, tarihî Azerbaycan toprakları ise bu istilâ ile ikiye ayrılmıştır. Rusya, bölgenin nüfus yapısını değiştirmek için göç ettirdiği Ermeniler ve Ruslar ile Azerbaycan’daki halk üzerinde baskı yapmaya çalışmıştır. Sadece Doğu Anadolu’dan göçürülen Ermenilerin 100.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

VI. ve VII yüzyıllarda Bizans Sasani savaşlarına sahne olan ve birkaç defa el değiştiren Azerbaycan İslam fütühatından önce 624’te Bizans İmparatoru Herakleious tarafından ele geçirilmiştir. Azerbaycan Hz. Ömer zamanında fethedilmiştir. Hz. Osman Erdebil merkez olmak üzere Azerbaycanın çeşitli şehirlerine asker yerleştirmiş ve İslamiyyetin yayılması için yoğun bir gayret göstermiştir. Emeviler devrinde Azerbaycan Kafkaslardaki fetih hareketleri için bir üs olarak kullanılmıştır. Abbasiler

---

¹² TİKA, a.g.e., s. 4

¹³ İTO, **Azerbaycan Ülke Etüdü**, İstanbul 2002, s. 6

zamanında ise bölge başta Babek el-Hürrem isyanı başta olmak üzere tehlikeli isyanlara sahne olmuş ve bu isyanlar güçlkle bastırılmıştır.¹⁴ Abbasi devletinin zayıflaması sonucu Azerbaycan'da sırasıyla Şirvanşahlar, Sacoğulları, Revvadiler, Sellariler, Şeddadiler ve Ahmedililer gibi mahalli hanedanlar kurulmuştur.

Türklerin Azerbaycan'a ilk girişleri M.Ö. VII yüzyıla rastlar. Sakalar(İskitler) olarak bilinen bu ilk türk grubu uzun yıllar bugünkü Azerbaycan topraklarında yaşamışlardır.¹⁵ Daha sonra Selçuklu devleti kurulmuştur. Büyük Selçuklulardan sonra Azerbaycan İrak Selçuklularının ve İldenizliler hanedanının idaresine girmiştir. Azerbaycan XII ve XIII yüzyıllar arasında Moğollar, Harizmşahlar ve Timurluların hâkimiyetine girmiştir. Timur'un ölümü üzerine Moğol egemenliyinden kurtulan Azerbaycan sırasıyla Karakoyunlular (1406–1468) ve Akkoyunluların (1468–1508) idaresi altına girmiştir. XVI yüzyılın başlarında Akkoyunlu devletinin yıkılmasıyla bölge tamamıyla Safevilerin eline geçmiştir. Osmanlı devleti, Azerbaycan ile yüzyıllar boyunca bir kardeş ilişkisi içerisinde yakınlaşmıştır. 1514'te Yavuz Sultan Selim Safevi hükümdarı Şah İsmayil'i Çaldıranda'da yenilgiye uğratarak, Tebriz ve Güney Azerbaycan'ı Osmanlı topraklarına katmıştır. Kısa süre sonra tekrar Safevi idaresine giren bölge, Kanuni döneminde yeniden Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kanuni'nin 1534'te yaptığı İrakeyn seferi ile bütün Azerbaycan Osmanlı Devleti idaresine girmiştir.¹⁶ Böylece Kanuni bütün Azerbaycan'ı kontrol altına almıştır. Safeviler döneminde ülkede canlanan ekonomik hayat Osmanlılar ile Safeviler arasında başlayan savaşlar ve çeşitli iç çatışmalar neticesinde gerilemiştir. Azerbaycan'da Osmanlı yönetimi tam kurulamadığından ve iç meseleler ülkeyi fazlaca meşgul ettiğinden, bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti kesintiye uğramış ve zaman zaman Safevi yönetimine geçmiştir. Bununla birlikte Safevi devleti Osmanlı Devletine yıllık vergi ödemek şartıyla bu topraklarda hâkimiyetini devam ettirmiştir. Azerbaycan Safevi yönetimindeyken Şirvan, Dağıstan ve Tiflis hanlıklarının Safevilere isyan etmeleri ve Osmanlı'dan yardım istemeleri üzerine Osmanlı Safevi mücadelesi yeniden başlamıştır. 1578'den 1588'e kadar devam eden mücadelenin son yıllarında Özdemiroğlu Osman Paşa Safevileri yenerek Tebriz'i geri almıştır. Şah I Abbas'ın Osmanlı topraklarındaki iç karışıklıklardan faydalanarak Azerbaycan'daki bazı şehirleri tekrar ele geçirmesine

---

¹⁴ Yeşilot, a.g.e., s. 2

¹⁵ a.g.e.

¹⁶ Mehmet Dikkaya, **Orta Asya ve Kafkasya Dönüşüm Süreci ve Uluslararası Ekonomi Politik**, İstanbul, Beta yayınevi, 2009, s. 183

rağmen bölgede Osmanlı hâkimiyeti yer yer devam etmiştir.¹⁷ IV Murat'ın bizzat katıldığı seferde Osmanlılar Azerbaycan'a girmişlerse de bölgeyi Safevi hâkimiyetinden kurtarmak mümkün olmamıştır. Rusların Hazar sahillerine ele geçirmeleri sonunda Osmanlılar güney Azerbaycan'a girmişlerdir. Ancak Nadir Şahın müdahalesiyle bölge tekrar Safevi hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlıların bölgede sürekli kalmaları Nadir şah ve Ruslar tarafından engellenmiştir. Nadir Şahın öldürülmesi üzerine Azerbaycan'daki Safevi hâkimiyeti son bulmuş, Bundan sonra Azerbaycanda Hanlıklar dönemi başlamıştır.¹⁸ IV Murat döneminde Osmanlı'nın Azerbaycan'ı tekrar ele geçirme girişimi olduysa da, bölgeyi Safevi idaresinden geri alamamıştır.¹⁹ Bu dönemde bölge üzerinde Safevi, Osmanlı ve Rusya arasında mücadele sürmüştür. Sonraki 50 yıl boyunca Azerbaycan siyasi çekişme ve iç savaşlara maruz kalmıştır. Bu ekseninde farklı hanedanlıklar bölgeyi paylaşma mücadelesine girmiştir. Kuzey Azerbaycanda Karabağ, Şeki, Gence, Bakü, Derbent, Kuba, Nahçıvan, Talış ve Revan hanlıkları ile güneyde Tebriz, Urmiye, Erdebil, Hoy, Makü ve Meraga hanlıkları bu dönemde kurulmuştur. Bu hanlıklardan hiç biri halkı bir çatı altında toplayamamış ve sonuçta dış güçlere boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Hanlıkların Rusya tarafından işgali sonucu Azerbaycan çarlık Rusyası hâkimiyetine geçmiştir. Hanlıklar ve halk arasında zaman zaman Çarlık Rusyasına karşı isyanlar kalksa da, bu isyanlar kanlı çatışmalardan sonra bastırılabilmiştir. 1813 yılında Rusyayla İran arasında Azerbaycana dair Gülüstan Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Talış, Şirvan, Kuba, Bakü, Gence, Karabağ ve Şeki Hanlıkları Rus İmparatorluğuna, Erivan ve Nahçıvan ise İrana bırakılmıştır. Rusyayla İran arasında süren savaş İranın yenilgisiyle sonuçlanınca 1828 yılında Türkmençay Antlaşması imzalanır. Bu antlaşmalara göre Azerbaycan Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aras'ın kuzeyinde kalan bölge Ruslara; Aras nehrinin güneyinde kalan ve Azerbaycan topraklarının 2/3'sini oluşturan bölge ise İran'a bırakılmıştır. Türkmençayı Anlaşması'ndan sonra Osmanlı-Rus Savaşları başlamıştır.

Azerbaycan topraklarının müstemelekeye çevrilmesi, yöneticilerin istismarı, ağır vergiler sebebiyle 1905 yılında Rusyada baş kaldıran büyük ihtilal sonucu Azerbaycanda da grevler dönemi başlamıştır. 1917 yılında Ekim ihtilalinden sonra tüm Güney Kafkasya bölgesi karışmıştır. Mevcut durum Müslümanlara karşı ermeni bolşevik

---

¹⁷ Yeşilot, a.g.e., s. 4

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ Dikkaya, a.g.e., s. 184

tecavüzünün genişlenmesi Azerbaycan'ın siyasi güçlerinde Müslüman ahalinin güvenliğini korumak amacıyla Osmanlı devletinin hertaraflı yardımına yönelmesi meylini güçlendirmiştir.²⁰ XX yüzyılın başlarında her iki devlet bir birlerine destek olmuştur. 1915 yılındaki Çanakkale savaşlarında Azerbaycanlı gönüllüler türk kardeşleriyle beraber omuz omuza savaşmışlar. Birinci dünya savaşı zamanında ağır durumda olmasına rağmen Osmanlı Azerbaycana askeri yardım göstermiştir. Kafkaz İslam Ordusu 1918 yılında Bakü'nün azad edilmesinde müstesna rolü olmuştur.²¹ Bölgede Rusların giderek güçlenmesinden sakınan Azerbaycanlılar 1917'de Bolşevik Devrimi ile birlikte bağımsızlık mücadelesine başlamıştır. 1-11 Mayıs 1917'de Moskova'da Rusya Müslümanları Kongresi toplanmış, Azerilerin Ermeni ve Gürcülerle bir araya gelerek oluşturdukları Seym Meclisi Nisan 1918'de Güney Kafkasya Federal Demokratik Cumhuriyetini (Transkafkasya) ilan etmiştir. Ancak bu Cumhuriyet iki ayda dağılmıştır.²² Müsavat partisi içerisinde Resulzade başkanlığında oluşturulan Müslüman grup Azerbaycan Milli Şurası ismini alarak 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetini ilan etmiştir.

1918 yılında Haziran ayının 4-de Batumda Halk Cumhuriyeti ile Osmanlı Türkiyeisi arasında daimi barış ve dostluk ilişkileri hakkında anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre ağır ekonomi ve askeri durumda olmasına rağmen, Osmanlı devleti ilk günden Azerbaycan'a yapabileceği yardımı yapmış ve 2 milyon türk lirası tutarında kredi ayırmıştır.²³ Bu anlaşma gereğince ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlamak için Osmanlı güçleri bölgeye gelerek Rusların elindeki Bakü'yü 15 Eylülde ele geçirmiştir. Böylece, 4- 8 Haziran 1918'de bölge devletleri ile Osmanlı arasında Batum Anlaşmaları imzalanmış, Enver Paşa komutasındaki ordu Genceyi almış ardından da 15 Eylül 1918'de Baküyü Ermeni ve Rus işgalinden kurtarmıştır.²⁴ Yapılan antlaşmalarda Güney Kafkasya Devletlerinin sınırların belirlenmesi istenmiş, Azerbaycan'a gerektiğinde askeri yardım yapılacağı Osmanlı tarafından dile getirilmiş, Azerbaycanın Osmanlıyla sınır bir devlet olduğu belirtilmiştir. Ancak 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesiyle Güney Kafkasyada görülen Osmanlı başarısı sona ermiş, antlaşmada yer alan 11. ve 15.

---

²⁰ Vasif Qafarov, **Türkiye Rusya münasebetlerinde Azerbaycan meselesi 1917-1922**, Bakü, Azereşr, 2011, s.185

²¹ **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**, Bakü, 2011, s. 45

²² Dikkaya, **a.g.e.**, s. 184

²³ **Azerbaycan Türkiye bir millet iki devlet Vahid Diaspora**, Bakü, Çaşıoğlu yayınları, 2007, s. 40

²⁴ Necati İyikan (Ed.), **Orta Asya Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010**, İstanbul, Hiperlink Yayınları, 2011, s. 63

maddeler gereği, Osmanlı askeri bölgeden ayrılmıştır.²⁵ Osmanlı güçlerinin çekilmesi ile Bakü İngilizler tarafından ele geçirilmiş ve buradaki petrol İngilizlerce kullanılmaya başlanmıştır.²⁶

1917 Bolşevik ihtilalinden sonra 28 Mayıs 1918 tarihinde Mehmet Emin Resulzade başkanlığında kurulan “Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti” Türkiye tarafından tanınmış, fakat ülke 27 Nisana 28 Nisana bağlayan gece 1920 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilmiştir. M.Resulzade tarafından ilan edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Devletinin varlığı iki yıl sonra bölgeyi işgal eden Bolşevikler tarafından sona erdirilmiştir. Nisan işgalinden sonraki ilk aylarda Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin durumu iyi değildi. 1921 yılında Rusya-Türkiye anlaşması imzalandıktan sonra ilişkilerde anlaşma yerini buldu. Bundan sonra Bakü ile Ankara arasındaki diplomatik siyasi ilişkiler karşılıklı anlayış, yardım ve dostluk şeklinde seyr etmeye başladı.²⁷ 1918 – 1920 arasındaki bu kısa sürede var olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti iki yıl süre ile birçok ekonomik ve politik problemlerle uğraşmıştır.

Azerbaycan, 1922’de SSCB’ye katılmış ve 18 Ekim 1991’de bağımsızlığını ilân edinceye kadar, yaklaşık 70 yıl Rusya’nın egemenliği altında olmuştur. 1936’dan sonra ise Azerbaycan SSC adını almıştır. Bugün 86. 600 km’ yüzölçümüne sahip olan Azerbaycan, Sovyetler Birliğine katıldıktan sonra da devamlı toprak kaybetmiştir. Stalin zamanında yapılan düzenlemeler ile Ermenistan Türkiye Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Azerbaycan arasına doğru uzatılmış ve böylece Anadolu Türkleriyle Türkistan Türkleri arasındaki irtibat kesilmeye çalışılmıştır.²⁸ Zengezur bölgesinin Ermenistan’a verilmesiyle Nahçıvan, Azerbaycan’dan koparılmıştır. Sovyet yönetimi hem İslamcı hem de milliyetçi hareketlere karşı her zaman tedbirini almış ve millet bilincini söndürerek aynı etnik kökenden gelen grupların bir araya gelmelerini, bir güç unsuru oluşturmalarını engellemeye çalışmıştır.

Sovyetlerin dağılma sürecine girdikleri 1980’li yılların sonlarına doğru Karabağ olayları alevlendirilerek Türk Ermeni çatışması başlatılmıştır. Bağımsız Devletler Birliği’ne (BDT) katılmak istemeyen ve müstakil bir Azerbaycan’dan yana olan Azerbaycan halkı 19–21 Ocak 1990 günleri Kızıl Ordu tanklarının Bakü’ye girmesiyle

---

²⁵ a.g.e.

²⁶ Dikkaya, a.g.e., s. 185

²⁷ Musa Qasimov, **Azerbaycan Türkiye Diplomatik Siyasi Münasebetler: Aprel 1920. yıl Dekabr 1922. yıl**, Bakü, Mütercim yayınları, 1998, s. 75

²⁸ TİKA, a.g.e., s. 7

kanlı bir şekilde bastırılmış ve pek çok Azerbaycan türkü katledilmiştir.²⁹ Bu hadiseler Halk Cephesi Hareketlerinin daha da hızlanmasına ve ülkede yayılmasına sebep olmuştur. Bir süre sonra meydana gelen gelişmeler, Azerbaycan'ı bağımsızlık ilânına kadar götürmüştür. Bağımsızlığını daha önce ilan etmiş olan Azerbaycan Cumhuriyeti parlamentosunun 29 Ekim 1991 oturumunda aldığı bir kararla uluslararası camianın eşit haklara sahip bir üyesi olma yönünde irade beyanında bulunmuş ve tanınmak için bütün dünya devletlerine bir çağrı yapmıştır.³⁰

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilân etmesi ve 21 Aralık 1991'de SSCB'nin hukukî olarak sona ermesi, yeni bir ilişkiler sistemi ortaya çıkarmıştır. 1992'de düzenlenen Cumhurbaşkanlığı seçimiyle eski Komünist partisi lideri Ayaz Mütellibov'u başkanlıktan uzaklaştırılarak, Ebülföz Elçibey Azerbaycan Cumhuriyetinin başına geçmiştir. Elçibey seçimlerde oyların %59,4'ünü almıştır.³¹ Ülke topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi, Azerbaycan'ın en önemli meselelerinden biridir. Azerbaycan, uzun yıllar Ermeni saldırılarıyla mücadele etmek durumunda kalmıştır. 1980'li yılların sonunda başlayan bağımsızlık mücadelesi Azerbaycan'ın 1991 yılında tam bağımsızlığa kavuşmasıyla sonuçlanmıştır. Bugün mevcut olan Azerbaycan Cumhuriyeti 12 Kasım 1995 tarihinde referandum yoluyla kabul edilmiş olan Anayasa ile idare edilmektedir.

1.3. Azerbaycan'ın Bağımsızlık Süreci ve Ayaz Mütellibov Dönemi (1990–1992)

SSCB'nin çöküşüyle bağımsızlığa kavuşan devletlerden birisi de Azerbaycan Cumhuriyeti olmuştur. Rusya 1991'de Azerbaycan da dâhil, kendisinden ayrılan devletleri BDT çatısı altında toplamaya çalışmıştır. BDT'ye üye pek çok Cumhuriyetin ekonomik anlamda Rusya'ya bağımlılığı sürmüştür. 1985 yılında Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin başına geçmesi ile birlikte başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma siyaseti bütün Sovyet Cumhuriyetlerini olduğu kadar Azerbaycan'ı da derinden etkilemiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını 18 Ekim 1991 yılında resmi olarak ilan ettiği bir dönemde ülkeyi, 20 Ocak olaylarından sonra AKP (Azerbaycan Komünist Partisi) Birinci Sekreteri görevine getirilen Ayaz Mütellibov yönetiyordu. 18 Mayıs

²⁹ a.g.e.

³⁰ Türkiye'nin Azerbaycan'ın müsteqilliyini tanıması tarihinden (matbuat haberleri), Bakü, 2005, s.51

³¹ TİKA, a.g.e., s. 8

1990'da Azerbaycan'da devlet başkanlığı kurumu tesis edilmiş ve Ayaz Mütellibov Azerbaycan Yüksek Sovyet'i tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³² Şubat 1989 yılında kurulan Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) bu dönemde ülkede çok büyük nüfuza sahipti. Azerbaycan halkının bağımsız bir hayat istekleri Moskova'yı her zaman tedirgin etmiştir. Bu sebepten Moskova yönetimi Azerbaycan devletinin başında Mütellibov'un olmasını AHC iktidarından daha uygun bulmaktaydı. Bu yıllarda Azerbaycan'ın dış politikasında en önemli sorun 1980'lerin sonlarında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı başlatmış olduğu toprak iddiaları durmakta idi. Mütellibov yönetimi sorunun çözümünü Rusya'da görmekteydi. Azerbaycan'daki komünist yönetimin Karabağ'daki olaylara yeterli tepkiyi gösterememesi, Azerbaycan toplumunda siyasi mücadeleye ilgiyi artırmış, Karabağ sorununun çözümünde ulusal mücadelenin gerekliliği inancına bir zemin oluşturmuştur.

Mütellibov, muhalefetin itirazına rağmen, 8 Eylül 1991 yılında devlet başkanlığı seçimlerine gitti. AHC verilerine göre, Bakü'de halkın %80'nin boykot ettiği seçimlere tek aday olarak giren Mütellibov resmi rakamlara göre %98,5 oranında oy alarak cumhurbaşkanı oldu.³³ Muhalefetin seçimlerin ertelemeşi yönündeki taleplerine rağmen, Mütellibov'un devlet başkanlığına seçilmesi ülkedeki gerilimi daha fazla artırmıştır. Azerbaycan Bağımsızlığını kazansa da Mütellibov demokratik seçimle iktidara gelmediği için, aynı zamanda Karabağ sorunuyla ilgili olarak gerekli adımlar atmaması sebebiyle kendisine karşı büyük bir muhalif kitle vardı. Mütellibov cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından muhalefetle ilişkileri iyileştirmek için fazla çaba harcamamıştır. AHC'nin seçimlerin demokratik olmayacağı gerekçesiyle aday göstermediği, 1991 yılı devlet başkanlığı seçimini Mütellibov tek aday olarak kazanmıştır. Azerbaycan'daki muhalefete rağmen, Rusya yanlısı politikalar izleyen Mütellibov iktidarı, eski SSCB'nin devamı niteliğini taşıyan BDT'na vücut veren 21 Aralık 1991 tarihli Almatı Bildirisine imza atmıştır. Ancak, muhalefetin parlamentoda etkin olması nedeniyle bu anlaşma onaylanmamıştır.³⁴ Mütellibov, muhalefetin baskıları sonucunda Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmek zorunda kalmıştır. Mütellibov'un, Rusya ile ilişkileri, dış politikasının temel unsuru olarak görmesine ve Karabağ sorununda Rusya'dan yardım

---

³² Bahadır Karimov, **Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993–2003)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, İstanbul, 2007, s. 7

³³ **a.g.t.**, s. 9

³⁴ Zeynep Salmanlı, **1991 sonrası Türkiye Azerbaycan İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı. Ankara, 2007, s. 20

beklemesine karşılık olarak, Rusya Azerbaycan'a bağımsız bir ülke olarak bakmamıştır. Rusya, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımadığı gibi, Azerbaycan'ın bağımsız devlet olarak, Rusya ile Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamasını de defalarca reddetmiştir. SSCB dağıldıktan ve bağımsızlık kazanıldıktan sonra da A. Mütellibov hükümeti Dış Politika'da Rusya ile ilişkilere aşırı önem vererek yürüttüğü siyasette Moskova'nın isteği doğrultusunda hareket ediyordu. Bu durum Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik çıkarlarına uygun olmadığı gibi aynı zamanda ülkenin bağımsızlığına, tehlikesizliğine zarar vermekte idi.

Türkiye, 18 Ekim 1991'de tam bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı bağımsız devlet olarak tanıyan ilk ülke olmuş ve iki bağımsız ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı Mütellibov ağırlıklı olarak Rus yanlısı bir politika izlese de, Türkiye ile ilişkileri geliştirme yönünde de bir çaba içerisinde olmuştur. Türkiye, 25 Mayıs 1991 tarihinde Bakü'de konsolosluk ve 14 Ocak 1992 tarihinde ise büyükelçilik açmıştır. 1992'den itibaren hız kazanan çabalar çerçevesinde Mütellibov 14 Ocak 1992'de Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Daire Başkanı Büyükelçi Bilal Şimşir başkanlığındaki heyeti kabul etmiş ve bu görüşmede iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve karşılıklı olarak büyükelçilikler açılması konusu karara bağlanmıştı.³⁵ Aynı görüşmede Türkiye'ye resmen davet edilen Mütellibov, 23-24 Ocak 1992 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında askeri alan dışında ikili ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin 11 maddelik bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. 25 Aralık 1991 tarihinde Kiril alfabesini bırakan Azerbaycan Cumhuriyeti, Latin alfabesine geçmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu, 1992 yılı içinde Karabağ'ın muhtar bölge statüsüne son vermiş ve Karabağ normal bir bölge haline dönüşmüştür.

Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı olan Ayaz Mütellibov dönemi Karabağ'ın işgali ve iç siyasette karışıklık dönemi olarak hatıralarda kalmıştır. SSCB'nin çöküşü ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemde Rusya yanlısı Mutallibovun yönetimde bulunması, dolayısıyla Azerbaycan'ın dış politikasındaki en önemli aktör Rusyaydı. Karabağ sorununun çözülmesinde de etkin rol Rusya'nın payındaydı. Sovyetlerin son döneminde, Birliğe üye iki devlet arasındaki bir iç sorun olarak kendini gösteren Karabağ problemi, devletlerin bağımsızlığa kavuşmasıyla birlikte tüm bölgeyi yakından etkileyen bölgesel bir sorun haline dönüşmüştür. Muttalibov yönetiminin

---

³⁵ **Halk**, Azerbaycan-Türkiye: Diplomatik İlişkiler Tekrar Kuruldu, 15.01.1992

başarısız yönetimi sonucunda büyüyen problem, global güçlerin de müdahalesiyle uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Muttalibov dönemi dış politikasının en önemli unsurunu oluşturan Karabağ sorununun çözülmesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, her türlü girişime karşın Ermenilerin gerçekleştirdiği yeni işgallerle sonuçsuz kalmıştır. Muttalibov'un büyük ümitler bağladığı Rusya, ikili davranarak, Ermenilere destek vermiş ve hatta Ermeni işgallerine Rus birliklerinin doğrudan katılması, işgalin büyümesini sağlayan en büyük etken olmuştur. Bu durum Muttalibov yönetiminde büyük hayal kırıklığı meydana getirmiş ve yeni çözüm arayışları başlamıştır. Muttalibov yönetimi ister istemez Batılı kurumlara müracaat etmek zorunda kalmıştır. Ve Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi (AGİK) bir takım çalışmalar başlatmıştır. Öncelikle BM, eski ABD Dışişleri Bakanı Cyrup Vance'n başkanlığında bir inceleme heyeti oluşturarak Karabağ'a göndermiş ve bölgede incelemelerde bulunarak durum tespiti yapmıştır. Muttalibov'un dış politikadaki yeni hamlesi başarılı olmuş ve o güne kadar dünya kamuoyu tarafından pek bilinmeyen Karabağ problemi bir anda BM'nin dolayısıyla tüm dünyanın gündemine taşınmıştır.³⁶ Öncelikle, BM'in Karabağ inceleme Heyetine bir temsilci gönderen AGİK, sonraki aşamada sorunun çözümünde daha aktif rol almaya çalışmıştır. Bu çerçevede 24 Mart 1992 tarihinde Helsinki'de AGİK Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısında konu gündeme alınmış, sorunla alakalı Minsk'te bir konferans düzenlenmesi kararı verilmiştir. Bu gelişmeler Muttalibov'un dış politikada yeni bir zaferi gibi gözükse de Ermeni işgallerinin durmaması, Şuşa ve Lâçin'in işgali sonucu oluşan ülke içi kamuoyunun baskısı, yönetimi görüşmelerden çekilmek zorunda bırakmıştır. Bu sonuç, yönetimin Karabağ problemini çözme konusundaki başarısız politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmiş ve Muttalibov'un iktidardan uzaklaştırılmasında önemli bir etken olmuştur.³⁷ Her zaman Moskovaya sadık Mütellibov Moskova'nın talimatlarının dışına asla çıkmamaya özen göstermiştir. Mütellibov döneminde Ermeniler Azerbaycan Türklerine karşı büyük bir katliam gerçekleştirmiştir. 25 Şubat 1992'de Azerbaycan'ın Hocalı yerleşim birimine yapılan saldırılarda 600'ü aşkın Azeri yaşamını yitirmiştir. Mütellibovun her şeye rağmen izlediği Rusya ile yakın politika, Rus Ordusu 366. Alayı'nın 26 Şubat 1992'de Hocalı katliamında aktif rol alması ile çökmüştür. Katliam ve Mütellibov'un bu duruma yeteri

---

³⁶ Reha Yılmaz, Azerbaycan'ın Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2010), s. 73

³⁷ a.g.e.

kadar karşılık vermemesi Azerbaycan kamuoyunda itirazlara yol açmıştır. Mart 1992’de muhalefetin çabaları sonucunda Muttelibov istifa etmiş, Meclis Başkanı olan Yakup Memmedov devlet başkanlığı görevini vekâleten yürütmüştür. Görüldüğü gibi Mütellibov iktidarı bağımsız bir politika yürütmemiştir. Hocalı Katliamı’nın ardından Ayaz Muttalibov muhalefet tarafından 6 Mart 1992’de istifaya zorlanmış ve Anayasaya göre 18 Mayıs 1992’ye kadar devlet başkanlığı görevini vekâleten Meclis Başkanı Yakup Memmedov yürütmüştür.³⁸ Eski Komünist Partisi Lideri Mütellibov tek taraflı politika yürüterek dış politikada başarı sağlayamadı ve onun izlediği siyaset ülkedeki durumu daha da ağırlaştırdı ve Ermeniler Karabağ’da daha güçlenerek ülkenin topraklarının işgal ettiler. İşin ilginç tarafı o ki, Mütellibov Rusya yanlısı siyaset yürütmesine rağmen Ruslar Karabağ’da Ermenileri desteklemekteydi ve Hocalı katliamını Ermeniler Rus ordusuyla birlikte gerçekleştirmişlerdi. A. Müttalibov döneminde Azeri-Ermeni çatışması, giderek bir sıcak savaşa dönüşme eğilimi göstermiştir. 7 Haziran 1992’de düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimiyle Ebülfez Elçibey Azerbaycan Cumhuriyeti’nin başına geçmiştir. AHC öncesinin yaklaşık sekiz aylık dönemdeki dış politikasının altı ayı Mütellibov iktidarı ve son iki ayı da Y. Mammadov yönetimince yürütülmüştür. Mutellibov’un Mart’ta istifaya zorlanmasının ardından Meclis Başkanı sıfatıyla Devlet Başkanlığı görevini yürüten Y. Mammadov döneminde de Türkiye ile Azerbaycan arasında ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yeni adımlar atılmıştır. Bu çerçevede 13 Mart 1992’de iki ülkenin yetkilileri arasında enerji alanında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Ayrıca 2–3 Mayıs 1992’de Başbakan Demirel Yakup Mammadov’un daveti üzerine Bakü’yü ziyaret etmiş, Azerbaycan yetkilileri ile görüş alışverişinde bulunmuş iki bin Azerbaycanlı öğrenciye Türkiye’de burslu eğitim olanağı sağlanması sözü vermiştir.³⁹

Azerbaycan devletinin bağımsızlık süreci döneminde, bir yandan yabancı ülkelerin Azerbaycan’ı resmen tanıma ve uluslararası örgütlere üye olması süreci devam ederken, diğer yandan dış politikada temel ağırlık noktasının Rusya’ya verildiği ve diğer bölge ülkeleri ile de genel olarak dostça ilişkiler kurma politikası yürütüldüğünü görüyoruz. Bu kapsamda Azerbaycan bir sıra uluslararası kurumlara üye olma çabası içerisinde olmuştur. Azerbaycan 8 Aralık 1991’de İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)’ye, 20 Ocak 1992’de AGİK’e, 2 Mart 1992’de BM’ye üye kabul edilmiştir.

³⁸ Cavid Veliyev, **Azerbaycan Dış Politikasının Enerji Boyutu**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Ankara, 2006, s. 65

³⁹ **Halk**, İlişkilerde Yeni Dönem, 28.01.1992, s. 3

1.4. Ebülfez Elçibey Dönemi (1992–1993) ve Türkiye ile ilişkiler

AHC 16 Temmuz 1989 yılında kurulmuş ve başkanlığına Ebülfez Elçibey seçilmiştir. Sovyetler'in Ruslaştırma politikalarını eleştiren Elçibey, tanınan bir Türk milliyetçisi olmuştur. Elçibey milletin adının Türk, Azerbaycan'ın ise Türk dünyasının bir parçası olduğu gerçeklerini söyleyerek Moskova'nın politikasını eleştirdiği için hapse atılmıştır.⁴⁰ Mütellibov, iktidarı süresince iktidar ile AHC arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. İktidarın muhalefete uyguladığı baskılar çerçevesinde resmi basında AHC'ye yönelik kampanyalar artmış, 14 Temmuz'da "Azadlıq" gazetesi kapatılmış ve yalnızca 1990 yazında gözaltına alınan AHC üyelerinin sayısı 250'yi bulmuştur.⁴¹ Yakup Memmedov döneminde 7 Haziran 1992'de devlet başkanı seçimleri yapma kararı alınmıştı. Bu seçimi AHC lideri Ebülfez Elçibey'in kazanacağı kimsede şüphe doğurmuyordu. Bu ise Moskova'nın ve İran'ın işine gelmiyordu. Bu yüzden Mütellibov 14 Mayıs'ta Yüksek Sovyeti yeniden toplayarak devlet başkanlığına geri dönmesine ilişkin karar aldırılmıştır.⁴² Mütellibov'un amacı 15 Mayıs'ta Taşkent'teki BDT toplantısına katılmak, burada Azerbaycan'ı BDT'ye dâhil etmek ve AHC'nin ayaklanmasını bastırmak amacıyla Bakü yakınlarındaki Rus ordusunu göreve çağırmaktı. AHC üyeleri bunu bir darbe girişimi gibi algıladılar ve 14 Mayıs'ta Genel Merkez önünde toplanarak, Yüksek Meclise doğru harekete geçtiler. 1 kişinin öldüğü 3 kişinin yaralandığı olaylar sonunda Mütellibov bir Rus askeri uçağıyla ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Mütellibov'un iktidara dönüşünün engellenmesinin ardından ülkede iktidar fiilen AHC'nin eline geçti. 18 Mayıs'ta yapılan Yüksek Sovyet toplantısında Yakup Memmedov'un yerine başkanlık görevine AHC'den İsa Gamberov seçildi. 7 Haziran 1992'de yapılan başkanlık seçimini Ebülfez Elçibey, oyların yaklaşık %64'nü alarak kazanmıştır⁴³. Bunun ardından Azerbaycan'da bir senelik AHC iktidarı resmen başlamıştır. Elçibey selefi Ayaz Mütellibov'un aksine milliyetçi politika izlemiştir.

---

⁴⁰ Salmanlı, **a.g.t.**, s. 53

⁴¹ Nazim Cafersoy, "Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey", s. 12.

⁴² Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993–2001)**, Ankara, Platin yayınları, 2005, s. 24

⁴³ Faruk Sönmezoğlu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**. 3.b. İstanbul. Der Yayınları. 2004, s. 720

Elçibey'in seçimleri kazanması, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerindeki yoğun dönemin başlangıcı olmuştur. İdeolojik görüş itibariyle milliyetçi olduğunu belirten Elçibey Atatürk hayranlığını sık sık dile getirmiştir. Elçibey "Türkiye Azerbaycan'ın dış politikasının başköşesinde yer tutacaktır" diyerek Türkiye'ye atfettiği önemi ortaya koymuştur. Elçibey'in iktidara gelmesiyle Azerbaycan'ın dış politikasında stratejik tercihlerde bir değişim yaşanmış ve Türkiye, Azerbaycan dış politikasında bir özel konuma oturtulmuştur. Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde ilk girişim 1992 Haziran ayında yapılmıştır. Bu amaçla Elçibey, yönetime geldikten sonra 24-27 Haziran 1992'de ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye yaparak, 25 Haziran'da İstanbul'da KEİÖ zirve toplantısına katılmıştır. Ayrıca 26 Haziran'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) bir konuşma yapan Elçibey, ülkesinin Mustafa Kemal çizgisinde olduğunu belirterek Türkiye'yi model kabul ettiklerini ifade etmiştir⁴⁴. Daha sonra Elçibey'in 28 Ekim 5 Kasım tarihlerinde 9 günlük Türkiye ziyareti gerçekleşmiştir. Bu ziyaret sırasında önce Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılan Elçibey, 31 Ekim 1992'de Ankara'da gerçekleştirilen ilk Türk Devletleri Zirvesi'ne katılarak ortak beyannameyi imzalamıştır. 2 Kasım 1992'de Ankara'da Azerbaycan Büyükelçiliği açılmış, iki ülke arasında ticaret, ulaşım, suçluların iadesi ve diğer konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar içerisinde en önemlisi olan İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması çeşitli alanlarda ilişkileri geliştirmeyi ihtiva eden 12 maddeden oluşmaktaydı. İlgili anlaşma 10 yıllık süre için imzalanmış ve önceden bildirim ile 5 yıl daha uzatılması öngörülmüştür. İmzalanan anlaşmalarla, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin ekonomik alanda geliştirilmesi amacıyla Türk işadamlarına kolaylıklar sağlanmıştır.⁴⁵ Elçibey, Türkiye'yi Azerbaycan'ın stratejik ortağı olarak gördüklerini, hatta dış politikalarını Türkiye'nin stratejik çıkarlarına zarar vermeyecek biçimde yürütmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

Elçibey dış politikasında Türkiye'ye diğer ülkelere göre öncelik tanımıştır. Ama Elçibeyin Türkiye'ye verdiği bu öncelik karşılık görmedi. Türkiye Elçibey'e gereken desteği veremedi ve 1993 yılının Nisan ayında Ermeni ve Rus askeri birlikleri Karabağ dışında bulunan Azerbaycan'ın Kelbecer şehrini işgal etdi⁴⁶. Elçibey, iktidar olduğu durumda gerçekleştirmek istediklerini temel ilkeler halinde seçim programında belirtmiştir. İç politikada ülkenin toprak bütünlüğünü ve vatandaşların güvenliğini

---

⁴⁴ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 26

⁴⁵ **a.g.e.**, s.143

⁴⁶ Cemilli, **a.g.e.**, s. 36

sağlamayı, vatandaşların haklarının uluslararası normlara uygun olarak gerçekleşmesini temin etmeye dönük siyasal sistemi oluşturmayı vaat eden Elçibey, bu ortamı sağlayacak yeni bir anayasanın yapılmasını esas koşul olarak görüyordu. Ayrıca ülke güvenliğinin sağlanmasının ve Karabağ sorununun çözümünde ulusal ordunun kurulmasının şart olduğu ifade etmekteydi. Karabağ sorununun çözülmemesi durumunda, siyasi bağımsızlığın ve iktisadi gelişmenin mümkün olmayacağı ve çözümün BM ve AGİK ilkeleri çerçevesinde sağlanabileceği savunuyordu. Ayrıca programda, hukuk devleti kurma, azınlıklara kültürlerini koruma ve geliştirme konusunda devlet desteği, eşit haklara ve karşılıklı çıkarlara dayalı dış politika izleyeceği ifade ediliyordu. Bir yandan Türklük bilincinin güçlendirilmesi yönünde politikalar uygulanırken, öte yandan da ülkedeki etnik azınlıkların kültürel varlığını korumalarını ve geliştirmelerini öngören 16 Eylül 1992 tarihli Devlet Başkanı kararnamesi imzalanmıştır. AHC iktidarı döneminde Bakü'de yaklaşık 30 kültür merkezinin kurulmasına yardım edilmiş, ayrıca etnik azınlıkların dört gazetesine devlet tarafından mali yardım yapılmış, kendilerine devlet televizyon ve radyosunu kullanma olanakları sağlanmıştır.

AHC iktidarının önündeki en önemli sorunlardan biri olan ulusal ordunun kurulmasında önemli adımlar atılmıştır. Ordu kurulmasında uygulanan politika sonucunda, 1992 Ağustos'unda Azerbaycan 15 bin asker ve bundan biraz fazla sayıda gönüllülerden oluşan bir askeri güce sahip oldu. Çok sayıda Azerbaycanlı öğrenci askeri okullarda eğitim almak üzere Türkiye'ye gönderilmiştir. Elçibey, ülkede bulunan Rus askeri tesislerini kapatmış ve buradaki Rus birliklerini çıkartmayı da başarmıştır. Elçibeyin milliyetçi tutumu Rusya'yı rahatsız etmiş ve darbe girişimini başlatmıştır. Rus yanlısı olarak bilinen Albay Suret Hüseyinov, 4 Haziran 1993 tarihinde Gence kentinde ayaklanma çıkartarak Elçibey' i iktidardan indirmeyi amaçlamıştır. Nisan 1993'ten itibaren Rusya Federasyonu "Yakın Çevre Doktrini"ni resmen kabul etmiş ve böylece SSCB'den ayrılan bölgelerin kendi "arka bahçesi" olduğunu ilan etmiştir. Haydar Aliyev, bu sırada Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanlığı'nı yürütmekteydi. Elçibey iktidarına karşı en önemli darbe Moskova'dan gelmiştir. Elçibey'in Moskova karşıtı politikaları Moskova'nın sabrını taşımıştır. Böylece, Elçibey'in iktidardan uzaklaştırması amacıyla operasyonlar başlamıştır. Albay Hüseyinov'un ayaklanması ile patlak verecek bir iç savaşta ulusal yönetim zayıflarken, ülkenin güneyinde Albay Ali İkrım Hummedov liderliğinde ayaklanan Talişler, Lenkeran merkezli Taliş

Cumhuriyeti'ni kurma istekleri, kuzeyinde ise Lezgiler arasında ayrılıkçı eğilimler desteklenmiş ve böylece Elçibey iktidardan gitmek zorunda bırakılmıştır. Henüz tam olarak oluşturulamamış ve Ermenistan'la savaşa devam eden bir ordu sebebinden, bütün bu gelişmeler karşısında Elçibey'in araçları oldukça sınırlıydı. Bu dönemde Azerbaycan, bir yandan Rusya, İran ve Ermenistan'ın tehditleriyle uğraşırken, diğer yandan ülkede siyaseti, ekonomiyi ve toplumu şekillendirecek olan temel yasalar hazırlanmış, ülkenin dünyada tanınması ve uluslar arası teşkilatlara üyeliği için girişimlerde bulunulmuştur. Elçibey, bir yıl içinde, henüz Sovyet birlikleri Almanya'dan bile çekilmemişken, Rus ordusunu Azerbaycan'dan çıkarmayı başarmıştır.⁴⁷

4 Haziran 1993'te Suret Hüseyinov'a bağlı güçlerin Gence'de çıkardıkları ayaklanma büyüyerek Bakü'ye kadar yayılmış, bu durum üzerine bir yıl kadar süren Halk Cephesi iktidarı sona ermiştir. Ayaklanmayı bastıramayan Elçibey, o dönemde Nahçıvan Parlamento Başkanı olan Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet ederek yardım istemiştir. Elçibey 4 Haziran 1993'de Azerbaycan'da çıkan olaylar sonucunda yönetimden çekilmiş Bakü'yü terk ederek Nahçıvan'a gitmiştir. Böyle bir ortamda Elçibey yönetimi Türkiye'nin hem askeri, hem de ekonomik yardımını beklemekteydi. Ama Türkiye, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sürecinde Rusya'nın Ermenistan'a gösterdiği yardımı dengelemek üzere Azerbaycan'a gerekli desteği gösterememiştir. Türkiye'nin "ihtiyatlılık" politikası 4 Haziran 1993 iktidar değişikliği neticesinde Elçibey'in iktidardan gitmesine seyirci kalmak biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye hükümeti Elçibey'i destekleyici her hangi bir harekette bulunmamıştır. Bunu açıklamak için Demirel hükümetinin Elçibey iktidarını desteklemediğine ve başından beri Elçibey'in yürüttüğü politikadan tedirgin olduğuna dair yeterli deliller vardır. Zira "Elçibey'in Türkçü söylemi Türkiye'deki milliyetçi akımı güçlendirir endişesiyle iktidarda bulunan farklı siyasal çizgiye sahip adamları tedirgin etmiştir. Bu sebepten Elçibey'in radikal Türkçü söyleminden bazı devlet yöneticileri rahatsızlık duymuştur. Demirel Hükümeti Elçibey'i tehdit olarak görmeye başlamıştır. Demirel ve aynı zamanda Statükocu Türk bürokrasisi bu durumdan rahatsızdı. Türkiye darbe girişimi esnasında Elçibey'in meşru devlet başkanı olduğunu

---

⁴⁷ Salmanlı, a.g.t. s. 31

ifade etse de, darbeyi önlemek ve Elçibey'e destek vermek adına herhangi bir somut adım atmamıştır.⁴⁸ Türkiye'nin tutumu, diplomatik bir açıklamadan öteye gitmemiştir.

Elçibey yönetimi döneminde ekonomi, ticaret, eğitim, kültür konularında ve bilimsel alanlarda iki ülke arasındaki ilişkilerin çok yönlü olarak genişletilmesi yönünde anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. İki ülke arasında yapılan anlaşmalardan bazıları:

1) Türkiye, Azerbaycan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (02.01.1992).

2) Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması (24.01.1992).

3) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Eğitim, Kültür ve Haberleşme Anlaşması (06.03.1993)

Elçibey'in iktidara gelişi Türkiye için oldukça pozitif bir gelişme olurken Rusya ve özellikle de İran açısından istenmeyen bir durumu simgeliyordu. Elçibey döneminde Türkiye ile Azerbaycan arasında aralarında 1993 Mart tarihli Bakü-Ceyhan anlaşma taslağı da olmak üzere çeşitli anlaşmalar yapılmış, iki ülke arasındaki askeri ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri eğitim desteği belirginleşmiştir.⁴⁹ Bir Türk milliyetçisi olan Elçibey Atatürk modeline dayalı Türkiye örneğini kendileri için örnek alacaklarını defalarca açıklamıştır. E. Elçibey, Türkiye'nin beklediği ölçüde arkasında yer almaması ve Ermenilerle girişilen mücadeledeki başarısızlıkların ardından 1993 yılı haziran ayında Nahçıvan'a sığınmak zorunda bırakılmıştır. Ülkede önemli bir Azeri azınlığı bulunan İran'ın da bu gelişmeleri memnuniyetle izlediği söylenebilir. Elçibey'in Azeri petrolünün değerlendirilmesi konusunda tamamen Batı ülkeleri Türkiye lehindeki tercihleri de, özellikle Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bütün bunlar Moskova'nın ermeni meselesinde belirgin bir biçimde Erivan'dan yana durmasına ve giderek Elçibey yönetiminin zayıflamasına yol açmıştır.⁵⁰ Bu gelişmeler üzerine Azerbaycan'da Elçibey iktidarı fiili ve daha sonra hukuki olarak sona ermiş, Haydar Aliyev dönemi başlamıştır. Elçibey Bakü'den ayrıldıktan sonra, Parlamento tarafından cumhurbaşkanlığı yetkileri elinden alınmış, bu karar referandum ile onaylanmış ve 3 Ekim 1993'te yapılan seçimi kazanan Haydar Aliyev cumhurbaşkanı olmuştur.

Elçibey döneminde, Sovyetler döneminde benimsetilmeye uğraşılan değerlerin yerine milliyetçilik gibi değerler getirilmeye çalışılmış ve Azerbaycan'da milliyetçilik akımı yükselmiştir. AHC iktidarda olduğu dönemde toplumun köklü değişimini hedefleyen ve

---

⁴⁸ Salmanlı, a.g.t. s. 28

⁴⁹ Faruk Sönmezoglu, **II Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 711

⁵⁰ a.g.e

demokratik siyasal sisteme geçiş için gerekli siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel reformları gerçekleştirme politikalarını uygulamaya çalışmıştır. Fakat Elçibey döneminde, hükümet içerisindeki geçimsizlik, kadroların deneyimsizliği ve gelişen olaylar karşısındaki kararsızlık sebebinden bu iktidar çok uzun sürmedi. Elçibey siyasi mücadelenin sonucu olarak iktidara taşınmıştı ve devlet yönetiminde deneyimsiz sayılırdı. Elçibey yönetiminin başarı sağladığı örnek olarak, Rus ordusunun ülke topraklarından tamamen çıkartılmasını gösterebiliriz ki, bu adım ülkenin bağımsızlığının pekişmesinde büyük önem taşımıştır.

AHC iktidarı sırasında dış politikadaki diğer bir gerilim alanı, komşu ülke İran'la olmuştur. Nitekim İran-Azerbaycan ilişkileri Elçibey'in iktidara gelmesi ile gergin bir döneme girmiştir. Elçibey'in Türkçülüğü, dış politikada Türkiye'ye önem vermesi İran'ı ciddi bir biçimde rahatsız etmiştir. Bütün Azerbaycan söylemi, özellikle AHC lideri Ebülfez Elçibey'in iktidara gelmesi ile resmi ideoloji haline gelmiştir. Bu konuya verdiği önemden dolayı, defalarca İran büyükelçisi tarafından davet edilmesine rağmen, iktidarda olduğu sürede İran'ı ziyaret etmemiştir. Bu dönemde, Elçibey'in İran Azerilerini kendi okullarını kurarak, sosyal ve kültürel haklarını korumak amacıyla muhtariyet için mücadele etmeye çağırması, İran yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. AHC'nin izlediği politika, İran'ı ciddi şekilde endişelendirmekte ve Azerbaycan-İran ilişkilerini kötü yönde etkilemekteydi. Bunun neticesinde İran Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali meselesinde Ermenistan'ı dolayı yolla desteklemeye çalışmıştır. Rusya Azerbaycan'ı bağımsız ülke olarak görmekte zorluk çekmiş, diplomatik ilişkilerini Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettikten yaklaşık beş buçuk ay sonra Nisan 1992'de tesis etmiştir.⁵¹ Elçibey, AHC iktidarının dış politikaya ilişkin görüşlerini dile getirirken bunlar içerisinde esas amaç olarak, Rusya'nın askeri ve siyasi etkinlik alanından kurtulmayı hedeflediklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda, AHC iktidarı, askeri ve siyasi açıdan Rusya'nın etkisinden kurtulma politikasını birkaç yolla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:⁵²

- 1) Rus Ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması;
- 2) Rusya'nın sürekli Azerbaycan'a baskı aracı olarak kullandığı Karabağ sorununu Rusya'nın tekelinden çıkararak AGİT arabuluculuğuna ağırlık verilmesi;

---

⁵¹ Kerimov, **a.g.t.**, s. 22

⁵² Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 33

3) Rusya'nın etkisine açık BDT'ye üyeliğin ret edilmesi;

4) Rusya ile eşit haklara sahip bağımsız devlet olarak, ekonomik ve politik ilişkiler oluşturulması; Bu politikanın AHC iktidarı döneminde bazıları hayata geçirilmiştir. Mesela, Azerbaycan'ın bağımsız bir politika izlemesi için öncelikle Rus ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması gerekmektedir. Bunu Devlet Başkanı Elçibey de defalarca dile getirmiştir. Böyle bir anlaşma ve sınır güçlerinin çıkarılmasına ilişkin 3 protokol, 6 Ekim 1992'de Moskova'da Azerbaycan Devlet Sekreteri P. Hüseyinov ve Rusya Güvenlik Bakanı V. Barannikov tarafından Rus sınır Kuvvetlerinin 1 Haziran 1993'de çıkarılmasını öngörecek biçimde imzalanmıştır. Rusya, 28 Mayıs 1993'de Azerbaycan'da bulunan askeri birliklerini tamamen ülkeden çıkardığını ilan etmiştir.

Karabağ Sorununun Rusya'nın Tekelinden Çıkarılmasına gelince Elçibey Karabağ sorununun AGİT çerçevesinden çözülmesini istemiş ve böylece AGİT içerisinde Rusya'nın etkinliğini ABD ile dengeleyeceğini düşünmüştür. Elçibey'in 12 Ekim 1992'deki Moskova ziyareti, Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Moskova'da Yeltsin'le yapılan görüşmede "Azerbaycan-Rusya: Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır". Anlaşmaya göre, her iki ülke birbirlerinin bağımsızlığına saygı göstererek, içişlerine müdahale etmeden, toprak bütünlüğü, sınırların değiştirilmezliği, zor kullanmama ve zor kullanma tehdidinde bulunmama, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin sorumluluklara uyararak ve uluslararası normlar çerçevesinde ilişkilerini geliştireceklerini taahhüt etmişlerdir. Elçibey iktidarı döneminde merkezi yönetime bağlı güçlü bir askeri ordu oluşturulmamıştı. Yönetime tabi olmayan birçok gönüllü askeri birlikler Karabağ'da savaşıyordu. Güçlü bir merkezi yönetimin olmaması sonucu ve dış güçlerin de etkisiyle Azerbaycan iç savaşa sürüklenmiş ve AHC hükümeti yenilgiye uğramıştır. Elçibey H. Aliyev'in Bakû'ye gelmesini sağlamıştır. 15 Haziran 1993'de H.Aliyev AHC liderlerinden İsa Gamberov'un istifası üzerine Bakû'ye davet edilerek Parlamento başkanı seçilmiştir. 3 Ekim 1993'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

2. HAYDAR ALİYEV KİMLİĞİ ve DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

2.1. Haydar Aliyev Kimdir?

Haydar Aliyev 10 Mayıs 1923 yılında Nahçıvan'da doğmuştur. Nahçıvan bugün Azerbaycan'a bağlı fakat kara bağlantısı olmayan, özerk bir cumhuriyet olarak yönetilmektedir. Aliyev doğduğu yıllarda Nahçıvan Sovyetlere bağlı bir bölgeydi. Ülke büyük bir ekonomik sıkıntı içindeydi. Aliyevin ailesi kalabalık bir aileydi. Babası demiryollarında işçi olarak çalışıyor, evi zorla geçindiriyordu. Küçük Haydar okul çağına geldiği yıllarda ailesi büyük bir sıkıntı içinde sadece yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Ağabeyleri ortaokulu bitirdikten sonra Bakü' ye yüksek tahsil yapmağa gidince ailenin ekonomik durumu daha da kötüleşmişti. Bu yüzden baba Ali Rıza Bey Haydar Aliyev'e ortaokulu bitirdiği zaman "iyi okudun, okulunu bitirdin. Bundan sonra bana yardım et" demek zorunda kalmıştı.⁵³ Aliyev kalabalık bir ailenin dördüncü çocuğu idi. Küçük Haydar 1929 yılında Nahçıvan ilkokuluna başladığı yıllar ailenin en sıkıntılı yıllarıydı. Kendinden büyük iki ağabeyi ve ablası okula gidiyordu ve ailenin bütün yükü sadece babasının omuzlarındaydı. Gerçi ağabeyleri okul sonrası zamanlarında babasına yardım ediyorlardı ama onların katkıları bile yeterli olmuyordu. Bu sıkıntılar içinde Aliyev Nahçıvan orta mektebini 1939 yılında bitirdi. Kendisinden önce ortaokulu bitirerek Baküye üniversiteye tahsil almaya giden iki ağabeyi için babası büyük fedakârlıklara katlanıyordu.⁵⁴ Haydarın Baküye gitmesi, babası için ikinci ve kaldırılması zor bir külfet getirecekti. Buna dayanacak gücünün kalmadığını düşünen baba Haydarı yanında tutmak istiyor, işlerine yardımcı olmasını bekliyordu. O dönemde bilhassa köylerde öğretmen açığı fazla olduğu için yönetim lise mezunlarını öğretmen olarak işe alıyor ve köylere gönderiyordu. Babası Haydarın lise mezunu olarak öğretmen olmasını ve köylerde çalışmasını aile bütçesine katkıda bulunmasını

---

⁵³ Hüseyin Adıgüzel, *Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı*, İstanbul, İleri yayınları, 2007, s. 27

⁵⁴ a.g.e., s 30

istiyordu.⁵⁵ Fakat Haydar Baküye giderek üniversite tahsili almayı bir ideal olarak kabul etmişti. Babasına bu düşüncelerini söyleyemeyen Haydar annesine okuma isteğinin sebeplerini anlatarak onu ikna etmişti. Sonra Baküde okuyan ağabeylerine bir mektup yazarak, yardımlarını istedi. Annesinin ve ağa beylerinin babasının kararına karşı çıkmaları Ali Rıza beyi yumuşattı. Haydarı da Bakü'ye üniversite tahsili alması için göndermeye karar verdi. Bu karar belki de müstakbel Haydar Aliyev'in doğuşunun kararı idi.⁵⁶ Çünkü Bakü Haydar Aliyevin bütün yaşamını değiştirecek, onu KGB generalliğine politbüro üyeliğine ve daha sonra bağımsız Azerbaycan cumhurbaşkanlığına kadar götürecektir yolların kavşağı, kesişme noktasıydı.

Baküde yüksek tahsil yapmaya gelmişti. Ne okuyacattı? Bu konuda kendisi ile mulakat yapan gazeteci İrfan Ülküye şunları söylüyordu: “Kafamda tek idealim vardı. Mimar olmak. Aslında bunda doğup büyüdüğüm kendi yurdum Nahçıvan'ın bir “mimarlar memleketi” olmasının da etkisi vardı.⁵⁷ Haydar Aliyev yüksek tahsil almak için 1939 yılında M.AzizBeyov adına Sanayi Enstitüsünün Mimarlık fakültesine kaydını yaptırmıştır. Aliyev fakülteye başladıktan sonra edebiyata merak salmış ve bulunduğu tüm edebi eserleri okumaya çalışmıştır. Yeterli olmayan Rusçası yüzünden klasik Rus romancılarını okuyamamış, fakat Türkiye edebiyatından epey kitap okuyarak Türkiye hakkında bilgi sahibi olmuştur.⁵⁸ Aliyev yıllardır komünist partisinde çalışması, üst kademelere kadar yükselmelerine rağmen milli düşünce ruhu devamlı olarak kalbinde yer bulmuş, milletine hizmet duygusu kendini her alanda göstermiştir. Bu yüzden Mihail Gorbaçov “Haydar Aliyev'in ruhunun derinliklerinde her zaman Türklüğü ve İslamlığı yaşıyordu. Bu yüzden ne kadar samimi görünürsen görünsün ona güvenmiyorum” diyordu.⁵⁹ Yıllar boyu millet sevgisi ve ona daha iyi hizmet vere bilmek için sakladığı duyguları Azerbaycan bağımsız olduktan sonra açığa vura bilmiş, duygularını özgür bir şekilde dile getire bilmiştir. Aliyev yaşamını değiştirecek olan İkinci Dünya Savaşı onun tahsilini de tamamlamasına mani olmuştur. 1941 yılının ortalarına doğru Hitlerin Stalin ile yaptığı anlaşmayı iptal etmesi ve SSCB'ine karşı taarruz hazırlıklarına başlaması sebebiyle SSCB'de seferberlik ilan edildi. Türklerin yaşadığı coğrafyadan yüz binlerce insan askere alındı. Alman saldırısı başlar başlamaz,

---

⁵⁵ a.g.e., s 32

⁵⁶ a.g.e., s. 33

⁵⁷ İrfan Ülkü, **Kızıl Yıldızdan Hilale Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004, s.101

⁵⁸ Adıgüzel, a.g.e., s. 36

⁵⁹ Adıgüzel, a.g.e., s. 39

üniversite öğrencilerine de dâhil olmak üzere eli silah tutan herkes askere çağrıldı. Aliyev o yıllarda Mimarlık Fakültesi ikinci sınıf öğrencisiydi. 1941 yılında Haydar Aliyev Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MSSR) Halk İçişleri Komiserliğinde ve MSSR Halk Komiserleri Sovyetinde şube müdürü olarak çalışmaya başladı.⁶⁰ Bu Haydar Aliyevin devlet kademelerinde yaptığı ilk görevdir.

Aliyev fakültede birkaç arkadaşına Partiye girme isteğine açıklamıştı. Kendisine inanan ve güvenen arkadaşlarından biri onu partiye götürdü. Yöneticilerle tanıştırdı. Aliyev kendi görüşünü söylemektense, onların sistem hakkındaki görüşlerini dinlemeyi yeğledi. Yöneticiler birkaç defa görüştükleri bu genç öğrenciden memnun kalmışlardı. Partiye girmesi ise teklifde bulundular oda kabul etti. Fakat sade bir parti üyesi olarak kaldı. Hitler Stalin ile yaptığı anlaşmayı iptal ettikten sonra Sovyetler Birliğine karşı büyük bir saldırı başlattı. Stalin NKVD (KGB) örgütünün güçlendirilmesini, örgüte yeni elemanlar alınmasını istiyordu. Stalinin bu isteğinin yerine getirilmesi için o dönemde NKVD'ye birçok yeni eleman alındı. 1941 yılından itibaren Nahçıvan MSSR Halk Dâhili İşler Komiserliği'nde ve Nahçıvan MMSR Halk Komiserleri Sovyetinde şube müdürü olarak çalışan Haydar Aliyev 1944 yılında NKVD biriminde görevlendirilmiştir.⁶¹ Bu tarih bazı belgelerde 1943 yılı olarak gösterilmektedir. Gazeteci İrfan Ülküye verdiği mülakatta “1943 yılında Hitler’in Nazi ordularının şansları dönmüş, uğradıkları Stalingrad hezimetinden sonra geri çekilmeye başlamışlardı. İşte tam bu sıralarda beni NKVD'ye aldılar” diyor.⁶² Gerçekte ünü dünyayı saran böyle bir teşkilata girmek kolay bir iş değildi. Buraya her isteyen alınmıyordu, peki kimler girebilirdi? Bu örgüte girebilmek için ya bulunduğu görevi eksiksiz yerine getiren Marksist ve Leninist öğretiye bütün benliğiyle inanmış kişiler, ya da üst düzey bir yöneticinin aracılık ettiği kişiler girebilir diye düşünülebilir. Fakat Aliyev komünist partisi üyesi olmasına rağmen önemli bir görevde bulunmamış, özellikleri henüz kimsenin dikkatini bile çekmemişti. Kendi ifadesine göre de ona hiç kimse aracılık yapmamıştı. Peki, nasıl olduda Aliyevi bu örgüte aldılar?

“Bu görev için bana hiç kimse aracı olmamıştır. Sebebini bugün bile bilmiyorum. Ama beni seçmişlerdi gizli polis teşkilatına...” diyor.⁶³ NKVD Sovyetler Birliğinin iç ve dış güvenliğinden sorumlu, bir milyona yakın çalışanıyla dev bir

---

⁶⁰ Adıgüzel, a.g.e. s 39

⁶¹ a.g.e., s. 45

⁶² a.g.e., s. 46

⁶³ Ülkü, a.g.e., s.101

istihbarat örgütüydü. Sovyetlere bağlı Cumhuriyetlerin her birinin kendi NKVD örgütü vardı ve bunlar doğrudan Moskovadaki merkeze bağlı olarak görev yapıyorlardı. Aliyev Azerbaycan NKVD'sinin bir elemanı olarak örgütte görevlendirilmişti.⁶⁴ Bugün Haydar Aliyev ismi üzerinde en fazla polemik yapılan konulardan birisi, belki de birincisi onun KGB elemanı olarak çalışması ve bu teşkilat içerisinde otuz yıldan fazla çalışarak general rütbesine kadar yükselmesidir. KGB Sovyetler birliği içinde Türkiye'de ve tüm dünyada, Türk topluluklarında kötü bir şöhrete sahipti, eli kanlı bir örgüt olarak bilinirdi. Bunun da sebebi Stalin politikalarının uygulanması sırasında yüz binlerce insanın kaybolması ve öldürülmesinden sorumlu tutulmasıdır. Fakat KGB'nin kötü olması H.Aliyevin de kötü olmasını, ya da KGB'nin iyi olması H.Aliyevin de iyi olmasını gerektirmez... Asl olan örgütün iyiliği ya da kötülüğü değil, o örgüt mensubu olarak Haydar Aliyev'in örgüt içinde yaptığı çalışmalardır.⁶⁵

İkinci dünya savaşı sonrasında Haydar Aliyev yüzbaşı rütbesi ile Azerbaycan KGB'sinde görevlendirilmişti. O günlerde Moskova'dan gelen bir emir, gereği yapılmak üzere Haydar Aliyev'e ve diğer KGB elemanlarına verildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında askerden kaçan, yâda karşı kampa geçen beş bin Azerbaycanlının bulunması ve cezalandırılması isteniyordu. Görevi alanlardan biri olan Aliyev görevin gereğini yapmayı ve soydaşlarını Stalin cellatına teslim etmeyi istemedi. Kendisine verilen listelerdeki isimlerin birçoğunu, savaşta ölmüş olan kişilerin isimleri ile değiştirdi, isimlerin bir kısmını da listelerden sildi. Sonuçta bu kişilerin ya savaşta öldüklerini, ya kaçak olarak başka bir ülkede yaşadıklarını söyleyerek kendi listesinde bulunan Azerbaycan Türklerinin Stalin'in cellâtlarından ya da ölüm kamplarından kurtarmış oldu⁶⁶. Aliyev'in bir KGB yüzbaşısı olarak becerdiği bu iş halkın arasında da yayılmış, onun yaptığı bu fedakârlık hiçbir zaman unutulmamıştır. Aliyev KGB'de çalıştığı zamanlar için şunları söylüyor: “KGB'de şerefim ve namusumla çalıştım. Bu görevi yerine getirirken milletime bir an olsun ihanet etmedim. Bu yüzden vicdanım rahattır”.⁶⁷ Aliyev KGB içinde çalışırken 1949 ile 1950 tarihleri arasında Leninqrad şehrindeki SSCB'nin Devlet Güvenliği bakanlığının acil durum kadrosunun yönetiminde kadrosunun yükselmesi ve mesleğinin geliştirilmesi için “Meslek Geliştirme” okulunda eğitim görmüş ve başarılı bir şekilde bu eğitimi tamamlamıştır.

---

⁶⁴ Adıgüzel, a.g.e., s. 47

⁶⁵ a.g.e., s. 49

⁶⁶ a.g.e., s. 52

⁶⁷ Ülkü, a.g.e., s. 107

Aliyev 1966 yılında F.E.Dzerjinskiy yüksek okulunda SSCB Bakanlar Kurulu kapsamında KGB yönetimi kadrosunun mesleki geliştirme kursunda eğitim görmüştür. Bu eğitimi sırasında SSCB Devlet Güvenliği İstihbarat Çalışmaları, Sovyet Ceza Hukuku ve Sovyet Ceza Hukukunun Temelleri isimleri dersleri görmüş ve kursu üstün başarı ile tamamlamıştır. Rütbesi binbaşılığa yükseltilmiştir. 1967 yılında KGB başkanının önerisi ile kendisine General rütbesi verildi.⁶⁸ Bu arada Aliyev 1941 yılında askere alındığı için yarım bırakmak zorunda kaldığı eğitimine 1951 yılında yeniden başladı. Altı yıllık bir eğitimden sonra Kirov adına Azerbaycan Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesini 1957 yılında bitirdi.⁶⁹ 1967 yılında terfi ederek KGB'nin en üst kadrosu olan generalliğe yükselen Aliyev SSCB KGB başkanı Yuri Andropov ile de yakın bir dostluk kurmuştur. KGB başkanı Andropov yakın arkadaşıydı ve görünen o ki dizginlerin büyük kısmı Andropovun elindeydi. Haydar Aliyev'in yıldızı bir kere daha parlamak üzereydi.

2. 2. Azerbaycan Kommunist Partisi Sekreterliği Yılları

1968 yılının sonlarına yaklaşıldığı bir sırada her günkü gibi sabah erkenden işe gelmiş... yapılması gerekenleri not ediyordu. Birden telefon çaldı... Telefondaki ses “Selam dedi. Ben Abdullah İbrahimov nasılsınız Haydar Bey? Dediği anda yakın dostu ve Moskovada etkili olan Abdullah beyi hemen hatırladı... AKP Birinci Sekreteri değiştirilecek, tek aday sensin. Kendini en iyi şekilde bu göreve hazırla, dedi”.⁷⁰ Nahçıvan gibi küçük bir şehirden sadece üniversite tahsili almak için Baküye gelmişti Aliyev. Sadece mimar olmak, hayallerini gerçekleştirmek istemişti. Ama kaderin ona neler hazırladığından haberdar bile değildi. Aradan iki üç gün geçtikten sonra Moskovadan yine telefon vardı, Brejnev'in sekreteri arıyordu: “Sayın Genel Sekreter sabah sizinle görüşmek istiyor. İlk uçakla Moskovaya gelmenizi rica ediyor” dedi. Sabah erkenden Kremlin'de idi. Genel Sekreter Aliyev arasında uzun bir görüşme gerçekleşti. Bu tarihi görüşmenin sonunda Haydar Aliyev 1969 yılında AKP Birinci Sekreteri oldu.⁷¹ Artık H.Aliyev Azerbaycan'ın tek hâkimi olarak halkına ve ülkesine

---

⁶⁸ Adıgüzel, a.g.e., s. 65

⁶⁹ a.g.e., s. 68

⁷⁰ a.g.e., s. 69

⁷¹ a.g.e., s. 72

gerektiği şekilde hizmet edebilme şansını yakalamıştı. AKP Birinci Sekreteri olmak Azerbaycan'ın birinci adamı, tek hâkimi olmak demektir. Elbette Moskova'nın emirleri yerine getirilecekti. Fakat Azerbaycan için, halk için de bir şeyler yapmak mümkün olabilirdi. Aliyev'in bu göreve getirilmesi böyle bir imkânın var olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Aliyev gibi genç bir insanın Sovyetler Birliği Komünist Partisi içerisinde hızla yükselmesi, AKP Birinci Sekreterliğine getirilmesi sıradan bir olay değildi. Bu olay taraflı tarafsız hemen her kesimde geniş bir yankı bulmuş, konuyla ilgili çok araştırma ve tahliller yapılmış, bu hızlı yükselişin sebeplerini açıklayabilecek önemli bir kanıt bugüne kadar ortaya konulmamıştır.⁷² Bu konuda İrfan Ülküye verdiği mülakatta şunları söylüyor: “..Bu göreve seçilmem için avatajlarım vardı. KGB’de çalışmam, sicilimin temizliği, güvenilir olmam, KGB başkanı olmama rağmen Azerbaycanlılarca sevilmem... Tabii ki, bunlar benim değerlendirmelerim”. Haydar Aliyev Komünist sistem içinde sistem ile uyularak milleti için gereken her şeyi yapmıştır. Komünist partisinin ilk yıllarında aynı gaye için çalışan öncüler Neriman Nerimanov’un düşdüğü hataya düşmemiş, yani sistemin içerisinde sistemle açıktan mücadele etmemiş, sistemle çatışmadan milleti için yapabileceklerin en iyisini ve fazlasını yapmayı becerebilmiştir.⁷³ Aliyev kendi düşüncelerini “...Bir Azerbaycanlı ve bir Türk’tüm ben... Komünist partisi rejim içinde onlarla uyum sağlayıp makamımın sağladığı imkânlardan yararlanarak öz halkım için daha fazla menfaat temin edeyim diye düşünüyordum” şeklinde dile getiriyordu. Aliyev’in Birinci Sekreterlik yaptığı on dört yıl içinde... Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetleri içinde kalkınma hızı sıralamasında... Dördüncü sırayı aldı.⁷⁴ 1976 yılında SSCB Komünist partisinin 22. kongresi yapıldı. Haydar Aliyev bu kongrede AKP Birinci Sekreterliği üzerinde kalmak şartıyla merkezi komite üyeliğinden Polit Büro yedek üyeliğine seçildi⁷⁵. Bu Sovyetler Birliği tarihinde ilk defa olan bir olaydı. Aliyev daha sonraları bu olayı değerlendirirken şunları söyleyecekti:

“Polit Büro yedek üyeliğine benim gibi Azerbaycanlı bir türkün seçilmesi olayı SSCB tarihinde bir ilkti. Hiçbir zaman bir Azeri türkü imparatorluğun yegâne karar merkezi olan Polit Büro yedek üyeliğine seçilmemişti. Sovyet Komünist

---

⁷² Ülkü, a.g.e., s.124

⁷³ Adıgüzel, a.g.e., s. 81

⁷⁴ a.g.e., s. 79

⁷⁵ a.g.e., s. 85

partisinin üye sayısı memleket genelinde 22 milyona ulaşmıştı. Politbüro'nun asil üyeleri 21, yedek üyeleri de beş altı kişiydi. Onlardan birisi de bendim. Yedek üyelikte bir anlamda Polit Büro içinde olmak demektir. Bu sıfatımı kullanarak Sovyetler Birliği bakanlar kurulundaki elli kadar bakandan hangisine telefon edersem edeyim, Azerbaycan için yapılması gereken bir iş, bir yatırım onlar için emir sayılırdı. Bu durumdan Azerbaycan'ın kalkınması için çok yararlandım. Çünkü Sovyet yönetimi Türk ve Müslüman Cumhuriyetlere özellikle fazla yatırım yaptırmaz, krediyi az verir, bu cumhuriyetlerde ekonomik ve siyasi potansiyeli güçlendirecek yatırımlara karşı cimri davranırdı. Sovyet yönetiminin yetmiş yıllık politikası haline dönüşmüş bu davranışı kırmak öyle kolay bir iş değildi. Çünkü para da, teknoloji de Moskova'dan geldiği için fazla bir şey yapamazdınız. Ben mevkim itibariyle bu kuralı değiştirmeyi başardım. Azerbaycan Cumhuriyetinde yedek ve asil üyeliğim zamanlarında kalkınma çabaları daha da genişledi'.⁷⁶

Aliyev politbüro yedek üyesi olduğu zaman Azerbaycan'da oturmaya ve Azerbaycanı yönetmeye devam etti. Brejnev'in ölümünden sonra cenaze merasimine katılmak üzere Moskova'ya giden Aliyev orada büyük bir sürpriz bekliyordu... Dizginleri bütünüyle ele alan Y.Andropov Haydar Aliyev ile baş başa bir görüşme yaptı. Bu konuşmanın üzerinden on gün geçmeden Aliyev Polit büro asil üyeliğine oy birliği ile seçildi.⁷⁷ Politbüro Sovyetler İmparatorluğunun yönetim organıydı. Bütün hayati kararlar bu organ tarafından alınıyordu. Aliyev böyle bir organa seçilmiş, Sovyetler Birliğini yöneten 21 kişiden biri olmuştu. Aliyev Politbüroya seçilir seçilmez ikinci görevi de geldi. Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu başkanının, yani başbakanın birinci yardımcısı oldu.⁷⁸ Aliyev artık Kremlindeydi ve Moskova'da kalmak durumundaydı. Y.Andropov yakın dostu olan Aliyev'e büyük güven duyuyordu. Uzun zamandan beri bir türlü rayına oturtulamayan Orta Doğu ve İslam Dünyası ile ilişkilerin sorumluluğunu bu yüzden Haydar Aliyev'e verdi.⁷⁹ Aliyev bu görevi aldıktan sonra sıkça İslam ülkelerine seyahat etti. Üzerine aldığı bu dış görev kısa zamanda İslam dünyasında tanınmasına ve sevilmesine sebep oldu. Aliyev SSCB'de yaşayan Türk halklarından Polit büroya kadar

---

⁷⁶ a.g.e., s. 86

⁷⁷ a.g.e., s. 87

⁷⁸ a.g.e., s. 89

⁷⁹ a.g.e., s. 90

yükselen ilk ve tek temsilcisi değildi. Ondan önce Özbek Türklerinden Reşidov ve kazak türkleriinden Kunayev bu kuruma girmişlerdi. Fakat Aliyev Polit büro üyesi olan ve aynı zamanda SSCB Başbakanının yardımcısı olan ilk ve tek Türkdü. Andropov fazla yaşamadı. Andropovun yardımcılarında biri Haydar Aliyev, diğeri Mihail Gorbaçovdu. Andropov döneminde ve onun yerine seçilen Çernenko döneminde bu ikili iyi geçiniyorlardı. Çernenkonun ansızın ölümünden sonra Polit Büroda yapılan genel sekreterlik seçiminde Aliyevin de oy verdiği Gorbaçov 1985 yılında Genel Sekreter seçildi. Aliyev ‘‘Gorbaçov, genç ve dinamikti. Andropov ekolünden geliyordu ve onun projelerinin devamı ve uygulayıcısı ola bilir, diye düşündüm ve seçimde oyumu ona verdim’’diyordu.⁸⁰ Gorbaçov ise Andropov projelerini değil, kendi projelerini hayata geçirmeye başladı. Aliyev ve SSCB için Gorbaçovun seçilmesi sonun başlangıcı oldu. Bu seçim Aliyevin yaşamının şeklini değiştirdi. Gorbaçovla, Sovyetler Birliği Genel Sekreteri ile kora kor mücadele etti. Nihayet beklenen oldu ve Aliyev Polit büro üyeliğinden istifa etmek zorunda bırakıldı. Artık Haydar Aliyev sıradan bir vatandaş olmuştu. Politbürodaki bu kavganın sebebi Aliyev’in Türk olmasıydı. Gorbaçov slavdı ve katı bir slav ırkçısıydı. Zaten Polit Büroda Slav olmayan tek insan Haydar Aliyevdi⁸¹. Slavlar Aliyev gibi bir Türk’ün yönetimde söz sahibi olmasını istememekteydiler. Aliyev bu konu ile ilgili olarak gazeteci İrfan Ülkü’ye şunları anlatmışdı:

‘‘Gorbaçov Batıyı kandırmak için büyük bir demokrat gibi görünürken içeride bir diktatör olmak istiyordu, tıpkı Stalin gibi. Gorbaçov’un en büyük özelliği Müslüman Türk dünyasına düşmanlığı idi. Bana karşı duygularını, nefretini Polit büro toplantılarında hissettim. Gorbaçov Politbürodaki bütün üyelerin Rus ve Slav olduklarını görüyor ve bir Türk olarak benim SSCB yönetiminde söz sahibi olmamı bir türlü kabullenemiyordu’’⁸²

Azeri tarihçilere göre Gorbaçov Politbüroda yaşanan nazik dengelere dayalı iktidar mücadelesinde Aliyev’i kendisine ciddi bir rakip olarak görmüş, hatta kıskanmıştır.⁸³ Gorbaçovun niyeti Türk Cumhuriyetlerini tamamen kontrolü altına almaktı. Aliyev ‘‘Artık bu şartlarda görev yapmamın bir anlamı yoktu. Gorbaçov yine bir kavgamızdan sonra bana ‘‘Artık seninle çalışmam’’deyince bende onunla

---

⁸⁰ a.g.e., s. 92

⁸¹ a.g.e., s. 92

⁸² Ülkü, a.g.e., s. 162

⁸³ Cem Oğuz, **Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü**, 1.b. Ankara, 2010, s. 45

çalışmayacağımı söyledim.1987 yılının ekim ayının 25’de beş yıl sürdürdüğüm ve SSCB tarihinde ilk defa bir Azerbaycan türkünün seçildiği Polit büro üyeliğinden istifa ettim”.⁸⁴ Aniden gelen bu emeklilik Haydar Aliyevi oldukça sarsmış, derinden üzmüştü. Artık evi devamlı gözetim altında tutuluyor, dışarıya adım attığı andan itibaren KGB elemanlarınca izleniyordu. Kimlerle görüştüğü, nerelere gittiğine kadar hakkında hazırlanan raporlar her gün Gorbaçovun masasının üstüne konuyordu.⁸⁵ Tam bu günlerde Karabağ sorunu ortaya çıkmaya başladı. Karabağ sorunu durmadan büyüyor, Bakü’de yeni faaliyete geçen Halk cephesi çok sert tepki koyuyor ve mitingler bir birini izliyordu. 20 Ocak 1990 günü Gorbaçovun gönderdiği, Bakü’ye giren Rus tankları silahsız ve savunmasız halkı adeta katliama tabi tuttular. Azerbaycan’ın bütününde sıkıyönetim ilan edildi. Moskova’da yaşayan Azerbaycanlılar bu meşum olayı protesto etmek için bir miting düzenlediler ve Aliyevi de mitinge konuşmacı olarak çağırdılar. Aliyev mitingde bir konuşma yaptı:“Gorbaçov Azerbaycan halkına haince bir tecavüzde bulunmuştur. Bu katliamın sorumluları Moskovada Gorbaçov, Azerbaycanda ise Vezirov, Mutallibov ikilisidir. Elleri Azerbaycanlı kanına bulaşmıştır. Bunlardan mutlaka hesap sorulacaktır”. Bu konuşmanın ardından KGB ajanları Aliyevi tutuklamak istediler. Fakat büyük bir heyecan ve gerilim içinde olan mitinge katılanlar derhal müdahale ederek Aliyev KGB ajanlarının elinden aldılar.⁸⁶ Moskovada yaşamak Aliyev için tehlikeli olmaya başlamıştı. Aliyev Baküye gitmek istiyordu, fakat Genel Sekreter Gorbaçovun mutemet adamı A.Mutellibov, Baküye gelmemesi için kendisini tehdit ediyordu. Gorbaçov da dolaylı yollardan haber göndererek Baküye dönmesinin kendisi için iyi olmayacağını söylüyordu. Fakat Aliyev Baküye döndü ve kardeşinin evine yerleşti.

1989 yılında kurulan Halk Cephesi doğrudan sistemi hedef alan bir muhalefet tarzı takip ediyordu. Sistemin aksaklıkları, Azerbaycan halkına karşı yaptıkları haksızlıklar gündemin ana maddelerini oluşturuyordu. Aliyev ile neredeyse ortak görüşleri içeren bu söylemlere rağmen hiçbir zaman Halk cephesi Haydar Aliyev birlikteliği kurulamadı.⁸⁷ Aliyev Baküye geldiği zaman Sovyetler Birliği tam anlamıyla kaynayan bir kazan görünümündeydi. Ve Azerbaycan da bu kazanın tam orta yerinde idi. AKP Birinci Sekreterliği koltuğunda Gorbaçovun adamı Mutallibov oturuyordu.

---

⁸⁴ Adıgüzel, a.g.e., s. 96

⁸⁵ a.g.e., s. 100

⁸⁶ Adıgüzel, a.g.e., s. 102

⁸⁷ a.g.e., s. 106

Aliyev on dört yıl başkanlığını yürüttüğü kendi vatanına, Baküye bir kaçak gibi geri gelmişti. Kısa bir süre sonra Aliyev Baküde hayatının tehlikede olduğunu karar verdi. Zira Gorbaçov kendisini birkaç kere uyarılmış ve tehdit etmişti. Aliyev Baküye geldiği gibi hiç kimseye haber vermeden ata toprağı Nahçıvana gitti. 1990 yılının Kasım ayında Nahçıvan halkı Aliyevi Azerbaycan Milli Meclisine Nahçıvan milletvekili olarak gönderdi. Ve Haydar Aliyev seçimlerden hemen sonra Mütellibovun kendisini sokmak istemediği Baküye ellerini, kollarını sallaya sallaya girdi.⁸⁸ Milli Mecliste ilk konuşmasını yaparak... Ermeniler tarafından Azerbaycanın toprak bütünlüğünün bozulması konusuna da değinen Aliyev, konuşmasının sonunda yüzünü Mecliste oturan A.Mutallibova çevirerek “Bunların sorumlusu sizsiniz ve bunların hesabını günü gelince vereceksiniz” diyerek konuşmasını tamamladı.⁸⁹ Sovyetler birliği adım adım dağılmaya doğru gidiyordu. Siyasi ekonomik ve sosyal bunalım son noktaya ulaşmıştı. Aliyev basın toplantısı yaparak 19 Haziran 1991 tarihi taşıyan ve SSCB Bakanlar Kurulunun dikkatine yazdığı istifa mektubunu açıkladı. Mektupta Aliyev’i bu adımı atmaya mecbur eden başlıca sebepleri sıralanmıştı. Aliyev’i Komünist Partisinden istifaya götüren sebep farklı şekilde yorumlanmaktaydı. Bu konuyu iyi tahlil edebilmek için öncelikle Aliyevin kendi ifadelerine bakmak gerekir:

“Ben daha Andropov döneminde, bundan 6 yıl önce kendi kendime uzun uzun düşündüm. Sovyet Komünist Partisinin yolu yol değildi. Elli yılımı, ömrümün büyük bir bölümünü bu partiye harcadığım, Sovyet devletine hizmet ettiğim için bu yıllarıma hayıflanıyorum, acıyorum. 1943 yılında üye olmuşum bu partiye. İşte bunlardan büyük pişmanlık duyuyorum. Sovyetler Birliği çökmeye mahkûmdu. Çünkü Komünist Partisinin yolu doğru yol değildi”⁹⁰

diyen Aliyev bu sözler ile istifanın arkasında gizlenen gerçek sebebi biraz üstü kapalı olarak ifade etmektedir. Aliyev yine İrfan Ülkü ile gerçekleştirdiği mülakatın başka bir yerinde istifanın sebepleri hakkında bazı açıklamalarda bulunuyor: “Çok genç yaşlarımda büyük bir heyecan ile Sovyetler Birliğine ve kommünizme inandım. Duygusal olarak da bağlandım. Batı’da ne derler fanatik bir Marksist Leninist.. Ben de öyleydim” Bu ifadelerin hemen arkasından “KGB”ye girdikten sonra bir şey gördüm. Moskova’nın tek tarafı, Türk milletini esarete tutmak isteyen politikasına birinci elden şahit oldum. Moskovada Sovyet ideolojisini daha yakından tanıdım, fikirlerim daha

---

⁸⁸ a.g.e., s. 110

⁸⁹ a.g.e., s. 111

⁹⁰ Ülkü, a.g.e., s.181

netleşti, berraklık kazandı’’ diyor.⁹¹ 14 Eylül 1991 günü AKP olağanüstü kurultayı toplandı ve kurultayın sonunda AKP tarihe karıştı. Azerbaycan Milli Meclisi 1991 yılının 18 Ekiminde Azerbaycan’ın bağımsız bir devlet olduğuna dair kararı çıkardı.

2.3. Haydar Aliyev’in İktidara Geliş Süreci ve Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri

Azerbaycan 1991 yılında SSCB’nin dağılması ve kazanılan bağımsızlıktan sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemini yaşamaktaydı. A. Mütellibov ve E. Elçibey’in cumhurbaşkanlıkları dönemindeki yönetim zaafı, bir yandan Karabağ savaşı, öte yandan ağır ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlık, Dağlık Karabağ sorunu ve etnik bağlamda ayrılıkçı oluşumlar Azerbaycan’ı bir bunalıma doğru itmişti. Bütün bunlar ülkeyi bir kaos ortamına sürüklemişti. Aliyev’in iktidara gelişi, Elçibeyin yönetimden çekilmesi ile ilintili olduğundan, Elçibeyin gidişi ve Aliyevin iktidara gelişi ile ilgili süreci daha geniş değinmek gerekir. Öncelikle, Elçibey Azerbaycan’ın seçimle gelen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. 70 yıllık Kommunist sistemden Liberal sisteme geçişin sancıları, iktidarı kaybedenlerin hırçınlığı, Azerbaycan’ın bağımsız bir devlet olmasını hazmedemeyen Rusya ve İran’ın çalışmaları Elçibeyi bekleyen zorlukların başında geliyordu. Bütün bunlara, durmadan artan ermeni saldırıları, her gün kaldırılan şehit cenazeleri, ekonomik zorluklar da eklenmişti. Bu kadar olumsuz şartlar içerisinde cumhurbaşkanı olan Elçibey ancak on aya kadar dayanabildi. 4 Haziran 1993’de Süret Hüseynova bağlı güçler Gence’de bir ayaklanma çıkarmışlardır. Bu ayaklanma büyüyerek Bakü’ye kadar yayılmıştır. Bu durum üzerine bir yıl kadar süren Halk Cephesi iktidarı sona ermişti. Gencede isyan eden Suret Huseynov ve güneyde isyan hazırlığı yapan Ali İkrım Hümbetov, genç Azerbaycan devletini yıkılmanın eşiğine kadar getirdiler. Her gün daha zorlaşan durum karşısında Elçibey Haydar Aliyev’i Nahçıvandan, devletin rayına oturtulabilmesi için Bakü’ye davet etti. Bu davetten önce Azerbaycan’ın aydınlarından oluşan 91 kişi imzaladıkları bir dilekçe ile Haydar Aliyevi cumhuriyetin içine düştüğü bu durumdan kurtarması için göreve davet ettiler.⁹² 9 Haziran 1993 günü Haydar Aliyev Bakü’ye geldi. Cumhurbaşkanı Elçibey ile Nahçıvan

---

⁹¹ Adıgüzel, a.g.e., s.121

⁹² a.g.e., s. 130

Muhtar cumhuriyeti milli meclis başkanı Haydar Aliyev cumhurbaşkanlığı sarayında baş başa tam sekiz saat süren bir görüşme yaptılar. Bu görüşmenin içeriği hakkında ne Aliyev, nede Elçibey, ne o gün, ne de ölümlerine kadar hiçbir açıklama yapmadılar.⁹³ Elçibey'in Bakü'nü terk ederek Nahçıvan bölgesine, doğduğu Keleki köyüne gitmesinin ardından, Parlamento 24 Haziran'da Elçibey'in bütün yetkilerini H. Aliyev'e devretmişti. Meclis Başkanlığına Aliyev getirilmişti. Elçibey cumhurbaşkanı olarak kimseye haber vermeden Baküden ayrılmıştı. Anayasaya göre Milli Meclisin başkanı, cumhurbaşkanı Baküde olmadığı zaman cumhurbaşkanı görevini de yürütmek ile yükümlüydü. Haydar Aliyev resmen ve hukuken cumhurbaşkanı vekili oldu. Durum oldukça karışık ve tehlikeliydi. İsyancılar elindeki askeri güçle Baküye doğru yürüyordu. Fakat ne Elçibey, nede Haydar Aliyev için silahla çözülmesi taraftarı değildi. Defalarca bu hususu vurgulamış, sorunun görüşmelerle çözülmesi çağrısında bulunmuşlardı. Artık Elçibey yoktu ve barış için ileri sürülen koşullardan biri oluşmuştu. Elçibey cumhurbaşkanlığından resmen istifa etmemesine rağmen Baküde olmadığından Milli Meclis başkanı Haydar Aliyev bütün inisiyatifi eline alarak isyancılarla görüşüp soruna bir çözüm bulabilirdi. Çünkü isyancıların temel isteği Elçibeyin cumhurbaşkanlığından istifa etmesiydi. Bu istek resmen olmasa bile şeklen gerçekleşmiş durumdaydı. İsyancılar Baküye girmişlerdi. Meclis başkanı olarak Aliyev oluşan bu durumu ortadan kaldırmak için Hüseyinov'la görüşmeler yaptı. Aliyev Milli Meclis başkanı ve cumhurbaşkanı vekili olarak kalacak ve Hüseyinovu kabineyi kurması için başbakan olarak atayacaktı. İsyancılar silah kullanmayacaklar ve askeri birlikler Bakü dışına çıkacaklardı.⁹⁴ Tek amac isyanın durdurulması ve bağımsızlığın korunmasıydı. İlk uzlaşından sonra durum bir nebze dahi olsa düzelmişti. O sıkıntılı günlerin içinde Haydar Aliyevi meşgul eden önemli sorunlardan birisi Kelekide bulunan eski cumhurbaşkanı Elçibeyin istifa etmemiş olmasıydı. Bu durum Aliyevin cumhurbaşkanlığının meşru olup olmadığı tartışmalarını gündeme taşıyordu. Bu dedikodulara son vermek isteyen Aliyev 1993 yılı devlet başkanı seçimlerine katıldı. 15 Haziran 1993'de Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamento başkanı görevine seçilmişti. 3 Ekim 1993'de ise yapılan Devlet Başkanı seçimlerinde halk oyunun neredeyse %99'unu alan Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı seçilmişdi. Yapılan seçimler sonucu otuz yıldan fazla devlet idareciliği tecrübesine sahip olan Haydar Aliyev'in

---

⁹³ a.g.e.

⁹⁴ a.g.e., s. 142

cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte ülke yönetiminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Aliyev iktidara geldiği ilk dönemde çok yönlü bir diplomasi izlemiş, aynı zamanda ülke içindeki karışıklıkları çözerek istikrarı sağlamaya çalışmış ve bunu da başarmıştır. Aliyev, eski bir devlet adamı olarak Elçibey'e göre daha çok bölgedeki dengeleri yakından bilen biri olmuştur. Bu anlamda H. Aliyev İran ve özellikle de Rusya politikasında çok daha dikkatli bir tutum sergilemiştir. Aliyev'in bir cumhurbaşkanı olarak sorunların üstesinden gelebilecek güçlü bir iktidar kurmasıyla ülke mevcut kaos ortamından kurtulmaya doğru yol almıştır. Aliyev yönetimi ile beraber ülkede siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmıştır.

Haydar Aliyev daha önce 7 Haziran 1992'de devlet başkanı seçimlerinde aday olarak katılmak istemiştir. Fakat Aliyev'in önünde bir anayasal engel vardı. Azerbaycan anayasasına göre 65 yaşını bitirenler cumhurbaşkanlığına aday olamazlardı. Tam o günlerde Aliyev altmış dokuz yaşındaydı. Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı olmasını isteyen milletvekilleri de vardı. Bu anayasal engelin kaldırılması için onlar tarafından başlatılan çalışmalar hiçbir sonuç vermedi. Milli Meclis böyle bir anayasa değişikliğine izin vermedi.⁹⁵ Bu seçimlerde Merkez Seçim Kurulu tarafından Anayasaya koyulan 65 yaş sınırı kaldırılmadığından Nahçıvan Meclis Başkanı Haydar Aliyev adaylığını koyamamıştır. Neticede seçimleri AHC lideri Elçibey kazanmıştır. Aliyev SSCB döneminin önemli isimlerinden birisi olmuştur. Azerbaycan'da KGB Başkanlığı ve 1969–1982 yılları arasında Komünist Parti Birinci Sekreteri görevinde bulunmuş, daha sonra 1988'e kadar SSCB Başbakan I. Yardımcılığını ve Politbüro üyeliğini sürdürmüştü. 1989 yılında, Azerbaycan'da H. Aliyev'in yönetime gelmesini arzulayan bazı kesimler, Aliyev'i tekrar ülke başkanlığına getirilmesine yönelik bir hareket başlatmışlardı. "15'ler Hareketi" adıyla bilinen bu girişimin amacı, o sıralar halen Moskova'da bulunan Aliyev'i iktidara getirmek için bir kitle harekâtı başlatmaktı.⁹⁶ Fakat Azerbaycan'da Halk Cephesinin popülerliği ve diğer taraftan Moskova'dan Bakü yönetimine yapılan baskılar sonucu bu faaliyet bir sonuca ulaşamadı. H. Aliyev, 1990 Mayıs ayında Moskova'dan Bakü'ye döndü ve kısa bir süre sonra Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nde Nahçıvan milletvekili olarak yerini aldı. Ocak 1990'da Bakü'de yaşanan kanlı olaylardan sonra Azerbaycan Moskova Temsilciliğinde yaptığı Gorbaçov karşıtı konuşması Azerbaycan halkı önünde nüfuzunun artmasını ve tekrar ön plana çıkmasını

---

⁹⁵ a.g.e., s 130

⁹⁶ Kerimov, a.g.t., s. 24

sağladı. Ardından, Komünist Partisi'nden de istifa eden Aliyev, SSCB'nin çöküşünün getirmiş olduğu iktidar değişikliklerinden faydalanarak 4 Eylül 1991'de yapılan seçimlerde aday olduğu Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Yüksek Meclisinin Başkanlık görevine seçildi.⁹⁷

1993 yılı ortalarında Aliyev'in iktidara gelmesiyle beraber Azerbaycan'ın dış politika stratejisi değişmeye başlamıştır. Aliyev, Azerbaycan ve dünya düzeninin gereklerini dikkate alarak yeni bir dış politikaya yönelmiştir. Bu politikanın temelinde Azerbaycan ve bölgede barış ve huzuru sağlayacak ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Aliyev'in sahip olduğu siyasi deneyim, bürokratik mekanizmaları yakından tanınması, Rus devlet geleneğini iyi bilmesi, ona etkin yaklaşımlar ve politikalar izlemesinde yardımcı olmuştur. 1993–2003 senesinde Azerbaycan devleti bölgesel ve uluslararası ilişkilerde Aliyev politikasının genel ilkeleri doğrultusunda hareket etmiştir. Haydar Aliyev Azerbaycanın dış politikasını dört önemli temel üzerine oturtarak oluşturdu.⁹⁸

Bağımsız Azerbaycan devletini dünyaya tanıtmak

Bağımsız Azerbaycan Devletinin demokratik blok içerisinde yer aldığını göstermek

Bağımsız Azerbaycanı önemli uluslar arası kuruluşlara üye yaparak etkinliğini artırmak

Ermeni sorununu adil bir şekilde çözmek

Bu 4 temel husus Haydar Aliyev döneminin dış politika esaslarını oluşturmuştur. Bağımsız Azerbaycan devletini ekonomik, kültürel, politik alanda tanıtabilmek için girişimler başlatıldı ve ülke önemli uluslararası kuruluşlara üye yapıldı. BM teşkilatında daimi temsilcilik açıldı. AGİT, KEİT, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Avrupa Birliği Şurası gibi uluslararası kuruluşlara üye olundu. Bu dış politika atakının maksadı Azerbaycan'ı dünyaya tanıtmak, komşuları ve dünya halkları ile barış içinde dostane ilişkiler kurmaktır. Bunda büyük bir başarı elde edildi. Azerbaycan Ermenistan hariç tüm dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirdi. Azerbaycan dünya kamuoyuna BM esaslarına bağlı kalacağına, sorunları görüşmeler yoluyla çözmeye gayret edeceğini, diğer devletlerle dostça ilişkiler kuracağını gösterdi.

1991–2003 dönemi; Aliyevin siyasal erki elinde bulundurmaya başlamadan önceki dönem (1991–1994) ve ülkede etkisini tam olarak hissettirdiği dönem (1995–2003)

---

⁹⁷ a.g.t., s. 24

⁹⁸ a.g.e., s. 164

olarak iki süreçte incelenebilir.⁹⁹ Aliyev ülkenin dış politikasının temel istikametlerini bu şekilde belirlemiştir:

1. Ülke bütünlüğünün korunması;
2. Ekonomik, siyasi egemenliğin sağlanması ve korunması;
3. Milli menfaatlerin belirlenmesi ve korunması;
4. Vatandaşların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması;
5. Azerbaycan menfaatlerinin korunması için gerekli ülkelerin belirlenmesi ve yakın ilişki kurulması;
6. Diğer ülkelerle de dengeli ve karşılıklı bir dış politika yürütülmesi olarak belirlemiştir.¹⁰⁰ Aliyev iktidarının dış politika anlayışı bu şekilde ifade edilebilirdi: “Azerbaycan devletinin bütün ülkelerle barış içinde yaşaması ve sorunlarını güç kullanmadan çözmesi, içişlerine karışmaması, diğer devletlerle doğrudan diplomatik ilişkiler kurması ve uluslararası kurumlarda temsil olunması”.

Aliyev’in iktidara geldiği günler Azerbaycan’ın içerde ve dışarıda zor günler geçirdiği döneme denk gelmekteydi. Nitekim dışarıda Karabağ’a Ermeni saldırıları güçlenmekte, içteyse darbeci Albay Hüseyinov ile sözde “Talış-Muğan Cumhuriyeti” ilan eden Hümbetov devletin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı tehlike yaratmaktaydılar. Dağlık Karabağ savaşı ve Suret Huseynov ayaklanmasının yanında etnik azınlıklar da çeşitli taleplerde bulunmaya başlamışlardı. Ülkenin güney bölgesinde Alikram Hümbetov Lenkeran’da Talış-Muğan Cumhuriyeti kurmaya çalışmaktaydı. Ülkenin Kuzeyindeyse Güney Dağıstan ve Azerbaycan içinde yaşayan Lezgiler “Ulusal Lezgi (Sadval)” ya da “Birlik Hareketi” adı altında 23 Temmuz 1990’da Dağıstan’ın Belici köyünde toplanmış ve 1992’de Dağıstan’ın güney, Azerbaycan’ın kuzey bölgesinde bir “Lezgistan Cumhuriyeti” kurmak istediklerini bildirmişlerdi. Aliyev yönetime geldiğinde Rusya kendisine destekte bulunmuş ve Haziran 1993’de merkezi Moskova’da bulunan Lezgi Siyasal Cephesini kapatmıştır.¹⁰¹ Bu yüzden Aliyevin yönetime geldiği dönem ülke tam bir kargaşa içerisindeydi denilebilir. Aliyev olayları kontrolünde tutmak için ilk önce Rus yanlısı darbeci Albay Hüseyinov’u kendisinin sıkı denetimi altında başbakanlık görevine getirmişti. Ardından Talış nüfusunun yaşadığı Azerbaycan’ın güneydoğu bölgesinde akıllı bir politika yürüterek Hümbetov’a karşı

---

⁹⁹ Dikkaya, a.g.e., s. 250

¹⁰⁰ Reha Yılmaz, Azerbaycan’ın Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, S. 2 (2010) s. 77

¹⁰¹ Kerimov, a.g.t., s. 25

kitlesel protesto gösterileri başlatmıştır.¹⁰² Bu durumda A. Hümbetov önce bölgeden kaçmış sonra da tutuklanarak Bakü'ye getirilmiştir. 1994 yılına gelindiğinde S.Hüseynov Haydar Aliyevi devirmeye ve cumhurbaşkanı olmaya karar vermişti. Durumu baştan beri çok sıkı bir şekilde takip eden Aliyev S.Hüseynovun silahlı birliklerine karşı halkına müracaat etmeye karar verdi. Azerbaycan televizyonuna çıkarak halkına seslendi ve 4 Ekim günü Azadlık meydanını doldurmalarını istedi¹⁰³. Haydar Aliyevin çağrısı üzerine bir milyona yakın insan Azadlık meydanına toplandı. Kürsüye çıkan Haydar Aliyev bir darbe girişimi ile karşı karşıya kaldığını, milletine içinde yaşanan olumsuz şartları anlattı. Ve Hüseynov tutuklandı. Aliyev'e karşı birkaç defa suikast girişiminde bulundu. Azerbaycanı ziyaret eden Ukrayna Cumhurbaşkanı... Uğurlamaya gidecek olan Haydar Aliyev'in geçeceği köprü'nün altına partlayıcılar yerleştirildi. Haydar Aliyev köprüden geçmeden yarım saat önce patlayıcılar bulundu. Romanyaya resmi bir ziyaret yapan Aliyev evine dönerken Bakü havalimanı yakınlarında uçağını roket atarak vurma teşebbüsü de boşa çıkarıldı.¹⁰⁴ Bu iki suikast girişiminden Aliyev kıl payı kurtuldu.

H. Aliyev iktidara geldiği dönemde Azerbaycan'ın dış politikasındaki en önemli sorun Karabağ'da yaşanan savaş ve alınan yenilgiler idi. 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkan bu sorun çözümlenmeden A. Vezirov'dan A. Mütellibov'a ondan E. Elçibey'e ve E. Elçibey'den H. Aliyev'e "miras" olarak bırakılmıştı. Batı ve ABD'de merkezli politikaların Aliyev dönemiyle birlikte Rusyayı dengeleyici olması yönüne dikkat edilerek yeniden masaya yatırılması Azeri uluslararası diplomasisinin önemli başarılarından birisi olarak kaydedilmelidir. Yeltsin döneminde durağanlaşan Azerbaycan-Rusya ilişkileri Putin'le birlikte ivme kazanmaya başladığı görülmüştür. İki ülke arasındaki tansiyonun düşmesinde ve daha ileri düzeyde ilişkilerin tesis edilmesinde Aliyev'in etkisi yadsınmaz.¹⁰⁵

Azerbaycan dış politikasının en önemli unsurlarından biri olan doğal kaynakların işletilmesi ve bunların dünya pazarlarına çıkarılması Aliyev dönemini en önemli konularından biriydi. Elçibey döneminde iç istikrarsızlık sonucu yatırım yapmaktan vazgeçen çok uluslu şirketler, H. Aliyev döneminde uygulanan başarılı iç siyaset ve lobicilikle sağlanan güvenle yeniden bölgeye yönelmiştir. Böylece, 24 Eylül 1994'te

---

¹⁰² Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 40

¹⁰³ Adıgüzel, **a.g.e.**, s.146

¹⁰⁴ **a.g.e.**, s. 149

¹⁰⁵ Dikkaya, **a.g.e.**, s. 260

imzalanan “Asrın Anlaşması” ile birlikte enerji sektöründeki 6 büyük ülke Karabağ problemiyle doğrudan muhatap olmuştur. Bu da yeni ve genç bir devlet olan Azerbaycan’ın dış politikada başarısı olarak kabul edilmelidir. Haydar Aliyev bu dönemde dış politikaya yön veren, devletin temel menfaatlerini ve amaçlarını belirlemiş ve bunları kısa sürede hayata geçirmek için harekete geçmiştir. Bu sürece geçmeden önce, bu amaç ve menfaatlere kısaca değinirsek, Aliyev Azerbaycan ve Azerbaycanlılar için temel amaç ve menfaatleri şu şekilde belirlemiştir: Demokrasi, sosyal ve hukuk devletinin kurulması ve geliştirilmesi; bağımsızlığın ve toprak bütünlüğünün korunması; D. Karabağ probleminin çözüme kavuşturulması; pazar ekonomisine geçişin sağlanması; askeri birimlerin modernleştirilmesi ve güçlendirilmesi; dış politikada demokratik ve çok kutuplu faaliyetlerin desteklenmesi.¹⁰⁶

Aliyev ilk göreve geldiği sırada, Rusya ve İran’a rağmen petrolleri yabancı şirketler ile işletmeye çalışmanın bu devletler tarafından tepki ile karşılandığına ve bu durumun Azerbaycan’ın güvenliği için tehdit oluşturduğuna inanmış, bu nedenle başlangıçta petrol anlaşmalarını ve yabancı şirketlerin çalışmalarını askıya almıştır. Ama içeride istikrar sağlandıktan sonra, bağımsızlığın pekiştirilmesi için iktisadi bağımsızlığın şart olduğunu düşünerek, yabancı petrol şirketleri ile anlaşmalar imzalanmıştır.

Aliyev yönetime yeni geldiği dönemde Ermenistan’ın Azerbaycan’a yönelik saldırıları devam etmekteydi. Bu sıralarda, yeni bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan’ın Rusya’nın askeri ve Batının maddi ve manevi desteğini arkasına almış Ermenistan’ın saldırıları karşısında tutunması çok zordu. Aliyev’den önceki Elçibey yönetimi ağırlıklı olarak Batı yanlısı politika izlemekteydi. Aliyev göreve geldikten sonra ilk başta bu politikada değişikliğe gitmiş, deyim yerindeyse yüzünü Rusya’ya çevirmiştir. Fakat daha sonra denge politikasına geçildiğinde, Batı ülkeleriyle ilişkiler de normalleştirilmiştir. Aliyev göreve geldiğinde, kendisinden önceki Azerbaycan Devlet Başkanı Elçibey’in İran’a yönelik politikası nedeniyle Azerbaycan ile İran arasında gerginlik yaşanmaktaydı. Elçibey, İran’ın kuzeyinde (Güney Azerbaycan’da) yaşamakta olan yaklaşık 30 milyon Azerbaycan Türkünün haklarını savunan söylemler geliştirmekte, aynı zamanda Güney Azerbaycan’ın ve Kuzey Azerbaycan’ın (günümüzdeki Azerbaycan Cumhuriyeti’nin) birleşmesi gerektiğini savunan akımlara

---

¹⁰⁶ Yılmaz, a.g.m., s. 78

destek vermekteydi. Aliyev göreve geldikten sonra bu akımların çalışmaları sınırlamış, İran'ı rahatlatan açıklamalar yapmıştır.

Aliyev'in büyük siyasi deneyimi ona etkin yaklaşımlar ve politikalar izlemesinde yardımcı olmuştur. İktidara geldikten sonra ülke içi dengeleri yerine oturtmuştur. H. Aliyev iktidara geldiği ilk dönemde çok yönlü bir diplomasi izleyerek, aynı zamanda ülke içindeki karışıklıkları çözerek istikrarı sağlamaya çalışmış ve bunu da başarmıştır. Aliyev'in iktidara gelişi Azerbaycan'ın içerde ve dışarıda zor günler yaşamakta olduğu döneme denk gelmekteydi ve ülkenin bu kadar zor durumda olduğu bir dönemde o kısa zaman zarfında ülkede yönetimi güçlendirmek için çok ciddi faaliyet göstermiştir. 1993 yılı ikinci yarısından itibaren ülkenin dış politikasında köklü değişikliklere gidilmiştir. İlk olarak Rusya ile ikili ilişkilerin geliştirilmesine başlanılmıştır. Her iki tarafın çıkarlarına uygun ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için bir sıra adımlar atılmıştır. 6 Eylül 1993'te H. Aliyev, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve diğer Rus yetkililerle görüşmüş iki ülke arasında ilişkilerin iyileştirilmesini müzakere etmiş, 24 Eylül'de ise Azerbaycan'ın BDT'ye üyeliğine imza atmıştır.

H. Aliyev yönetimi Amerika'nın Kafkasya'da Rusya'yla kesişen çıkarlarından doğru bir şekilde faydalanmak için dengeli bir siyaset yürütmüştür. Rusya'nın Azerbaycan'a olan etkisini azaltmak amacıyla Batı ülkeleri, BDT ve diğer bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde bir politikanın uygulanması gerekiyordu. Azerbaycan gibi ekonomik ve ulaşım baskısına maruz kalan Gürcistan, Ukrayna, Kazakistan ve Orta Asya'yla yakın ilişkiler oluşturuldu. Bir yandan Rusya'nın nüfuzunu azaltma, öte yandan Rusya'yı tedirgin etmeyecek bir şekilde Avrupa ve ABD'nin etkisini güçlendirme politikası yürütüldü. İran'la keskinleşmiş siyasi, ideolojik çarpışmalara son vermek, iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirme amacıyla tüm yolları deneyerek yakın komşu, ortak münasebetler oluşturmak için ciddi bir faaliyet ortaya kondu. Aliyev, AHC'nin aksine Rusya veya İran karşıtı demeçlerden kaçınmış olsa da, Rus ordusunun "sınır muhafızları" veya "barış gücü" adıyla Dağlık Karabağ'a geri dönmelerine karşı çıkarak Azerbaycan'da Rusya'nın etkinleşmesine izin vermemiştir.¹⁰⁷ Aliyev her şeye rağmen kendisinden önceki yönetimlerin, Rusya karşıtlıkları nedeniyle yaşadıklarından çekinmiş olacak ki, ilk altı ayda kayıplarında devam

---

¹⁰⁷ Kerimov, a.g.t., s. 26

etmesine ve pek fayda elde edilmemesine rağmen Rusya yanlısı politikaları sürdürmekte ısrar etmiştir.¹⁰⁸

1993–1994 yıllarında dış politikada artık stratejik bir dönüşüm oluşmaya başladı. 1993 yazından itibaren Türkiye konusunda da dış politikada ciddi değişiklikler meydana geldi. Aliyev Hükümeti etnik birlik anlayışı üzerine kurulmuş Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini karşılıklı faydalı ekonomik ve stratejik ortaklık münasebetleri çerçevesinde yürütmek için faaliyete geçti. Ekim 1994’de Aliyev Hükümetinde Başbakanlık yapan Suret Huseynov’a bağlı birlikler Elçibey’e yaptıkları gibi bir ayaklanma ile Aliyev’i devirmek istemişlerdir. Bu ayaklanmanın arkasında Rusya’nın bulunduğu ve kısa bir süre önce imzalanan yüzyılın petrol antlaşmasından dolayı böyle bir hareketi desteklediği iddia edilmiştir. Ancak tecrübeli lider Aliyev, “Omon Kuvvetleri”nin kumandanı Rövşen Cavadov’u olayın başında Huseynov’un yanındayken, kendi tarafına çekerek bu darbeyi engellemiş ve Huseynov’u azletmiştir¹⁰⁹. Azerbaycan’da meydana gelen darbe girişimleri sadece ülkenin içindeki politik krizlerden değil, bunun yanında dış güçlerin ülke üzerindeki çıkarlarından da kaynaklanmaktaydı. “Asrın Antlaşması”nın imzalanmasından sonra, Azerbaycan’ın petrol kaynakları konusunda Batılı ülkeler ile Rusya arasında yaşanan şiddetli rekabet, ülkede yapılan darbe girişimlerinin en önemli nedenlerinden olmuştur. Aliyev’e karşı düzenlenen Ekim 1994 darbesi başarısız olmuştur.

H. Aliyev’e yönelik bir başka darbe girişimi de, bazı Türk ve Azeri grupların hazırladıkları Mart 1995 olaylarıdır. Aliyev politik ustalığı ve halkın desteğiyle Azerbaycan Milli Ordusu ve darbeci *Omonlar*’dan birkaç kişinin öldüğü bu darbe girişimi başarıyla bastırılmıştır. Bu hadise Türk-Azeri ilişkilerini kısa süreli de olsa, son derece olumsuz etkilemiş ve bir güven bunalımı yaratmıştır. Bu olaydan sonra Cumhurbaşkanı Aliyev, Türk istihbaratını kendisine karşı darbe girişiminde bulunmakta itham etmesinin ardından ilişkilere bir dönem karşılıklı itimatsızlık hâkim olmuştur. Aslında ise bu güven bunalımı, Aliyev yönetimi ile dönemin Başbakanı Tansu Çiller’in başkanlık ettiği Türk hükümeti arasında yaşanmaktaydı. Cumhurbaşkanı Aliyev’le Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki temaslar gayet iyiydi. Zaten kendisine karşı yapılacak darbeyi Aliyev’e haber vererek önlenmesini sağlayanda Türkiye Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu olayların ardından Demirel devreye girerek, bu girişime

¹⁰⁸ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s.181

¹⁰⁹ Kerimov,*a.g.t.*, s. 28

katılan Türk vatandaşların geri dönmesini sağlamış ve yine cumhurbaşkanı Aliyev'e ve ülkesine yönelik Türkiye'nin dostça duygularını dile getirmiştir. Azerbaycan son yıllarda biri 4 Ekim 1994, diğeri 17 Mart 1995 tarihinde olmak üzere Aliyev yönetimine karşı iki darbe girişimine sahne olmuş, bunun sonucunda etkileri tüm alanlarda hissedilen siyasi toplumsal istikrarsızlık ve çalkantılar yaşanmıştır.¹¹⁰

Azerbaycanda yaşanan bütün bu olaylar ülke içi ayaklanmalar ve darbe girişimleri genç cumhuriyeti yıkılma tehlikesi ile burun buruna getirmişti. Olayların yarattığı olumsuz koşullar sonucu bir otorite boşluğu doğmuştu. Ülke içindeki eli silahlı grupların oluşumunu ortadan kaldırmak için devletin kendini göstermesi, otoriteyi yeniden eline alması gerekiyordu. Öncelikle geniş bir katılımı hazırlanan anayasa Milli Mecliste kabul edildi. Daha sonra halk oylamasına sunuldu ve % 91,9 kabul oyu ile Azerbaycan'ın ilk demokratik anayasası kabul edildi. Azerbaycan yetmiş yıllık Komünist bir diktatörlükten sonra demokrasi yoluna girmeye çalışan yeni bir cumhuriyetti. Anayasaya göre Azerbaycan demokratik laik bir cumhuriyetti. Siyasi partilerin kurulmasına izin veren yeni bir yasa çıkarıldı. Bundan başka bir sürü yeni yasalar çıkarıldı. Basın ve söz özgürlüğü tanındı. Haydar Aliyev iktidara geldiği zaman ülke büyük bir ekonomik bunalım içindeydi. Fabrikalar durmuş, büyük çiftlikler üretim yapamaz hale gelmiş, işsizlik had safhaya ulaşmış, enflasyon üçlü rakamlarla ifade edilmeye başlanmış, mal sıkıntısı hemen herkes canının derdine düşmüştü. Sosyalist ekonomik sistemden serbest Pazar ekonomisine geçişin sancıları halkı canından bezdirmişti. Hızlı ve doğru önlemlerin alınması, yeni sistemin hukuki alt yapısının hazırlanması, yabancı sermaye getirilmesi ve yeni kredilerin bulunması Haydar Aliyev iktidarının önünde büyük sorunlar olarak duruyordu. 1994 yılından itibaren sağlanan nisbi istikrar ekonomi alanında ülke içinde yapılması gereken reformların hayata geçirilmesine imkân yarattı. 1995 yılının ortalarına doğru ülkede siyasi istikrar tam anlamıyla kuruldu ve ekonomik sorunlar iktidarın masasının üzerine gelmeye başladı.¹¹¹ Aliyev, iktidarının ilk günlerinde Rusya yanlısı gözükse de, bu konuda özellikle Türkiye'nin taşıdığı endişelerin yersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. İlk günlerde Moskova'nın hoş karşıladığı kararların özünde, Aliyev'in denge siyaseti gereği Rusya'yı karşısına almamak ve gelecekte uygulayacağı temel politikalar için ilk şart olan siyasi geleceğini sağlama almak amacını güttüğü görülmüştür. Azerbaycan'ın tam

---

¹¹⁰ TİKA, a.g.e., s. 8

¹¹¹ Adıgüzel, a.g.e., s.162

anlamıyla Rus yörüngesine girdiği izlenimi verse de, atılan bu adımlar, deneyimli devlet adamı Aliyev'in ilk zamanlarda Rusya'ya karşısına almak istemeyişinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bunun kanıtı olarak Aliyev'in ilk resmi ziyaretini Moskova'ya yapmasını ve Eylül 1993'te Bağımsız Devletler Topluluğu devlet başkanlarının Moskova toplantısında, Azerbaycan'ı BDT'ye üye yapan imzayı atmasını göstermek mümkündür.

Aliyev İktidarı döneminin önemli unsurlarından biri de Aliyev'in Enerji Politikası olmuştur. Bağımsızlığına yeniden kavuşan Azerbaycan, sahip olduğu zengin petrol kaynaklarının işletilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydetmeye çalışmıştır. Fakat kaynakların geliştirilip araştırılması için gerekli fonların yokluğu yüzünden ülke yönetimi projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla Batı yatırımlarını ülkeye çekmeyi kararlaştırmıştır. Birçok projeler Aliyev iktidara geldikten sonra gerçekleşmiştir. Uzun yılların siyasi tecrübesine sahip olan H.Aliyev, petrolün Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi hayatında büyük önem taşıdığını ve ülkenin uluslararası ilişkilerinde petrol faktörünün dikkate alınması gerektiğini çok iyi bilmekteydi. Yaklaşık üç yıl süren görüşmeler sonucunda, 20 Eylül 1994'te Bakü'deki Gülüstan Sarayı'nda SOCAR ile Azerbaijan International Oil Consortium (AIOC) arasında "Asrın Antlaşması" veya "Mega Proje" olarak adlandırılan "Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe yer alan Azeri, Çırag ve Güneşli yataklarında petrolün ortak işlenmesi ve pay bölüşümü hakkında antlaşma" imzalanarak ilgili bölgelerde petrol arama ve çıkarma yetkisi AIOC'a verilmiştir. "Asrın Antlaşması"nın ardından diğer petrol yataklarının kullanılması hakkında antlaşmalar imzalanmıştır. 1994–2003 yılları arasında Azerbaycan sınırları içerisinde Hazar Denizi'nde 15 ve karada 7 petrol yatağı olmak üzere toplam 22 antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalar arasında Şahdeniz yatağı antlaşması büyük önem taşımaktadır. Hazar bölgesinin dünya doğalgaz ve petrol ihtiyacına büyük katkıda bulunacağını dikkate alan Avrupa Konseyi de bölgedeki rezervlerin işletilmesinde ve bu amaçla oluşturulacak altyapıda Avrupa Birliği'nin çıkarları doğrultusunda, bölgesel istikrarın desteklenmesine, sorunlara barışçıl çözüm aranmasına, demokratik ve ekonomik kurumların güçlendirilmesine önem vermektedir. Petrol sanayisindeki önemli mesele petrol üretiminin paylaşılması değil üretilen petrolün hangi yolla dünya pazarlarına ulaştırılacağı konusundadır. Azerbaycan petrolünün dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için öngörülen güzergâh sayısı birkaç tane olmuştur. Bunlardan en önemlileri Bakü-Novorossiysk,

Bakü-Supsa ve Bakü-Ceyhan'dır. BTC ile ilgili Aliyev döneminde birçok çalışmalar yürütülmüştür. Fakat BTC boru hattı 13 Temmuz 2006 günü işletmeye açıldığından Haydar Aliyev sonucu görememiştir.

Bağımsızlık mücadelesi sırasında Rusya yanlısı davranmanın bedelini Mütellibov, Rusya karşıtı davranmanın bedelini ise Elçibey iktidarlarını kaybederek ödemişlerdi. Bunun yanında, Azerbaycan da devlet olarak bu dengesiz politikalardan nasibini almış olup, ülke toprakları Ermenistan tarafından işgal edilmekte ve ülke etnik nedenlerle bölünme tehlikesi yaşamaktaydı. Nitekim göreve yeni geldiğinde Aliyev'in açıkça Rusya yanlısı söylem ve politika izlemesi, Rusya destekli Ermenistan işgallerini durdurmamış, hatta Azerbaycan en önemli kayıplarını Aliyev'in göreve geldiğinden sonraki ilk altı ay içerisinde vermiştir.¹¹²

Aliyev'in Rusya'yla yakınlaşma politikasının Karabağda Ermeni işgallerini durdurumaması ve Ekim 1993 yılına kadar süren Ermeni saldırılarında 6 ilin Ermenilerce işgali, Aliyev yönetiminin Rusya'yı yatıştırma politikasının sona erdirmesine neden olmuştur¹¹³. Bunun ardından Aliyev yönetimi Batılı şirketlerle petrol anlaşmaları imzalamak için görüşmelere başladı. Amaç ise bu şirketler vasıtasıyla Batı ve ABD'yle bozuk olan ilişkilerini geliştirmek, Rusyanın ülke üzerindeki etkisini azaltmak ve en esası kendi iktidarına Avrupa ve ABD'den güvenilir desteği almak olmuştur. Ama bu politikayı izlediğinde bile Aliyev Rusyaya daha fazla "dokunmama"ya çalışıyordu. Bu amaçla 24 Eylül 1993'te Aliyev Moskovadaki BDT zirvesinde üyelik imzasını attı.¹¹⁴ Dış politikada Rusya karşıtlığına son veren, hatta bir süre açıkça Rusya yanlısı olarak davranan Aliyev yönetimi, Rusya'nın Azerbaycan politikasında pek de olumlu gelişmeler yaşanmaması üzerine, 1994 başlarından itibaren yüzünü biraz da Batıya çevirmiş, Batılı petrol şirketleri ile görüşmeler yeniden başlatılmıştır. Bundan sonraki dönemde Azerbaycan-Rusya ilişkileri için yeni bir çerçeve söz konusu olmuştur. Denge Politikası Kapsamında Yukarıda da ifade edildiği gibi, 1994 başlarından sonra Azerbaycan-Rusya ilişkileri yeni bir çerçeveye oturmuş, Azerbaycan'ın yürütmeye çalıştığı dengeli dış politika kapsamında gelişmiştir. 1994'ten günümüze kadar geçen süreçte Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde Karabağ, petrol, Hazar'ın statüsü ve Çeçenistan gibi konular nedeniyle hareketlilik yaşanmıştır. 1998 yılından sonra Rusya ile ilişkiler ekonomik ve sosyal alanda bütün hızı ile yalnız eşit

¹¹² Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 181

¹¹³ Cemilli, **a.g.e.**, s. 57

¹¹⁴ **a.g.e.**

hukuklu iki devlet gibi sürdürülmüştür. Aliyev takip ettiği politika ile Rusların düşüncelerinde hala kalmış olan “eski sömürgeci” anlayışını temelden yıkmış, onların beyinlerine “eşit hukuklu iki devlet” anlayışını adeta zorla yerleştirmiştir¹¹⁵. Haydar Aliyev’in tüm yönetimi boyunca Karabağ konusu belirleyici etken olmuştur. Aliyev göreve geldikten sonra Azerbaycan dış politikasını önemli ölçüde dalgalanmalardan kurtarmış ve dengeli hale getirmiştir.

1998 yılında Azerbaycan’da gerçekleşen başkanlık seçimlerine Yeni Azerbaycan Partisi’nden Haydar Aliyev, Milli Bağımsızlık Partisi’nden İtibar Memmedov ve Bağımsız Azerbaycan Partisi’nden Nizami Süleymanov katılmış ve Haydar Aliyev, %76’lık oyla seçimi kazanmıştır.¹¹⁶ Haydar Aliyev, 11 Ekim 1998 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak, ikinci beş yıllık cumhurbaşkanlığı dönemine başlamıştır. Azerbaycan’da 12 Kasım 1995 tarihinde ilk serbest ve çok partili seçimler yapılmış, aynı gün düzenlenen halkoylamasıyla da yeni anayasa kabul edilmiş ve 27 Kasım 1995’te yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan’ın içinde yer aldığı Kafkasya bölgesi, jeostratejik konumu itibariyle büyük önem taşımaktadır. Petrol rezervlerine sahip olan bir ülke olarak büyük güçler arasında denge oluşturmak, isabetli bir dış politika izlemek Azerbaycan açısından çok önemli ve zor olmuştur. Kafkasların, Hazar Denizi ve Karadeniz’e çıkış yolu olması, Hazar Denizi Havzası’ndaki zengin petrol ve doğal gazın dünya pazarlarının en kısa yoldan transferini sağlayacak konumda bulunması, bölgenin stratejik önemini daha da arttırmıştır. Böyle bir stratejik durumda dış politika yürütmek Aliyev için o kadar da kolay olmamıştır. Haydar Aliyev’in iktidar olması Azerbaycan’ın politikasında yeni bir dönemin başlangıcını hazırladığı gibi Türkiye ile ilişkilerde de farklılıklar ortaya çıkarmıştır.

Haydar Aliyev’in üzerinde durduğu ve çözülmesi için büyük emek harcadığı sorunlardan birisi Azerbaycan dışında yaşayan Azerbaycanlıların Azerbaycan devletine her konuda bilhassa tanınma konusunda yardımcı olmaları sorunuydu. Aliyev bu sorunu aşabilme yolunda önemli adımlar atmıştır. Dışarıda Yaşayan Azerbaycanlılar Bakanlığı adı altında bir bakanlık kurdurttu. 2001 yılında onların temsilcilerini Baküde “Dünya Azerbaycanlıları Kongresi”nde buluşturdu.¹¹⁷

Aliyev’in iktidara geldiği süreçte Azerbaycan siyasi ve ekonomik bağımsızlığının pekiştirilmesi ve dünyanın gelişmiş devletleri arasına katılması yolunda

---

¹¹⁵ Adıgüzel, a.g.e., s. 245

¹¹⁶ Salmanlı, a.g.t., s. 40

¹¹⁷ Adıgüzel, a.g.e., s.167

yoğun çaba harcamıştır. Fakat daha bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren, başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere birçok sorunla karşılaşmış ve sahip olduğu jeopolitik yerleşimi ve zengin doğal kaynakları sebebiyle Rusya ve İran gibi bölgesel güçlerin baskısına maruz kalmıştır. Bu nedenle, bir taraftan Ermenistan ile yürütülen savaş ve bağımsızlığın getirmiş olduğu iç sorunlar diğer taraftan Rusya ve İran'ın baskılarına karşı verilen mücadele, Azerbaycan'ın egemenliğinin tehlike altına girmesine sebep olmuştur. Bu durumda kurtuluşu Batı devletleriyle işbirliği yaparak başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş devletleri bölgeye çekmekte arayan Azerbaycan, özellikle 1993'ten itibaren ülkenin tüm siyasi, ekonomik ve toplumsal potansiyelini bu amaca yöneltmiştir. Nitekim Azerbaycan'ın yürütmüş olduğu siyaset çok geçmeden Batı dünyasından karşılık alarak, özellikle dünya petrol şirketlerinin Azerbaycan'a akın etmesiyle önemli ölçüde amacına ulaşmıştır. Haydar Aliyev, bir taraftan siyasi demokrasinin pekiştirilmesi, ekonomide kalkınma ve istikrara ulaşması için mücadele veren Azerbaycan'ın diğer taraftan uluslararası arenada saygın konum elde edilmesi amacıyla yoğun dış politika yürütmüştür.

Aliyev döneminde Azerbaycan Dış Politika sorunlarından birisi Hazarın statüsüyle ilgili mesele olmuştur. Aliyev yönetimi döneminde Hazarın statüsüyle ilgili İran ve Türkmenistan dışında diğer kıyıdaş ülkelerle mutabakata varılmıştır. Türkiye diğer konularda olduğu gibi bu konuda da her zaman Azerbaycan'dan yana taraf almıştır. Örneğin İran'la Azerbaycan arasında 2001 yılında yaşanan karasularla ilgili yaşanan tartışmada Türkiye tavrını Azerbaycan'dan yana koymuştur. Türk Dışişleri Bakanlığı, gelişen olaylardan Türkiye'nin duyduğu kaygıyı İran'ın Ankara Büyükelçisine iletmış ve İran'dan bir açıklama istemiştir.

Azerbaycan Dış Siyastinde ilk başarılarını 1993 yılının ikinci yarısından sonra kazanmaya başlamıştır. Büyük Devlet Adamı Haydar Aliyev halkın yoğun isteği ile devlet başkanı olduktan sonra Azerbaycan'ın hem konşu, hem de diğer devletlerle hem de uluslar arası teşkilatlarla sürekli ilişkilerin meydana getirilmesi ve geliştirilmesini dikkate alan bir dış siyaset doktrini hazırlamış ve hayata geçirilmeye başlanmıştır. Azerbaycan'ın uluslar arası imajının artırılması için Aliyev tarafından başarılı bir siyaset takip edilmiştir.¹¹⁸ Aliyev Dış Politikasının önemli hedeflerinden birisi de ABD ile olan ilişkileri geliştirmek ve Azerbaycan'a karşı yardımı yasaklayan 907. Madde'nin

---

¹¹⁸ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.) **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, Uluslararası IV Türk Dış Politikası Sempozyumu tebliğleri, Ankara, USAK, 2010, s. 373

yürürlükten kaldırılması olmuştur. ABD Güney Kafkasyadaki Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşı çözmeye çalışsa da kongrenin 24 Ekim 1992 yılında Azerbaycana karşı ekonomik ambargonun uygulamasını öngören 907. ek maddenin kabulü ABD'nin çabalarını çok kötü yönde etkilemiş oldu. Söz konusu 907. madde Azerbaycan dışında olan tüm eski ülkelerine Özgürlüğü Destekleme Kanunu çerçevesinde ABD devleti tarafından mali yardım öngörüyordu.¹¹⁹ ABD'nin Azerbaycan hükümetine direkt yardımını yasaklayan 907. Maddenin kabulü ABD'nin Azerbaycan'a yönelik belirli politikasının olmaması; ülke hakkında yeterli bilginin olmaması neticesinde, ABD'deki Ermeni lobisinin önemli bir zaferi olmuştur. Azerbaycan hükümeti alabileceği yıllık 50–60 milyon dolarlık bir yardımdan yoksun kalmıştır ve SSCB'den ayrılan devletle içinde böyle bir yaptırıma maruz kalan tek devlettir.¹²⁰

Azerbaycan için 907. Maddenin içeriği ve anlamı ekonomik boyutundan daha çok önemli olmuştur. Zira 907. Madde ile Ermeni lobisi Azerbaycan hükümetine yapılacak ABD yardımını engellemekle kalmamış, aynı zamanda Dağlık Karabağ'daki çatışmada Azerbaycan'ın saldırgan taraf olarak kabul edilmesini sağlamış ve Karabağı Azerbaycan'ın dışında ayrı bir oluşum olarak gösterilmiştir. Fakat Aliyevin 1994 yılından itibaren başlayan ABD politikası artık etkisini göstermeye başlamıştı. 11 Eylül olaylarının ardından ABD'nin terörle mücadele kararına Azerbaycan da destek vermiştir. Bush yönetimi buna karşılık Dağlık Karabağ savaşı nedeniyle uygulamaya konulan 907 sayılı ek maddenin yürürlüğünü durdurmuştur.¹²¹ ABD Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Azerbaycan'a doğrudan Amerikan yardımlarını engelleyen yasanın yürürlükten kaldırılması, Azerbaycan - ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Yönetime gelmesinin ardından bölgede aktif dış siyaset yürütmeye başlayan Aliyev, Rusya ile ABD arasında denge siyaseti yürüterek daha verimli iç ve dış politika yürütülmesi açısından bölgede istikrarın korunmasını sağlamıştır. Azerbaycan elindeki en büyük ve tek koz olan doğal kaynaklarından ülke çıkarları doğrultusunda yararlanmıştı. Nitekim Azerbaycan çok geçmeden dünyanın önde gelen şirketleri ile imzalanan Asrın Antlaşması'yla, Hazar enerji kaynaklarını tüm dünyaya tanıtarak ve daha da önemlisi kendisinin gerçekten bağımsız bir devlet olduğunu ve doğal kaynaklarını istediği doğrultuda kullanabileceğini göstererek, Batı devletlerinin ilgisini

---

¹¹⁹ Cemilli, **a.g.e.**, s.18

¹²⁰ Kerimov, **a.g.t.**, s.105

¹²¹ İyikan(ed.), **a.g.e.**, s. 541

kendine çekmeyi başarmıştır. 1994'ten itibaren Hazar petrollerine ilişkin tercihlerinde, ekonomik olmanın ötesinde politik çıkarları da göz önünde bulundurarak ABD'nin bölgeye yönelmesini sağlayan Azerbaycan, ABD, Rusya ve İran arasında denge oluşturmuş, ülke olarak kalkınmaya ve başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere birçok sorununa uluslararası alanda adaletli çözüm olanağı elde etmiştir. İzlenen bu siyaset doğrultusunda, 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin değişen bölge politikası çerçevesinde devlet başkanı Bill Clinton Azerbaycan ile giderek yakınlaşmış, yürürlükten kaldıramadığı 907. Maddeyi fiilen aşmaya yönelmiştir. Bu yasa 25 Ocak 2002 tarihinde durdurulmuştur. 907 sayılı bir bildirme 1992 senesinde ABD Kongresi tarafından Ermeni lobisinin etkisiyle, Azerbaycan topraklarının Ermeni askeri birlikleri tarafından işgaline rağmen, Azerbaycan'ın Ermenistan'la savaş halinde olması gerekçesiyle eski Sovyet cumhuriyetlerine devlet yardımını öngören "Bağımsızlığı Savunma Bildirisinin" Azerbaycan'a dair kısmını yasaklayan bir bildiri idi. Azerbaycan-ABD ilişkilerinin gelişiminde en büyük rol Azerbaycan doğal kaynaklarına aittir. Nitekim petrol ABD'nin Azerbaycan'a yönelik bakış açısının değişmesini sağlamıştır. Fakat Azerbaycan'ın yürüttüğü dış politikada, demokrasi ve piyasa ekonomisinin gelişimindeki ısrarlı tutumunun da ilişkilerin gelişiminde çok etkili olduğunu söylenmelidir.

Aliyev'in siyasi kariyerini özetlemeye çalışırsak eğer, Aliyev bağımsızlık (1991–2003) sonrasında şu görevleri üstlenmiştir¹²²;

— 4 Eylül 1991'de seçimleri kazanarak Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Yüksek Meclisinin başkanı olmuş

— 21 Kasım 1992'de YAP başkanı

— 15 Haziran 1993'te ise Azerbaycan Milli Meclis Başkanı seçilmiştir

— 3 Ekim 1993'te tek aday olarak %99 oy oranıyla cumhurbaşkanı seçilmiş ve görevini 2003'e kadar sürdürmüştür.

2003 Nisan ayında Baküde bulunan Nahçıvan Askeri Okulunun mezunlarının töreninde konuşma yaparken aniden fenalaşan Haydar Aliyev, 15 Ekim 2003 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde adaylığının ileri sürülmesine onay vermiş fakat sağlık durumunda oluşmuş sorunlarla ilgili seçimlerde katılmaktan imtina etmiştir. Mayıs 2003 yılında Haydar Aliyev'in sekseninci yaş günü büyük ve görkemli törenlerle

---

¹²² İyikan (ed.), a.g.e., s. 109

kutlandı. Haydar bey bu törenlerin hiçbirine katılmadı ama aradan bir hafta kadar zaman geçtikten sonra yapılan parti kongresine katıldı.¹²³

Azerbaycan Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerinin işaretleri Haydar Aliyev'in ciddi sağlık sorunları yaşadığı dönemlerde de görülmüştür. Haydar Aliyev sağlığını öncelikle Türk doktorlarına emanet ettiği gibi, sağlık durumu ciddileştiği zaman sürekli GATA'ya gelmiş, tedavisinin önemli bölümünü burada almıştır. Nitekim 21 Nisan 2003'te yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle 3–11 Mayıs 2003 tarihlerinde GATA'da tedavi gören Haydar Aliyev, sağlık sorunları ciddileşince 8 Temmuz 2003'te yeniden GATA'ya getirilmiş ve 6 Ağustos 2003'te ABD'ye götürülünceye kadar burada tedavi görmüştür.¹²⁴ Aliyev sağlık sorunları sebebiyle Mayıs 2003'den itibaren GATA'da tedavi görmeye başlamıştır, Türkiyeden gönderdiği bir kararnameyle oğlu İlham Aliyevin başbakanlık görevine getirilmesini istemiştir.¹²⁵ Haydar Aliyev tedavi gördüğü Cleaveland Hastanesinde 12 Aralık 2003'te vefat etmiştir. Haydar Aliyev Bakü'deki Fahri Hiyabanda defnedilmiştir.

---

¹²³ Adıgüzel, **a.g.e.**, s.178

¹²⁴ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 174

¹²⁵ Eyüp Zengin, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul, İTO Yayınları, 2010, s.160

3. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ (1993–2003)

3.1. Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Genel Boyutları

Haydar Aliyev'in devlet başkanlığına seçilmesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler Aliyev'in "Bir Millet İki Devlet" tezi esasında süratle gelişmeye başlamıştır. Haydar Aliyev her zaman Azerbaycanla Türkiye arasında derin kökleri olan dostluk ilişkilerinin genişletilmesine büyük önem vermiştir. Aliyev göreve ilk geldiği sırada, Cumhurbaşkanı Sileyman Demirel ile önceden var olan iyi ilişkilerine, hatta kendisine Demirel tarafından sürekli yardım edildiği şeklinde iddialara rağmen, Türkiye ile ilişkilerde soğuma yaşanmıştır. Haydar Aliyev ülkedeki Türkiye yanlılarına baskı uygulamış, Türk yatırımcıların olanaklarını kısıtlamıştır.¹²⁶ Ama bu çok uzun sürmemiştir ve Aliyev'in bunu Rusya'yı rahatlatma ve bu ülkeden kendisine yönelebilecek tehditleri azaltma amacıyla yaptığı iddia edilmektedir. Nitekim sonraki dönemlerde, Azerbaycan'da petrol ihalelerinde Türkiye'ye verilen pay artırılmış, Bakü'nün elektrik dağıtım ihalesi dahil, çok sayıda önemli ihale Türk firmalarına verilmiştir.

Türkiye Azerbaycan İlişkilerine şekil veren gelişmeler Sovyetler Birliğinin dağılması ve bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulmasından sonraki döneme rastlamaktadır. Bu dönem ilişkileri üç temel çerçevede gelişmiştir. Bunlardan ilki, Azerbaycan'da değişen iktidarlar ile birlikte iki ülkenin ilişkilerinde görülen değişimdir. İkincisi, iki ülke ilişkilerinin duygusal düzeyden gerçekçi bir düzeye taşınmasında etkili olan iktisadi faktörlerdir. Üçüncüsü ise Rusya, Ermenistan gibi bölgesel aktörlerin ABD.. gibi bölgedışı aktörlerin ve NATO, AGİT gibi uluslararası kuruluşların Türkiye

---

¹²⁶ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s. 263

Azerbaycan ilişkilerinde oynadığı roldür.¹²⁷ Bağımsızlık sonrasında Türkiye Azerbaycan ilişkileri 3 dönem halinde ele alınabilir.¹²⁸

1. Azerbaycan'daki bağımsızlık mücadelesi döneminden Ebülfez Elçibeyin devlet başkanlığına kadarki ara dönem (1990 başından 7 Haziran 1992'ye kadar olan dönem)

2. Ebülfez Elçibey dönemi

3. Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in göreve gelmesinden sonraki dönem

Göründüğü gibi, 1993 yılı Haydar Aliyev dönemine kadar Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin iki dönemi geride kalmıştır. Bu sebepten Aliyev yönetimine kadarki süreçte iki ülke arasındaki ilişkileri genel hatlarıyla iki döneme ayırmak mümkündür; 1- Azerbaycan'daki bağımsızlık mücadelesinden Elçibey'in devlet başkanlığına kadarki dönem, 2- Ebülfez Elçibey dönemi. İlk dönem, 1990 başından 7 Haziran 1992'ye kadar olan dönemdir. Bu dönem boyunca Azerbaycan'da 6 Mart 1992'ye kadar Ayaz Mütellibov, ondan sonraki 3 ay için ise Devlet Başkanı Vekili olarak Yakup Memmedov yönetimi söz konusu olmuştur. Elçibey'in 1992'de iktidara gelmesi ile Azerbaycan'ın dış politikasında bir stratejik tercih değişimi yaşanmış ve Türkiye Azerbaycan'ın dış politikasında özel bir konuma oturtulmuştur. Elçibey göreve gelmesinin ardından 24–27 Haziran 1992'de ilk dış gezisini Türkiye'ye yaparak Ankara'da gerçekleştirilen KEİ toplantısına katılmıştır. Elçibeyin ardından eski Politbüro üyelerinden Haydar Aliyev güçlü bir devlet adamı olarak ortaya çıkmaya başladı. Elçibey gibi Türkiye'ye çok özel önem veren liderin bu şekilde görevden uzaklaştırılması Ankara tarafından pek hoş karşılanmadı. Bununla birlikte Aliyev yapılan referandumda önemli bir başarı sağlayınca, Ankara önemli olanın Azerbaycan'ın istikrar ve bütünlüğü olduğu saptamasıyla yeni yönetime desteğini açıklamıştır.¹²⁹ Aliyev Türkiye ile olan ilişkilerde kendisinden önce kalınan yerden devam etmeye yönelmiştir. Başlangıçta daha fazla Türkçü özellikleriyle dikkati çeken Elçibey'in iktidarını hararetle destekleyen Türkiye, 1993 Haziran'ının ilk günlerinde kendisine ait bir askeri uçak ile Nahçıvan'dan Bakü'ye ulaştırdığı Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı ile birlikte bir süre ona yönelik yaşadığı tedirginliği sona erdirerek

---

¹²⁷ a.g.e., s. 309

¹²⁸ Yaşar Kalafat ve Araz Aslanlı, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, **Türkiye-Azerbaycan İlişkileri**, Editör İdris Bal, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, s. 410

¹²⁹ SÖNMEZOĞLU, II Dünya..., a.g.e., s. 711

sıcak ilişkiler kurmuş; bunu doğu-batı enerji koridoru projeleri temelinde uzun vadeli stratejik işbirliği ve ardından askeri ilişkilerin güçlendirilmesi izlemiştir.¹³⁰

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri çok boyutlu bir kapsama sahiptir. Burada tarihsel, kültürel, toplumsal ve diğer faktörler ön plandadır. Tarihin belli dönemlerinde aynı çatılar altında yaşama, belli dönemlerde iyi ilişkilere sahip devletler olma, ortak kültürel özellikleri taşıma günümüzdeki ikili ilişkilere de yansımaktadır. Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde tarihsellik açısından beş aşama özellikle vurgulanabilir.¹³¹ İlk dikkat çeken olgu ortak tarih olgusudur.

1. Ortak tarih
2. Osmanlı Safevi ilişkileri
3. 1918–1920 Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Dönemi
4. Sovyet Dönemi
5. 1991 Azerbaycan'ın Bağımsızlığına tekrar kavuşması sonrası

Azerbaycan'ın SSCB içerisinde bulunduğu 1991 yılına kadar, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiler tam kesilmiş olmasa da, çok sınırlı olmuştur. Genellikle ilişkinin temelini hasret duyguları, gizli faaliyetler oluşturmuştur. 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması sürecinden itibaren, iki toplum arasındaki ilişkiler yeniden yoğunluk kazanmaya başlamıştır.¹³² Dolayısıyla, SSCB döneminde Azerbaycan'ın kendi başına Türkiye ile ilişkileri söz konusu olmamıştır. 1980'lerin II yarısından itibaren Azerbaycan'da bağımsızlık hareketinin güçlenmesi ile birlikte Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde hareketlilik yaşanmaya başlandı. Azerbaycan Sivil Havacılık Kurumunun Türkiye'nin "Nesu" şirketi ile görüşmeleri neticesinde 1989 yılının Eylül ayında Bakü-İstanbul havayolu açıldı. 1991 yılının Mart ayında Özal'ın seferi SSCB terkinde ilişkilerin gelişmesi için bazı imkânlar sunsa da ilişkiler kısıtlı idi. 1992 yılının Nisan ayında başbakan Süleyman Demirel'in Bakü'ye seferi iki ülke arasında çoktarafli ilişkilerin yeni esaslar üzerinde gelişimi için zemin hazırladı.¹³³

Türkiye, 18 Ekim 1991'de tam bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı uluslararası arenada bağımsız devlet olarak tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye, Bakü'de

---

¹³⁰ Mehmet Dikkaya ve Âdem Çaylak, Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Politik ve Ekonomik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, C.3. S.5 (2008) s.151

¹³¹ Yaşar Kalafat ve Araz Aslanlı, *a.g.e.*, s.409

¹³² Araz Aslanlı, *Azerbaycan - Türkiye ilişkileri: nerede kalmıştık?* 2010 (Çevrimiçi) <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20100929010102253.html> (Erişim Tarihi: 09.12.2012)

¹³³ Perviz Seferov, *Azerbaycan Respublikası Rusya, İran ve Türkiye'nin geosiyasi maraqlarında*, Bakü, 2011, s. 73

25 Mayıs 1991 tarihinde Konsolosluk ve 14 Ocak 1992 tarihinden itibaren ise Büyükelçilik açmıştır. 1991 yılının Aralık 30'da Türkiye, Bakü Baş Konsolosluğunun Büyükelçilik düzeyine yükseltilmesi hakkında karar kabul etmiş ve iki ülke arasında ‘‘Diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair’’ Protokol 1992 yılının Ocak ayının 14’de imzalanmıştır.¹³⁴ Böylece Bakü’de Büyükelçiliğini ilk açan ülke Türkiye olmuştur. Haydar Aliyev iktidarına kadar Azerbaycan ile Türkiye arasında önemli adımlar atılmıştır.

Azerbaycan Türkiye ilişkileri 1991–1993 ve 1993 sonrası dönem olarak iki aşamada ele alındığında münasebetlerin farklılık arz ettiği görülmektedir. 1991–1993 döneminde ilişkilerin, daha ziyade duygusal düzeyde geliştiği söylenebilir. Bir yandan tarihi, kültürel, dinsel, dilsel vb. ortaklıklar iki ülkeyi duygusal olarak birbirine bağlarken, diğer yandan zaman zaman, hem diğer uluslararası aktörlerin müdahaleleri hem de Azerbaycan’da değişen iktidarların farklı politik görüşleri nedeniyle, değişken ve inişli-çıkışlı bir özellik göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin 9 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti’ni tanıması Azerbaycan’da memnuniyetle karşılanmış, ancak Cumhurbaşkanı A. Mutellibov’un izlediği Rusya eksenli dış politika nedeniyle, Türkiye biraz mesafeli bir ilişkiyi tercih etmiştir. Elçibey’den sonra iktidara gelen Cumhurbaşkanı Aliyev döneminde, Türkiye ile Azerbaycan arasında gerek bölgesel, gerekse de uluslararası gerçeklere daha uygun ve duygusaldan ziyade karşılıklı ekonomik, sosyal, kültürel, askeri çıkarlara dayalı ilişkiler gerçekleşmiştir. Haydar Aliyev hem bölgesel gerçekler hem de bölgede etkin olan uluslararası aktörler dikkate alarak, dengeli ilişkilerin kurulmasına çaba göstermiştir.

Cem Oğuz’a göre Azerbaycan Türkiye için dört açıdan büyük önemi haizdir: İlkin, Avrasya’ya özellikle de Orta Asya’ya çıkış kapısıdır. İkinci olarak Azerbaycan Türkiye’nin önemli ticaret partnerlerinden biridir. Üçüncüsü Türkiye’nin enerji alanında kendisine biçtiği rol için Azerbaycan kilit ülkedir. Enerji tranzit üssü olmayı planlayan Türkiye’nin Azerbaycan’a olan ihtiyacı sadece Bakü’nün enerji kaynaklarına ilişkin değildir. Azerbaycan üzerinden geçerek Türkiye’ye uzanacak Orta Asya enerji kaynakları bakımından da Azerbaycan çok önemlidir. Son olarak Türkiyenin Türk

---

¹³⁴ Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu), Bakü, 2011, s.11

dünyasına yönelik politikalarında Azerbaycan adeta bir sıçrama tahtası işlevi görmektedir.¹³⁵

Türkiye ile Azerbaycan'ı tarihsel yakınlık ve aynı milleti değerler birleştirir. Her iki ülke ayrılmaz bir bütündür. İkili ilişkilerde yaşanan ve yaşanabilecek hiçbir sorun bu birlikteliği bozmamıştır. Tarihsel ve kültürel bağların özellikleri buna imkân vermeyecek kadar sağlamdır. Azerbaycan'ın Türkiye ile doğrudan sınırı ancak Nahçıvan özerk bölgesi ile olan 12 kilometrelik bölgedir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ortaklıklar 1991'den itibaren başlamıştır. Rusya'nın 1990'da Bakü'ye müdahalesinden sonra Azerbaycan'da başa gelen ilk devlet başkanı Ayaz Mütellibov, Rus yönetimine devamlı tavizler vererek Rusya'nın isteklerini karşılamıştır. Milli Meclis'in baskıları sonucunda istifa etmek zorunda kalan Mütellibov'un ardından demokratik seçimlerle başa gelen Elçibey yönetimi döneminde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri çok sıcak bir döneme girmiş, Elçibey yönetimi Türkiye ile yakınlaşmayı dış politikasında öncelik haline getirmiştir. Müttalibov'un Rusya eksenli politikaları Türkiye ile kurulacak ilişkileri sadece elçilik kurma düzeyinde etkilemiştir. A.Muttalibov'dan sonra yönetime gelen E. Elçibey döneminde, Azerbaycan'ın dış politikası Müttalibov'un tam zıddı şekilde Türkiye yanlısı bir çizgi izlemekteydi. Bu yüzden Türkiye ile ekonomi, askeri, siyasi, eğitim ve kültür alanlarında birçok anlaşmalar yapılmış ve karşılıklı olarak icraatlar başlamıştır. Bağımsızlığını yeni kazandığı dönemlerde Azerbaycan, yeni ve genç bir ülke olarak karşısına çıkacak güçlükleri aşabilmek için Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymuştur. Türkiye tarafından bakıldığında ise Türkiye'nin genel dış politikasında Azerbaycan, Türkiye için çok büyük bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin Kafkasya bölgesi ve ayrıca diğer Türk devletleri ile arasındaki ilişkileri koruma ve bu konuda izleyeceği yol bakımından Azerbaycan, Türkiye için büyük bir önem teşkil etmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeni kazandığı dönemlerde Azerbaycan, Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmemesi için hiçbir sebep yoktu, çünkü iki halk ve devletler birbirlerini kardeş ve iyi bir dost olarak görmekteydi. Aynı zamanda Azerbaycan'ın jeopolitik olarak önemli bir yerde olması ve Ermenistan, Rusya ve İran gibi devletlerin Azerbaycan'dan yana çıkarlarının olması sebebi ile Türkiye, Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesini sekteye uğratmıştır. Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki baskıyı koruma çabaları ve 1990'da Azerbaycan'a müdahale etmesinden hemen sonra Türkiye, Azerbaycan ilişkileri

---

¹³⁵ Cem Oğuz, **Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü**, 1.b. Ankara, 2010, s.89

gerilemiştir. 1992 yılından itibaren Türkiye, Azerbaycan arasındaki ikili ilişkiler olumlu yönde gelişmiş ve Türkiye ile politik yönden yakınlaşma sağlanmıştır. Dönem-dönem ortaya çıkan farklılıklara rağmen Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk 10 yıl içinde büyük gelişme göstermiştir.

Haydar Aliyev'in Türkiye'ye yönelik politikası ile Elçibey döneminin Türkiye'ye yönelik politikası arasında değişiklik bulunmaktadır. Elçibey'den farklı olarak Aliyev yönetiminin dış politikasının tamamen dengeler üzerine kurulduğu görülmektedir. Aliyev yönetiminden farklı olarak Elçibey döneminde Türkçülüğe, milliyetçiliğe yapılan vurgu daha radikaldır. Aliyev iktidarının ilk zamanlarında Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde soğuk bir dönem yaşanmıştır. Aliyev, Türkiye'yi Elçibey'in destekleyicisi olarak görmüştür. Bu dönemde iki ülke ilişkilerinin soğumasının temel nedenlerinden biri de, Aliyev'in Rusya'yı yatıştırma politikası olmuştur. Ancak Aliyev, başlarda Rus yanlısı politikalar izlemesine rağmen, Rusya'nın bütün isteklerini yerine getirmemiş ve Rusya'yı yatıştırma politikasından vazgeçerek, denge politikasını sürdürmüştür.

Genellikle Aliyev dönemine kadarki Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler iki ayrı dönemde değerlendirilebilir. Duygusal ve idealist olarak nitelendirilen ilk dönemde (1991-1994) Ebülfeyz Elçibey ve Turgut Özal'ın idealist yaklaşımları iki ülke arasındaki ilişkilerin bir sonraki aşamaya taşınması için bir temel hazırlamış oldu. Realist olarak nitelendirilen ikinci dönem ise (1994 sonrası) Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in dostluğu projelerinin gerçekleşmesi açısından büyük rol oynadı. Turgut Özal ve Elçibey'in yapmak isteyip de yapamadığı birçok projenin imzası ve temeli H.Aliyev ve S.Demirel tarafından atıldı. Haydar Aliyev dönemine aynı zamanda onun Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine dair "Bir Millet İki Devlet" sloganı da damgasını vurmuştur. Aliyev'in Türkiye ile olan ilişkilere önem verdiğinin göstericilerinden birisi de Bakü'de Atatürk Araştırmalar Merkezi'nin açılmasıdır. Haydar Aliyev Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu Atatürk'ün mirasının daha iyi anlaşılabilmesi, Azerbaycan halkına daha iyi anlatılabilmesi için "Atatürk Araştırmaları Merkezi"nin kurulması için serencam vermiştir.

Aliyev döneminde Türkiye ve Azerbaycan arasında üst düzey ziyaretlerin sayısı daha da artmıştır. Bu görüşmelerin genel konusunu Türkiye'nin öteden beri savunduğu Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunması, Karabağ sorunu, Kafkaslardaki gelişmeler ve

Ülkelerarası karşılıklı işbirliğini geliştirme hususları oluşturmaktaydı. Özellikle, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev’le Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki sıklı dostluk ikili ilişkileri gelişmesine yardım etmekteydi. Bu ilişkilerde, bir yandan iki ülkenin karşılıklı ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve askeri çıkarları, diğer yandan da ABD, Rusya, Fransa gibi ülkelerin ve AGİT, NATO gibi uluslararası kuruluşların görüşleri etkili olmaktadır. Özetle, bu dönemde ikili ilişkiler *bir millet iki devlet* izgisinde seyretmiş ve Azerbaycan’la Türkiye stratejik ortaklık alanında yeni gelişmeler yaşanmıştır. Süleyman Demirel ile Cumhurbaşkanı Aliyev arasındaki sıklı dostluk ilişkileri, yaşanan çeşitli zorluklara rağmen münasebetlerin belirli bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Ekonomik ve ticari ilişkiler, siyasal ilişkilerin gelişiminde önemli rol oynamış, özellikle BTC Boru Hattı Projesi bu ilişkileri daha da güçlendirmiştir. 1993 yılından itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler fiili boyut kazanarak ulaştırma, haberleşme, inşaat, petrol, eğitim, gibi birçok sektörde işbirliğine gidilmiştir. 1994 yılında Türk iş adamları bir araya gelerek ‘‘Azerbaycan Türk Sanayici ve İş Adamları Beynelhalk Cemiyeti TSİAB’’ı kurmuşlardır.

Türkiye’nin Azerbaycan’ı uluslararası arenada bağımsız devlet olarak tanıyan ilk devlet olmasını, tarihten gelen etnik ve kültürel yakınlık desteklemiştir. Türkiye’nin bu dönemde izlediği siyaset, ülkenin bağımsızlığının korunması ve bu ülkenin Dağlık Karabağ zerindeki egemenlik haklarını yeniden kazanması üzerine kurulmuş ve bu konuda Azerbaycan’a önemli bir destek oluşturmuştur. Bu erevede, Azerbaycan’ın ilk Cumhurbaşkanı olan, Mütellibov ağırlıklı olarak Rus yanlısı bir politika izlese de Türkiye ile ilişkileri geliştirme yönünde de çaba içerisinde olmuştur. Aliyev döneminde 14 Ocak 2002 yılında Türkiye’nin Bak’deki bykeliliiyinde Azerbaycanla Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının on yillığı münasebetiyle konferans düzenlenmiştir. Konferansa katılan Aliyev demeinde şu sözleri söylemiştir:

‘‘Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkenin Türkiye Cumhuriyeti olması çok büyük mutluluktur. Bu aynı zamanda tebi bir haldır. Zira bizim halklarımızı bağlayan derin kökler var ....On yıl sresinde Türkiye Azerbaycan dostluğu, kardeşliyi büyük sınaqlardan geçmiştir. Doğrudur bizim dostluk, kardeşlik ilişkilerimizde on yıl içerisinde hiçbir problem yaşanmamıştır. Zira bizim dostluğumuz çok sağlam temeller, derin köklerimiz üzerine kuruludur. Eminim bundan sonra da hiçbir problem yaşanmayacaktır. Fakat buna rağmen on yıl

içerisinde Azerbaycan bağımsızlığını korumak için büyük sınavlardan geçmiştir. Tüm bu aşamalarda Türkiye her zaman Azerbaycan'ın yanında olmuştur. Azerbaycan'a destek vermiş ve uluslar arası alanda Azerbaycan'ın problemlerinin çözümünde her zaman dayaq olmuş, arkasında durmuştur".¹³⁶

Türkiye, başından itibaren Azerbaycan'la yakın ortaklık ilişkileri geliştirmeye başlamış ve yeni bağımsız bir cumhuriyet olarak çeşitli güçlüklerle karşılaşan Azerbaycan'ın bu zorlukların üstesinden gelebilmesinde destekçisi olmuştur. Zira Türkiye için Azerbaycan ortak dil, kültür ve tarihin paylaşıldığı önemli bir ülkedir. Örneğin Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesine en yakın lehçedir. Türkiye - Azerbaycan ilişkileri, sadece siyasî alanda değil; iktisat, ticaret, eğitim, ulaştırma, telekomünikasyon, tarım, toplumsal güvenlik, sağlık, kültür, bilim, turizm gibi her alanda gelişmeyi sürdürmektedir. 1993–2003 yılları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı yapan Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'ın izlediği politika sonucunda diğer sınırdaş devletlerle beraber, Türkiye ile de işbirlikleri sağlanmıştır. Elçibey döneminde imzalanan anlaşma ve protokollere Aliyev döneminde de yenileri eklenmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin ahdî temelini oluşturmak üzere çok sayıda anlaşma imzalanmıştır:

02.01.1992 Türkiye, Azerbaycan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması

24.01.1992 Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması

06.03.1993 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Eğitim, Kültür ve Haberleşme Anlaşması

09.02.1994 Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda İşbirliği Anlaşması

14.06.1994 Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

09.04.1994 Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması

17.07.1998 Türkiye, Azerbaycan Sosyal Güvenlik Sözleşmesi

14.10.2004 Türkiye, Azerbaycan Arasında Çevre Koruma Alanında İşbirliği Anlaşması

04.02.2008 Türkiye Cumhuriyeti Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Aile, Kadın ve Çocuk Sorunlarından Sorumlu Devlet Komitesi Arasında İşbirliği Muhtırası

---

¹³⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 10 yılına hesr olunmuş ilmi-praktiki konferans, Bakü, 2002, s.12

18.02.2008 Türkiye, Azerbaycan Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Programı ve İcra Planının Onaylanması

Haydar Aliyev'e karşı 1995 yılının Mart ayında yapılan darbe girişimi ilişkileri gerginleştirmiştir. Darbenin siyasi olarak Türkiye'nin bazı üst yetkilileri tarafından ciddi olarak desteklendiğini ileri süren Azerbaycan, söylediklerinin kanıtı olarak o zaman Azerbaycan'da Türkiye'nin Büyükelçiliğini yapan Altan Karamanoğlu'nu, darbecilere açık desteği nedeniyle sınır dışı etmiştir.¹³⁷ Ama yaşanan bu gerginlik çok kısa zamanda aşılmış ve ilişkiler normalleşmiştir. İlişkilerin iyi yönde gelişmesini sağlayan diğer bir unsurda Türkiye ve Azerbaycan'ın Bakü petrollerini taşıyacak hattın BTC olması yönünde birlikte hareket etmesi oldu. Türkiye ve Azerbaycan'ın bu kararlı adımına Gürcistan'ın da devamlı ve ciddi destek vermesi hattın oluşumunu garantilemiş durumuna getirdi. Bu üç ülke arasındaki işbirliği sonucunda Ekim 2000'de "Güney Kafkasya Güvenlik Paktı" imzalandı.¹³⁸ Bu paktın imzalanmasına en çok itiraz eden ülkeyse Ermenistan olmuştur. Ermenistan'ın dışarıda bırakıldığı bu paktın asıl maksadı bölgedeki terrorist örgütler ve organize suçlara karşı beraber mücadele etmeyi ve BTC boru hattı başta olmakla bölgeden geçecek tüm enerji hatlarının güvenliğini sağlamaktır. Türkiye'nin bu bölgede güvenlik için başlatmış olduğu diğer bir girişimse "Kafkas Evi" girişimidir.¹³⁹ Kafkas evi girişimi ilk kez Elçibey tarafından ileri sürülmüştür. Fakat 1993 yılında Elçibeyin iktidardan düşürülmesi Kafkas Evi'nin de faaliyetinin durmasına neden olmuştur.

Aliyev döneminde Türkiye Azerbaycan ilişkileri tarihinde önemli hadiselerden biri de Haydar Aliyev'in Türkiye Cumhuriyetinin yüksek dereceli "Devlet nişanı" ödülüne layık görülmesidir. 5-8 Mayıs 1997 yılında Aliyev Türkiyeye resmi ziyaretde bulunmuş ve sefer çerçevesinde Çankaya köşkünde Türkiye Cumhuriyetinin en yüksek "Devlet nişanı"yla mükâfatlandırılmıştır. Aliyev'in bu sırada yaptığı konuşma iki ülke ilişkilerinin değerlendirilmesi açısından önemlidir:

"Ben 4 yıldır ki Azerbaycan'da başkanlık yapıyorum. Bu sürede her zaman çalışmışım ki, Türkiye Azerbaycan ilişkileri gelişsin, yükselsin. Zira bunun hem Azerbaycan, hem de Türkiye için ne kadar faydalı olduğunu biliyorum... Zira uzun yıllar biz Türkiye'den ayrı düşmüştük, halkımız 70 yıl bir-birinden ayrı düşmüştü. Bu süreçte bi tek biz değil, bizden önceki nesiller de Türkiye'nin

¹³⁷ Cemilli, a.g.e., s.28

¹³⁸ Cemilli, a.g.e., s.29

¹³⁹ a.g.e.

hasretinde olmuşlar. Türkiye ile kavuşmak, görüşmek, el-ele vermek hasretiyle yaşamışlar. Nihayet 90'lı yıllarda biz bunu başardık. Beni mutlu eden odur ki, bu mükâfat Türkiye Cumhuriyetinin mükafatıdır... Ben bu kelimeleri daha öncede dedim ve bu gün de tekrarlıyorum. Biz bir millet, iki devletiz. Bir milletin devlet başkanının diğer devletin yüksek mükâfatını alması büyük şereftir''¹⁴⁰

Azerbaycan'ın ünlü şairi Bahtiyar Vahapzade Haydar Aliyev'in «Bir millet iki devlet» tezinden ilham alarak Azerbaycan Türkiye dostluğuna dair bir şiir yazmıştır:

Azerbaycan Türkiye (20 Mart 1996)

Bir ananın iki oğlu,
Bir âmâlin iki kolu
O da ulu, bu da ulu
Azerbaycan Türkiye,

Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, ilimiz bir,
Eşqimiz bir, yolumuz bir,
Azerbaycan Türkiye.

Bir millet, iki devlet,
Eyni arzu, eyni niyet,
Her ikisi cumhuriyet
Azerbaycan Türkiye

Birdir bizim her halımız
Sevincimiz-melalımız.
Bayraqlarda hilalımız
Azerbaycan Türkiye

Ana yurda yuva qurdum
Ata yurda gönül verdim

---

¹⁴⁰ Azerbaycan Türkiye: Dostluk, Kardeşlik, Strateji Emektaşlık, Bakü, 1997, s. 24

Ana yurdum, ata yurdum
Azerbaycan Türkiye.¹⁴¹

3.1.1. SİYASİ İLİŞKİLER

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ile Türkiye arasında resmi ilişkiler 9 Kasım 1991'de Türkiye'nin Azerbaycan'ı tanınması ile kurulmuştur. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkenin Türkiye olmasının ardından, Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerinde büyük bir gelişme kaydedilmiştir. Türkiye Azerbaycan'da 14 Ocak 1992 tarihinden itibaren büyükelçilik olarak temsil edilmeye başlanmıştır. Tarihi, coğrafi ve manevi değerlerle bağlı olduğu Azerbaycan ile bağımsızlığından itibaren çeşitli sahaları ihtiva eden, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturan 150 civarında çeşitli işbirliği, antlaşma ve protokol imzalanmıştır.

Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin siyasi boyutundan bahs ederken önce bu dönemin genel siyasi konjonktürünü ortaya koymak gerekir. Rusya bu dönemde Azerbaycan'daki siyasi gelişmelerin en önemli dış aktörüdür. Bu sebepten zor siyasi koşullarda iktidara gelen Haydar Aliyev dış politikasının genel çerçevesini belirlerken Rusya'yı esas unsur olarak dikkate almak durumundaydı. Rusya zaten Aliyevden önceki AHC'nin Batı yanlısı politikasından kızgındı ve 4 Haziran darbesinin ardında da bu neden yatmaktaydı.

24 Haziran 1993 tarihinde Meclis kararı ile devlet başkanı seçilen Aliyev'in iktidarı döneminde Azerbaycan'ın hem iç hem de dış politikasında farklılıklar kendini göstermiştir. Aliyev'in iktidarı ile birlikte İlk başta Azerbaycan-Türkiye ilişkileri bir soğuma dönemine girmiş Azerbaycan giderek Rusya'ya yaklaşmıştır. Aliyev, başlangıçta Türkiye'yi Elçibey yanlısı olarak görmüştür. Buna karşılık Türkiye Aliyev'in kalıcı olduğunu anladığında onunla ilişkileri geliştirmek için çaba harcamıştır. Türkiye Azerbaycan dış politikasında Elçibey döneminde oturduğu birinci sıradan ikiye indirilmiştir. Türkiye'nin yerine Aliyev tarafından Rusya geçirilmiştir. Haydar Aliyev devlet başkanı seçildikten sonra Rusya'ya yönelik yumuşak söylemler kullanarak

---

¹⁴¹ Cahangir Cahangirli, **Azerbaycan Türkiye (Haydar Aliyev, Süleyman Demirel, İhsan Doğramac hakkında)**, Bakü, Çaşıoğlu yayınları, 2004, s.54

Rusya'nın saldırganlığını yatıştırmaya çalışmıştır. Nitekim Aliyev iktidara geldiğinde Elçibey döneminde imzalanan antlaşmaları askıya almış, Türk vatandaşlarına vize uygulaması getirmiş ve ülkede görev yapan 1600 civarındaki Türk askeri danışmanın görevine son vermiştir.¹⁴²

Haydar Aliyev'in çift yönlü politikası iki dönem olarak incelenebilir.¹⁴³

1) 1993–1994; Bu dönem tavizler verilerek Rusyanın güveninin kazanılmaya çalışıldığı süreç şeklinde açıklanabilir.

2)1994 sonrası; Bir yandan Rusyayla dengeli ilişkileri sürdürülürken diğer yandan bu ülkenin Azerbaycan'daki etkisinin azaltılmaya çalışıldığı, Batı'ya ve Türkiye'ye dönük bir politika izlenmeye başlanmıştır.

Aliyev'in Rusya'yı dikkate alan ve bu ülkeyle tekrar yakınlaşmayı öngören politikası, ilk dönemde Türkiye tarafından endişeyle izlenmiştir. Türkiye Azerbaycan'ın bu yönelişini önlemek ve Rusya'nın Azerbaycan üzerinde baskısını azaltmak için Aliyev yönetimine sıkı destek vermeye başlamıştır. Türkiye devlet yetkilileri Bakü'yü ziyaret ederek onun yönetimini tanıdıklarını belirten açıklamalarda bulunmuşlardır.¹⁴⁴ Aliyev, Rusya'yı yatıştırma politikasının başarılı olmaması ve Türkiye'nin olumlu yaklaşımı sonucunda Türkiye'nin, Azerbaycan'ın Rusya ile yakınlaşmasından duyduğu endişeyi gidermek amacıyla bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda 28 Ağustos 1993'de Bakü'de bir dizi temaslar sürdürülmüştür. Azerbaycan Devlet Başkanlığını vekâleten yürüten Parlamento Başkanı H. Aliyev 8 Eylül 1993'de iki günlük ziyaret için Rusya'da bulunan Türkiye Başbakanı Tansu Çiller'le Moskova'daki Türkiye büyükelçiliğinde bir görüşme yapmıştır. Görüşmeye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov da katılmıştır. Çiller görüşmeden sonra gazetecilere yaptığı açıklamada aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesine seyirci kalamayız. Kardeş ülke Azerbaycan'a bu konuda her türlü yardımı yaparız. Rusya ile işbirliği için her türlü adımı atmaya karar verdik”.¹⁴⁵

¹⁴² Salmanlı, **a.g.t.**, s.35

¹⁴³ İyikan (ed.), **a.g.e.**, s.110

¹⁴⁴ Zengin, **a.g.e.**, s. 312

¹⁴⁵ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s.148

Aliyev Rusya ile ilişkilerinin iyileşmesinin Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin bozulması anlamına gelmediğini belirterek, "Bizim Rusya ile ilişkilerimiz uzun yıllar sürdü, bunları kırmak, ayırmak olmaz" dedi. Aliyev'in bu açıklamasına rağmen Türkiye'nin Azerbaycan'ın Rusya'ya yakınlaşma politikasından duyduğu endişe Kasım 1993'de Ankara'ya yaptığı bir ziyaret sırasında, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov'a da iletilmiştir.¹⁴⁶ Bu arada Türkiye Azerbaycan yönetimine destek vermekten de geri durmamıştır. Türkiye yetkililerinin Azerbaycan'a yaptıkları en önemli yardımlardan birisi, Azerbaycan'ın yeni Devlet Başkanı Aliyev'e Batı'ya çıkışın sağlanmasında katkıda bulunmuşlardır. S. Demirel'in arabuluculuğuyla 1993 Aralık ayında Aliyev'in Paris'e ziyareti gerçekleşmiştir. Bu Azerbaycan devlet başkanının Batıyı ilk ziyaretiydi. Arkasından, Aliyev'in Avrupa başkentlerini ziyaretleri birbirini izlemiştir.

Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından Azerbaycan dış politikasında iki farklı dönemin var olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, Rusya'yı yatıştırma politikası dönemi olarak görülebilecek Haziran 1993-Şubat 1994 dönemi; ikincisi ise, Rusya'nın Azerbaycan'daki "makul çıkarlarını" karşılayarak Rusya'yı kızdırmama, fakat önceki iktidarın Batı ile bu bağlamda Türkiye ile yakınlaşma politikasını sürdürme dönemi olarak nitelendirebileceğimiz Şubat 1994 döneminden Haydar Aliyev iktidarının sonuna kadar devam eden dönemdir.¹⁴⁷ Türkiye ile ilişkiler esasen 2. dönemde yer almaktadır. Birinci dönem içerisinde, AHC iktidarının Azerbaycan'ı Rus etki alanından çıkarma politikasından kızgınlık duyan Rusya'nın yatıştırılması için bazı tavizler verilmiştir. Bu tavizlerin amacının Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki baskılarını azaltmak, Gence isyanında, Azerbaycan'ın güney bölgesindeki Lenkeran kentinde ilan edilen "Talış-Muşan Cumhuriyeti" sorunun çözümünde ve özellikle Karabağ savaşında Rusya'nın tarafsızlığını veya olumlu müdahalesini sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Haydar Aliyev'in Rusya'yı yatıştırma politikası çerçevesinde attığı ilk adım, Meclis Başkanlığı seçimi sırasında yaptığı konuşmada Rusya ile ilişkilere de önem verilmesinin gerektiğini dile getirmesidir. Aliyev yönetimi, ardından 23 Haziran 1993'de Batılı şirketlerin Azerbaycan'daki faaliyetlerinin durdurulduğunu ve banka hesaplarının dondurulduğunu ilan etmiştir. Elçibeyin darbe sonucu iktidardan uzaklaşmasının ardından işbaşına gelen Aliyev kısa bir zaman içinde Batılı devletlere uyguladığı ambargo politikasına Türkiye'yi de katmış, amma sonradan bu

---

¹⁴⁶ a.g.e.

¹⁴⁷ a.g.e., s.145

politikasından vazgeçmeye başlamıştır. Aliyev döneminde Türkiye Azerbaycan ilişkileri, zaman zaman soğukluklar yaşanmasına rağmen olumlu devam etmiştir.¹⁴⁸

Aliyev'in Rusya'yı yatıştırma politikasının devamında Aliyev'in Moskova ziyaretleri başlamıştır. Aliyev bu ziyaretleri sırasında görüştüğü Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'e, Başbakan Çernomirdin'e ve diğer yetkililere selefinden farklı dış politika yürüteceğini, Rusya ile ilişkileri güçlendireceğini ve BDT'ye üye olma isteğini beyan etmiştir. Aliyev, başlangıçta Rusya'yı yatıştırıcı hamleler yapmasına rağmen, Rus askerlerinin tekrar Azerbaycan topraklarında konumlandırılmalarına karşı çıkmıştır. Bu yatıştırma politikası sürecinde Gence isyanın lideri Suret Huseynov'un Başbakanlık görevine atanarak isyan sona erdirilmiş, "Talış-Muğan Cumhuriyeti" ilanı önlenmiş ve sorumlular hapse atılmıştır. Aliyev'in Rusya'ya yaklaşma ve Rusya'yı yatıştırma girişimleri Azerbaycan topraklarına yönelik Ermeni işgallerini durdurmamış, Ekim 1993'e kadar süren saldırılar da 6 rayonun Ermenilerce işgali Aliyev yönetiminin Rusya'nı yatıştırma politikasını sona erdirmesine neden olmuştur. Aliyev'in Rusların arzuladıkları şekilde politikalar izlememesi, Rusların bir yıl sonra Aliyev'i iktidardan uzaklaştırmak için Ekim 1994'teki darbe girişimine destek vermelerine yol açmıştır.¹⁴⁹ Rusya'nın Karabağ sorunundaki desteğinden umudunu büyük ölçüde yitiren Aliyev yönetimi, kendi gücü ile Aralık 1993'de kayıp edilen toprakları almak için yaptığı bazı askeri saldırılarla askeri başarılar kazanmıştır.

Aliyev ilk adım olarak yakın komşular olan Rusya ve İran ile ilişkilerin iyileştirilmesi gerektiğini biliyordu. Aliyev iktidarından önce bu iki ülke ile ilişkiler Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarına asla hizmet etmeyecek sebepler dolayısıyla kopma noktasına getirilmişti. Tecrübeli devlet adamı bu gerçeği seziyor ve komşularla ilişkilerin iyileştirilmesini mevcut durumun bir gereği olarak görüyordu.¹⁵⁰

Aliyev dönemi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde en önemli gelişme Şubat 1994'de Haydar Aliyev'in Türkiye ziyareti sırasında yaşanmış, ziyarette Aliyev Türkiye ve Azerbaycan'ı "bir millet iki devlet" olarak tanımlamıştır.¹⁵¹ İkili İlişkilerde asıl dönüşüm Şubat 1994'de yaşanmıştır. Batı ile yakınlaşmanın ilk işareti 1994 başlarından itibaren Batılı şirketlerle petrol görüşmelerine yeniden başlanması ve Aliyev'in 8-10 Şubat 1994 tarihlerindeki Türkiye ziyareti olmuştur. Şubat ayında Aliyev'in Ankara'ya

¹⁴⁸ Cemilli, **a.g.e.**, s.37

¹⁴⁹ Aydın, **a.g.m.**, s.405

¹⁵⁰ **Zaman**, Türkiye -Azerbaycan ilişkileri ve Haydar Aliyev,12.12.2011

¹⁵¹ Cavid Veliyev, **Azerbaycan Dış Politikasının Enerji Boyutu**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Ankara, 2006, s. 70

gerçekleştirdiği resmi ziyaret Azerbaycan ve Türkiye arasında yeniden ilişkilerin güçlendirileceği dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Aliyev'in Ankara'ya ziyarette bulunması ile başladı. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu ziyaret aslında Aliyev yönetiminin Rusya'nı yakınlaşma politikasından aşamalı olarak vazgeçtiğinin ve Türkiye ile yakınlaşmanın somut belirtisiydi. Aliyev 1994'de 8–10 Şubat tarihlerinde Ankaraya gerçekleştirdiği üç günlük resmi ziyareti sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'le 10 yıl süreli bir dostluk ve işbirliği anlaşmasının yanı sıra, ticaret, yatırım ve bilimsel ve kültürel işbirliğini öngören 15 anlaşmayı da imzaladı. 9 Şubat 1994' de iki lider tarafından 10 yıl süre için imzalanan "Dostluğun ve Çok yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma"sı ile Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dış pazarlara sunulması konusunda AHC döneminde varılan mutabakatın geçerli olduğu onaylanmıştır. Anlaşmada, taraflardan birinin üçüncü bir ülke veya ülkeler tarafından saldırıya uğraması durumunda, diğerinin "saldırımın ortadan kaldırılması amacıyla gerekli önlemleri alması ve gerekli savunma tertiplerinin alınmasına önem verilmesi" hükmü yer almıştır.¹⁵² Aliyev bu sırada, "bir millet, iki devlet" sloganını kullanmıştır. Aliyev, antlaşmanın imza töreninden önce yaptığı açıklamada Türkiye gezisi sırasında imzalanan antlaşma ve protokollerle iki ülke arasında yeni bir sayfanın açıldığını belirterek: "*Türkiye ile dostluk ebedidir. Buna sadık olacağız, ilişkileri geliştireceğiz. Hiçbir kuvvet bizi yolumuzdan döndüremeyecektir*" demiştir.¹⁵³

Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı olmadığı, daha Nahçıvan Parlamentosu Başkanı olduğu dönemde de Türkiye ile ilişkilerini geliştirme girişiminde bulunmuştur. Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkilerin temeli 1992 yılında Nahçıvan Milli Meclisinin başkanı Haydar Aliyev'in Türkiye'ye ziyaretinde 24 Mart 1992 yılında imzalanmış "Azerbaycan Cumhuriyetine bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında dostluk protokolü ile atılmıştır."¹⁵⁴

24 Mart 1992 tarihinde Türkiye ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında her alanda daha yakın işbirliğini öngören bir protokol imzalanmıştır. 28 Mayıs 1992'de Türkiye ile Nahçıvan'ı birbirine bağlayan "Ümit Köprüsü" nun açılışına dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Vekili İsa Kamber ve

---

¹⁵² Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 149

¹⁵³ **a.g.e.**

¹⁵⁴ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.), **a.g.e.**, s. 376

Nahçıvan Parlamentosu Başkanı Haydar Aliyev katılmıştır.¹⁵⁵ Törende, olayın sadece köprü açılışından ibaret olmadığı; "Ümit" adını verdikleri bu köprü ile birbirinden ayrı kalan insanların hasretlerinin giderileceği, Türk ulusunun iki ailesinin kucaklaşacağı vurgulanmıştır. 1992 yılı Nahçıvan Ali Meclisinin başkanı Haydar Aliyev Mart ayının 22-de Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'ın ve Süleyman Demirel'in özel davetiyle Türkiye'ye ziyaretde bulunmuştur. Sefer zamanı Türkiye Cumhuriyeti tarafından Nahçıvan MC'ne maliye, ekonomi ve teknik yardım gösterilmesi hakkında, aynı zamanda Nahçıvana 100 milyon dolar tutarında kredi ayrılmasının ve her yıl 100 kişi öğrencinin Türkiye'de eğitim görmesini öngören işbirliği protokolü imzalanmıştır.¹⁵⁶ Bu yıllar kapsamında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Haydar Aliyev arasında yakın ilişki kurulmuş, Türkiye Azerbaycan'a uluslararası platformlarda yer alması konusunda destek vermiştir. Aliyev iki ülke arasında yeni bir sayfanın açıldığını ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirileceğini vurgulamıştır. Fakat iki ülke arasında siyasi anlamda zaman-zaman gerginlikler de yaşanmıştır.

90'lı yıllarda Azerbaycan'da gelişen milliyetçilik ermeni saldırılarını durdurmak için arayışlara girişmiş, kendi savunma gücünü oluşturmaya çalışmıştır. Elde ordu gibi organize ve disiplinli bir güc olmadığı için, iş gönüllü olarak bu gücü oluşturmaya yönelmiştir. Halk Cephesinin önderliğinde başlatılan savunma gücü oluşturma çabaları kısa bir zaman içinde sonuç vermiş ve Suret Hüseyinov, Ruşen Cavadov gibi kişilerin önderliğinde silahlı birlikler oluşturulmuştu. Daha sonra bu birliklerin büyük çoğunluğu başka alanlara kaydırılmış, ermeni saldırılarını durdurmak maksadıyla kurulmalarına rağmen birer suç örgütüne dönüşmüşlerdi. Hele Ayaz Mutellibovun istifasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğu bu gibi kuruluşların yasal kılıftan çıkmaları için uygun ortam yaratmış ve bunlar mafya tarzı organize suç örgütleri haline gelmişlerdi. Hatta bu örgütlerin içine sızan bazı dış ülke ajanları vasıtasıyla, iktidara karşı tavır bile koymaya başlamışlardı. Suret Hüseyinov'un Rus ajanları tarafından kandırıldığı ve o ülke hesabına darbe yaptığı taraflı tarafsız herkes tarafından kabul edilmektedir.¹⁵⁷ Hüseyinov'un Bakü'ye gelmesi kendisine benzeyen diğer grupların da Bakü'ye gelmelerine zemin hazırlamıştı. Ruşen Cavadov da bunlardan biriydi. Cavadov'un başında bulunan birliklere Rusça özel hareket birlikleri anlamına gelen OMON ismi

---

¹⁵⁵ Salmanlı, a.g.t., s. 21

¹⁵⁶ Elşen Nesibov, **ABD ve Türkiye'nin Kafkas Geosiyasi Regionunda Strateji maraqları ve Azerbaycan Respublikası**, Bakü, Çırac yayınları, 2006, s. 143

¹⁵⁷ Adıgüzel, a.g.e., s. 150

verilmişti. S.Hüseynov'un tasfiye edilmesinden sonra kaçakların bir kısmı OMON birliklerine katılmıştı. Artık Ruşen Cavadov Bakü içindeki en büyük silahlı birliğin komutanıydı ve devlet içinde devlet gibiydi.¹⁵⁸ Cavadov oluşturduğu örgüt vasıtasıyla Haydar Aliyevi bir darbe ile devirmeye çalışmıştır. Lakin darbe girişimi daha başlayamadan bastırılmıştır. Bazı Türk iş adamlarının ismi de darbe hazırlıklarında geçmekteydi. Cavadov ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmalar Azerbaycan istihbarat birimlerince ve MİT tarafından günü güne takip ediliyordu. Daha sonra Aliyev tarafından istenmeyen adam ilan edilecek olan Türkiye'nin ilk Bakü büyükelçisi Altan Karamanoğlu da her şeyden haberdardı.¹⁵⁹ Hatta çok güvenilir kaynaklardan alınan bilgilere göre Altan Bey baş başa yaptığı görüşmelerde böyle bir maceraya girişmemeleri için darbecileri iki üç defa uyarılmış, Türkiye'nin kesinlikle Haydar beyin yanında yer alacağını söylemiştir. Ruşen Cavadov'un yanında bulunan Türklerden birinin MİT ile ilişkisi olduğu kesindir. Çünkü örgüt yönetimi tarafından alınan bir kararın anında MİT merkezine ulaşmasının başka bir açıklaması olamaz.¹⁶⁰

Yapılan plan gereği zaman olarak Haydar Aliyev'in AGİT toplantısı ve arkasından hemen başlayacak İslam Konferansı toplantısına katılacağı ve yurt dışı seyahatte bulunacağı zaman seçilmiştir. Omoncularla Milli Meclis çevrilecek ve milletvekillerinden Aliyev'i cumhurbaşkanlığından düşürmeleri istenecekti. İstenen sonuca ulaşmak için gerekirse güç kullanılmasına da karar verilmişti. Haydar Aliyev 11 Mart 1995 günü AGİT toplantısına katılmak için Danimarka'nın Kopenhag şehrine gitti. Toplantı iki gün sürecek, Haydar Aliyev Baküye hiç uğramadan, İslam konferansına katılmak için Pakistana gidecekti. Darbe günü olarak 13 Mart 1995 günü seçilmişti.¹⁶¹ Aynı toplantıya katılan Demirel de Kopenhag şehrinde idi. 12 Mart günü Ankara Süleyman Demireli uyardı ve... Haydar Aliyeye bir darbe girişimi olacağını bildirdi. Demirel derhal Aliyevi aradı ve kendisine bildirilenleri olduğu gibi Haydar Aliyeye aktardı. Derhal Baküye dönmesini istedi. Çünkü bu dönüş darbecileri şaşkırtacak ve belki de teşebbüse geçmelerini geciktirecekti. Kazanılan zaman Aliyevin lehine olacak, o da gereken önlemleri alabilecekti. Her şey kararlaştırıldığı şekilde uygulandı. Aliyev 12 Mart gece yarısı aniden Baküye geldi. Bu geliş darbecilerde büyük bir şaşkınlık yarattı. Harekete geçemediler... Cavadov Aliyevin dönüş sebebi hakkında bilgi edinmeye

---

¹⁵⁸ a.g.e

¹⁵⁹ a.g.e., s. 151

¹⁶⁰ a.g.e., s. 152

¹⁶¹ a.g.e

çalışırken aniden Aliyevin birliklerini karşısında görünce, Aliyevin darbe girişiminden haberi olduğunu anlamıştı. Kendisine yapılan teslim ol teklifine ateşle karşılık verdi. Çıkan kısa süreli çatışmada birçok insan öldü.¹⁶² Ruşen Cavadov yaralı olarak ele geçti. Ambulans ile hastaneye götürülürken yolda öldüğü açıklandı.¹⁶³ Böylece Haydar Aliyevi devirmeye yönelik bir darbe girişimi daha başlamadan önlenmiş oldu. Bu darbe girişiminin en önemli sonuçlarından birisi Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerine bir soğukluk getirmesidir. Azerbaycan istihbarat birimleri darbecilere Türkiye'nin Bakü büyükelçisinin Ankara'dan bir bakanın destek verdiğini iddia ediyordu. Darbeye adı karışanlar içinde Türkiye'nin Din İşleri müşaviri, Milli Meclis müşaviri ve hem Türkiye hem de Avusturya vatandaşı olan Kenan adında Türk de bulunuyordu. Diplomatik dokunulmazlığı olanlar istenmeyen adam ilan edildi ve ardından Ankara bu kişileri merkeze geri çekti... Kenan adındaki Türk tutuklandı ve 25 yıl hapis cezasına çarptırıldı.¹⁶⁴

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileşmekte olmasına rağmen, 1995'de Aliyev'e karşı başlayan darbe, iki ülke arasındaki ilişkileri gergin bir döneme sokmuştur. Türkiye tarafından uyarılan Aliyev, darbe girişimini atlatmayı başarmıştır. Darbeye Türk vatandaşlarının da adının karışmış olması ve Aliyev'in, Türk istihbaratını kendisine karşı darbe girişiminde bulunmakla ittiham etmesi nedeniyle 1995'te ilişkilerde bir dönem karşılıklı itimatsızlık egemen olmuştur. Aslında bu itimatsızlık Aliyev yönetimi ile dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in başkanlık ettiği Türk hükümeti arasında yaşanmaktaydı. Devlet Başkanı Aliyev'le Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki ilişkiler gayet iyiydi. Kendisine karşı yapılacak darbeyi Aliyev'e haber vererek önlenmesini sağlayan Cumhurbaşkanı Demirel, bu süreçte Aliyev'e büyük destek verdi.

7 Aralık 1995'de ülkedeki ilk çok partili seçim ve Aliyev'in zaferinden sonra, Cumhurbaşkanı Demirel Azerbaycan'a gitmiştir. Bu ziyaret sırasında Süleyman Demirel Azerbaycan Parlamentosunda da bir konuşma yapmış ve iki ülke için önemli gördüğü konuları değerlendirmiştir.¹⁶⁵ Aliyev'in resmi konuğu olarak Azerbaycan'a gelen Demirel Bakü havaalanında resmi açıklama yaparak iki ülkenin kardeş olduğunu, dostluk ve iyi ilişkilerin devam edeceğini belirtmiştir. Özellikle, Cumhurbaşkanı Aliyev'le Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki sıkı dostluk ikili ilişkilerin

---

¹⁶² a.g.e

¹⁶³ a.g.e., s. 153

¹⁶⁴ Adıgüzel, a.g.e., s.153

¹⁶⁵ Sönmezoglu (der.), Türk... a.g.e., s.723

gelişmesine yardım etmekteydi. Aliyev’le Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki ilişkiler olumlu bir seyir izlemiştir. Zaten Aliyev’e karşı yapılacak darbeyi kendisine haber vererek önlenmesini sağlayan Demirel olmuştur. Zamanla bu gerginlik ortadan kaldırıldı ve Azerbaycan Türkiye ilişkileri yeni bir boyuta Aliyev’in sözleriyle desek “Bir millet iki devlet” boyutuyla ilerlemeye başladı. Türkiye bu dönemde Azerbaycan’la siyasi ilişkilerini geliştirse de, ekonomik ilişkilerini o kadar geliştirememiştir. Türkiye 20 Eylül 1994’te Bakü’de imzalanan “Asrın Anlaşması” Petrol anlaşmalarında yalnız bir şirketle temsil olunmuş ve bu şirketine anlaşmalardan aldığı pay oranı 6,75 olmuştur.¹⁶⁶ 1995 yılında Azerbaycan’da yapılan ilk serbest parlamento seçimleri pek çok açıdan eleştirilse de, Aliyev’in “Yeni Azerbaycan Partisi” seçimlerden %62 oy alarak birinci sırada çıkmıştır.

12 Nisan 1995’de Başbakan Tansu Çiller Azerbaycan’a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret birçok açıdan önem taşımıştır. Özellikle Türkiye’nin petrol hissesinin % 6,75-e çıkarıldığı anlaşmanın imzalanması en önemli gelişmedir. Bu ziyaret sırasında Dağlık Karabağ da gündeme getirilmiş hatta Ermenilerin bazı dolaylı mesajları da Türkiye tarafından Aliyev’e iletilmiştir, bu konuda çözüme yönelik alternatifler aranmıştır. Dağlık Karabağ konusunda Çiller “Ermeniler şu ve ya bu şekilde Azerbaycan’ın sınırlarını değiştirebileceklerini sanıyorlarsa aldanıyorlar. Biz buna asla izin vermeyiz” diyerek Türkiye’nin Azeriler’in yanında olduğunu göstermiştir.¹⁶⁷

1996 yılından itibaren, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki diplomatik görüşmeler trafiği hızlanmıştır. 14 Nisan 1996 tarihinde Başbakan Mesut Yılmaz resmi bir ziyarette bulunmak üzere Azerbaycan’a gitmiştir. Mesut Yılmaz’ın Azerbaycan Ziyareti geçmiştekilerin yanında biraz daha mesafeli geçmiştir. Türkiyede Ermenistan ile Alicant sınır kapısının açılmasının konuşulması bu ülkede tedirginlik yaratmıştır. Yılmaz Aliyev zirvesinin ağırlıklı konusu bir hafta sonra Moskovada gerçekleşecek Clinton-Yeltsin Zirvesinde ele alınması beklenen Dağlık Karabağ sorunu olmuştur. Yılmaz Azerbaycan’ın beklentilerini karşılayarak Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden Ermenistan ile ilişkilerin tam olarak gelişmeyeceğini belirtmiş ve sorunun çözümü için Türkiye’nin elinden geleni yapacağını açıklamıştır.¹⁶⁸ M.Yılmaz Alican Sınır

¹⁶⁶ Cemilli, a.g.e., s. 38

¹⁶⁷ Sönmezoglu (der.), Türk... a.g.e., s. 746

¹⁶⁸ a.g.e., s. 723

Kapısı'nın, Erivan'ın, işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmediği sürece açılmayacağı güvencesi vermiştir.

1997 yılına gelindiğinde, Dağlık Karabağ sorunu bu yıl içinde tekrar alevlenmiş ve ateşkes ihlal edilmeye başlamış, bu doğrultuda Türkiye etkin bir şekilde olaya müdahil olmaya devam etmiştir. Ateşkes ihlalinin hemen ardından Aliyev 5–9 Mayıs 1997 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve Karabağ konusunda, Aliyev Türkiye'den daha fazla destek talebinde bulunmuştur. Aliyev'in Ankara'da bulunduğu süre içerisinde yedi önemli belge imzalanmıştır. Bunların siyasi anlamda en önemlisi 5 Mayıs 1997'de imzalanan "Stratejik Ortaklık Deklarasyonu"dur.¹⁶⁹ Buna göre, Azerbaycan'ın Hazar'dan çıkardığı petrolün Türkiye üzerinden pazarlanması, Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili Ermenistan'ın kınanması, Ermeniler'in bölgedeki askerlerini çekmeleri, Türkiye'nin Ermenistan'a hiçbir malın gitmesine izin vermemesi gibi hususlar değerlendirilmiştir. Bu dönemde Türkiye ve Azerbaycan arasında üst düzey ziyaretler hız kazanmış, görüşmelerin genel konusunu Türkiye'nin savunduğu Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunması, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorunu, Kafkaslardaki gelişmeler ve ülkelerarası işbirliğinin geliştirmesi hususları oluşturmuştur. Bu ziyaret çerçevesinde Türkiye ile Azerbaycan arasında deniz gemiciliğine, küçük ve orta ölçekli sanayiye, hava taşımacılığına, elektrik enerjisine, çalışma ve sosyal güvenlik alanına ilişkin anlaşma ve protokoller imzalanmıştır.

Aliyev ile Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki yakınlık iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesine destek olmuştur. İkili görüşmelere zaman-zaman Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze da katılmış, her üç lider Kafkasya meselelerini görüşmüştür. Bu tür toplantıların birisi de 28 Nisan 1998'de Türkiye'nin Trabzon kentinde gerçekleştirilmiş, üç lider Kafkasya'da yaşanan sorunları ele almıştır. Rusya'nın Kafkaslara yönelik yayılmacı amaçları karşısında güçlü bir müttefik arayan Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev ve Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze sık sık Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türkiye de bu ülkelerin yanında olduğunu sürekli dile getirmiş, Türk üst düzey yetkilileri her iki ülkenin bağımsızlığının korunması için gerekli desteği vermiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Aliyev'le eski Gürcistan cumhurbaşkanı Şevardnadze'nin ilginç benzer tarafları bulunmaktadır. Şöyle ki, her biri Sovyetler döneminde ilk olarak en büyük görevleri ülke KGB'lerine başkan tayin edilmekle başlamışlar. Ardından her ikisi

---

¹⁶⁹ a.g.e., s. 724

de kendi Cumhuriyetlerinde Komünist Parti Birinci Sekreterliğine, oradan da SSCB Politbüro üyeliğine kadar gitmişler. Aynı zamanda Aliyev SSCB Başbakan yardımcılığını, Şeverdnadze'ye SSCB Dışişleri Bakanlığı görevini de yürütmüşler. Bu yüzden her iki devletin iç ve dış politikasını biraz yakından izlersek tamamen aynı olduğunu görürüz.¹⁷⁰

1998 yılında Azerbaycan'da gerçekleşen başkanlık seçimlerinde Haydar Aliyev, %76'lık oyla seçimi kazanmıştır. Türkiye tarihi köklerle bağlı olduğu Azerbaycan'a diğer devletlerle kıyaslandığında daha doğma olduğu için, tüm mümkün ilişkilerde ilk dikkatini ona yöneltmiştir. 1999 yılı Şubat ayının 8–11-ne kadar Haydar Aliyev Türkiye eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirelin davetiyle Türkiye'ye resmi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret çerçevesinde 16 anlaşma imzalanmıştır ki, bu anlaşmalar farklı alanlardaki ilişkilerin düzeyini güçlendiriyordu. 1999 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Türkiye devleti tarafından Atatürk adına yüksek mükâfata layik görülmesi ve... Demirelin türk dünyası karşısında hizmetine göre Azerbaycan devleti tarafından "İstiklal nişanı"yla mükâfatlandırılması Azerbaycan Türkiye ilişkilerini pekiştirmiştir.¹⁷¹ Kasım 1999'da İstanbul'da yapılan AGİT Zirvesi için Haydar Aliyev Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaretin ardından Süleyman Demirel Nisan 2000'de Azerbaycan'a resmi ziyarette bulunmuştur. Aynı yıl içinde yeni Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, ilk resmi ziyaretini 11 Temmuz 2000'de Azerbaycan'a yapmıştır. Azerbaycan ile Türkiye arasında yapılan üst düzey ziyaretlerde, Türkiye'nin Azerbaycan'a gerekli desteği vereceği her zaman ifade olunmuştur.

Rusya'nın baskısına karşı Türkiye'nin verdiği siyasi ve diplomatik desteğin en son örneklerinden biri de Ocak 2000'de yaşanmıştır.¹⁷² Aliyev, Çeçenistan sorunu nedeniyle Azerbaycan'ı suçlayan Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki baskısını hafifletmek için 9 Ocak'ta Ankara'ya iki günlük ani bir ziyaret yaparak Kafkasya'daki son gelişmeleri Cumhurbaşkanı Demirel'le görüşmüştür. Ziyaretin resmi gerekçesi olarak Bakü-Ceyhan gümrük tarifelerinin görüşülmesi gösterilmesine rağmen, Aliyev'in asıl amacının bu olmadığı bilinmektedir. Aliyev Türk Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile görüşmesi ve ardından Demirel'in Gürcistan'a giderek Kafkasya İstikrar Paketi (KİP) önerisinde bulunmuş olması, Aliyev'in bu ani ziyaretinin esasında

---

¹⁷⁰ Cemilli, a.g.e., s. 114

¹⁷¹ Cahangir Cahangirli, **Müasir Devirde Azerbaycan Türkiye münasebetleri**, Bakü, Araz yayınları, 2006, s. 24

¹⁷² Zengin, a.g.e., s. 313

Azerbaycan ve Gürcistan üzerindeki Rus baskısının zayıflatılması için Türkiye'nin inisiyatif kullanmasını istemek olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷³ Aliyev'in ziyaretinin ardından Demirel 15 Ocak 2000'de Gürcistan'a ani ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye bölgede istikrarın sağlanabilmesi için AGİT şemsiyesi altında KİP oluşturma önerisi esasında Rusya'nın bölgesel güvenliği tehdit girişimlerini dengelemeyi amaçlamaktaydı. Demirel'in ABD, Batı Avrupa ve bölge ülkeleri liderlerine KİP'e destek amacıyla gönderdiği mektupları konunun uluslararası gündemde geniş biçimde tartışılmasına neden olmuştur. Söz konusu mektuba Ermenistan ve Rusya dâhil bütün ilgili ülkelerden olumlu cevap gelmiş olsa da yeni bir ciddi gelişmenin olmadığını söylemek mümkündür. Bundan iki yıl sonra 29–30 Nisan 2002 yılında Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanlarının Zirve görüşünde üç ülke arasında terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, insan ticareti ve diğer cinayetlerle birlikte mücadele etmek için KİP imzalanmıştır.¹⁷⁴

14 Mart 2001 tarihinde Aliyev Türkiye'yi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Aliyev TBMM'de uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının büyük bir kısmını Dağlık Karabağa ayıran Aliyev problemin çözümü konusunda Türkiyeden yardım istemiştir.¹⁷⁵ Bu yardım talebinin arkasında Rusya ile Ermenistan arasındaki stratejik anlaşmaya benzer bir anlaşma isteyeninin sinyallerinin verildiği de düşünülmüştür. Aliyev Türkiye'nin sadece kendisi için değil, tüm Türk dünyası ve Azerbaycan için önemli olduğunu belirtmiştir. Aliyev Türkiye ile Azerbaycan'ın stratejik ortak olma konumuna geldiğini vurgulayarak ilişkilerin iyi bir durumda olduğuna dikkat çekmiştir. Türk Dış İşleri bakanı İsmayil Cem 21 Ekim 2000'de Azerbaycanı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında iki ülkeyi ilgilendiren konular ve 11 Eylül olayları ve sonrasındaki gelişmeler ele alınmıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 17–18 Eylül 2002 tarihleri arasında yaptığı iki günlük Bakû ziyareti sırasında “İlişkilerin kardeşlik duygularının yanı sıra kurumsallaşması gerektiğini” öne çıkarmıştır. Sezer'in ilk yurtdışı ziyaretini 2000 yılında Azerbaycan'a yapması da Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği önemi göstermek için önemli bir kanıt oluşturmuştur. Dönemin TBMM Başkanı Ömer İzgi'nin Şubat ayında Bakû'ye yaptığı resmî ziyaret sırasında, Hocalı Soykırımı'nın TBMM'de resmen tanınması ve Türkçe Konuşan

¹⁷³ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 153

¹⁷⁴ Zengin, **a.g.e.**, s. 314

¹⁷⁵ Sözmezoğlu, **Türk....**, **a.g.e.**, s. 726

Ülkeler Parlâmentolar Birliğinin oluşturulması gibi konuları gündeme getirmesi de üst düzey siyasî gelişmeler arasında yer almıştır.¹⁷⁶

3.1.2. ASKERİ İLİŞKİLER

Bölgedeki karışıklıklar dikkate alınır, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde en fazla askerî iş birliğinin ortaya çıktığı önemli olduğu düşünülebilir. Türkiye'nin askeri alanda Azerbaycan'la yaptığı ilk anlaşmalar Aliyevden önceki döneme rastlamaktadır. Askeri alanda ilk olarak 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında karşılıklı askeri eğitim konusunda anlaşma imzalanmıştır.¹⁷⁷ Bu dönemde Ermeni işgali altında bulunan Dağlık Karabağ meselesinden dolayı uluslararası kamuoyunun dikkatini çekme çabalarında bulunan Azerbaycan'ın Türkiye ile Askeri İşbirliği konusunda anlaşmalar yapması bölgede tansiyonu yükseltebilecek etkiler de oluşturmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasında askeri konulardaki işbirliği sadece Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin güçlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda bölgede barış ve güvenliğin tesis bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki resmi ilişkilerde askeri boyutun dile getirilmesi, ilk kez 25 Ocak 1992'de Ankara'ya gelen Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Mutellibov'un basın toplantısında bir soruya verdiği cevapla gerçekleşmiştir.¹⁷⁸ Mütellibov acilen savunma ordusu kurmaları gerektiğini belirterek, bu konuda Türk yetkililerle görüşüğünü ve Türkiye'nin bu konuda yardımcı olacağını belirtti. Fakat fiiliyatta bu demecin laftan öteye gitmemiş ve gerçekleşmemiştir. Ardından 3 Kasım 1992'de Türkiye'de temaslarını sürdürürken Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey iki ülke arasında askeri alanda işbirliğini geliştireceğini ifade etmiştir. Elçibey iktidarı döneminde Türk emekli subayları Azerbaycan ordusunun eğitim sürecine önemli katkılarda bulunurken, iki yüz öğrenci de askeri okullarda eğitim almak üzere Türkiye'ye gönderildi.¹⁷⁹ Elçibey'in son dönemleri ve Haydar Aliyev'in ilk dönemlerinde Türkiye ve Azerbaycan arasında askeri işbirlikleri sınırlı sayıda kalmış,

¹⁷⁶ Alpargu, **a.g.m.**, s. 6

¹⁷⁷ Mehmet Fatih Öztarsu, Türkiye ve Azerbaycan Stratejik Ortaklığa giden yol, **Stratejik Düşünce Dergisi**, S.8 (Temmuz 2010), s. 56

¹⁷⁸ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s.161

¹⁷⁹ Kerimov, **a.g.t.**, s.65

mevcut ülke otoritesinin sağlamaştırılması ve dış politikanın dengelenmesi hedeflenmiştir. Askeri alanda Türkiye'ye verilen önemi sonraki yıllarda yapılan anlaşmalarla görmek mümkündür.

Askeri ilişkilerde gelişimin ivme kazanması Aliyev iktidarı döneminde gerçekleşmiştir. 10 Haziran 1996'da Türkiye ve Azerbaycan arasında Ankara'da "Askeri Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır.¹⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Yetkililerinin Azerbaycan ziyaretinin ardından imzalanan bu Antlaşmaya, Türkiye adına Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Azerbaycan adına Savunma Bakanı Tümgeneral Sefer Ebiyev imza atmıştır. Yakın ilişkilere rağmen, iki ülke arasında geniş kapsamlı askeri işbirliğini öngören askeri-politik antlaşma imzalanamamıştır. Askeri ilişkiler Azerbaycan subaylarının Türk askeri okullarında eğitimi ve Kosova'daki Barış Gücü'nde görev yapan Azerbaycan taburunun finanse edilmesi ile sınırlı kalmıştır. 1997'de Azerbaycan Türkiye sınır hattının iki tarafında kalan onar kilometrelik alan içinde yapılacak sivil ve askeri vasıtaların uçuşunu düzenleyen protokol ve strateji işbirliğinin genişletilmesi hakkında beyanname imzalanmıştır.¹⁸¹ Bu zaman içerisinde Rusya ve İran ile yapılan anlaşmalar sadece karşılıklı ilişkilerin ve sınırsal problemlerin çözümüne yönelik bir amaç taşımaktaydı. ABD ile yapılan anlaşmalar ise henüz tam olarak karşılıklı askeri ilişkiler niteliğine kavuşmamıştı. Şunu da unutmamak gerekir ki, Azerbaycan'ın 1998 yılına kadar Çeçenistan meselesinden dolayı Rusya tarafından ambargoya tabi tutulması, ülkenin özellikle bu konuda Türkiye'ye olan eğilimini daha da artırmıştır. Azerbaycan'ın uluslararası platformda ağırlık taşıyan askeri konulardaki girişimleri de 1999'da Azerbaycan Savunma Bakanlığı'na Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından mali yardım yapılmasına ve iki ülke arasında Kosova Türk Tabur Komutanlığı terkinde Kosova'ya gidecek olan Azerbaycan askerlerinin faaliyetlerine ilişkin protokolle başlamıştır.¹⁸²

İkili askeri ilişkilerde 1999 yılının başlarından itibaren yeni bir döneme girilmiş bulunmaktadır. Bu dönemin başlaması Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Dış Politika Danışmanı Vefa Guluzade'nin "Azerbaycan'ın kendi güvenliğini sağlayabilmesi için Batı ile askeri işbirliği yapması gerektiğini ve bu kapsamda Türkiye'deki İncirlik NATO üssünü Abşeron yarımadasına yerleştirmesi" önerisinin ardından ivme

---

¹⁸⁰ Zengin, a.g.e., s. 342

¹⁸¹ Öztarsu, Türkiye..., a.g.m., s. 56

¹⁸² Mehmet Fatih Öztarsu, **Türkiye ve Azerbaycan Askeri İlişkileri ve Bölge Politikalarına Etkileri**, 2009 (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/a1874.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2012)

kazanmıştır.¹⁸³ Her iki ülke Rusya faktörü nedeniyle bu öneriye ilk başta mesafeli tavır sergilemeler de, Ocak 2000'den itibaren giderek daha fazla resmi yetkili bu olasılığa dikkat yetirmeye başlamıştır. Genelkurmay başkanı Orgeneral Hakkı Karadayının 10 Nisan 1999'da başlayan Azerbaycan ziyareti sırasında Kafkasya'ya Türk askerlerinin yerleştirilebileceğine ilişkin mesajlar basına da yansımıştır. İddiaya göre Haydar Aliyev'le Genelkurmay başkanı Orgeneral Hakkı Karadayı arasındaki görüşmede, Hazar petrolünün taşınması konusu gündeme gelmiş, bu çerçevede petrolü taşıyacak boru hatlarının güvenliğinin sağlanmasına Ankara'nın katkısı konuşulmuş ve bölgeye Türk askerleri yerleştirilmesi olasılığı üzerinde durulmuştur.¹⁸⁴

Ocak 2000'de Ankara'yı ziyaret eden Azerbaycan Savunma Bakanı Sefer Ebiyev "Bakü ve Ankara arasında askeri ittifak antlaşması imzalanabileceğini" belirtmiştir. Şubat 2000'de Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Lojistik Kuvvetler Komutanı Orhan Tiryaki Bakü'yü ziyaret ederek görüşmelerde bulunmuştur. 17 Haziran 2000'de Savunma Bakanı Sefer Ebiyev'in daveti ile Bakü'de temaslarda bulunan Türkiye Kara kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Sefer Ebiyev'le bir araya gelerek Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin gelişmesine yönelik projeler üzerine fikir alışverişinde bulunmuştur.¹⁸⁵ Türkiye'nin Azerbaycan'a iki askeri gemi hediye ettiği bilinmektedir. 1 Mart 2001'de Savunma Bakanı Sefer Ebiyev Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Savunma Planlaması ve Kaynakların Yönetimi İdaresi Başkanı Tümgeneral Şerafettin Telyazi'nin başkanlık ettiği heyetle bir görüşme yapmıştır. S. Ebiyev iki devlet arasında askeri ilişkileri geliştirme gereksiniminden söz ederken, görüşmeler sonucu "Azerbaycan hükümeti ile Türkiye hükümeti arasında Karşılıksız Askeri Yardım" antlaşması ve "Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Türkiye Genelkurmay Başkanlığı arasında Mali Yardım" protokolü imzalanmıştır. Bu antlaşmalar Türkiye'nin Azerbaycan silahlı kuvvetlerine 3 milyon ABD doları yardım yapmasını öngörmektedir.¹⁸⁶

Gelinen noktada bugün Azerbaycan – Türkiye askeri ilişkileri giderek güçlenmektedir. Azerbaycan NATO'da en güçlü ordulardan birisine sahip olan Türkiye ile hem NATO çerçevesinde, hem de ikili askeri ilişkileri geliştirmektedir. Türkiye'nin yardımı ile Azerbaycan Yüksek Okulu NATO standartlarına geçmiştir. Ağustos

---

¹⁸³ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s.163

¹⁸⁴ **a.g.e.**

¹⁸⁵ Zengin, **a.g.e.**, s. 342

¹⁸⁶ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s.165

2001’de bu okul tamamen NATO standartlarında eğitim alan ilk mezunlarını vermiştir.¹⁸⁷

Haydar Aliyev döneminde iki ülke arasında yaşanan son gelişmelerden biri de, Türk savaş uçakları ve gösteri timinin Bakü’ye yaptığı ziyarettir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, 10 adet savaş uçağı ile 21 Ağustos 2001’de Bakü’yü ziyaret etmiştir. Ziyaret programı çerçevesinde Kıvrıkoğlu, Azerbaycan Harbi Okulu’nun ilk mezuniyet törenine katılmış ve Türk savaş uçağı timi Bakü semalarında gösteriler yapmıştır. Türk Yıldızlarının 24 Ağustos 2001 tarihinde Bakü’de Hazar kıyısında yaptıkları gösteri sokak ve meydanları dolduran milyonlarca kişi tarafından ilgiyle izlenmiştir. Olayın Azerbaycan ile İran arasında gerginlik yaşandığı dönemde gerçekleşmesi Azerbaycan kamuoyunda Türkiye’nin kendisini İran karşısında desteklemesi şeklinde algılanmış, ayrıca benzeri yorumlar Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından da yapılmıştır. Kimilerine göre ise Türkiye, bu girişimi ile Azerbaycan’ın arkasında olduğunu göstermekte ve Kafkasya’da “ben de varım” mesajını vermekteydi.

2000 yılında Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı arasında «Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri arasında maliye yardımı, aynı taraflar arasında teknik teçhizatın kullanılması, savunma sanayisi işbirlikleri hakkında» protokol imzalanmıştır. 2001’de taraflar arasında mali yardım protokolü ve Nahçıvan 5. Ordu Bölgesi’nin geliştirilmesine dair protokol, 2002’de Türkiye’nin mali yardımları ve taraflar arasında harp tarihi, askeri arşiv, askeri müze ve askeri matbuat alanlarında işbirliği protokolü, 2003’te ise Azerbaycan Devlet Sınır Hizmeti’ne Türkiye tarafından eğitim, uygulama ve teknik alanlarda yardım sağlanması, mali yardım konusu, karargâhlar arasında keşfiyat mevzusunda işbirliği anlaşmaları yapılmıştır.

Haziran 2002’de Haydar Aliyev’in Türkiye ziyareti sırasında Genelkurmay Başkanlığı’nda gerçekleştirilen görüşme iki ülkenin askeri ilişkilerine önemli katkıda bulunmuştur. Aliyev Türk Silahlı Kuvvetlerinin subay heyeti karşısında konuşma yapmıştır. Haydar Aliyev Azerbaycan Ordusunun yapılanmasında Türkiye’nin desteğini her zaman hissettiklerini ve bu destek sayesinde ciddi bir askeri yapı oluşturabildiklerini vurgulamıştır.¹⁸⁸ 2002 yılı içinde daha önce imzalanan anlaşmalar çerçevesinde,

---

¹⁸⁷ Zengin, **a.g.e.**, s. 344

¹⁸⁸ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 166

Bakü'deki Türk Askerî İş Birliği Koordinasyon Kurulu Başkanlığında Azerî ordusuna çeşitli düzeylerde verilen danışmanlık desteği “sorunsuz” olarak devam etmiştir. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün 2002 yılının Temmuz ayında Bakü'ye yaptığı ziyaret sırasında, Azerbaycan'a gerekli her türlü desteğin verildiği ve verilmeye devam edeceği vurgulanmıştır. Böylece, Azerbaycan ve Türkiye arasında askeri yönde anlaşmalar dönem-dönem imzalanmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler bu yönde de geliştirilmiştir.

Askeri alanda işbirliği 2010 yılının Ağustos ayının 16-da imzalanan ‘‘Stratejik işbirliği ve karşılıklı yardım hakkında’’ anlaşmadan sonra yeni aşamaya geçmiştir.¹⁸⁹ Günümüzde halen Türkiye'nin çeşitli askeri liselerinde, okullarında ve Akademilerinde Azerbaycan vatandaşı subaylar eğitim görmektedirler. Türkiye tarafından yapılan askeri yardımlar ddah çok Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin NATO ile işbirliği kapasitesinin geliştirilmesine, Azerbaycan askerlerinin Türkiye ve NATO eğitim merkezlerinde özel talimler almasına yöneliktir.¹⁹⁰ Azerbaycan ve Türkiye'nin üst düzey askeri yetkililerinin gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretler de iki ülke arasında askeri ilişkilerin geliştirilmesi ve Azerbaycan'ın NATO'ya entegrasyonuna ciddi katkılar yapmıştır.

3.1.3. EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

Sovyetler Birliği dağılmadan önce başlayan Dağlık Karabağdaki çatışmalar sonucunda topraklarının %20'si işgal edilmesi, ülkenin iç istikrarını etkileyen ve dış politikasında en önemli sorun olan Karabağ dolayısıyla 1 milyon civarında Azerbaycan vatandaşının yerinden olması, bütün bunlar ülke ekonomisinin gelişimini engelleyen faktörlerdi. Bu zorluklara rağmen Azerbaycan 1994 yılındaki petrol kaynaklarına yönelik yapılan anlaşma-Asrın Anlaşması ve 2006 yılında BTC petrol boru hattının açılmasıyla ekonomisi toparlanmaya başlanmıştır.¹⁹¹

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da öncelikle yeni ekonomik modelin alt yapısını oluşturmaya yönelik işlere girişildi. Ticaret yasası, gümrük yasası, ithalat ve ihracat

---

¹⁸⁹ Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu), Bakü, 2011, s. 7

¹⁹⁰ Zengin, a.g.e., s. 345

¹⁹¹ Kamer Kasım, Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya, Ankara, USAK yayınları, 2009, s. 11

rejimi, bankacılık yasası, yabancı sermaye yasası, toprak yasası, özelleştirme yasası gibi temel yasalar ya çıkarıldı, ya da yeni ekonomik modele uygun hale getirildi. Türkiye Rusya ve İran gibi komşularla ticaret hacmi genişletildi. Üretim artırıldı ve dış ülkelerle yapılan ticaretin hacmi genişletildi.

Azerbaycan'ın Haydar Aliyev iktidarı ile uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmesi açısından Türkiye ile ilişkilerinin özel bir önemi bulunmaktadır. Türkiye, akraba cumhuriyetler içerisinde kendisine en yakın ve en fazla benzerliklere sahip olduğu ülkelerin en önemlisi olarak Azerbaycan'ı görmüş ve bu ülkedeki yabancı yatırımlar içerisinde en büyük paya sahip ülkelere birisi olmayı başarmıştır. Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı ile birlikte Türkiye bir süre ona yönelik yaşadığı tedirginliği sona erdirerek sıcak ilişkiler kurmuş bunu doğu batı enerji koridoru projeleri temelinde uzun vadeli stratejik işbirliği ve ardından askeri ilişkilerin güçlendirilmesi izlemiştir. Aliyev döneminde Türkiye ile ticari bağlar gittikçe artmıştır. Bu çerçevede 2007'de Azerbaycan'ın en önemli ihracat ortağı Türkiye olmuş, ithalat açısından ise ikinci sıraya yerleşmiştir.

1995'ten beri Azerbaycan'a yapılan toplam yabancı yatırım miktarında artış görülmüştür. Özellikle petrol sanayisine yapılan bu yatırımların değeri 2005 yılında 4 milyar ABD doları civarındadır. Enerji sektörüne yapılan yatırımlar, Azerbaycan ekonomisine giren toplam doğrudan yabancı yatırımların % 97'sini oluşturmaktadır. Azerbaycanın petrol sanayisi dışındaki sektörlerine yatırım yapan ülkeler arasında birinci sırada olan Türkiye söz konusu ülkeye 2005 yılında 17,6 milyon ABD doları yatırım yapmıştır. Türkiye'yi aynı yılda 14, 5 milyon dolarla ABD izlemektedir.¹⁹² 2008 yılında Dış ticaret hacmi 54.919,7 milyon ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacminin % 2,7'si Türkiye ile % 7,2'si BDT ülkeleri ile % 45,7'si AB ülkeleriyle, % 44,3'ü ise diğer ülkelerle yapılmıştır.¹⁹³ 2008 yılında Azerbaycanın idhalatında yer alan ilk on ülke arasında ise Türkiye 1.002.707,2 ABD doları ile ikinci sırada yer almaktadır.¹⁹⁴

1992'den itibaren Azerbaycan'ın Türkiye ile dış ticaret hacmi 1993, 1997 ve 1999 yılları dışında her yıl ortalama %36 artmıştır. İki ülke arasında iktisadi ilişkilerin çerçevesi çok geniştir. Azerbaycan'ın Türkiye'ye geçen yıllarda ihraç ettiği mallar arasında dizel, ham petrol, benzin, polietilen, pamuk, pamuk ipliği, deri, meyan kökü,

---

¹⁹² Zengin, a.g.e., s. 276

¹⁹³ a.g.e., s. 278

¹⁹⁴ a.g.e., s. 288

alkollü içkiler, çay, elektronik cihazlar, plastik ürünler başta gelmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihraç ettiği mallar arasında ise esas yeri gıda, tekstil ürünleri, elektronik aletler, otobüs, otomobil, traktör, jeneratör, sentetik iplik, plastik ve ham ürünler almıştır. Azerbaycan, ticaretin yanı sıra yatırım alanında da birçok avantajlarıyla Türk iş adamlarınca tercih edilen bir ülkedir. Bu itibarla, 1992 yılından itibaren birçok Türk şirketi Azerbaycan'da müşterek müessese kurmuşlar, şube veya temsilcilik açmışlardır. Eski sosyalist rejim uygulamasının sona ermesi ile Azerbaycan halkını temelinden sarsan geniş bir toplumsal yeniden yapılanma hareketi başlamıştır. Azerbaycan'daki zorlu toplumsal geçişten yararlanmak isteyen fırsatçı ülkeler ülke topraklarının bir kısmını işgal etmişlerdir. Savaş Azerbaycan'ın geçiş dönemini kolaylıkla atlatarak toparlamasını engelleyen en önemli problem olarak ortada durmuştur. Siyasal bağımsızlığın kuvvetlendirilmesi yalnız ve yalnız ekonomik bağımsızlığın güçlendirilmesi ile gerçekleşebilir. Ekonomide istikrar Karabağ savaşının 1994 yılında ateşkes antlaşmasıyla durdurulmasından sonra sağlanabilmiştir.

Azerbaycan Türkiye ekonomik ilişkilerini başlangıçtan itibaren 4 safhada ele almak mümkündür.¹⁹⁵

1. *dönem*: İki kardeş halkın 70 yıl sonra yeniden kucaklaşması karşılıklı olarak birbirilerini tanımaları safhasıdır
2. *dönem*: Küçük çaplı ticari ilişkilerin başlaması. Bu dönemde Azerbaycan'a küçük ve orta boy Türk firmaları ticari ve sanayi Türk sermayesi araştırmalarda bulunmak üzere Azerbaycan'a geliyorlar.
3. *dönem*: Ciddi ve büyük yatırımların yavaş-yavaş gerçekleşmeye başladığı yakın dönemi kapsamaktadır. İki ülke arasında yeni ve ciddi yatırımlar ortak projeler üretilmeye başlanmıştır.
4. *dönem*: Her iki ülkenin 2000'li yıllara dönük vizyonlarını oluşturma, geleceği kapsayacak projeler safhasıdır.

Türkiye Azerbaycan ticari ilişkileri 10.01.1990 tarihli "Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin protokol" ile başlamıştır. 19.09.1990 tarihli "sınır ticareti protokolü" sınır ticaretine dair hükümleri ihtiva etmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri düzenleyen geniş çaplı esaslı bir işbirliği antlaşması 01.11.1992'de imzalanmıştır. İlişkilerin uzun vadede geliştirilmesi için alınacak önlemler ve tarafların bir-birlerine en

---

¹⁹⁵ İAV, **Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi konferansı**, İstanbul, 1996, s. 50

çok kayırlan ülke statüsü tanınmasını öngören bu ‘‘Ticaret ve Ekonomik İşbirliği’’ antlaşması ile işadamlarının temas ve ziyaretlerini fuar ve benzeri faaliyetlerin teşviki bankacılık, hafif sanayi tesislerinin inşası petrokimya, inşaat alanlarında işbirliği yapılması ve Ticari ve ekonomik ilişkileri gözden geçirmek üzere bir Karma Ekonomik komisyon kurulması karara bağlanmıştır. 1992’de bankacılık alanında da işbirliği antlaşması imzalanmıştır.

Türkiye Azerbaycan karşılıklı ilişkileri Karadeniz Ekonomi İşbirliği Teşkilatı yarandıktan sonra daha da kapsamlı gelişti. Azerbaycan Kara deniz ve Aralık denizlerine çıkış imkânı kazandı. KEİ Teşkilatının oluşturulması 90’lı yılların evvelinde ireli sürülse de, hayata geçirilmesi 1992 yılına tesadüf etmiştir.¹⁹⁶ Teşkilatın kurulmasının amaç bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortam oluşturulması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin arttırılması, ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır.

Azerbaycan Türkiye’nin en çok ihracat yaptığı başlıca 40 ülke içerisinde yer almaktadır. Azerbaycan’daki yabancı şirketlerin büyük çoğunluğu Türk şirketleridir. Azerbaycanda türk kapitali ile 5 banka faaliyet göstermektedir. Şuanda Azerbaycan’da yüzlerle Türk müesseseleri faaliyette bulunmaktadır. Ülkede en fazla yatırımı olan ülke ABD ve Türkiye’dir. Ekonomilerinin yapısı, coğrafi yakınlık ve milli manevi değerler itibariyle Türkiye ve Azerbaycan ekonomileri birbirlerini tamamlar niteliktedir. Türkiye ekonomisi dışa dönük ve imalat sanayi ağırlıklı bir yapılanma görüntüsü çizerken, Azerbaycan ekonomisi daha çok hammadde ağırlıklıdır. Azerbaycan ekonomisinde Türk müteşebbisleri özellikle petrol dışı alanlarda önemli bir ağırlığa sahiptir. Geçiş döneminde olan ve yatırıma ihtiyacı bulunan Azerbaycan’a Türk sermayesinin katkısı önemli boyutlardadır. Önemli ekonomik düzenlemeler yapılmış, Böylece, ülke, yabancı sermaye için kısa dönemde daha fazla ümit vaat eden, büyük bir pazar niteliği kazanmıştır. Türk yatırımcıları için Azerbaycan pazarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Azerbaycan, 1998 yılında Rusya’da başlayan ve diğer BDT ülkelerine yayılan mali krizden en az etkilenen bölge ülkesi olmuştur. Para biriminin değeri, gerçekleştirilen ekonomik düzenlemelerle sabitleşmiş, 2003 yılına kadar dış ticaret hacmi 2,3 kat artış göstermiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Cahangirli, Müasir..., a.g.e., s. 96

¹⁹⁷ Kerimov, a.g.t., s. 67

Aliyev döneminde, Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihracat idhal tutarı değişik şekilde seyr etmiştir. 1994 yılında Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihracatın hacmi ülkemizin genel ihracatının 2,6 %-ni (16,4 mln.\$), idhalın hacmiyse 9,8%(76 mln.\$) kadar olmuştur. 1995 yılından itibaren ilişkiler bir hayli hızlanmıştır. Aynı yıl ihracatımızın 4,8 %-i (26,5 mln.\$), idhalın 21 %-i (141 mln.\$) Türkiye'nin payına düşmüştür. Sonraki yıllarda daha yüksek göstergiler olmuştur. Fakat 1999 yılından itibaren Azerbaycan'ın dış ticaret devriyesinde Türkiye'nin payı azalmağa doğru gitmiştir. 1999 yılında Türkiye'nin payı idhalda 13,8 % (142,4 mln.\$), 2000 yılında 10,9 %(129 mln.\$), ihracatda ise müvafiq olaraq 7,4 % (69 mln.\$) ve 6 %(105 mln.\$) kadar olmuştur.¹⁹⁸

Türkiye ile Azerbaycan arasında ulaşım da bölgesel işbirliği sürdürülmektedir. Yapımı halen de devam eden Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında, Sovyet sonrası dönemde devam eden ve sürekli ivme kazanan bölgesel işbirliği projesi açısından ulaşım sahasının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye Azerbaycan arasında karşılıklı iktisadi ilişkilerin gelişmesinde ulaşım ağlarının geliştirilmesinin büyük önemi vardır. Halen iki ülke arasında mevcut olan kara ve havayolu ulaşım ağları maliyetin yüksek olmasından dolayı her iki tarafın potansiyel imkânlarından yeterince istifade edememesi problemini ortaya çıkarmaktadır. Bakü Tiflis Kars demiryolu projesinin gerçekleşmesi bu problemin ortadan kaldırılması adına atılmış çok önemli bir adımdır. Bu projenin gerçekleşmesi TRACECA kanalı ile taşınan yüklerin artmasını hızlandıracaktır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu uluslararası projesinin hayata geçirilmesi Trans-Avrupa ve Trans-Asya demiryollarının birleştirilmesini sağlayacaktır. Bu birleşme yük ve yolcuların doğrudan Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye topraklarından geçerek Avrupa ve Asya'ya ulaşmalarını sağlayacak, bölge ülkelerinin transit potansiyelini artıracaktır.¹⁹⁹ Bakü-Ceyhan ve Bakü Erzurum projelerinin gerçekleşmesi ile ortaya çıkan enerji koridoru aynı zamanda Bakü Tiflis Kars demiryolunun yapılması bu bölgeyi stratejik bakımdan çok önemli enerji ulaşım koridoruna çevirecektir.

Eylül 1994'te imzalanan Yüzyılın Anlaşması ile Azerbaycan, 15 farklı ülkeden 33 firma ile 60 milyar dolarlık petrol anlaşması imzalamış, bu dönemde fiili yabancı yatırım miktarı 4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu bağlamda bağımsızlığın ilk yıllarında azalan petrol üretimi hızla yükselmeye başlamış, %10 civarında yıllık büyüme

¹⁹⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 10 yılına hesr olunmuş ilmi-praktiki konferans, Bakü, 2002, s. 41

¹⁹⁹ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.), a.g.e., s. 375

oranlarına ulaşılmış, ihracatın dörtte üçünü oluşturan petrol önemli bir dış gelir kalemi haline gelmiş ve petrol kaynaklı gelirlerin devlet bütçesinin yarısını oluşturduğu gözlemlenmiştir.²⁰⁰

Zengin petro-karbon rezervleri ve sürekli artan petrol üretimi ile Azerbaycan'ın açık denizlere kapalı olması Türkiye ve dünya ile olan ticari bağlantıların geliştirilmesini olumsuz etkilemektedir. Gelineen noktada demiryol taşımacılığı, petrol ve doğal gaz boru hattı projelerine ilave olarak bölgesel ticaret açısından önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Ermenistan'ı demiryolu ulaşımında devre dışı bırakacak demiryolu ulaşımı projesi Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının inşası için Başbakan Erdoğan, Saakaşvili ve İlham Aliyev'in 7 Şubat 2007'de atmış oldukları imza ulaşımında bölgesel işbirliğinin gelişmesi adına önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu demiryol hattı aracılığıyla oluşacak ekonomik hesaplamalar ilk yıl 5 milyon ton, 20 yıl sonra da 30 milyon ton yük taşınmasını hedeflemektedir.²⁰¹ Türkiye, Gürcüstan ve Azerbaycan cumhurbaşkanları tarafından Güney Gürcüstan'daki Marabda'da 21 Kasım 2007'de temeli atılan Bakü-Tiflis-Kars demir yolu Bakü'yü Tiflis üzerinden Kars'a bağlamaktadır. BTC, BTE gibi enerji işbirliklerinin, Bakü Tiflis Kars gibi Avrupanı Asiya'ya bağlayan ulaşım projelerinin iki ülkenin siyasi ve ekonomi çıkarlarını karşıladığı gibi bölgenin de inşafında önemli rol almaktadır.

Azerbaycan Türk işadamları tarafından yatırım ve ticari faaliyet göstermek açısından tercih edilen bir ülke olmaktadır. *Azerbaycan'ın sosyal ekonomi gelişiminde önemli rolü olan Türk şirketlerinin ülkede petrol ve petrol dışı sektöre yaptığı yatırımların toplam tutarı 6 milyardan fazladır. Bunun yarısı petrol dışı sektörü kapsamaktadır, bu rakam da 3 milyar dolardan fazladır.*²⁰² Birçok Türk şirketi Azerbaycan'da müşterek müessese kurmuş, şube veya temsilcilik açmışlardır. Değişik alanlarda faaliyet gösteren Türk firmalarının büyük bir kısmı ticaret yapmakta veya küçük ve orta ölçekli yatırımı tercih etmektedir. Bu firmaların faaliyet alanları; petrol, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, gıda malları imalatı, eğitim, basın-yayın, tekstil, taşımacılık, otomotiv, orman ürünleri, demir-çelik, demir dışı metaller, inşaat malzemeleri ve müteahhitlik hizmetleri gibi sektörlerdedir.

---

²⁰⁰ Dikkaya, a.g.e., s. 252

²⁰¹ a.g.e., s. 283

²⁰² Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu), Bakü, 2011, s. 61

Azerbaycan'da 1991–1999 yılları arasında 1.267 Türk sermayeli şirket tescil edilmiştir. Petrol dışı sektörler en fazla yatırım yapan ülke ise Türkiye'dir. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre, gerçekleştirilen toplam doğrudan yatırım tutarı 1,3 milyar dolar civarındadır. 2001 yılında gerçekleşen 303,2 ticaret hacmi ile Azerbaycan, BDT ülkeleri arasında Rusya ve Ukrayna'dan sonra Türkiye'nin üçüncü büyük ticaret ortağı olmuştur.²⁰³ 2002 yılı Ocak-Eylül döneminde ise Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 160,1 milyon dolar olarak gerçekleşirken, Azerbaycan'dan ithalatı 55 milyon dolar olmuştur. Azerbaycan'daki toplam 8,7 milyar dolar civarındaki yabancı sermaye yatırımları içerisinde Türkiye yüzde 15'lik pay ile en fazla yatırım yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki 11 km kara sınırı dışında iki ülke arasında direkt karayolu bağlantısının bulunmaması, Türkiye'nin Azerbaycan'la özellikle de ekonomik ve ticari ilişkilerinde diğer ülkelere göre dezavantaj sağlamaktadır.

Azerbaycan ile Türkiye arasında bağımsızlığından itibaren çeşitli sahaları ihtiva eden ve aynı zamanda iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturan 150 civarında çeşitli işbirliği, anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. 1 Kasım 1992 tarihli "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" özellikle ikili iktisadi ilişkiler açısından önemli olmuştur. "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma" sı 31 Temmuz 1996 tarihinden itibaren ve "Türkiye ile Azerbaycan Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" ise 1 Ocak 1998 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.²⁰⁴

İki ülke karşılıklı olarak birbirlerinin dış ticaretinde her zaman önemli yer tutmuşlardır. Türkiye Ekonomi Bakanlığının sitesinde yer alan verilere göre, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 2012 yılının Ocak ayında 175 milyon dolar olmuşsa eğer, 2013 yılının Ocak ayında bu rakam 198 milyon dolara yükselmiştir. Bu da 2012 yılına göre artış gösterdiğini belirtmektedir. Türkiye'nin ülkelere göre ihracat sırasında Azerbaycan bu rakamlarla 21. sırada yer almıştır. Türkiye'nin ülkelere göre idhalat sıralamasında aynı dönemin göstericilerine baktığımızda Azerbaycan 21. sırada yer almaktadır.²⁰⁵

---

²⁰³ Kerimov, a.g.t., s.68

²⁰⁴ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu(ed.), a.g.e., s.374

²⁰⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Ülkelere göre Dış Ticaret**, 2012 (Çevrimiçi) <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CF> (Erişim Tarihi: 10.03.2012)

Bahsedilen gelişmeler sonucu ülke ekonomisinde 1989 yılında başlayan ve sonraki dönemde daha da derinleşen gerilemenin önüne geçilmiş, ekonomik kriz yerini büyüme ve canlanmaya bırakmıştır. 1996 yılından itibaren ülke kriz ve gerilemenin kısılcısından kurtularak ekonomik büyüme aşamasına adım atmıştır. Son yıllarda Azerbaycan'da ekonomik krizin önlenmesi ve enflasyonun düşürülmesine yönelik başarılı politikalar büyümenin hızlanmasına neden olmuştur. Özellikle 1995–2003 döneminde gerçekleştirilen reformlar ülke ekonomisinin yapısının yeni şartlara göre değiştirilmesini amaçlamış, büyüme ve kalkınma sürecine büyük ivme kazandırmış, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur. İç siyasette ekonomik ve demokratik gelişmeler kazanan H. Aliyev iktidarının dış siyasette de çok kutuplu ortamda denge kurma girişiminde başarılı olduğu ve dünyanın büyük devletlerinin, nüfuzlu teşkilatlarının dikkatini ülkeye yöneltmek, uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde faydalı işbirliğine gidilmesine zemin yaratan bir politika izlediği söylenebilir.

İkili ilişkilerin diğer boyutlarına kıyasla, iktisadi ilişkiler, özellikle Haydar Aliyev yönetimi döneminde sıkıntılı olarak nitelendirilmiştir.²⁰⁶ Elçibey zamanında imzalanan “Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması” ile tarafların birbirlerini “en çok kayırılan ülke statüsü” tanımları kararlaştırılmıştı. Fakat sonraki dönemlerde uygulama itibarıyla bu konuda sıkıntılar yaşanmaya başlandığı ifade edilmiştir. Özellikle de, Türk yatırımcılara ve Türk TIR'larına, İran ve Rusyalı benzerleri ile kıyaslandığında olumsuz şartlar sağlandığı konusunda yoğun eleştiriler yapılmıştır. Konunun 17 Eylül 2001'de Bakü'yü ziyaret eden Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile üst düzey görüşme sırasında basın önünde dile getirilmesi, taraflar arasında kısa süreli gerginliğe neden olmuştur. Bu sorun ve bunun yanında Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticaretinin yetersizliği, Azerbaycan'daki Türk yatırımlarının düşük düzeyde olması konuları Ocak 2003 başlarında Bakü'de bulunan AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da dile getirilmiştir.²⁰⁷

Bu gün birçok Azerbaycan şirketi, aynı zamanda Socar Türkiye ekonomisinin farklı alanlarına yatırım yapmaktadır. *ARDNŞ-in yaptığı yatırımın tutarı 5 milyar dolardır.*²⁰⁸

---

²⁰⁶ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s. 170

²⁰⁷ *a.g.e.*, s. 170

²⁰⁸ *Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)*, Bakü, 2011, s. 7

Türk İş Adamlarının Azerbaycan'a yatırım yapma konusu Haydar Aliyev tarafından özellikle son dönemlerde daha yoğun olarak dikkat gösterilen bir konu olmuştur. 13 Ekim 2002'de Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün toplantısına katılmak üzere İstanbul'a gelen Aliyev 15 Ekimde burada Türkiye'li iş Adamlarıyla görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede, Türkiyeli İş adamlarını Bakü'ye davet eden Aliyev onların sorunlarını çözeceğini ifade etmiştir. Bunun arkasından 11 Kasım 2002'de Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev Devlet Başkanlığı sarayında Türkiyeli İş adamlarıyla görüşmüştür. Görüşmeye Türkiye'nin ünlü iş adamları Sakıp Sabancı, Bülent Eczacıbaşı, Nihat Koçyiğit ve diğerleri katılmıştır. Görüşme sırasında işadamlarının Azerbaycan konusundaki görüşleri dinlenilmiş, yatırım yapmak istedikleri alanlar değerlendirilmiştir.²⁰⁹

Bugün artık Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomi ilişkileri hızla gelişmektedir. İki ülke arasındaki karşılıklı yatırımlar büyük rakamlarla ifade olunmaktadır. Türkiye'nin Azerbaycanda'ki yatırımları 6,5 milyarda dolar tutarındadır. Azerbaycan'ın Türkiyedeki sermayeleri 4 milyar dolardır. 25 Ekim 2011 yılında İzmir Aliağada "Socar"ın 5 milyar dolarlık büyük bir yatırımın, yeni bir petrol rafineri fabrikasının temeli atılmıştır.²¹⁰ Türkiyenin sermaye pazarındaki en büyük sermayecilerinden biri Azerbaycan'dır. Azerbaycan son bir yılda Türkiyeye yatırım programı hacmine göre birçok ülkenin önünde yer almıştır. Türkiye'nin en büyük kimyevi tesisi olan Petkim'in hisselerinin satın alınması "Tekfen" şirketi ile hisse senetlerinin alınıp satılmasına dair anlaşmanın imzalanması Azerbaycan'ın Türkiyede büyük potansiyele sahip yatırımcı kimliğinin ortaya çıktığının göstergesidir.²¹¹

Azerbaycan, ülkenin milli bir sembolü haline gelen Aliyev iktidarı ile birlikte Asya Kalkınma Bankası, Avrupa Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası gibi diğer önemli bölgesel finans kuruluşları ile IMF, Dünya Bankası, BM ve onun ekonomik kuruluşlarının aktif bir üyesi haline gelmiştir.²¹²

---

²⁰⁹ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s. 171

²¹⁰ **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**, Bakü, 2011, s. 13

²¹¹ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.) *a.g.e.*, s. 375

²¹² **Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Küresel Ekonomiye Entegrasyonu.**
<http://www.usakgundem.com/yorum/220/haydar-aliyev-d%C3%B6neminde-azerbaycanin-k%C3%BCresel-ekonomiye-entegrasyonu.html> (Erişim Tarihi:30.07.2012)

3.1.4. EĞİTİM VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler geride kalan 22 yılda ekonomi ve ticaretin yanı sıra eğitim ve kültür alanında da derinleşmektedir. İki ülke arasındaki eğitim ilişkileri Azerbaycan’la yapılan protokollerin 1992 yılı başlarında imzalanmasıyla başlamıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasında eğitim ilişkileri ilk 29 Şubat 1992 imzalanan Mutabakat Zaptı ile başlayarak günümüze kadar yapılan çeşitli sayıdaki anlaşma ve protokol aracılığı ile düzenlenmektedir. Türkiye Azerbaycan’a 1992–2001 arası dönemde orta öğrenim alanında toplam 604, yüksek öğrenim alanında toplam 3490 kişilik öğrenci kontenjanı ayırmıştır.²¹³ Bugüne kadar binlerce Azeri öğrenci Türkiyede’ki üniversitelerden mezun olarak ülkelerinin değişik kademelerinde hizmet vermektedir.

İki ülke arasında eğitim alanındaki ilişkiler gün geçtikçe büyük boyutlara ulaşmıştır. Eğitim alanındaki karşılıklı işbirliği Türkiye’nin kendi öğretim kurumlarında Azerbaycan’a kontenjan tanımakla sınırlı kalmamıştır. Aliyev döneminde Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 24 Ocak 1994’de Bakü Türk Anadolu Lisesi ve 21 Temmuz 1994’de Bakü Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi hizmete girmiştir ve bugün de faaliyetini sürdürmektedir. Azerbaycan’da Türk özel girişimcileri tarafından bir üniversite (Kafkas Üniversitesi), iki fakülte (1991’de Türk Dünyası İşletme Fakültesi ve 1992’de İlahiyat Fakültesi), toplam 14 lise, 1 ilkokul açılmıştır. 5 Mart 1997 tarihi itibarıyla bu özel kurumlarda 4007 öğrenci öğrenim görmekte ve 508 öğretmen görev yapmaktadır. Ayrıca, Türkiye Eğitim Bakanlığı 1991–1997 yılları boyunca Azerbaycan Eğitim Bakanlığına toplam 1.200.000 bin dolarlık mali yardımda bulunmuştur.²¹⁴

İki ülke arasında eğitim alanındaki ilişkilerin hukuki altyapısını Türkiye ile Azerbaycan arasında yapılan anlaşmalar belirlemektedir. 1992 yılında “Azerbaycan Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı arasında eğitim alanında işbirliği hakkında” anlaşma, 1994 yılının Şubat ayında “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında bilim, teknik, sosyal, kültürel ve ekonomi alanında çoktarafli işbirliği hakkında” anlaşma, 1997 yılının Mart ayında “Azerbaycan Milli

²¹³ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 172

²¹⁴ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 172

Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı arasında eğitim ve bilim alanında işbirliği hakkında protokol imzalanmıştır.

1992 yılında ilk mutabakat zaptı ile uygulanmaya başlanan Büyük Öğrenci Projesi kapsamında 1992–1993 öğretim yılından günümüze Azerbaycan’a 4501 yüksek öğrenim kontenjanı verilmiş, bu kontenjanın 3517’si kullanılmış ve 1202 öğrenci de mezun olmuştur.²¹⁵ Türkiye’den Azerbaycan’a Latin alfabesiyle hazırlanmış yüzlerle ders kitabı, okuma ve Türk dili ders kitabı ve ders araç gereçleri gönderilmiştir. Önceleri, Azerbaycan üniversitelerini bitiren Türkiye vatandaşlarının diplomalarının Türkiye’nin ilgili kurumları tarafından tanınmaması bazı problemler çıkarmaktaydı. Türkiye vatandaşları yalnız ülkelerinin Yüksek Öğretim Kurumu tarafından tanınan üniversitelerin ilgili ihtisalarında eğitim aldıklarında bu problemle yüzleşmemekteydiler. Bu mesele Azerbaycan Eğitim Bakanı Misir Merdanovun 1998 yılı Kasım ayının 2–9-da Türkiyeye yaptığı ziyaret zamanı çözüldü.²¹⁶ Ziyaret çerçevesinde “Azerbaycan Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Eğitim Bakanlığı arasında eğitim ve bilim alanında işbirliği hakkında mutabakat anlaşması imzalanmıştır. Bu protokol Azerbaycan’da hayata geçirilen ve geçirilecek eğitim islahatlarına Türkiye tarafının yardım göstermesi ve bu alanda faydalı işbirliğinin kurulmasına sebep oldu. Protokolde aynı zamanda derslik ve neşriyat, türkdilli ülkelerde tedris olunacaq ortak tarih ve debiyat kitaplarının yazılması gibi konularada değinilmiştir.

Türk Özel Liseleriyle yavaş yavaş Haydar Aliyev döneminde devlet okullarında da türk dilinin eğitimine başlanılmıştır. 2000 yılından itibaren Bakü’nün 6, 14, 41, 56 ve 261 No’lu okullarında türk dili tedris olunmaktadır.²¹⁷ Dersler Türk Özel litseylerinin Türkiyeli öğretmenleri tarafından eğitilmektedir.

Türk müteşebbislerinin Azerbaycan’da açtığı liseler ve Kafkas Üniversitesi yeni nesillere modern eğitim imkânı sunmaktadır. Çağ öğretim Şirketine bağlı 12 ilköğretim ve lise, 11 üniversite hazırlık kursu ve 1 üniversite faaliyet gösteriyor. 5 bine yakın öğrencinin okuduğu okullar Azerbaycan’ın en popüler okulları olarak görülmektedir.²¹⁸ 1993 yılında faaliyete başlamış Kafkas Üniversitesi Azerbaycan’da açılmış ilk yabancı yüksek öğretim kurumudur. Türkiye Azerbaycan’da 1992–93 eğitim yılında ilahiyat fakültesi açmıştır. 1997–98 eğitim yılında Türkiye Azerbaycan’a 12- si öğrencilere

²¹⁵ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.), **a.g.e.**, s. 397

²¹⁶ **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**, Bakü, 2011, s. 112

²¹⁷ **a.g.e.**, s. 115

²¹⁸ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.), **a.g.e.**, s. 399

ayrılmak üzere toplam 210 yüksek öğretim bursları ayırmıştır. Azerbaycan bu burslardan 178-i kullanmıştır.²¹⁹ İlk defa 1992 yılının 19 Temmuzunda Türkiye'ye burslu olarak Azerbaycanlı öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır.²²⁰

Türkiye ile Azerbaycan arasında kültürel ilişkiler ve eğitim alanında karşılıklı öğrenci değişimi projesi bu günde yürütülmektedir. İlk olarak 1992'de başlayan ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinden 10 bin Türk soylu öğrencinin Türkiye'de eğitim görmesini öngören proje kapsamında Azerbaycan'dan da binden fazla öğrenci Türkiye'ye lisans eğitimi için davet edilmiştir. Aynı şekilde Türkiye'den de Azerbaycan üniversitelerine eğitim görmek için öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrenci değişim çalışmaları bugün de devam etmektedir. Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı 24 Ocak 1994'te Bakü Türk Anadolu Lisesini ve 21 Temmuz 1994'de Bakü Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi'ni hizmete sokmuştur ve halen de faaliyetini sürdürmektedir.²²¹

Türkiye ile eğitim alanındaki işbirliğinde değinilecek bir konuda eğitim temsilcileri ile ilgilidir. İki ülkenin Eğitim Bakanları arasında varılan mutabakata esasen, Türkiye hükümetinin ilgili kararıyla "Büyük Öğrenci Projesi" kapsamında bu ülkenin üniversitelerinde Azerbaycan ve diğer ülkelere gelen öğrencilerin eğitim, sosyal ve diğer meseleleriyle ilgilenmek amacıyla eğitim temsilcisi görevi tesis edilmiştir. 2008 yılında itibaren eğitim temsilcisi görevi kaldırılarak Azerbaycan'ın Türkiyedeki Büyükelçiliyinin nezdinde eğitim atışesi görevi tesis edilmiştir.²²²

Özetle, H. Aliyev döneminde iki ülke arasında eğitim alanındaki ilişkiler büyük boyutlara ulaşmıştır. Hatta iki ülke arasındaki en iyi ilişkilerin eğitim alanında olduğu söylenebilir. Bu alandaki işbirliği iki ülke tarafından verimli ve etkili bir şekilde sürdürülmeye devam etmektedir. Eğitim ve kültürel işbirliklerinin dış politika açısından geliştirilmesi daha kolay ve iyi niyet göstergesi olduğundan dolayı bölge ülkelerini ve diğer ülkeleri fazla rahatsız etmemektedir. Bu da eğitim ilişkilerine daha fazla ağırlık verme eğilimini doğurduğunu söylememize olanak vermektedir.

İki ülke arasındaki kültürel ilişkiler resmi, yarı resmi ve özet sektörün katkısıyla sürdürülmektedir. Bu kapsamda Milli Eğitim, Kültür ve Turizm, AKDITYK (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu), TÜDEV (Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk,

---

²¹⁹ Elşen Nesibov, **ABD ve Türkiye'nin Kafkas Geosiyasi Regionunda Strateji maraqları ve Azerbaycan Respublikası**, Bakü, Çırac yayınları, 2006, s. 146

²²⁰ Cemilli, a.g.e., s. 37

²²¹ Zengin, a.g.e., s. 318

²²² **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**, Bakü, 2011, s. 117

Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı), TDAV(Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı) gibi kuruluşların faaliyetleri önem taşımaktadır. Aliyev döneminde ortak kültür değerlerimize verilen önemin göstergelerinden birisi Haydar Aliyev tarafından 9 Mart 2001 yılında Azerbaycan'da Atatürk Merkezinin oluşturulması hakkında serencamin imzalanmasıdır. Merkezin yaratılmasında amaç Azerbaycan'la Türkiye arasında, ne kadar sıkı tarihi ilişkilerin olduğunu ilmi açıdan araştırmaktır. İki ülke arasında çoklu sayıda dernekler kurulmuştur. Son yıllarda oluşturulan dernekler içerisinde “Türkiye Azerbaycan derneyi” özellikle önemlidir. 2010 yılının temmuz ayının 31-de kurulan bu dernek ciddi işlere imzasını atmıştır.

İlk defa Türkiye'nin teşebbüsü ile 1992 yılında oluşturulan Türkdilli ülkelerin devlet başkanlarının zirve görüşü hem Türkiye'ye, hemde kendi aralarında işbirliği bakımından büyük önem arz etmiştir. 1993–2001 yılları arasında Haydar Aliyev'in iktidarda olduğu dönemde baş tutan yedi zirve görüşü ister bölgedeki sorunların tartışılması bakımından, isterse de işbirliği konusunda önemli gelişmeler olmuştur. 1995 yılında Bişkekde baş tutan Türkdilli Ülkelerin Devlet başkanlarının III Zirve görüşünde söylenen görüşler çok önemlidir: “Bu yeni birliğin oluşmasında Türkiye'nin rolü büyüktür. Türkiye Cumhurbaşkanı Turqut Özal'ın vurguladığı gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması Türkiye'ye bölgede lider olma imkânını kazandırmıştır. XXI yüzyıl Türk yüzyılı olacak, “Adriyatik denizinden Çin seddine kadar Türk Dünyası” kimi idealerin bazı anlamda gerçekleştirilmeye çalışan Türkiye bölgede etkinliğini artırmağa, türkdilli ülkelerle aynı değerlere esaslanana işbirliğini suratlendirmeye, diğer bir taraftan da bu devletlerin uluslararası dünyaya entegre olunmasında birleştirici rolünü oynamaktadır”.

Azerbaycan ve Türkiye diasporları geçtiğimiz yıllarda birçok toplantılar düzenlemişler. 2003 yılının Aralık ayında Ankarada düzenlenen “Türkiye Azerbaycan” ilişkileri XXI yüzyılda Forumu da böyle toplantılardan biridir.²²³ Forumda iki ülke arasında ekonomik, eğitim ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, ülkeler arasında stratejik işbirliğinin öneminden söz edilmiştir.

2004 yılının Mayıs ayının 28-de Türkiye'nin tarihi bölgelerinden biri olan Hatay vilayetinin İskenderun şehrinde Türkiye'de faaliyetde olan tüm Azerbaycan teşkilatlarını birleştiren “Türkiye Azerbaycan Dernekleri Federasyonu”nın (TADF)

---

²²³ a.g.e., s. 49

tesis olunmasıyla ilgili konferansı düzenlenmiştir.²²⁴ Konferansta söz olanlar TADF-ın tesis edilmesinin Azerbaycan Diaspora teşkilatlarının vahid bir merkezde toplanılması açısından önemli gelişme olarak değerlendirmiştir. Mayıs 2003 yılında ise Türkiye'nin İzmir şehrinde Azerbaycan evinin açılışı olmuştur.

Türkiye ve Azerbaycan Uluslararası platformlarda da ortak faaliyetlerini sürdürmektedirler. 1993 yılında kurulan TÜRKSOY teşkilatı, Türk dili konuşan ülkelerin kültür ve sanat alanlarında işbirliğini sağlayan, üye ülkelerin yönetimine, iç ve dış politikalarına karışmayan uluslararası bir teşkilattir. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 16-17 Ekim 2009 tarihlerinde düzenlenen 26. Dönem Toplantısında TÜRKSOY'un açılımı "Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı" olarak değiştirilmiştir.

Türkdilli Konuşan Ülkelerin Parlamenter Asemblisi (TÜRKPA) İstanbulda 21 Kasım 2008 yılında Azerbaycan, Qazaxıstan, Qırğızstan ve Türkiye Cumhuriyetinin parlamento başkanlarının imzalamış olduğu anlaşmayla kurulmuştur.

3.2. Haydar Aliyev Döneminde Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Enerji ve Ekonomik Boyutları

Azerbaycan'ın enerji politikası ülkenin dış politikasının güçlenmesinde ve liberal ekonomiye geçiş döneminde ülkeye gerekli mali kaynağın temin edilmesinde çok önemli rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin Azerbaycan'da ve genel olarak Hazar bölgesinde en çok önem verdiği konu da enerji kaynakları konusu olmuştur. Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasında petrol ve Bakü-Ceyhan Boru Hattı hususu özel önem arz etmiştir.

Petrol- Azerbaycan'ın hem en büyük zenginliği hem de en büyük baş ağrısı olmuştur. Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgalinin, Azerbaycan'ı elde tutmanın temel sebeplerinden biri enerji kaynakları olmuştur. Azerbaycan petrollerinin ve doğal gazının dünya pazarlarına çıkarılması için çok çeşitli petrol ve gaz üreticisi şirketlerle Azerbaycan, Haydar Aliyev döneminde otuza yakın anlaşma imzaladı.²²⁵ Enerji alanında imzalanan bu anlaşmalar yıllar geçtikçe hayat bulmaya başlamıştır. Diğer Cumhuriyetler gibi bağımsızlık sonrası Azerbaycan da geçiş döneminin ilk yıllarında

---

²²⁴ a.g.e., s. 54

²²⁵ Adıgüzel, a.g.e., s. 168

ekonomik faaliyetlerde önemli düşüşler, fiyatlarda büyük oranda artışlar, gelirin azalması gibi bir takım sorunlarla karşılaşmıştır.

Rusya bağımlılığından kurtulmak için ortaya atılan NABUCCO projesi, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan enerji kaynaklarının Rusya'yı dışlayarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmasını öngörüyor. Bu anlamda Azerbaycan Batı'nın ve Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanması açısından kilit ülkedir. Enerji alanında Türkiye yüzde 60, Avrupa ise yüzde 30 Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Dünyanın en uzun petrol boru hatlarından olan BTC boru hattından nakledilen petrol ve Bakı-Tiflis-Erzurum hattıyla Hazar'ın yüz milyarlarca metreküp doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılması, Avrupa ve Türkiyenin Rusyaya bağımlılığını sona erdirebilecektir.²²⁶

İki ülke arasındaki ilişkilerde büyük önem taşıyan projelerin başında BTC projesi gelmektedir. BTC petrol boru hattı « 21. yüzyılın projesi » olarak tanımlanmaktadır. 50 milyon Ton petrol taşıma kapasitesine sahip hat 2005 yılında kullanılmaya başlanmıştır.²²⁷ BTC projesi ile Türkiye ilk defa Azerbaycan'ın enerji sektörüne dâhil olmuştur. Azerbaycan petrolleri projelerine Türkiye'nin katılımı için ilk girişimler Elçibey iktidarı döneminde yapılsa da, 4 Haziran darbesi enerji projelerinin bir dönem askıya alınmasına neden oldu. Şubat'ta 1994'de Batılı şirketlerle enerji projeleri görüşmelerini tekrar başlatan Devlet Başkanı Aliyev bu süreç içerisinde TPAO'nun da yer almasını sağlamıştır. Enerji kaynaklarında yapılacak yabancı yatırımlar için yapılan görüşmeler 20 Eylül 1994'de "Yüzyılın Anlaşması" ile sonuçlandı. TPAO ilk başta %1,75 ile bu anlaşmada yer alırken daha sonra bu pay %5 daha artırılarak %6,75 çıkarılmıştır.²²⁸ Azerbaycan ve Türkiye esas petrolün taşıma kemerinin Bakü-Ceyhan olması için yoğun çaba göstermiştir. Daha "Asrın Antlaşması" imzalanmadan, 9 Mart 1993'te SOCAR ve TPAO Azerbaycan petrolünün Bakü-Ceyhan boru hattıyla taşınması konusunda bir antlaşma imzalamıştır. Ama bu hattın ana ihraç petrol boru hattı olması uzun süre bölgede nüfuz alanı uğrunda diplomatik savaşın konusunu oluşturmuştur. Asrın anlaşması imzalandıktan sonra petrol boru hatları güzergâhlarının seçilmesi meselesi keskin şekilde kaldırıldı. 1995 yılının Mayıs ayında Vaşington Hazar petrolünün birkaç güzergâhla taşınmasını öngören yeni fikir ireli sürdü.

---

²²⁶ Ali Asker, Ermeni Açılımı sonrası Türkiye Azerbaycan ilişkileri, **21. Yüzyıl Dergisi**, S.15 (Mart 2010), s. 52

²²⁷ İyikan (ed.), **a.g.e.**, s.112

²²⁸ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s.159

Proje bölgenin tüm ülkelerini petrol diplomatiyasına celb etmeyi öngörüyordu.²²⁹ Bölgede çıkarı olan devletlerin her biri kendine daha uygun boru hattı güzergâhını öne sürmüş, fakat Bakü-Ceyhan projesinin gerçekleşme şansı her zaman için daha yüksek olmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev de defalarca Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına çıkarılması isteğini dile getirmiştir. Azerbaycan Petrollerinin hangi hatla uluslararası piyasalara ulaştırılacağı konusunda tartışmalar uzun süre devam etmiştir. Konuya ilişkin önemli gelişmeler 1999 yılının ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Özellikle Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev'in kararlı tutumu ve BP Amoco ortaklığının konuya ilişkin çekincelerini kaldırmasıyla BTC hattına ilişkin olarak ilgili şirket ve devlet temsilcileri arasında görüşmeler başlamıştır. Kasım 1999'da AGİT İstanbul Zirvesi'nde BTC hattına ilişkin hızlı gelişmeler süreci başlamıştır. 29 Ekim 1998'de ABD, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan'ın katılımı ile Ankara'da BTC'yle ilgili Ankara Deklarasyonu imzalandı. Kasım 1999'da ise İstanbul'da AGİT Toplantısı'nda Ana İhraç Boru hattı ile ilgili anlaşma imzalandı.²³⁰ 18 Kasım 1999'da AGİT İstanbul zirvesinde biraraya gelen Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan liderleri Çırağan Sarayı'nda her üç ülke topraklarından geçecek BTC ana petrol hattının yapılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Bugün gelinen noktada uzun görüşmeler sonrasında 18 Eylül 2002'de BTC Ana İhraç Boru Hattı'nın temeli atılmış ve daha sonra yapım çalışmaları başlatılmıştır.

Enerji alanında Türkiye'nin yatırımları Yüzyılın Anlaşması ile sınırlı kalmamaktadır. Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz anlaşmalarında Türkiye de belli paya sahiptir: Bakü-Tiflis-Ceyhan - %6,15, Azeri-Çırağ-Güneşli projesinde - %6,75, Şahdeniz projesinde - % 9, Kürdaşı projesinde - %5, Araz Alov-Şark projesinde - %10'dur. Türk özel petrol şirketi Petoil da Azerbaycan milli petrol şirketi SOCAR ile %50 ortaklık bazında Azer Petrol şirketini kurmuştur. Şirket Murovdağ petrol sahasında üretim çalışmaları yapmayı öngörmektedir.²³¹ Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya'daki ortak ekonomik ve ulaşım alanındaki projelerinde merkezî konuma sahiptir. Azerbaycan, Türkiye için ayrıca 2000'den fazla çeşit malın satıldığı bir ülkedir. Petrol ve doğalgaz anlaşmalarının yanı sıra bölgesel ulaşım hatlarının geliştirilmesinde de önemli ortak projeler uygulanmaktadır. Azerbaycan ve Türkiye arasında Yüzyılın Anlaşması projesi ile çıkarılacak petrolün Bakü-Ceyhan boru hattı ile taşınması

²²⁹ Cahangirli, Müasir..., a.g.e., s. 109

²³⁰ Veliyev, a.g.t., s. 148

²³¹ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, a.g.e., s.160

konusunda tam bir mutabakat mevcuttur. Bugün BTC hattı artık faaliyettedir. 13 Temmuz 2006 yılından boru hattı hizmete girmiştir. Türkiye ve Azerbaycan 1993 yılından bu yana projenin gerçekleştirilmesi yönünde birlikte hareket ederek ortak politika sergilediler. Azerbaycan petrollerinin Türkiye üzerinde Akdeniz'e akıtılması ilk kez Elçibey döneminde gündeme gelmiştir. Fakat gerekli petrol anlaşmalarının imzalanamaması nedeniyle bu öneri sadece düşünce biçiminde kalmış ve bu konuda ilk somut adımlar ancak 1997'de atılmaya başlanmıştır. Azeri-Çırac-Güneşli petrol kaynaklarının işletilmesi için oluşturulmuş AIOC şirketi Haziran 1997'de yaptığı toplantıda petrolün uluslararası piyasaya çıkarılması için Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Ceyhan boru hattı seçenekleri önermiştir.²³²

Aliyev yönetimi döneminde 1995'ten beri Azerbaycan'a yapılan toplam yabancı yatırım miktarında bir artış görülmektedir. Özellikle petrol sanayisine yapılan bu yatırımların değeri 2005 yılında 4 milyar ABD doları civarındadır. Enerji sektörüne yapılan yatırımlar, Azerbaycan ekonomisine giren toplam doğrudan yabancı yatırımların % 97'sini oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın petrol sanayisi dışındaki sektörlerine yatırım yapan ülkeler arasında birinci sırada olan Türkiye söz konusu ülkeye 2005 yılında 17,6 milyon ABD doları yatırım yapmıştır. Türkiye'yi aynı yılda 14, 5 milyon dolarla ABD izlemektedir.²³³

Azerbaycan'a 1993–2008 yılları arasında 32,7 milyar ABD doları civarında doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. Türkiye Azerbaycan'da 1995–2008 yılları itibariyle petrol ve doğal gaz sektörüne yönelik yabancı sermaye yatırımlarında ABD ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada, petrol ve doğal gaz dışı sektöre yönelik yabancı sermaye yatırımlarında ise ikinci sırada yer almıştır.²³⁴ TPAO'nun Bakü temsilciliğinden alınan bilgilere göre, TPAO'nun 1994–2007 yılları arasında Azerbaycan'daki toplam yatırım tutarı 2.802.000.000 ABD dolarına ulaşmıştır.²³⁵ Bütün bunlara rağmen, kayda girmemiş ve üçüncü ülkelere gelen Türk sermayesiyle birlikte, Türk firmalarının toplam yatırım miktarının 3 milyar ABD dolarının üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. İngiltere, ABD ve Türkiye Azerbaycan'a en çok yabancı sermaye getiren ülkelerdir.²³⁶ Gittikçe artmakta olan Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanması konusunda, Azerbaycan'la yaptığı anlaşmalar büyük önem arz etmektedir.

---

²³² a.g.e., s.159

²³³ Zengin, a.g.e., s. 276

²³⁴ a.g.e., s. 273

²³⁵ a.g.e., s. 274

²³⁶ a.g.e.

Azerbaycan'dan doğal gazın alımına ilişkin müzakereler Ekim 2000'de başlamış ve 12 Mart 2001'de Azerbaycan'dan Türkiye'ye doğal gaz gönderilmesine yönelik BOTAS-SOCAR arasındaki uluslar arası anlaşma onaylanmıştır.²³⁷

Enerji alanında Azerbaycan'la yapılan anlaşmalardan biri de Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı'dır. Azerbaycan'dan Türkiye'ye doğal gaz akışı 2007 yılında BTE hattıyla başlamıştır. Hattan Türkiye'ye gelen gaz miktarının artışı konusunda da iki ülke Başbakan R.T.Erdoğan'ın Azerbaycan'a gezisi sırasında 2008 yılında anlaşmışlardır.²³⁸ Türkiye ve Azerbaycan arasında doğal gaz alanındaki işbirliği Nabucco projesinin gerçekleşmesi halinde bu hatta verilecek Azerbaycan gazıyla daha da artabilecektir. Hazar denizinde bulunan Şahdeniz yatağının işletilmesi hakkında anlaşma imzalandıktan sonra bu yatakta büyük ölçüde doğal gazın olması ortaya çıkmıştır. Azerbaycan'da ilk kez böyle bir doğal gaz yatağının bulunması yeni bir boru hattı projesinin ortaya çıkmasına neden oldu. İlk belirlemelere göre Şahdeniz yatağında 700 milyar metreküp gaz bulunmaktadır.²³⁹ Komşusunda bu kadar doğal gazın bulunduğunu gören Türkiye diğer ülkelerden aldığı bazı doğal gaz anlaşmalarını askıya alarak onlardan daha ucuza mal olacak Azerbaycan gazını almak için Azerbaycan'la bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşmaya göre Şahdeniz yatağındaki gaz BTE hattıyla Türkiye'ye taşınacaktır. Aynı zamanda Türkiyenin ihtiyaçları dışında kalan gazında Yunanistana bu hatt vasıtasıyla ulaştırılması da kararlaştırıldı.²⁴⁰ Türkiye Bakü-Erzurum hattı ile yılda 6,6 milyar metreküp gaz idhal etmektedir.²⁴¹

Bu projeye en büyük destek ABD ve Gürcüstandan geldi. BTE Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ile ilgili olarak 18 Kasım 1999 tarihinde İstanbul'da yapılan AGİT Zirvesinde Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan Enerji Bakanları düzeyinde yapılan görüşmeler sonunda imzalanan Mutabakat Zabtı ile ilk adım atılmıştır. Varılan söz konusu mutabakat çerçevesinde iki ülke arasında Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkine ilişkin 12 Mart 2001'de "Hükümetlerarası Antlaşma" imzalanmıştır. İmzalanan antlaşma doğrultusunda BOTAS ve SOCAR arasında 15 yıl süreyi kapsayacak şekilde doğal gazın alım satımına ilişkin mutabakata varılmıştır. Türkiye doğal gaz ihtiyacını karşılamak için Azerbaycan'la yaptığı görüşmelerin sonunda 2001 yılında Azerbaycan

---

²³⁷ İyikan (ed.), **a.g.e.**, s.112

²³⁸ Kasım, **a.g.e.**, s. 99

²³⁹ Cemilli, **a.g.e.**, s. 78

²⁴⁰ **a.g.e.**

²⁴¹ **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**, Bakü, 2011, s. 91

doğal gazının Türkiye'ye getirilmesine ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma ile Doğal Gaz Alım-Satış Sözleşmesini imzalamış ve gazın Gürcistan üzerinden bir boru hattı ile Türkiye'ye getirilmesi karara bağlanmıştır.

2001 yılının Mart ayında Haydar Aliyev'in Türkiye'ye ziyareti sırasında Ankarada Azerbaycan ve Türkiye arasında doğal gaz ihracatına ilişkin bir anlaşma imzalandı. Anlaşma gereğince 2004 yılından itibaren Türkiye'ye Şah deniz yatağından çıkarılacak 2 milyar metreküp hacminde, 2005'te 3 milyar metreküp, 2006 yılında 5 milyar metreküp ve 2007–2008 yıllarında 6,6 milyar metreküp olmak üzere toplam 5 yıl içerisinde 23,2 milyar metreküp doğal gaz ihracı planlaştırılmıştır.²⁴²

Azerbaycanda, petrol 19. yüzyılla birlikte ekonomik hayata girmiştir. Azerbaycan'ın en büyük yeraltı zenginliği olan petrol ve doğalgaz üretimi diğer yeraltı zenginliklere göre birinci sırada gelmektedir. 1994 yılından itibaren ateşkesin elde edilmesi ve ülkede iç istikrarın sağlanmasına yönelik çalışmalarla beraber petrol anlaşmalarının imzalanarak yürürlüğe konulması, Pazar ekonomisine geçişte hukuki altyapının oluşturulmasına yönelik gayretler, uluslararası finans kuruluşlarının Azerbaycan'a kredi vermeye başlaması, Azerbaycan'ın uluslararası piyasalarda görünümü olumlu yönde etkilemiş ve yatırım yapılabilecek ülke konumuna getirmiştir. Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının uluslararası piyasalara taşınması hem bu ülkenin bağımsızlığını pekiştirici bir işlev görmektedir hem de küresel enerji güvenliği açısından önem arz etmektedir.

BTC boru hattı ile Türkiye Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdenize bağlayarak "Doğu-Batı Enerji Koridoru" olarak adlandırılan sağlam bir güvenlik koridoru oluşturmayı başarmış ve bu sayede Avrupa "enerji arz güvenliği" açısından da önemli hale gelmiştir. BTC ile jeopolitik gücünü sağlamlaştıran Türkiye ayrıca Türk boğazlarındaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerini en aza indirmiştir. BTC, BTE gibi Türkiye'nin enerji alanında önem taşıyan güzergâhlardan birisi de NABUCCO projesidir. Türkiye'den AB ülkelerine doğal gaz taşımak amacıyla yapılan uzun geçişli bir boru hattı taşımacılığı projesidir. Azerbaycan doğalgazı BTE boru hattından Türkiye'ye 2007'de gelmeye başladı. BTC için petrol çıkarılırken bu gazın alınması kararı ortaya çıktı. 15 yıllığına imzalanan anlaşma ile Türkiye 6,6 milyar metreküp civarında bir gaz alacak. Bu gaz Azerbaycan'ın Şah Deniz 1 sahasından

---

²⁴² Cemilli, a.g.e., s. 79

çıkarılıyor. Azerbaycan'ın Nabucco'ya vermesi düşünülen gazı ise, Şah Deniz 2 sahasından 2016'da elde edilecek.²⁴³

Türkiye Azerbaycan'ın petrol dışı sektörlerine en fazla yatırım yapan ülkedir (%45 pay). Türk şirketlerinin enerji dışı sektörlerde yatırımlarının tutarı yaklaşık 2,5 milyar dolardır. Azerbaycan'ın enerji sektöründeki Türk yatırımları 2,5 milyar doları bulmuştur. Böylelikle Azerbaycan'daki toplam Türk yatırımları 5 milyar dolara yaklaşmaktadır.²⁴⁴ Şunu belirtmek isterim ki, bu rakamlar 2009 yılına ait göstericilerdir, şuanki durumu değerlendirerek daha büyük rakam ortaya çıkabilmektedir.

Azerbaycanla Türkiye'yi enerji ve ulaşım alanında hayata geçirilen büyük projeler birleştirir. BTC, BTE, Bakü Tiflis Kars demiryolu projelerinin gerçekleşmesi sadece bölgenin değil, dünyanın enerji probleminin çözülmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu enerji ulaşım koridorları Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin katılımı ile Avrupanın enerji ihtiyacının karşılanmasında diğer projelerin de gerçekleşmesi için zemin hazırlamıştır. Geçmiş Yıllar boyunca Türkiye ve Azerbaycan arasında toplamda 250'den çok anlaşma imzalanmıştır.²⁴⁵ Ülkelerden her biri diğeri için yararlı ve itibarlı Pazar konumundadır. Türkiye Azerbaycanın petrol gaz, enerji, gıda sanayisi, otomobil, tarım sigorta, imalat, turizm ve diğer alanlarında büyük sermaye sahipleri ile temsil etmektedir.

Aliyev döneminde öncelikle yeni ekonomik modelin alt yapısını oluşturmaya yönelik işlere girişilmiştir. Ticaret yasası, yabancı sermaye yasası gibi yasalar yeni ekonomik modele uygun hale getirilmiştir. Üretim artırılmış, Türkiye Rusya ve İran gibi komşularla – dış ülkelerle yapılan ticaretin hacmi genişletilmiştir. Azerbaycan'ı ekonomik olarak rahatlatacak ve dünyanın gelişmiş ülkeleri seviyesine getirecek en büyük kaynakları yeraltı zenginlikleriydi. Zengin petrol ve doğal gaz yatakları işlenmeyi bekliyordu. Fakat bağımsızlığının ilk yıllarında bunları işletmeye Azerbaycan'ın ne teknolojisi ne de parası vardı. Yapılacak tek şey bu zengin kaynakları dünya pazarlarına çıkarmak ve bulunacak yabancı ortaklarla bu serveti dünya ile paylaşmaktı. Haydar Aliyev Asrın anlaşması denilen büyük bir anlaşmaya imza attı. Kurulan büyük bir konsorsium kanalı ile Azerbaycan petrolü Bakü-Supsa, Bakü-Novorosisky, BTC boru hattı ile dünya pazarlarına çıkarılacaktı. Bu anlaşmadan sonra Azerbaycan'a yabancı sermaye girişi hızlandı. Azerbaycan ekonomik olarak rahatladı.

²⁴³ **Sabah**, Dış Politikada gaz Denklemleri, 17.02.2010

²⁴⁴ Mohammad Arafat, **Türkiye ve Komşuları**, I.b. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2009, s. 318

²⁴⁵ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu (ed.), **a.g.e.**, s. 374

Petrol anlaşmaları sonucunda Azerbaycan ekonomik sıkıntılar içerisinde boğulan bir ülke konumunda olmaktan kurtulmuştur.

Azerbaycan'la Türkiye arasında enerji ve petrol sektöründeki işbirliği bağımsız ve doğrudan olmasa bile, SSCB döneminde başlatılmıştır. Şöyle ki, 1970-1990'lı yıllarda Azerbaycan'la Türkiye arasında petrol –gaz yataklarının arayışı ve hasılatı alanında bazı ekonomik-teknik işbirliği yapılmıştır. 1991 yılının 16 Mart Anlaşmasına esasen “Hazardenizneftgaz” sanayi birliyi ile Türkiye'nin “Türkişpetroleum” şirketi derin kuyuları beraber işe çalışdırmışlar. Eski petrol yataklarının çalışdırılması için tehzizat yeniden kurulmuş, hasılat, kazma, hidrotertibat kurmak için merkez oluşturulmuştur.²⁴⁶

Aliyev siyasi çatışmaların yanı sıra savaş ekonomisi olarak adlandırılabilcek sıkıntılı bir dönemde iktidara gelmiştir. Azerbaycan'ın mevcut durumunun temel nedenleri ise sahip olduğu doğal zenginlikleri ile stratejik konumudur. Bunun ne denli önemli olduğunu bilen Aliyev yeni bir petrol stratejisi geliştirerek ekonomik kalkınmayı amaçlanmıştır. Bu noktada iki farklı dönemden söz edilebilir;

1993–1994 arası dönem; 25 Haziran 1993'te SOCAR'ın Batılı devletlerle yaptığı görüşmelere ara verilmiş, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden Akdenize indirileceği boru hattı projesi iptal edilmiştir. Aynı yıl Rusyayla petrol görüşmelerine başlanmıştır. İki ülke arasında 23 Ekim 1993'te imzalanan anlaşmayla Rus şirketi Lukoil'a Azerbaycan Hazar kıyılarındaki topraklarında petrol arama izni verilmiştir... Socar tarafından LUKOİL'in Azerbaycan hisselerinden %10 pay alacağı açıklanmıştır.²⁴⁷

1994 sonrası dönem; 1994–2001 tarihleri arasında Azerbaycan 14 ülkeyle 32 petrol anlaşması imzalanmıştır. 20 Eylül 1994'te Hazar Denizinin Azerbaycan sınırlarında yer alan Azeri, Çırak ve Güneş yatakalrındaki petrolün ortak işletilmesini temel alan Asrın anlaşması SOCAR ile AIOC arasında verilmiştir. Hazar petrollerini Akdenize ulaştıracak 1760 kilemtrelik BTC hattıyla Hazar petrollerinin dünya pazarlarına taşınması planlanmış, projeye yönelik görüşmeler 1998 Mayısında başlamıştır.²⁴⁸ Aliyev Azerbaycan'ın Rusya'ya bağımlılığını azaltmak amacıyla Batıya yönelmiş ve yoğun bir müzakere süreci geçirmiştir. Nitekim Azerbaycan bu dönemin en

---

²⁴⁶ Mahir Abdullayev, **Türkiye-Azerbaycan Alakaları**, Bakü, Mütercim Yayınları, 1998, s. 9

²⁴⁷ İyikan, **a.g.e.**, s.111

²⁴⁸ **a.g.e.**, s.112

somut adımlarından biri olan BTC ile petrolünü Rus topraklarından geçirmeden dünya piyasasına pazarlama imkânı kazanmıştır.

Azerbaycan petrolünün taşınması konusu gündeme geldiği günden bu yana özellikle Türkiye ile Rusya arasında büyük bir rekabet yaşanmıştır. Bu konu Kafkasya'da ve Orta Asyada Sovyetlerin ardından ortaya çıkmış Rusya Türkiye rekabetini hızlandırmıştır. Rusya bu bölgedeki doğal kaynakların Türkiye vasıtasıyla dünya pazarlarına çıkarılmasına izin vermemeye çalışmıştır. Bu işte Rusyanın aldığı en büyük destek AB üye ülkelerindendir. AB üye ülkelerin Rusyaya verdiği bu desteğin esas nedeni gelecekte kendi ülkelerinin enerji kaynaklarının Türkiye'nin elinde bulunmasından korkmalarıdır. Türkiye ise ABD'nde bu yönde desteğini alarak BTC ve sonra çekilmesi planlanan hatların kendi ülkesinden geçmesini sağlamak için bölgede Rusyayla açık rekabete girmekten çekinmiyor. Zira Türkiye bu hatları kendi ülkesinden geçirmekle ilk olarak kendi petrol ve doğal gaz ihtiyacını giderecektir. Hatların Türkiyeden geçmesinin diğer önemiye Türkiye'nin Ortadoğu, Avrupa ve Kafkaslarda bir enerji hatlarını bulunduran ülke konumuna gelmesidir.

Türkiye ve Azerbaycan ana ihraç boru hattının Bakü-Ceyhan olması için büyük mücadele vermişlerdir. Rusya ise bu hattın Bakü-Novorossiysk hattı olması için elinden geleni yapmıştır. Bölgede Türkiye'nin güçlenmesini önlemek için büyük mücadele vermiştir. Türkiye'nin son 10 yıldaki Kafkasya politikası büyük ölçüde bu proje üzerine kurulmuştur. Türkiye'nin Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan'a verdiği destek, nasıl Rusya'nın tepkisine neden olmuş ve bu konuda Türkiye üzerine baskı uygulamaya çalışmışsa aynı tepki enerji alanındaki işbirliğinde de geçerliydi. Zira doğal gaz ve petrol konusunda, Türkiye'nin çıkarları ile bazı Batılı devletlerin aynı zamanda Rusyanın çıkarları zaman zaman çatışmış, bu da iki ülkenin ilişkilerini etkilemiştir. Başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere Rusya ve İran gibi bölgesel güçlere karşı bağımsızlığını koruma, demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gerekli reformların uygulanmasında, Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma yolunda sıkıntı çeken Azerbaycan bir an önce bulunduğu durumdan kurtulması için çözüm arayışı içerisine girmiştir. Azerbaycan Haydar Aliyev döneminde Rusya ile Batı arasında denge siyaseti yürüterek iç ve dış politika yürütülmesi açısından bölgede istikrarın korunmasını sağlamıştır. Böylece devletin elinde en büyük ve tek koz olan Azerbaycan doğal kaynaklarının ülke çıkarları doğrultusunda kullanılması için fırsat elde edilmiştir. Nitekim Azerbaycan çok geçmeden dünyanın önde gelen şirketleri ile imzalanan

“Asrın anlaşması”yla Hazar enerji kaynaklarının tüm dünyaya tanıtılarak ve daha da önemlisi kendisinin gerçekten bağımsız bir devlet olduğunu ve doğal kaynaklarının istediği doğrultuda kullanabileceğini göstererek Batı devletlerinin ilgisini kendisine çekmeyi başarmıştır. Karmaşık siyasi ekonomik sosyal iç sorunlarla karşılaşan, dış baskılara, aynı zamanda Ermenistan’ın işgaline maruz kalan Azerbaycan bağımsızlığının ilk yıllarında çok yönlü dinamik ve süreklilik arz eden aktif bir dış politika uygulayamamıştır. Aliyev iktidarı döneminde Asrın Anlaşması imzalandıktan sonra ülkenin Batı için önemi bir hayli artmıştır. Petrol faktörü ABD’nin Azerbaycan’a yönelik bakış açısının değişmesini sağlamıştır. Dengeli bir dış politika izleyen Azerbaycan bağımsızlıktan sonra 1993–2003 yıllarında diğer ülkelerle de aktif bir işbirliği içinde olmakla beraber, Türkiye ile münasebetlerinin daha da gelişmesi ve stratejik ortaklığın derinleşmesi için yoğun bir politika izlemiştir. İç siyasette ekonomik ve demokratik gelişmeler sağlayan Azerbaycan’ın, dış siyasette de çok kutuplu ortamda denge kurma girişiminde başarılı olduğu ve büyük devletlerin etkili teşkilatların dikkatini ülkeye çekerek uluslararası hukuk normlarına uygun bir şekilde faydalı işbirliğine zemin yaratan bir politika izlediği görülmektedir.

3.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan: Ana İhraç Petrol Boru Hattı

Enerji bakımından zengin yeraltı kaynaklara sahip Azerbaycan’la Türkiye arasında enerji ticaretindeki işbirliği BTC Boru Hattıyla, büyük yol kat edildiğini bir daha ortaya koymuştur. 1990 yılından sonra Kafkas ötesindeki gelişmeler, Türkiye’nin dış siyasetinde yeni tercihlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk siyasetinin başlıca hedeflerinden biri de Hazar havzasında etkin bir rol oynamak olmuştur. Türkiye’nin petrol krizlerinden çok fazla etkilenmesi, bu alana olan ilgisinin artmasının sebeplerinden biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye’nin soğuk savaş dönemi sonrasında Hazar enerji bölgesine duyduğu ilginin bir diğer sebebi de boru hattı inşaat projeleri ve boru hattının nihaî ucunun kendi toprakları içinde bulunması olmuştur. Hazar boru hattındaki Türkiye’nin çıkarları, Turgut Özal’ın dış siyasî faaliyetlerinden biri olarak gündeme gelmiştir. Azerbaycan’dan Ceyhan’a uzanacak bir boru hattı yoluyla petrol ihraç edilmesi fikri, siyasî bir zeminde ilk kez 1992 yılında Turgut Özal

ve Elçibey tarafından ortaya atılmıştır. Hattın ilk ortaya çıkma projesi 1992 yılında olmuştur.²⁴⁹ Böylece BTC boru hattı, Türk dış siyasetinde öncelik kazanmıştır.

Bu projeye ilk sert tepki Rusyadan geldi. Rusya bu projenin oluşmasına ihtiyaç olmadığını ve taşınacak petrolün Bakü-Novorossiysk hattıyla taşınmasını önerdi. Amma bu ABD başta olmakla Türkiye ve Azerbaycan tarafından kabul edilmedi. BTC hattının uzun ve pahalı olması nedeniyle bazı şirketler tarafından da olumlu karşılanmadı. Hattın toplam maliyeti ise 4,8 milyar dolardır. Hattın uzunluğu 1730 km.dir. Bunun 1037 km. Türkiye'nin, 468 km. Azerbaycan'ın 225 km. Gürcistan'ın arazisinden geçecektir. Bu hat yalnızca Azerbaycan petrolünü değil, gelecekte Kazakistan petrolünü de taşımak gücünde olacaktır.²⁵⁰ Hat başlangıcını Bakü'nün Sangaçal terminalinden götürecek ve Gürcüstan üzerinden geçerek Ceyhan limanında son bulacaktır.

1998 yılında BTC'nin hayata geçirilmesini kolaylaştıracak önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Kutlamaları vesilesiyle 29 Ekim 1998'de Türkiye'de davetli olarak bulunan Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan cumhurbaşkanları, ABD Enerji Bakanı Bill Richardson'ın müşahit sıfatıyla katıldığı bir törenle Ankara Bildirgesi'ni imzalamıştır. Böylece BTC boru hattının gerçekleşmesi için 1998 yılında böyle bir hattın gerekliliği konusunda Ankara bildirgesi imzalamıştır. Cumhurbaşkanı, bu bildirgeyle Hazar bölgesindeki ülkelerin bağımsızlık, güvenlik, iktisadî kalkınma ve refah düzeylerinin yükseltilebilmesi için petrol ve doğal gaz kaynaklarının iktisadî ve ticarî bakımdan daha uygun olan birden fazla boru hattı ile dünya pazarlarına taşınmasının gerekli olduğunu onaylamışlardır. Ayrıca, BTC ana petrol boru hattının gerçekleştirilmesi için siyasî kararlılıklarını bir kez daha belirtmişlerdir. Ankara Bildirgesi'yle aynı gün imzalanan "Türkmenistan'dan Doğal Gaz Alımı ve Türkmenistan - Türkiye - Avrupa Doğal Gaz Boru Hattına İlişkin Anlaşma" BTC boru hattının gerçekleşme şansını artırmıştır. Türkmenistan ve Kazakistan'dan Türkiye yönüne BTC boru hattına paralel boru hatlarının inşası, BTC boru hattına ek petrol sağlayacak ve söz konusu hattın inşaat maliyetini düşürecektir. BTC Özal ve Elçibey tarafından ortaya koyulsa da, projenin gerçekleşmesi Demirel ve Aliyev dönemine kalmıştır. Daha "Asrın Anlaşması" imzalanmadan, 9 Mart 1993'te SOCAR ve TPAO Azerbaycan petrolünün Bakü-Ceyhan boru hattıyla taşınması konusunda anlaşma imzalamıştır. Ama bu hattın ana ihraç petrol

---

²⁴⁹ Cemilli, a.g.e., s. 75

²⁵⁰ Cemilli, a.g.e., s. 75

boru hattı olarak kararlaştırılmasının pek de kolay bir süreç olmadığı sonraki dönemlerde görülmüştür.²⁵¹ BTC ana petrol boru hattı projesinin hayata geçirilmesine yönelik anlaşmalar, İstanbul’da düzenlenen AGİT Zirve Toplantısı sırasında 18 Kasım 1999 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Bu anlaşmalar paketi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan Hükûmetler Arası Antlaşmayı, parafe edilen geçiş ülkesi Türkiye’nin garantisini ve boru hattının Türkiye bölümünün yapımına ilişkin anahtar teslimi ile ilgili antlaşmaları kapsamaktadır. 1999 yıllarında AGİT zirvesi çerçevesinde Aliyev’in Türkiye ve aynı zamanda Demirel’in Bakü ziyaretlerinde Bakü-Ceyhan projesi önemli bir gündem maddesini oluşturmuştur. Zirve sırasında, BTC boru hattı projesine ilişkin olarak, İstanbul Bildirisi de imzalanmıştır. Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye tarafından imzalanan söz konusu bildiriye ABD Başkanı Clinton da gözlemci sıfatıyla imza koymuştur. İlk olarak zirve sırasında Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan devlet başkanları 1999 yılında Azerbaycan petrolünün Ceyhan’a akıtılmasını öngören bir niyet antlaşması imzalamıştır. Nisan 2000’de de Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, ABD devlet yetkilileri ve BP ile AMOCO yetkilileri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda, üç ülke meclisi tarafından onaylanmak üzere, Bakü – Ceyhan’ın inşasına başlanmasına ilişkin ortak metin hazırlanmıştır. Bu metin Mayıs 2000’de Azerbaycan ve Gürcistan Parlamentoları tarafından onaylanmıştır. Yapılan çalışmalar sonrasında 1 Ağustos 2002’de Londra’da hattın yapımı ve çalıştırılmasını üstlenmek üzere “BTC Co” şirketi kurulmuş ve 18 Eylül 2002 tarihinde Bakü’de BTC Boru Hattı’nın temeli atılmıştır.

Haziran 2002’de de boru hattının detay mühendislik çalışmaları tamamlanmıştır. Projenin temel atma töreni, 18 Eylül 2002 tarihinde Bakü’ye 40 kilometre uzaklıktaki Sengeçal Terminali’nde yapılmıştır. Böylece 2002 yılında, Azerbaycan’da üretilen ham petrolü boru hattı ile Gürcistan üzerinden Ceyhan’a, buradan da dünya pazarına ulaştıracak olan BTC petrol boru hattının temeli atılmıştır. Törene, Haydar Aliyev’in yanı sıra Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevarnadze, ABD Enerji Bakanı Spencer Abraham ve diğer devletlerin yetkilileri de katılmıştır. Tören sırasında uzun bir konuşma yapan H. Aliyev, BTC’ın gerçekleşmesini “Azerbaycan’ın on yıllık petrol stratejisinin sonucu” olarak değerlendirmiştir. H. Aliyev ABD’nin manevi desteği olmadan gerçekleşmesi olanaksız

---

²⁵¹ Araz Aslanlı, **Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikasında Doğal Kaynaklar**. 2011(Çevrimiçi) <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20111214015540632.html> (Erişim Tarihi: 13.10.2012)

olan bu projenin Güney Kafkasya'ya istikrar ve güvenlik getireceğini, aynı zamanda Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ve Türkiye'yi birbirlerine daha sıkı bağlarla bağlayacağını da vurgulamıştır. Temel atma törenini izleyen günlerde BTC boru hattının yapımına ilişkin çalışmalar Azerbaycan'da, Gürcistan'da ve Türkiye'de ayrı-ayrı olarak başlamış ve hızla sürdürülmüştür. İlk olarak 20 Eylül 2002'de Ankara'da projenin Türkiye Kesimi Sözleşmeleri İmza Töreni ve ardından 26 Eylül 2002'de Adana'da Ceyhan Terminali Temel Atma Töreni gerçekleştirilmiştir. Bu tarihte Bakû'de bulunan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, ilişkilerin ve kardeşlik duygularının yanı sıra kurumsallaşmanın da önemini vurgulamıştır. Bu çalışmalar sürdürülürken, proje ile ilgili işlemlerin siyasî gelişmelerden hangi ölçüde etkileneceğine dair sorular merak konusu olmuştur. Ve sözsüz ki, bu proje Hazar havzasındaki devletlerin hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına iletilmesinde tek bir ülkeye bağımlı olmaktan kurtularak, kendi ayakları üzerinde durmalarına ve bölgede iktisadî durumunun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca bölgenin istikrarı, güvenliği ve iktisadî kalkınması için de bu proje önemli bir adımdır.

Projenin Türkiye İçin Önemine gelince, Proje Türkiye'nin bölge ülkeleri içerisindeki mevcut stratejik önemini ziyadesiyle ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Türkiye 21. yüzyıla girerken Hazar bölgesi enerji kaynaklarının dünya pazarlarına naklinde istikrarlı ve güvenilir bir ülke konumunda olması dolayısıyla doğu-batı enerji koridoru üzerinde stratejik bir rol üstlenmiş bulunmaktadır. BTC Projesi ile Türkiye, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve "Doğu-Batı Enerji Koridoru" olarak adlandırılan sağlam bir güvenlik koridoru oluşturmayı ve bu sayede Batı'nın çok önem verdiği bir mesele olan "enerji arz güvenliği" açısından sağlam bir temel atılmasını garantilemiş olmaktadır.²⁵² BTC ile jeopolitik gücünü sağlamlaştıracak Türkiye, ayrıca, Türk Boğazları'ndaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi açısından da açık ve önemli bir avantaj sağlayacaktır. Bu sebepten bu hattın Türkiye için diğer bir avantajı ise Boğazlardaki petrol trafiğinin artmasını önleyecek olmasıdır. Bakû – Ceyhan projesinin gerçekleşmesi Türkiye için hem ekonomik, hem de politik açıdan büyük başarı anlamına gelmektedir. Ekonomik olarak Türkiye'nin Bakû–Ceyhan projesinden elde edeceği gelir, şu şekilde değerlendirilebilir. Yılda 30 milyon ton petrol talebinin yalnız

---

²⁵² Bakû - Tiflis - Ceyhan Proje direktörlüğü. (Çevrimiçi)
<http://www.btc.com.tr/proje.html> (Erişim Tarihi: 06.12.2012)

% 4'ünü kendi kaynaklarıyla sağlayabilen, Türkiye petrol yönünden büyük ölçüde dışa bağımlıdır. Bu nedenle de, Türkiye BTC projesinin kabul edilmesiyle birlikte petrol ithalatını daha kolay ve daha ucuza gerçekleştirebilecektir. Ayrıca Türkiye'nin bu hattın yılda 250 -300 milyon dolar taşıma ücreti elde edeceği tahmin edilmektedir.²⁵³ Fakat bu gelir, BTC boru hattının kurulmasıyla Ceyhan bölgesinde önümüzdeki beş yıl içinde yapılabilecek milyarlarca dolarlık yabancı yatırım olanağı ve bunun yaratacağı iş hacminin yanında çok önemsiz kalmaktadır. Politik olarak ise, bu hattın Türkiye'den geçmesi halinde, bölge çok güçlü bir konuma gelecek ve Türk Cumhuriyetleri üzerindeki etkisi daha da artacaktır. Soğuk savaşın sonundan beri, Kafkas ötesinde barışın sağlanması, Türk dış siyasetinin önemli bir parçası olmuştur.

BTC boru hattının önemi, sadece Türkiye'ye iktisadî açıdan yararlı oluşu ile açıklanamamalıdır. Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini artıracak olmasının yanı sıra, Boğazlarda meydana gelebilecek bir çevre felâketi riskinin azaltılması yönünden de bu proje bir hayli önemlidir. Yapımı tamamlanan ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in de katıldığı bir törenle işletmeye açılan 1.770 kilometre uzunluğundaki hattın 1074 kilometresi Türkiye topraklarından geçmektedir. Bu hat ile birlikte, Hazar petrolü Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılmaktadır. 4 Haziran 2006 tarihinde, Ceyhan İhraç Terminali'nden yüklenen ilk petrol tankeri iskeleden ayrılarak, Azeri petrolünün uluslararası pazarlara taşınmasına başlanılmıştır. BTC boru hattını, Türkiye dışında ABD'nin desteklediği düşünülürse, bu Amerikanın bölgede iktisadî çıkarlarının yanında, stratejik çıkarlarının da bulunduğunu göstermektedir. BTC'm Azerbaycan ve diğer Hazaryanı devletler için RF'ye bağımlı olmayan bir seçenek olarak, bu ülkeler üzerindeki Rus baskısını azaltacağı bir gerçektir. Bu sebepten de Rusya, aynı zamanda İran BTC'a açıkça karşı çıkmaktadır. Yapılan Çalışmalar sonucu finansman sorununun çözülmesiyle hız kazanan BTC boru hattından deneme amaçlı petrol, 25 Mayıs 2005 tarihinden itibaren pompalanmaya başlanmış ve ardından hattın petrol akışı başlamıştır. Hattın normal petrol akışı ise Haziran 2006'dan itibaren yapılmaktadır.²⁵⁴ BTC boru hattı Azerbaycan'ı Gürcüstan ve Türkiye'ye daha çok bağlamıştır.

---

²⁵³ Kerimov, a.g.e., s.41

²⁵⁴ Kasım, a.g.e., s. 29

4. HAYDAR ALİYEV'İN ve TÜRKİYE'NİN DAĞLIK KARABAĞ SÜRECİNDEKİ ROLÜ

4.1. Dağlık Karabağ Olayları ve Karabağ Sorununun Ortaya Çıkışı

Azerbaycan ile Ermenistan arasında süren Dağlık Karabağ sorunu uzun tarihî bir geçmişe sahiptir. SSCB'nin dağılma sürecine girdiği 1980'lerin ikinci yarısında, Ermenistan'ın Rusya'dan aldığı destekle Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmesi ve bölgede yaşayan Ermenilerin gösterileriyle başlayan sorun, 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından Dağlık Karabağ Ermenilerinin bağımsızlık ilanı ile yeni bir boyut kazanmış, sıcak bir çatışmaya dönüşmüştür. 1980'lerin sonlarına doğru SSCB'nin çöküşüne geçmesiyle birlikte eski SSCB Cumhuriyetlerinin birbirlerine ve kendi içlerindeki azınlıkların ileri sürdükleri toprak iddiaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu iddialardan biri de Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesini kendisine birleştirilmesi idi. 18.yy başlarında kurulmuş bulunan Karabağ Hanlığı 1826 yılında Çar orduları tarafından işgal edilmiştir. Karabağ ile ilgili çatışmanın başlangıcı, Sovyet sisteminin dağılmasından daha önceki döneme rastlamaktadır. Sovyet sistemi içinde iken, bu bölge Azerbaycan'a bağlı olmasına rağmen, Ermeniler bölgenin yönetimini ellerine geçirmek için büyük çabalar göstermiştir. Rusya İmparatorluğu gerek batı gerekse Osmanlı İmparatorluğu'na karşı idealini gerçekleştirebilmek amacıyla; Kafkasya bölgesinde en yakın müttefiklerinin Ermeniler olduğu gerçeğinden hareketle bölgeyi Ermenileştirmek ve bölgenin asıl sahipleri olan Azerbaycan Türklerini göçe zorlayarak, yapay bir Ermenistan devleti kurmak siyasetini benimsemiştir. Ermenilerin hedefi "Büyük Ermenistan" kurmaktır. 1905 yılında Karabağ'da ilk etnik çatışma olarak nitelendirilebilecek çatışmalar başlamıştır. Karabağ'da başlayan olaylar kısa sürede Bakü, Gence ve Tiflis'e yayılmıştır.²⁵⁵ 1905 yılında yaşanan olaylarda 10.000 civarında Azeri Türkü yaşamını kaybetmiştir.

---

²⁵⁵ Salmanlı, a.g.t., s.46

Mart 1920’de Dağlık Karabağ’da bir Ermeni ayaklanması başlatılmıştır. Azerbaycan Hükümeti, isyanı bastırmak için kuzeydeki orduları Karabağ’a göndermek zorunda kalmış ve bu durum Azerbaycan’ın Bolşeviklere karşı savunmasız kalmasına neden olmuştur. 27 Nisan 1920’de 11. Kızılordu Azerbaycan’ı işgal etmiş ve Azerbaycan yönetimine son vermiştir. 24 Temmuz 1923 yılında Ermenistan ve Azerbaycan sınırları kesin olarak çizildiği zaman Azerbaycan’ın karşı çıkmasına rağmen, Dağlık Karabağ’a Azerbaycan sınırları içinde özerk bölge statüsü verilmiştir. Ermenilerin karşı çıkması ve kendilerinin memnun edilmesi için Zengezur bölgesinin dâhil olduğu yaklaşık 25.000 km²’lik Azerbaycan toprağı Stalin tarafından Ermenistan’a bırakıldı.²⁵⁶ Ermeniler her zaman Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’a ait olduğu fikrini savunmuşlardır. Karabağ bölgesinden bahs ederken ise “Tarihi Ermeni toprağı” iddalarını ileri sürmüşlerdir. Stalin’in çizdiği harita Nahçıvan’ın, bir Ermeni koridoruyla Azerbaycan’dan ayrılmasıdır. Böylece, Türkiye’nin Azerbaycan’a komşu olması önlenmiş, Azerbaycan’ın önemli bir eyaleti ile doğrudan bağlantısı kesilmiştir. 1960-70’lı yıllarda da Ermenilerle Azeriler arasında küçük çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Ermenilerin 1970’li yıllardaki girişimleri, Aliyev’in Moskova ile yakınlığı nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Sovyetler Birliğinde Gorbaçov döneminde başlayan reform hareketleri, Yukarı Karabağ Ermenilerinin de 1987–88 yıllarından itibaren kendi kaderini tayin hakkı ileri sürülerek Azerbaycan’dan ayrılma talebinde bulunmalarına yol açmıştır. Yukarı Karabağ Sovyet’i 20 Şubat 1988’de Ermenistan’a bağlanma kararı almış, aynı dönemde Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında çatışmalar başlamıştır.²⁵⁷ Ermeniler 1988 yılından itibaren Dağlık Karabağ’ı işgal etme girişimlerinde bulunmuş ve Azerilere karşı bir savaş başlatmışlardır. 80’lerin sonu 90’ların evvelinde Ermenistan Dağlık Karabağın bazı bölgelerine saldırarak, silahlı çeteler aracılığı ile orada yaşayan azeri halkına baskı uygulamışlardır. Karabağ bölgesinde, 1988 yılında başlayan çatışmalar zamanla topyekûn savaşa dönüşmüş ve 1993 yılına kadar devam etmiştir. 1987’nin sonu 1988’in başlarında Moskova’da başlayan gösterilerde, “Dağlık Karabağ”ın Ermenistan’a birleştirilmesini isteyen Ermeniler Erivan’da büyük çaplı gösteriler yapmaya başlamışdılar. Amaç 1905, 1918–20, 1948-53’de olduğu gibi burada yaşayan son Azeri nüfusunu da ülkeden kovup monoetnik bir devlet haline gelmek idi. Böylece Ermenistan’daki Azeri nüfus zorla göç etmek durumunda kalmış oldu. Artık 1988’in

---

²⁵⁶ a.g.t., s. 47

²⁵⁷ Zengin, a.g.e., s. 148

sonlarında Ermenistan'daki Azeri Türklerinin tamamı ülkeden çıkarılmıştı. Sürecin sonunda yaklaşık 200 bin Azerbaycan Türkü Ermenistan'ı terk etmek zorunda kalmıştı.²⁵⁸

20 Şubat 1988 tarihinde yapılan bir oylama ile yerel Karabağ Sovyeti Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a katılmak istediğini ilan eder. Sadece iki gün sonra 22 Şubatta Askeranda iki Azeri genci öldürülür. Bu meşum olay çatışmaların Azerbaycan'a ve Ermenistan'a yayılmasına vesile olur. 26 Şubatta ise meşhur Sumgayit olayları patlak verir.²⁵⁹ 1988'in Şubat ayında Azerbaycan'ın Sumgayt şehrinde Sovyet gizli istihbaratı tarafından Ermenilere karşı saldırı düzenlenmesi, iki etnik grup arasında ihtilafa neden olmuştur. Bu saldırı aynı zamanda Ermenistan'dan Azerilerin kovulmaları ve Azeri köy ve şehirlerinin Ermeniler tarafından işgaline yol açmıştır.²⁶⁰ Gorbaçov iktidarının başarısızlığı ve Ermeni yanlısı politikaları olayların iki ülke arasında savaşa dönüşmesine sebep olmuştur. Ermenilerin "Büyük Ermenistan" hayallerinin bir parçası olan Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan koparılması planı hayata geçirilmeye başlanmıştır. Çoğu Ermenilerden oluşan Karabağ Meclisi 1988 yılında ard arda bölgenin Ermenistana bağlanması kararları almıştır. Fakat bu kararların hiç biri kabul edilmemiştir. Ermenistan Meclisi 15 Haziran'da Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını Azerbaycan Meclisi'nden ve Sovyetler Birliği Yüksek Meclisi'nden istenmesine ilişkin bir karar almıştır.²⁶¹ Kararda Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarının ve anayasayla belirlenen toprak bütünlüğünün değiştirilmesinin mümkün olmadığı, bu kararın SSCB Anayasası'nın 78. maddesinde belirtilen "herhangi bir Sovyet cumhuriyetinin sınırı onun rızası olmadan değiştirilemez" ilkesine dayandığı ifade olunmaktaydı.²⁶² Bu karar Ermenilerin tepkisine neden olmuş ve bölgenin Ermenistana birleştirilmesi yönündeki faaliyetlerini daha da artırmışlardır. Sovyet Komünist Partisi'nin 19. Kongresi'nde Gorbaçov'un, Karabağ sınırlarının değiştirilemeyeceğini bildirmesinden sonra, 1988 Temmuz'unda Erivan'da gösteriler yoğunlaşmaya başlamıştır. 12 Temmuz 1988 de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) Yerel Meclisi Azerbaycan'dan ayrılma kararı almıştır. Karabağ Ermenileri "Özerk Bölge" olarak kendisinin resmen Ermenistan'a bağlandığını bildirmiştir. Ermenilerin Karabağ'ı

²⁵⁸ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 43

²⁵⁹ Cem Oğuz, **Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü**, 1.b. Ankara, 2010, s. 48

²⁶⁰ Reha Yılmaz ve Elnur İsmayilov, **Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu**, BİLGESAM, **Rapor No37**, İstanbul, 2011, s. 45

²⁶¹ Salmanlı, **a.g.t.**, s.50

²⁶² Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 44

sahiplenme eylemlerine SSCB yönetimi her ne kadar karşı çıkıyormuş gibi gözüke de gelişmeler Azerilerin aleyhine olmuştur. Hak ihlalleri ve Türklerin katli giderek daha büyük boyut kazanmıştır. Moskova yönetimi, 12 Ocak 1989 tarihinde, Karabağ'ı Bakü'nün yönetiminden alarak, doğrudan kendisine bağlı bir komitenin yönetimine vermiştir. Moskova'nın aldığı bu sert önlemler bir süre için göreceli bir sükûnet sağlamıştır. Birkaç ay sonra, artık doğrudan Moskova tarafından idare edilen Karabağ'da ise Mayıs ayında Ermeniler ve Azeriler arasında çıkan çatışmalar Sovyet birliklerince önlenmiştir. Bu arada Ağustos 1989 tarihinde Karabağ'da sadece Ermenilerin katıldığı bir Milli Konsey kurulmuştur. Sovyet Parlamentosu Yüksek Kurulu 28 Kasım 1989 tarihinde Karabağ'ın doğrudan Moskova tarafından yönetilmesi sistemine son vermiştir. Ancak Sovyet askerleri Karabağ'da kalmaya devam etmişlerdir. Böylece Karabağ, kuramsal olarak Azerbaycan idaresine geri dönmüştür. Karabağ'ın Azerbaycan idaresine geri dönmesine tepki olarak Ermenistan Meclisi, Karabağ Milli Konseyi ile birlikte, Karabağ'ın Birleşmiş Ermenistan Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğunu belirten bir bildirgeyi 1 Aralık 1989 tarihinde kabul etmiştir. Buna göre Ermenistan kanunları Karabağ'da da geçerli olacaktı. Ayrıca Karabağ Milli Konseyi Karabağ'ın meşru hükümeti olarak kabul ediliyordu. Bu karar Bakü'de gitgide güçlenen Halk Cephesi'nin düzenlediği ve yaklaşık 500.000 kişinin katıldığı bir gösteride protesto edilmiş ve Ermenistan'a giden demiryolu bir hafta süreyle kapatılmıştır.²⁶³ 9 Ocak'ta Ermenistan Parlamentosu'nun 1990 Bütçesini onaylarken ekonomik plan kapsamına Karabağ'ı da dâhil etmesi gelişmeleri çığırından çıkarmıştır.²⁶⁴ Azerbaycan'da hem Moskova yönetimine, hem de Azerbaycan yönetimine karşı protesto gösterileri artmıştır. Ermenilerle Azeri Türkleri arasında onlarca insanın öldüğü çatışmalar yaşanmıştır. Olayların daha da trajik boyut kazanmasını neden gösteren Moskova yönetimi, Bakü'de ve Azerbaycan'ın birçok başka bölgesinde (DKÖB dâhil) olağanüstü hal uygulaması başlatmıştır. 20 Ocak 1990 tarihinde olağanüstü hal ilan edilirken, aynı saatlerde Kızıl Ordu birlikleri havadan, karadan ve denizden Azerbaycan'a yürümüştür. Amacı daha çok Azerbaycan'daki bağımsızlık yanlılarını ezmek olan harekât sonucunda en az 130 kişi öldü, yüzlercesi yaralanmıştır. “20 Ocak katliamı” Azerbaycan tarihine kara harflerle yazıldı. 23 Ağustos 1990'da Ermenistan bağımsızlığını ilan ederken, uluslararası hukuku hiçe sayarak, Karabağ'ı kendi toprağı

---

²⁶³ Salmanlı, **a.g.t.**, s. 52

²⁶⁴ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 45

olarak göstermiştir.²⁶⁵ 20 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan, Rusya ve diğer bazı ülke yetkililerini taşıyan helikopterin Ermeniler tarafından düşürülmesi ve uçakta bulunanların hepsinin ölmesi Azerbaycan kamuoyunda sert tepkiye neden olmuştur. Bu olay sonrasında 26 Kasım 1991 de Azerbaycan Yüksek Sovyeti bölgenin özerkliğini kaldırmayı ve onu oluşturan rayonları (illeri) doğrudan Bakü'ye bağlamayı kararlaştırmıştır.²⁶⁶

Uluslararası kuruluşlara üyelik süreci başladıktan sonra Ermenistanın Azerbaycana yönelik işgalci politikasında taktik değişiklikler görülmeye başlamıştır. Ermenistan artık DKÖB'nin Ermenistana birleşmesini değil, bağımsız bir cumhuriyet olacağı tezini savunmaya başlamıştır. Ekim 1991'de Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra Dağlık Karabağ'ın yerel meclisi referandum yoluyla sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanına karşı, Karabağ'daki Ermeniler de "Artsak Ermeni Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Bu uluslararası hukuka aykırı bir durumdur. Nitekim 30 Ocak 1992 de yapılan AGİK toplantısında Azerbaycan ve Ermenistan bu kuruma üye oldu.²⁶⁷ Dağlık Karabağ'daki tek havaalanının bulunduğu 7000 nüfuslu Hocalı, Ermenilerin göz diktiği sıradaki kurbandı. Ermeniler için Hocalı'nın ele geçirilmesi Şuşa dışındaki bütün Dağlık Karabağ'ın Ermeni kontrolü altına geçmesi açısından önemliydi. Buna rağmen, Mütellibov iktidarı Hocalı'nın savunulması yönünde gerekli çabayı göstermemiştir. Neticede 25-26 Şubat 1992'de Ermeni güçlerinin Hocalı'ya düzenledikleri saldırı bir soykırıma dönüşmüştür. Saldırıda 613'den fazla insan şehit olmuştur. Ayrıca 1275 kişi Ermenilerce rehin olarak götürülmüş, 500-den fazla kişi yaralanmış, 150 kişiyle ilgili olarak ise hiçbir bilgi edinilememiştir.²⁶⁸

Başta AGİK olmak üzere milletlerarası kuruluşlar ve bölge ülkeleri barış için yeni ataklar başlattılar. Bu maksatla 7 Mayıs 1992 de İranın başkenti Tahran'da Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları bir anlaşma imzaladılar. Fakat anlaşma imzalandıktan iki gün sonra Ermeniler 9 Mayıs'ta Şuşa'yı, 17 Mayıs'ta da Laçın'ı işgal etmişlerdir. Ermeniler Karabağ ile Ermenistan'ı birbirine bağlayan ve bu yüzden

---

²⁶⁵ a.g.e

²⁶⁶ a.g.e., s. 46

²⁶⁷ Abdullah Kılıç, **Türk Dış Politikası ve Azerbaycan İlişkileri**, 2010 (Çevrimiçi)

<http://www.avrasyabir.org/2010/03/turk-dis-politikasi-ve-azerbaycan-iliskileri/>

(Erişim Tarihi: 26.11.2012)

²⁶⁸ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, a.g.e., s. 47

stratejik önemi olan Lâçin'i 1992 tarihinde ele geçirmişlerdir. Böylece, Ermenistan ile Karabağ karadan bir koridor ile birleşmiştir. Yakup Memmedov'un istifası üzerine, 7 Haziran 1992'de yapılan başkanlık seçimlerini kazanan Ebülfez Elçibey 16 Haziranda görevine başlamış oldu. Bu koşullarda iktidara gelen AHC, ulusal ordu kurulması ve Karabağ savaşının yürütülmesinde önemli adımlar attı. 12 Haziran 1992'den itibaren Azerbaycan Ordusu ciddi bir saldırıya geçti. Bu saldırı sonucu dört ay içerisinde Ağdere, Goranboy, Gedebey rayonlarında büyük bir arazi Ermenistan ordsundan kurtarılmıştır.²⁶⁹ Ayrıca Laçın bölgesinde otuz üç köy, Cebrayıl'ın ondan fazla köyü kurtarıldı. Laçın koridoruna ve Hankendi'ne yönelik birkaç taarruz girişimi yapıldı. Ancak AHC'nin Türkiye ve Batı yanlısı politika izlemesi, Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltma ve Rusya'yla eşit siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma çabaları, Rusya'yı memnun etmemekteydi.

Bu dönemde barış görüşmeleri için Nazarbayev tarafından ciddi çalışmalar yapıldığını görmekteyiz. Nitekim tarafların 27 Ağustos 1992 de Alma-Ata Beyannamesini imzalamaları temin edildi ve buna göre 1 Eylül 1992 den itibaren ateşkes sağlandı. Ancak kısa bir süre sonra Ermenistan bu beyannameyi reddettiğini açıkladı. Bunun sebebi kısa bir müddet sonra anlaşıldı. Zira o güne kadar cephelerde savaşları kaybeden Ermenistan Rus kuvvetleriyle destekli olarak Kelbeçer'i işgal etti ve yine yüzlerce masum sivili katletti. Bunun üzerine Azerbaycan AGİK gurubundan çekildiğini açıkladı.²⁷⁰ Ermeniler işgalden sonra Dağlık Karabağın ayrı bir Cumhuriyet olduğunu açıklasa da, Azerbaycan bölgenin özerklik statüsünü hiçbir zaman tanımamıştır. Dağlık Karabağ çatışması SSCB'nin dağılmasıyla çözümü kolay olmayan, sıcak bir savaşa dönüşmüştür. Savaşta 1 milyona yakın Azeri Türkü mülteci durumuna düşmüş, maddi ve manevi kayıplara uğramış ve Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Çatışmayı durdurmaya yönelik barış süreci 1992 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı çerçevesinde başlamış, 1994 yılında ateşkes anlaşması imzalanmış fakat nihai çözüme henüz ulaşılmamıştır. BM'nin 30 Nisan 1993'te Kelbecer'in işgali, 29 Haziran 1993'te Agdam'ın işgali, 14 Ekim 1993 tarihli işgal edilen arazilerin boşaltılması ve 11 Kasım 1993'te Zengilan'ın boşaltılması

---

²⁶⁹ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s. 49

²⁷⁰ Abdullah Kılıç, **Türk Dış Politikası ve Azerbaycan İlişkileri**, 2010 (Çevrimiçi)
<http://www.avrasyabir.org/2010/03/turk-dis-politikasi-ve-azerbaycan-iliskileri/>
(Erişim Tarihi: 26.11.2012)

ile ilgili aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarına rağmen bunları uygulatamamış, uluslararası kamuoyunun Ermeniler üzerinde baskı kurmasını sağlayamamıştır.²⁷¹

4. 2. Haydar Aliyev iktidarının Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları ve Bu Konuda İzlediği Politika

Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan dış politikasının esasını oluşturmaktadır. Zira bağımsızlık sonrası süreçte iktidara gelen hükümetlerin dış politika hedefleri bu amaç doğrultusunda şekillenmiş ve uygulanmıştır. Daha kesin bir ifade ile iç siyasette istikrarın sağlanması ve ülkenin bütünlüğünün korunması ancak bu problemin çözülmesine endekslenmiştir. Haydar Aliyev hükümetinin de ilk hedefi Dağlık Karabağ sorununun çözümü olmuştur. Bunu sağlayabilmek için de dış politika unsurlarından aktif olarak yararlanmak gerekmiştir. Haydar Aliyev'in izlediği diplomatik yöntem, Dağlık Karabağ probleminin tarihini, mahiyetini ve köklerini bütün yönleri ile açıklamaya, Azerbaycan'ın haklılığını bütün dünyaya duyurmaya hizmet etmiş ve bu konudaki mevcut bilgi boşluğunu doldurmuştur. Aliyev'in iktidara geldiği dönemde ülkede iç kargaşa devam etmekte ve ülke bölünme tehlikesi yaşamaktaydı. Aynı zamanda Karabağ savaşı da sürmekteydi.

1993 yılında Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki problemlerin çözülmesi amacıyla AGİK çerçevesinde 11 üyeli bir "Minsk Grubu" oluşturulmuştur. 26 Şubat 1993'de Roma'da 11 devletin katılımı ile geçirilen Minsk Konferansı görüşmelerinde taraflar bölgeye gözlemcilerin gönderilmesini kararlaştırdılar. Konferansın katılımcıları; Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye, ABD, Beyaz Rusya, İsveç, İtalya, Fransa, Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir. Grubun en aktif üyesi Türkiye idi. Ocak 1993 tarihinde ABD Başkanı George Bush ve Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin bir barış girişiminde bulundular ve yayınladıkları bir bildiriyle çarpışmaların derhal durmasını ve AGİT aracılığıyla barış müzakerelerine yeniden başlanmasını istemişlerdir. 27 Mart-3 Nisan 1993 tarihleri arasında Rus ordusunun askeri desteği ile Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından Kelbecerin işgali görüşmelerin yine de sonuçsuz kalmasına sebep oldu. Kelbecer'in işgalinin ülkede yarattığı karmaşıklıktan istifade ederek Rusya'nın gösterişiyle Albay S. Hüseyinov darbe girişiminde bulundu.

²⁷¹ Reha Yılmaz ve Elnur İsmayılov, **a.g.m.**, s. 7

Amaç AHC hükümetini düşürüp, Rusya yanlısı bir hükümet oluşturmak idi. AHC iktidardan düştü, ama Rusya'nın planlarını da bir ölçüde bozarak H.Aliyev'in Bakü'ye gelmesini sağladı. H. Aliyev ise o dönemde Azerbaycan'a başkanlık edecek tek liderdi. Bu arada Azerbaycan'da başlayan darbe, Elçibey iktidarının sonu Aliyev'in iktidara geldiği dönemde ülkedeki karışıklıktan yararlanan Ermeniler daha da ileri giderek, Dağlık Karabağ sınırları dışındaki Azerbaycan rayonlarına saldırılarını güçlendirmekteydi. Nitekim Ermeniler Ağdam rayonunun bir bölümünü (23–28 Haziran 1993), Fizuli (23 Ağustos 1993), Cebrayıl (25–26 Ağustos 1993), Gubadlı (31 Ağustos 1993) ve Zengilan rayonlarını (28 Ekim–3 Kasım 1993) işgal etmiştir.²⁷² Aliyev yönetimindeki Azerbaycan güçleri Aralık 1993'de Ermeni saldırılarını önlemiş ve kaybedilen toprakları geri almak için karşı saldırıya geçmiştir. Birçok köy işgalden kurtarılmıştır. Ama mevcut şartlar altında başarı kazanılmayacağı inancı ve daha fazla kayıp vermeme düşüncesi nedeniyle Aliyev barış görüşmelerine başlama kararı almış ve halka toprakları savaşmadan geri almaya çalışacağını vaat etmiştir. Başlangıçta Rusya'ya yakın durarak Karabağ sorununu istediği doğrultuya yönlendirebileceğini düşünen Aliyev Bunun pek mümkün olmadığını görmüş, ardından Rusyanın ülkesinde asker bulundurma teklifini reddedince bu ülkenin yoğun baskısıyla karşılaşmıştır.²⁷³

O dönemde Azerbaycan Hükümeti'nin üzerindeki en büyük sorumluluklardan biri Karabağ sorununun çözüme kavuşturulması olmuştur. Bunun için diplomasiin karşısında duran ilk vazife, uluslararası sistemin desteğini kazanmak olmuştur. Aliyev hükümeti bağımsız Azerbaycan'ın dünyada tanınmasına, Dağlık Karabağ sorununa uluslararası camianın dikkatini yöneltmek için kararlı bir politika izlemeye start vermiştir. Ülkenin petrolünü bir vasıta olarak kullanılması suretiyle büyük devletlerin, uluslararası teşkilatların ve şirketlerin ilgisini buraya doğru çekmek ve Ermenistan'a sorunun çözümü doğrultusunda baskı yapmaları için planlı şekilde faaliyete geçilmiştir. Dağlık Karabağ Çatışmasının Diplomatik Tarihçesine bakıldığında sorununun barışçıl yollarla çözülmesine yönelik çok sayıda ikili ve çok taraflı görüşmeler yapılmıştır. Aralık 1991 tarihine kadar sorunun çözümüne arabuluculuk girişimleri daha çok Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerin ve yöneticilerinin girişimleri ile gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan ile Ermenistan'ın uluslararası teşkilatlara üye olmaları sebebiyle, Karabağ sorunu uluslararası sorun

²⁷² Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s. 49

²⁷³ Sönmezöğlü, *II Dünya...*, *a.g.e.*, s. 717

niteliğini kazanmıştır. Aliyevden önceki cumhurbaşkanları döneminde başlatılan görüşmeler hiçbir sonuç vermemiştir. Ayaz Muttalibov'un Karabağ problemini çözmeye konusunda başarısız politikası iktidardan uzaklaştırılmasında önemli bir etken olmuştur. Sovyet sonrası dönemde Azerbaycan'ın ilk demokratik seçimlerini kazanarak iktidara gelen Elçibey hükümeti ise dış politika hedefleri doğrultusunda, Karabağ probleminin çözümü Batı kurumlarında aramıştır. Uluslararası alanda elde edilen olumlu sonuçlara rağmen, Ermeniler sağlanan ateşkesleri ihlal ederek her geçen gün Azerbaycan topraklarını işgal etmiş, savaş Karabağ'ın etrafındaki bölgelere de sıçramaya başlamıştır. Elçibey hükümetinin büyük ümitler bağladığı AGİK her iki ülke nezdinde barış girişimlerinde bulunmuşsa da istenilen sonuç elde edilememiştir. Dönemin AGİK Minsk Grubu Başkanı Mario Rafaelli 27 Ağustos'ta Bakü'yü, ardından Erivan'ı ziyaret etmiş, ateşkes sağlanması için her iki ülkenin devlet başkanlarıyla görüşmüştür.²⁷⁴ Karabağ probleminin aşamalı çözümünü öngören teklif paketinde öncelikle ateşkes, sonrasında bölgeye barış gücü yerleştirilmesi ve nihai çözüm için yapılacak Minsk Konferansı için tarafların biraraya gelmesi teklif edilmiştir. Lakin her iki tarafın Karabağ'ın statüsü konusunda farklı tezler ileri sürmesi nedeniyle nihai uzlaşma sağlanamamış ve Rafaelli'nin çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Karabağ sorununun çözümüne yönelik ilk ciddi arabuluculuk girişimi Ermenistan ve Azerbaycan'ın sınır bölgelerindeki çatışmaların yoğunluk kazanmasından sonra gerçekleşmiştir. Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin ile Kazakistan Başkanı Nur Sultan Nazarbayev Ermenistan, Azerbaycan ve Karabağ arasında 24 Eylül 1991 tarihinde bir ateşkes anlaşması yapılmasını sağladılar. Buna göre, ateşkes sağlanacak, Ermenistan Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu kabul edecek, bölgeye kendini yönetmek için bir takım olanaklar sağlanacaktı. Ancak bu barış süreci, 20 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan Savunma Bakanı, Azerbaycan Başsavcısı, çok sayıda üst düzey bürokrat, Rusya ve Kazakistan gözlemcilerin bulunduğu helikopterin Ermenilerce düşürülmesi ile sona ermiştir. 1992 Şubat ayında Karabağ'da çatışmalar artmış ancak Dışişleri Bakanlarının Moskova'da buluşması çatışmaların 20 Şubat'ta durmasını sağlamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan 30 Ocak 1992'de Pragada yapılan toplantıda AGİK'e, Mart 1992'de de BM'ye üye olmuşlardır. Böylece iki ülke arasındaki sorun bu teşkilatların gündemine taşınmıştır. Karabağ konusunda yeni bir uzlaştırma girişimi Kazakistan'dan gelmiştir. Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'in başkanlığında bir araya

---

²⁷⁴ Reha Yılmaz ve Elnur İsmayılov, **a.g.m.**, s. 6

gelen taraflar 27 Ağustos 1992’de ateşkes ve üst düzey görüşmeler yapılmasını kapsayan Alma-Ata Bildirgesi’ni imzalamıştır.²⁷⁵ Her ne kadar bu bildirme ile ateşkes sağlansa da bildirgenin diğer hükümlerini uygulamayan Ermenistan tarafının tutumu nedeniyle görüşmelerden herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Bu girişimin başarısızlığı üzerine Rusya doğrudan girişimde bulunmuş ve tarafları 19 Eylül 1992’de Soçi’de bir araya getirmiştir.²⁷⁶ Geçici süreli bir ateşkes imzalanmasına, bölgeye gözlemcilerin gönderilmesine ilişkin bir belge imzalanmıştır. Hemen arkasından belgenin hayata geçirilmesi için Azerbaycan heyeti Moskova’ya gitmiş ancak Erivan’ın Dağlık Karabağ ve Nahçıvan’a tekrar saldırması görüşmelerin tekrar askıya alınmasına ve sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur. Cenevre Görüşmeleri çerçevesinde Roma’ya giden dönemin Dışişleri bakanı Tofiq Gasimov beklentilerine istenilen cevapları alamadan dönmek zorunda kalmıştır. Ermenilerin devam ettirdikleri saldırılar yapılan bütün görüşmeleri sonuçsuz bırakmıştır. Uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek amacıyla konu BM, AGİK gibi kurumların gündemine getirilse de Kelbecer’in Ermenilerce işgalini engelleyememiştir. BM Bakü’nün tüm çabalarına rağmen konuyu ancak 6 Nisan’da ele almış, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinden duyulan rahatsızlığı dile getiren ve tarafları barışa davet eden genel ezberi tekrar etmiştir. Kelbecer’in işgali konusunda uluslararası kamuoyunda başlatılan yoğun çalışmalar sonucunda başta ABD olmak üzere birçok Avrupa devleti çeşitli seviyede Ermeni işgalini kınayan açıklamalarda bulunmuştur.

BM Güvenlik Konseyi’nin soruna ilişkin kararları Haydar Aliyevin iktidara geldiği dönemde alınmıştır. BM’nin ilk kararı Kelbecer’in işgal sonrasında alınmıştır. 822 sayılı karar, işgal edilmiş Kelbecer rayonunun bir an önce ve şartsız olarak terk edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Fakat Ermenistan’ın oyalayıcı politikalarının uluslararası kuruluşlar tarafından hoş görülmesinin de etkisiyle bu karar uygulanamamıştır. Neticede 1993 yılı sonuna kadar Ermenistan, Azerbaycan topraklarını işgal etmeyi, BM Güvenlik Konseyi de bu işgallere son verilmesini isteyen kararlar almayı sürdürmüştür. Ardından Türkiye, Rusya ve ABD bir barış planı açıklamıştır. Buna göre Ermeni güçleri Mayıs ayı ortasına kadar Kelbecer’den çekilecek, iki ay süre ile ateşkes ilân edilecek ve bu süre zarfında AGİK çerçevesinde görüşmeler başlayacaktı. Azerbaycan, planı kabul etti. Ermenistan ise “Karabağ

---

²⁷⁵ a.g.m., s. 7

²⁷⁶ a.g.m.

Cumhuriyeti”nin bazı açıklamalar istediğini belirterek onaylamadı. Plan, bazı değişikliklerin ardından 26 Mayıs'ta Azerbaycan ve Ermenistan tarafından kabul edildi. Ancak Karabağ bu planı, Karabağ halkının güvenliği için yeterli garantiler içermediği ve Azerbaycan'ın uyguladığı ekonomik ablukanın sona ermesini öngörmediği için reddetti. Güvenlik Konseyi 29 Temmuz 1993 tarihinde toplanarak 853 sayılı kararı kabul etmiştir. Kararda 14 madde halinde Ağdam'ın ve işgal edilen diğer bölgelerin acilen ve şartsız olarak boşaltılması, sorunun AGİT Minsk Grubu Çerçevesinde çözümlenmesi Ermenistan'ın bu konularda gerekli tüm adımları atması gerektiği vurgulanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin 853 sayılı kararının, 822 sayılı karar gibi, Ermeniler üzerinde bir etkisi olmamış ve işgal girişimleri sürmüştür. BM Güvenlik Konseyi Karabağ anlaşmazlığı konusunda 874 sayılı bir diğer kararı kabul ederek, ateşkesin etkili ve kalıcı olması için ilgili tüm taraflara çağrıda bulunmuş ve son olarak işgal edilen yerlerden kuvvetlerin çekilmesi ve haberleşme ve nakliyeye ilişkin tüm engellerin kaldırılması için Minsk Grubu tarafından hazırlanan takvime uyulması istenmiştir.

Aliyev'in iktidara gelişi, herkeste Rusya'nın Azerbaycan'a karşı politikasının değişeceği kanaatini oluşturmuştu. Ama değişen bir şey olmadı. Rusya'nın tam desteğini alan Ermeniler ardı arası kesilmeden Azerbaycan topraklarına saldırılarını sürdürüyorlardı. Azerbaycan dış politikasında dengeyi sağlamaya çalışan H.Aliyev, Rusya'nın bu tutumuyla karşılaşınca, sorunun AGİT ve BM ilkeleri çerçevesinde çözümlenmesinden yana olduğunu bildirmiştir.²⁷⁷ 9 Ağustos 1993'te Roma'da AGİT Minsk Grubunun Azerbaycan ve Ermenistan temsilcileriyle görüşmeleri yeniden başladı. Görüşmeler sırasında Ermeni silahlı kuvvetlerinin Azerbaycandan çıkarılmasını ön gören “Acil Eylem Planı” görüşülmüştür.. Dağlık Karabağ Ermeni topluluğunun temsilcileri “Plan”a ve başka belgelere itirazlarını bildirerek, bazı değişiklikler önermişler.²⁷⁸ Minsk Grubunun üyesi olan “Dokuzlar” tarafından “Plan” yeniden hazırlanarak tarafların müzakeresine gönderildi. Azerbaycan, kendi menfaatlerine uymayan bu plana keskin itirazını bildirdi. “Plan”ın geçerli olması için tarafların ikisinin de rızasının şart olması nedeniyle bu plan da uygulanmamış kaldı. “Plan”ın kabul görmemesiyle, ortam biraz karıştı. Bu karmaşadan yararlanan Ermeniler arazi işgaline devam ederek Ağustos'un sonlarına doğru Azerbaycan'ın Fizuli, Gubatlı ve

²⁷⁷ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 59

²⁷⁸ **a.g.e.**

Cebrayil rayonlarını ele geçirdi. AGİT Minsk Grubunun 28 Eylül 1993'te Paris'te yapılan toplantısında, yeniden hazırlanmış "Acil Eylem Planı" taraflara sunuldu. Azerbaycan tarafı "Plan"a yine karşı çıktı ve bu "Plan"ın BM Güvenlik Konseyi'nin 853 sayılı kararına aykırı olduğunu belirtti.²⁷⁹"Plan" Azerbaycan'ın işgal olunmuş rayonlarından işgalci kuvvetlerin kayıtsız şartsız çıkarılması hakkındaki 853 sayılı kararın üçüncü bendini bozarak, bu kuvvetlerin çıkarılması için ön şartlar öngörüyordu. Azerbaycan'ın tüm itirazlarına rağmen, BM Güvenlik Konseyi Minsk Grubu tarafından hazırlanan "Plan"ı benimseyerek 14 Ekim 1993'te yapılan toplantıda Ermenistan-Azerbaycan çatışmasına ilişkin 874 sayılı kararı kabul etti. Bu kararda, daha önce alınan 822 ve 853 sayılı kararlara, dönem başkanının 19 Ağustos 1993 tarihli açıklamasına, AGİT Minsk Konferansı 1 Ekim 1993 tarihli mektubuna, Azerbaycan'ın ve diğer devletlerin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün dokunulmazlığına değinilmekte ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde ve Ermenistan-Azerbaycan arasındaki çatışmalardan duyulan rahatsızlık dile getirilerek, 13 madde sıralanmaktaydı. Bu maddelerde, 822 ve 853 sayılı kararların mutlaka uygulanması gerektiği, "işgal edilen toprakların hemen ve şartsız olarak terk edilmesi konusunda" AGİT Minsk Grubunun planının uygulanması için gerekenlerin yapılması noktaları vurgulanıyordu. Yaptırımı olmayan bu kararların Ermeni işgallerini durdurması mümkün değildi. Ermeni kuvvetlerinin karardan kısa bir süre sonra ateşkesi ihlâl ederek Azerbaycan'ın Zengilân bölgesine saldırması, yaklaşık 50.000 Azeri'nin, Aras Nehri'ni geçerek İran'a sığınmasına neden olmuştur. Güvenlik Konseyi 12 Kasım 1993 tarihinde kabul ettiği 884 sayılı kararda, önceki kararlarının esaslarını tekrarlanmış, Ateşkes ihlâlleri, Zengilân bölgesi ile Horadiz şehirlerinin işgal edilmesi, sivillere saldırılması ve Azerbaycan topraklarının bombalanması kınanmıştır. 23 Ekim'de Horadiz kasabasının, 28 Ekim-1 Kasım tarihlerinde Zengilan'ın da işgal edilmesiyle tüm Karabağ bölgesi fiilen Azerbaycan'ın kontrolünden çıkarak Ermenistan güçlerinin eline geçmiş oldu. 2-8 Kasım 1993'te AGİT Minsk Grubunun Viyana'da yapılan toplantıda 9 ülkenin temsilcileri Dağlık Karabağ'daki son durumu kınayan açıklamalar yaptılar. Sonuç olarak, 9 ülkenin ortak isteğiyle bir beyanname kabul olundu. Beyannamede silahlı saldırıların başlatılması ve yeni arazilerin güç kullanarak işgali AGİT ilkelerinin ihlal

---

²⁷⁹ a.g.e., s.60

edilmesi gibi değerlendirildi. Dokuz ülke, işgalci kuvvetleri Horadiz ve Zengilan rayonlarından çıkmaya ve BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını uygulamaya çağırdı. Beynamede yanlış olan noktalar da vardı. Şöyle ki, ateşkesi ihmal eden, saldırıları devam ettiren, yeni araziler işgal eden tarafın adı yine açıklanmıyordu. Minsk Grubu "çatışmada karşıt taraflar" gibi genel kavramlar kullanarak Dağlık Karabağ Ermenilerinin ve Ermenistan'ın adını hiç açıkça belirtmiyordu. Viyana'da AGİT Minsk Grubu tarafından BM GK'nin 822, 853 ve 874 sayılı Kararlarının uygulanmasına ilişkin "Acil Eylem Planı" yeniden tarafların müzakeresine sunuldu. Aslında "Viyana planı" ile "Paris planı" arasında hiçbir fark yoktu. Bu "Plan"da da çatışmada taraf olarak Ermenistan değil, Dağlık Karabağ Ermenileri gösteriliyordu. Bu plan da Azerbaycan için makbul görülmediğinden Azerbaycan tarafı "Viyana Planı"nı da kabul etmemiştir.²⁸⁰ BM GK de boş durmayarak Horadiz ve Zengilan'ın işgali üzerine 11 Kasım 1993'te "etkisiz" kararlar serisinden sonuncusunu kabul etti. Bu kararda taraflar arasında ateşkes halinin ihlal edilmesi, Zengilan rayonunun ve Horadiz kentinin işgali, sivil halka yönelik saldırılar ve Azerbaycan'a yönelik saldırılar kınanmış; BM Güvenlik Konseyi'nin konuya ilişkin daha önceki kararlarının bölgede uygulanması istenmiştir. Bu sebepten bu kararların hepsi öneri ve tavsiye karakteri taşımaktadır.

Haydar Aliyev yönetimi Karabağ ve etrafı toprakların Ermeni işgalinden kurtarılmasını sağlayabilmek için dış politika unsurlarından aktif olarak yararlanmıştı. Aliyev Karabağ sorunun çözümünde en esaslı petrol faktörden yararlanmıştı. Şöyle ki, 20 Eylül 1994'te Azerbaycan ve Batılı büyük petrol şirketleri arasında yapılan "Asrın Antlaşması" doğal olarak Batı'nın Azerbaycan'da konumunu güçlendirmiştir. 30 yıllığına yapılan bu antlaşma nedeniyle, Batılı devletler bölgedeki sorunların bir an önce çözülmesini ve bölgede barışın sağlanmasını istemekteydiler. İlk olarak bölgenin yeniden Rusya'nın etki alanına girmesinin önlenmesi gerekmektedir. ABD, o bakımdan AGİT temsilcileri Rusya'nın bölgeyi kontrolü altında tutması ihtimalinden büyük rahatsızlık duyduklarını belirtmekteydi. Batılı devletlerin bölgeye olan ilgisinin arttığını gören Rusya, 16 Mart 1995'te Ermenistan'la 25 yıllığına bir askeri antlaşma yapmıştır. Rusya bu antlaşmayla Ermenistan'da askeri üs bulundurabilme konusuna yasal temel hazırlamış oldu.²⁸¹

---

²⁸⁰ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s. 63

²⁸¹ Kerimov, *a.g.e.*, s.30

Ülkede iç kargasanın sürdüğü bir dönemde iktidara gelen Haydar Aliyev yönetimi öncelikle iç istikrarın sağlanmasına yönelmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle cephede ateşkesin sağlanması gerekiyordu. 1994 yılında AGİT ve Rusya'nın girişimleriyle görüşmeler başlanmıştı. 26 Nisan–2 Mayıs arasında AGİT heyeti bölgeyi ziyaret etti. 4–5 Mayıs 1994 tarihlerinde, Bişkek'te BDT Parlamentolar arası Kurulu çerçevesinde Kırgızistan Parlamentosu ve Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Ermenistan ve Azerbaycan parlamentoları başkanlarını ve Karabağ'ın Türk ve Ermeni nüfusunun temsilcilerini katılımıyla yapılan görüşmede “Bişkek Protokolü” (5 Mayıs) imzalandı. Daha sonra imzalanacak ateşkes anlaşmasına temel oluşturacak bu protokolü, Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ'ın sadece Ermeni temsilcilerinin (ayrılıkçıların) imzalaması, Azerbaycan açısından ciddi bir tavizdi. Çünkü o güne kadar Azerbaycan taraf olarak sadece Ermenistan'ı kabul ediyordu. Fakat şimdi kendi ülkesinin bir parçasını temsil ettiğini iddia edenlerle anlaşma imzalamıştı. Esas amaç savaşın durdurulması, ardından sorunun barışçıl yollarla çözülmesi olmuştur. 1990 ve 2000'li yıllar hep soruna çözüm bulmak amacıyla diplomatik görüşmelerle geçmiştir. Ve birçok kez çözüm noktasına doğru önemli adımlar atılmıştır. Ancak, bu çözüm çabaları hep Ermenilerin sıradan sebeplerle masadan kaçmasıyla sonuçsuz kalmıştır. Bu süreçte Ermeniler Türkiye'den, Azerbaycan'dan hatta diğer ülkelerden kendi tezleri lehine tavizler istemiş, buna karşın kendileri kendi tezlerinden ödün vermeye yanaşmamıştır.²⁸² 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan Savunma Bakanları ve Karabağ bölgesindeki ayrılıkçı Ermenilerin temsilcileri ateşkesle ilgili anlaşma imzaladılar. 12 Mayıs 1994'ten itibaren ateşkes rejimi uygulanmaya başladı. 1994'te ateşkesin imzalanmasını sağlayan Aliyev, kısa sürede iç siyasette de istikrarı sağlamış ve Karabağ probleminin çözümüne yönelmiştir. Bu noktada AGİT ve diğer uluslararası güçlerle işbirliğine gitmiştir. Bu çerçevede AGİT aracılığıyla problemin çözümüne ilişkin yeni bir plan hazırlanmıştır. Bu planda: “Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki anlaşmazlığa son verilmesi, Dağlık Karabağ'a maksimum özerklik tanınması, Dağlık Karabağlı Ermeni ve Azerilerin hayat güvenliğinin sağlanması” gibi temel unsurlar yer almıştır. Aynı şekilde Aliyev hükümetinin yürüttüğü olumlu lobi faaliyetleriyle elli üç devlet tarafından bu plan kabul edilmiş olsa da, Ermenistan yönetimi yayılmacı siyasetine uymadığından bu planı kabul etmekten kaçınmıştır. Sorunun ortaya çıktığı ilk günden

---

²⁸² Reha Yılmaz, **Karabağ Probleminde Astana Fiyaskosu: Azerbaycan Kendi Yolunu Çizmelidir**, 2010 (Çevrimiçi) <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1600> (Erişim Tarihi: 11.09.2012)

büyük devletlerin Ermenistan'ın yaptıklarına göz yumması, sorunun bölgesel bir savaşa dönüşmesine yol açmıştır. Genel olarak sorunun çözümündeki girişimleri üç aşamada ele almak mümkündür.²⁸³

1) Üçüncü veya dördüncü devletlerin arabuluculuğuyla (1991–1993) ;

2) Uluslararası Örgütler arabuluculuğuyla (1993–1997);

3) Minsk Grubundaki eş başkanların ortak ve/veya ferdi girişimleri aracılığıyla.

Dağlık Karabağ sorunun çözümüne dair diplomatik süreç asıl Aliyev döneminde geliştirilmeye başlanmıştır. Bölgeye barış gücünün gönderilmesiyle ilgili başlatılan uzun süreli görüşmeler farklı görüş ayrılığı sebebinden ortak mutabakata varılmamıştır. 15–18 Haziran 1996 tarihlerinde Moskova'da AGİT Minsk Grubunun Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili yeni bir toplantısı yapıldı. Görüşmelerde yine Şuşa ve Laçın'ın boşaltılması ve tarafların güvenliğinin sağlanması üzerinde duruldu. Görüşme sırasında Ermeni tarafı Azerbaycan'ın askeri açıdan çok geliştiğini ve bunun her zaman Ermenistan için bir tehlike oluşturacağından duydukları rahatsızlığı gerekçe göstererek Şuşa ve Laçın'ın boşaltılmasının mümkün olmadığını belirttiler. 1–5 Temmuz tarihlerinde Stokholm'da yapılan görüşme de bir nevi Moskova görüşmelerinin devamı gibi değerlendirildi. Moskova ve Stockholm görüşmelerinde Minsk Grubu eşbaşkanlarının tutumu Ermeni tarafının isteklerine daha yakın olduğundan, sunulan hiçbir öneri Azerbaycan tarafından kabul edilmedi. 2–3 Aralık 1996 tarihlerinde Lizbon'da yapılan AGİT devlet ve hükümet başkanlarının Zirve toplantısına kadarki Minsk Grubu görüşmelerinde ve Frankfurt'ta, Amsterdam'da arabulucuların katılımı olmadan yapılan ikili görüşmelerde çözüme ilişkin hiçbir öneri kabul görmemiştir. Lizbon zirve toplantısı 52 Avrupa devletinin, ABD ve Kanada'nın, ayrıca gözlemci statüsüyle 10 Asya ve Afrika devlet başkanlarının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Zirvedeki en önemli konulardan biri de Ermenistan-Azerbaycan sorunuydu. Azerbaycan, AGİT ilkeleri çerçevesinde kendi toprak bütünlüğünü korumak şartıyla Dağlık Karabağ'a Azerbaycan sınırları içinde üst seviyede bir özerklik verileceğini belirtmiştir. Azerbaycan'ın bu önerisi Ermenistan dışında AGİT Minsk Grubunun tüm üyeleri tarafından savunulmaktaydı. Azerbaycan'ın önerdiği maddeye Ermenistan "veto" koyduğu için uzlaşma sağlanamadı.²⁸⁴ Ermenistan-Azerbaycan çatışmasıyla ilgili kararın 20. maddesinde gerçek bir tartışma yaşandı. Azerbaycan tarafının temsilcilerinin

²⁸³ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *a.g.e.*, s.51

²⁸⁴ Havva Memmedova, Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev'in Diplomasi Yöntemi, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, C.4. S.7 (2009), s. 175

çabaları ve ısrarı üzerine Lizbon belgelerine 20. madde diye Azerbaycan'ın isteklerini öngören bir madde konuldu. Bu maddeye göre Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü tanınmaktaydı. Ama Ermeni tarafı Sonuç Bildirisi'nin 20. maddesine “veto” koydu. Azerbaycan tarafı da buna karşılık, alınan kararları imzalamayarak “veto” hakkını kullanmıştır.²⁸⁵ Sonunda son kararın 20. maddesi Azerbaycan'ın önerileri olmadan kabul edildi. Bunun yerine AGİT dönem başkanı Azerbaycan'ın isteklerini içeren sonuç bildirisi yayınladı. Bildiride 3 temel ilke vurgulanmaktaydı. Bunlar Ermenistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü; Dağlık Karabağ'a Azerbaycan içerisinde en yüksek statünün verilmesi; Dağlık Karabağ'ın tüm nüfusunun güvenliğinin garanti altına alınması idi.

Lizbon Zirvesi sonrasında AGİT Minsk Grubunda eşbaşkanlık açısından bazı değişiklikler yapılmıştır. Önce Ocak 1997 başlarında Minsk Grubuna Fransa, Rusya bir de ABD'li eşbaşkan atanmıştır. Minsk Grubu eşbaşkanları tarafından ileri sürülen çözüm önerileri ve Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları arasındaki direkt görüşmelerin başlaması önemli bir gelişme olmuştur.

Haydar Aliyev döneminde Eşbaşkanlar tarafından şimdiye kadar 3 çözüm önerisi (barış anlaşması taslağı) ortaya konmuş, fakat bunlardan birisi Azerbaycan, diğer ikisi Ermenistan tarafından kabul edilmediği için uzlaşma sağlanamamıştır. Bu taslaklar sırasıyla “Paket Çözüm”, “Aşamalı Çözüm” ve “Ortak Devlet” şeklinde isimlendirilmektedir. Taslaklar genelde aynı maddeleri içermekle beraber, önemli farklılıklar da taşımaktadırlar. Taslakların her üçünde ekonomik unsurlar ön plana çıkarılarak, bölgenin kalkınması, bölgeye yabancı yatırımın gelmesi için barışın şart olduğu ifade edilmiştir. Taslaklar, Azerbaycan ile onun Dağlık Karabağ Özerk bölgesi arasında çıkabilecek sorunların çözümü ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için İki Taraflı Komisyonunun kurulmasını öngörmektedir. Ayrıca, her üç taslakta Ermenistan silahlı güçlerinin, Ermenistan sınırları içine dönmesi gerektiği vurgulanmakta, bununla beraber Azerbaycan güvenlik ve emniyet kuvvetlerinin Dağlık Karabağ yönetiminin rızası olmadan onun sınırları içine giremeyeceği de belirtilmektedir.²⁸⁶ 17 Temmuz 1997'de ortaya konan ilk taslak olan “Paket Çözüm”, sorunun çözümüne ilişkin tüm önemli noktaları içeren bir anlaşmayı öngörmekte idi. Anlaşmalardan birisi barışın şartlarını, diğeri ise Dağlık Karabağ'ın

²⁸⁵ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 75

²⁸⁶ Havva Memmedova, **a.g.m.**, s. 176

statüsünü belirlemeliydi. Burada, Dağlık Karabağ Azerbaycan içerisinde devlet kurumu olarak tanımlanmakta ve onun polis güçleri ile beraber orduya sahip olabileceği de belirtilmekte idi. 2 Aralık 1997’de sunulan “Aşamalı Çözüm”, öncelikle barışın tam olarak sağlanmasını, mültecilerin geriye dönmelerinin şartlarının hazırlanmasını, Dağlık Karabağ’ın statüsü, Laçın, Şuşa ve Şaumyan illerinin durumuyla ilgili görüşmelerin daha sonra yapılması konusunda anlaşılmasını öngörmekte idi. 7 Kasım 1998’de taraflara son çözüm taslağı olan “Ortak Devlet” paketi sunulmuştur.²⁸⁷ Ortak devlet taslağında bölgede bir Dağlık Karabağ Cumhuriyeti kurulması, resmi dilinini Ermenice olması ve Lâçın koridorunun durumu ile ilgili maddeler yer almıştır. İlk iki tasarı Ermenistan tarafından, üçüncü tasarı ise Azerbaycan tarafından kabul edilmediği için, uygulanamadı. Sorunu çözüme kavuşturmak için girişimler ister bölgedeki Türkiye Rusya gibi devletler, isterse de küresel düzeydeki aracı devletlerin bireysel çabaları kapsamında da devam etmiştir. Fransa ve ABD, ateşkes sonrasında barış için girişimlerini en yoğun sürdüren devlet olmuştur. Hatta 1997 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Chirac’ın girişimleri neredeyse barış anlaşmasını getirmek üzereydi. Fakat Ermenistan’da L. Ter-Petrosyan’ın devrilerek yerine R. Koçaryan’ın gelmesi bu süreci engelledi. Koçaryan’ın Ermenistan Devlet Başkanı seçilmesinin ardından çıkmaza girmiştir. Barış sürecinde önemli bir rolü de iki devlet başkanını kendi aralarında görüşmeye teşvik etmek suretiyle ABD’nin oynadığını belirtmek gerekir.

1999’da Dağlık Karabağ ile ilgili görüşmeler bütün hızıyla devam etmiştir. İlk olarak 26 Nisan 1999’da ABD’nin Aliyev ve Koçaryan bu sorunu konuşmak üzere ABD’de bir araya gelmişlerdir. Olumlu geçtiği iki tarafçada kabul edilen bu görüşmeden sonra 16 Temmuz 1999’da bu sefer Cenevrede bir görüşme gerçekleşmiştir.²⁸⁸ Lemman gölü yakınlarındaki Le Grand Saugy şatosunda yaklaşık 2,5 saat süren görüşmede, işgal altındaki Azeri toprakları, yerlerinden edilmiş göçmenlerin durumu, Yukarı Karabağ’ın statüsü konularının ele alındığı belirtildi.²⁸⁹ Aliyev ile KOçaryan 10 Eylül 1999’da Baltık’tan Karadeniz’e konferansı vesilesiyle Yaltada bir araya gelmişlerdir. Aynı yıl içinde AGİT dönem başkanı ve Norveç Dış İşleri bakanı Dağlık Karabağ ile ilgili olarak 18 Eylül 1999’da Aliyev ile bir görüşmeden bulunmuştur. Aliyev ile KOçaryan 1999 yılı içinde dördüncü kez 11 Ekimde bir araya

---

²⁸⁷ Mehmet Fatih Öztarsu, Dağlık Karabağ Sorunu’nda Barış Süreci, **Stratejik Düşünce Dergisi**, S.9 (Ağustos 2010), s. 42

²⁸⁸ Sönmezoglu, Türk..., **a.g.e.**, s.749

²⁸⁹ **Türkiye**. Aliyev-Koçaryan Zirvesi Sonuçsuz. 17.07.1999

gelmiş ve müzakere süreci devam ettirilmiştir.²⁹⁰ Yapılan bu görüşmelerden ciddi bir sonuç elde edilememiştir. Ocak 2001’de Avrupa Konseyi’ne üyelik dolayısıyla Strasburg’da, ardından ise 4–5 Mart 2001’de Paris’te Chirac’ın arabuluculuğuyla gerçekleştirilen görüşme ile iki devlet başkanı arasındaki ikili görüşmelerin sayısı 15’e ulaşmıştır. Lakin bu görüşmelerin hiç birinde kesin bir çözüme ulaşılmamıştır.²⁹¹

Karabağ sorununun çözümünün diplomatik tarihçesine baktığımızda ABD’den yan geçmek mümkün değildir. Bu sebepten H. Aliyev’in aktif dış politikasının temel unsurlarından birisi ABD olmuştur. Asrın Anlaşmasından sonra ABD, gerek BM gerek AGİK çerçevesinde aktif rol alarak tarafları bir araya getirerek, Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi için gayret göstermiştir. Fakat ABD tarafı sadece vaatlerde bulunmaktan öte ciddi bir adım atmamıştır. Haydar Aliyev’in 22 Temmuz–1 Ağustos 1997 tarihli resmi ziyareti iki ülke ilişkilerinin hem gelişmesine hem de D. Karabağ sorununda ABD’nin daha aktif rol almasında büyük etken olmuştur. Aliyev bu sefer de petrol kozunu çok iyi kullanmış, 1991’den beri ABD’de de oluşan olumsuz Azerbaycan imajını büyük oranda silmeyi başarmıştır. Kongre üyeleri ve senatörlerle yakın diyalog kurularak 907 sayılı kararın kaldırılması ya da en azından yaptırım hükmünün hafifletilmesi için çalışmalarda bulunmuştur.²⁹²

2001 yılı 4–5 Mart tarihlerinde Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac’ın inisiyatifi ile Azerbaycan ve Ermenistan Devlet başkanları gelmişlerse de sonuç değişmemiştir.²⁹³ Çeşitli vesilelerle arabuluculuğunu sürdüren ABD’nin bu konudaki en önemli adımı Nisan 2001 başlarında gerçekleştirilen Key-West görüşmeleri olmuştur. 3–7 Nisan 2001 tarihlerinde gerçekleştirilen bu toplantı, Karabağ sorununu çözümlene çabaları açısından bir ilki oluşturmuştur. Görüşmeler öncesinde ABD’nin yayınladığı resmi “Karabağ sorununun geçmişine dair” raporda ilk defa, Ermenistan ordusunun Azerbaycan topraklarını işgal altında bulundurduğuna ilişkin ifadeler yer verilmiştir.²⁹⁴ ABD Dışişleri Bakanı Powell’in arabuluculuğuyla gerçekleştirilen görüşmelere Azerbaycan ve Ermenistan Devlet Başkanları, AGİT Minsk Grubunun her üç eşbaşkanı ve çok sayıda uzman katılmıştır. Görüşmeler sonrasında eşbaşkanlarca, 15 Haziran

---

²⁹⁰ Sönmezoglu, Türk..., a.g.e., s. 749

²⁹¹ Araz Aslanlı, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözüme Doğru mu?. **Stratejik Analiz Dergisi**. S.12 (Nisan 2001), s. 56

²⁹² Reha Yılmaz ve Elnur İsmayılov, a.g.m., s. 9

²⁹³ Sönmezoglu, II Dünya ....., a.g.e., s. 719

²⁹⁴ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, a.g.e., s.82

2001'de Cenevre görüşmesinin gerçekleştirileceği açıklansa da, Cenevre görüşmesi gerçekleştirilememiştir.

H. Aliyev iktidarının son yıllarında sorunun çözümü için pratiğe dönük adımlar söz konusu olmamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan cumhurbaşkanları arasında görüşmeler serisi sürse de, bir sonuca ulaşılamamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev bu süreçte birkaç defa görüşmelerin bu şekilde sonuçsuz olarak devam ettirilmesi halinde Azerbaycan'ın topraklarını Ermenistan işgalinden kurtarmak için askeri yola da başvurabileceğini ifade etmiştir. Özellikle Ermenistan'da ve Azerbaycan'da 2003'te devlet başkanlığı seçimi yapılacak olması nedeniyle taraflar 2002 yılı sonları ve 2003 yılı boyunca soruna ilişkin görüşmeleri askıya alma konusunda uzlaşmışlar ve uzlaşmaya uyulmuştur.²⁹⁵

Dağlık Karabağ sorunu, bazı uluslararası kuruluşlarca da ele alınmıştır. Azerbaycan'la ilişkilerini 27 Şubat 1993'ten itibaren kurmaya başlayan AB, soruna ilişkin ilk açıklamasını 7 Nisan 1993'te yapmıştır. Sonraki dönemlerde Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali devam ettikçe AB yaptığı açıklamalarda Ermenistan'ı BM Güvenlik Konseyinin kararlarına uymaya davet etmiştir. Azerbaycan'ı bu sorun konusunda en çok destekleyen kuruluş, 8 Aralık 1991'de üye olduğu İKÖ olmuştur. Haziran 1992'de İstanbul'da gerçekleştirilen İKÖ Dışişleri Bakanları 5. Olağanüstü Toplantısı'nda Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırıları ve Azerbaycan topraklarını işgali kınanmış ve BM'nin konuya ilişkin acil kararlar alması istenmiştir.²⁹⁶

1991 yılında Azerbaycan Parlamentosu halktan gelen talepler doğrultusunda, Dağlık Karabağ bölgesinin özerkliğini ilan ederken çoğunluğu Ermenilerden oluşan Dağlık Karabağ Parlamentosu da referandum yoluyla 2 Eylül 1991'de Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarih Ermenistan Azerbaycan ilişkilerinin seyri için dönüm noktası olmuştur. Hemen akabinde meydana gelen birçok olayda Ermeniler, bölgedeki Azerilerin Azerbaycan'a gitmesi yolunda baskılar yapmış ve Azeriler de karşılık vermişlerdir.²⁹⁷ Karşılıklı süren bu çatışmalara dönemin devlet başkanlarının yaklaşımları farklı olmuştur. Ter Petrosyan bariü-şçil politikalar izlemeye çalışmışsa da 1994 yılında yerine gelen Koçaryan, Dağlık karabağ sorununda Ter Petrosyan'ın aksine çözüme yanaşmamıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra Mütalibov, Elçibey ve Haydar Aliyev olmak üzere üç lider değişirken, Ermenistan tek

---

²⁹⁵ a.g.e., s.84

²⁹⁶ a.g.e., s.83

²⁹⁷ İyikan (ed.), s. 168

bir başkan olan Der-Bedrosyan tarafından idare edilmiştir. Koçaryan o toprakların zaten Azeri toprağı olmadığını, bu yüzden de işgalci sayılmayacaklarını, Dağlık karabağın Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bağımsızlığa kavuşmuş olması nedeniyle Azerbaycan toprak bütünlüğü içerisinde bulunmadığını savunmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan 2002 tarihine kadar Dağlık Karabağ sorununun çözümü için 18 kez buluşmuşlarsa da hadiseyi neticelendirmeye yönelik bir tutum takınmamışlardır. Rusya ABD ve Türkiye sorunun kendi bakış açısı doğrultusunda çözümüne yönelik adımlar atmış, bu çerçevede de 1992 yılında AGİT Minsk Grubu oluşturulmuştur. ABD’li eski diplomat Paul Goble’nin adıyla anılan ve soruna getirilen en rasyonel çözüm olarak kabul gören öneri karşılıklı koridorların açılması olmuştur. Buna göre Ermenistanın Mehri Kasabasından Nahçıvana bir koridor açılarak Nahçıvan Azerbaycana bağlanmış olacak, karşılığında da Azerbaycan’ın Lâçin kasabasından Ermenistan, Dağlık Karabağ’a bağlanacaktır. Ermenistan’nın bu öneriyi kabul etmesi durumunda İran’la bağlantısı kesilecek ve güneyden de Azerbaycan’la çevrelenmiş olacaktır.²⁹⁸ Koçaryan iktidarı döneminde Karabağ sorununun çözümü için Haydar Aliyevle yaptığı görüşmelerde konu ile ilgili anlaşma sağlanmamıştır. Koçaryan yönetimi “çözumsuzlükte bir çözümdür” prensibine göre hareket ederek sorunu zamana yaymaya çalışmıştır.

Azerbaycan toprak bütünlüğünün sağlanmasını, yani Ermenistan’ın işgali sonucu kaybettiği Dağlık Karabağ ile işgal altındaki 7 bölgeden Ermeni kuvvetlerinin çekilmesini ve buralardan ayrılmak zorunda kalan göçmenlerin kendi topraklarına dönmelerini talep etmektedir. Bakü, Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığına kesinlikle karşı olmaktadır. Ermenistan Dağlık Karabağ’ın kendisiyle birleştirilmesinden yanadır. 1992 senesinde “bağımsız” Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’ni kuran Ermeniler şimdiye kadar bu oluşumu Ermenistan dâhil hiçbir devlet tarafından uluslararası hukuk aktörü olarak *de jure* tanıtamamıştır.²⁹⁹ Ermenistan’ın ve bazı taraf devletlerin önerisiyle barış müzakerelerinde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti temsilcilerinin de katılmasına Azerbaycan hep karşı olmuştur. Minsk Grubu üyesi olarak da Rusya sorunun uluslararası hukuk kurallarıyla çözülmesinden yana olduğunu ve Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü desteklediğini beyan etmektedir. Ancak bu beyanatlara karşın Rusya’nın siyasi hareketleri, Ermenistan’dan yana bir çözüm için çaba gösterdiğine inandırmış

---

²⁹⁸ a.g.e., s. 169

²⁹⁹ Reha Yılmaz ve Elnur İsmayılov, a.g.m., s.11

durumdadır. Karabağ sorununun çözülememesinin sebeplerinden bir diğeri de Rusya faktörüdür. Savaşın ilk dönemlerinde Rusya ordusunun doğrudan Ermenistan'ın yanında, Azerbaycan'a karşı savaşıması, Moskova, Güney Kafkasya bölgesini ve bölge devletlerini hâlâ kendisine ait bir etki alanı olarak görmesi, Dağlık Karabağ meselesinin uluslar arası hukuk kuralları ile değil, Rusya'nın çıkarlarına uygun şekilde sonuçlanması isteyinde olduğunu göstermektedir. En başından itibaren Rusya Ermenileri destekleyen bir tutum sergilemiş, askeri olarak Ermenistan'ın yanında yer almıştır. Moskova, Erivan'la askeri-stratejik bir anlaşma imzalayarak, olası bir Azerbaycan-Ermenistan savaşına Rusya'yı dâhil edebilecek mevzuatı hazırlamıştır. Ermeni lobisinin başarılı ve etkin olduğu Fransa ve ABD, Minsk Grubu'nun diğer iki üye devletidir. ABD sorunun uluslararası hukuk kurallarıyla çözümünden ziyade, tarafların kabul edecekleri her kararı saygıyla karşılayacağını beyan ederek bir bakıma sorumluluktan kaçan bir politika izlemektedir. Sorunun barışçıl yollarla çözümlenmesine çalışan AGİT'e bağlı Minsk Grubu 20 yıllık bir çalışma döneminde farklı çözüm modelleri taraflara sunmuş, ama her iki tarafı ikna edememiştir. Bu süreçte, Aralık 1996'da AGİT'in Lizbon zirvesinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü tüm üye devletler tarafından tanınmıştır. AGİT Minsk Grubu üyelerinin ve farklı devletlerin yürüttüğü arabuluculuk, Azerbaycan ve Ermenistan cumhurbaşkanlarının görüşmeleri sonrası hep barışa doğru pozitif bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu "pozitif adımlar" her zaman karara bağlanan ortak mutabakatı Ermenistan'ın son anda kenara itmesiyle veya verilen kararlarda belirsiz bir pozisyon almasıyla son bulmuştur. Şimdiye kadar soruna, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve AGİT gibi bölgesel ve BM gibi uluslararası örgütlerde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün kabul edilmesine ve bununla ilgili çok sayıda belge bulunmasına rağmen uluslararası hukuk prensipleri çerçevesinde bir çözüm geliştirilememiştir.

Ermenistan tarafından işgal edilmiş araziler:

Xocalı	26.02.1992
Şuşa	08.05.1992
Laçın	18.05.1992
Xocavend	02.10.1992
Kelbecer	02.04.1993
Ağdere	17.06.1993
Ağdam	23.07.1993
Cebrayıl	18.08.1993

Füzuli	23.08.1993
Qubadlı	31.08.1993
Zengilan	29.10.1993

Azerbaycan hükümetleri problemin çözümüne tesir edebilecek Karabağ konusunda dış politikasını daha çok Batı'ya yönlendirmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde iktidara gelen üç hükümet Karabağ probleminin gelişimine göre üç farklı siyaset uygulamışlardır. Müttalibov döneminde Rusya ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile yakınlaşma maksadı güdülürken, Elçibey hükümeti doğrudan Türkiye ve Batı'yla entegrasyonu amaç edinmiştir. Ancak Haydar Aliyev döneminde bu siyasetlere son verilerek, Batı, Rusya ve Doğu arasında “Denge Siyaseti” yürütülmeye çalışılmıştır.³⁰⁰

4.3. Azerbaycan Topraklarının Ermenistan Tarafından İşgali Sorununun Çözümünde Türkiye'nin Rolü: Karabağ Sorunu ve Türkiye

Ermenistan'ın yaptığı işgale karşı Azerbaycan'a gerçek anlamda destek veren ülkeler arasında Türkiye ilk sırada olmuştur. Türkiye, Ermenistanla arasındaki sınır kapılarını kapamış ve ekonomik, siyasi ve politik anlamda Ermenistan'a sert tepki göstermiştir. Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin önemli boyutlarından biri Karabağ sorununa ilişkin Türkiye'nin sergilediği tutumuyla ilgili olmuştur. Türkiye'nin 1988 Şubat'ından başlayan, Dağlık Karabağ sorunu karşısındaki genel politikası, SSCB'nin dağıldığı 18 Aralık 1991'e kadar, bu ülkenin iç işlerine karışmama şeklinde yürütülmüştür. Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorunu karşısında izlediği politika birtakım özelliklere sahiptir. Azerbaycan'da yaşananları geleneksel kayıtsızlığıyla karşılayan Türkiye, özellikle 20 Ocak 1990'da Bakü'de cereyan eden kanlı olaylar sonucunda kınama niteliğinde tepki göstermiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı da Kafkaslar'daki anlaşmazlığı Sovyetlerin iç problemi olarak değerlendirmiştir. Türkiye bu geleneksel politikasını Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürdürmüştür. Türkiye meseleyi Sovyetlerin içişleri olarak gördüğünü açıklamıştır. Türkiye'nin bu dönemdeki tek girişimi Başbakan Süleyman Demirel'in Kasım 1991'de dönemin Azerbaycan Başbakanı Hasan Hasanov'a mektup yollayarak bölgede gerginliği artıracak

³⁰⁰ Reha Yılmaz, Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem, **BİLGE STRATEJİ Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C.1. S.2 (Nisan 2010) s. 26

kışkırtmalardan sakınmalarını istemesi olmuştur.³⁰¹ Türkiye'nin bu mesajının Azerbaycan'da arabuluculuk girişimi olarak algılanması ve iki hafta sonra verilen cevapta Hasanov'un Türkiye'nin arabuluculuk girişiminden memnun kalacaklarını belirtmesi üzerine, Türkiye Dışişleri Bakanlığı arabuluculuk niyetinde olmadıklarını açıklamak durumunda kalmıştır. Bu açıklamanın üzerinden bir ay geçtikten sonra Mutellibov'un Ankara ziyareti sırasında, Türkiye bu sefer arabuluculuk misyonunu her iki tarafın onayı ile yapabileceğini ifade etmiştir. Türkiye, Karabağ konusunu Demirel'in 11 Şubat 1992 tarihli ABD ziyaretinde dile getirerek, ABD'ye Dağlık Karabağ sorununda Ermenistan'ı desteklemekten vazgeçme çağrısında bulunmuştur. Türkiye, dünya konjoktörünü dikkate alarak Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a yardımlarda bulunmuş, Kelbecer'in Ermenilerce işgali üzerine Ermenistan kapılarını kapatarak Azerbaycan'a verebileceği en yüksek desteği vermiş ve bu kapı Batılı devletlerin tüm baskılarına rağmen hala açılmamıştır. Türkiye'de hükümetler değişse de Türk halkının, kamuoyunun ve hükümetlerinin desteği hiç azalmamış, atarak devam etmiştir.³⁰² 27 Şubat 1992'de Karabağ'da olaylar artarken, Türkiye sorunu bir yandan NATO siyasi komisyonunun gündemine götürmüş, öte yandan 19 Şubat'ta TBMM'de Karabağ sorununu görüşmüştür. Şubat sonundaki Hocalı katliamı Türkiye'de büyük gösterilere neden olmuştur.

Gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Azerbaycan'ın desteklenmesi için Ermenistan'a abluka uygulanması fikrini ortaya atmıştır. Türkiye'de sorunun çözülmesi konusunda ihtilaflar meydana gelmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal, Ermenistan'a askeri anlamda da müdahale edilebileceğinin işaretlerini verirken, Başbakan Süleyman Demirel, Ermenistan'a yönelecek bir saldırının Türkiye'yi Rusya ve İran ile bir savaşa sürüklemesinden çekinerek Azerbaycan'a aktif askeri destek vermekten çekinmiştir.³⁰³ Bu Demirel hükümetinin "dünyayla beraber hareket etmek" şeklinde formüle edilen statükocu politikasının yansımasıydı. Bunun sebebi, Türkiye'nin Karabağ Sorunu'nu Kafkasya politikasının bir unsuru olarak değil sadece Ermeni-Azeri gerginliğine yol açan bağımsız bir mesele olarak ele almış olmasıdır. 13 Mart'ta Demirel'in girişimleri ile ateşkes sağlanırken, ay sonunda Türkiye'nin aktif girişimleri ile AGİT Helsinki zirvesinde Dağlık Karabağ'da barışın sağlanması için uluslararası Minsk Konferansı yapılması ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 11

³⁰¹ Kerimov, **a.g.t.**, s.70

³⁰² Yılmaz, Türkiye....., **a.g.m.**, s. 28

³⁰³ Salmanlı, **a.g.t.**, s. 57

ülkeden oluşan, Minsk Grubunun oluşturulması kararı alınmıştır³⁰⁴. Karabağ barış görüşmeleri AGİT çerçevesinde sürdürülürken Türkiye'nin tutumu biran önce barışın sağlanması ve Dağlık Karabağ'da Azerbaycan'ın egemenliğinin sağlanması biçiminde özetlenebilir. AGİT sürecine dâhil olan Türkiye, Mayıs ayında Ermeni saldırılarının Nahçıvan ve Şuşa'da artması üzerine girişimlerini artırmış, ABD Başkanı Bush'un yardımıyla Nahçıvan'da ateşkes sağlanırken, Türkiye Şuşa için BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur.

Bu dönemde Türkiye Azerbaycan tarafına askeri desteğin Rusya-Türkiye savaşına yol açabileceğinden endişe duymuştur. Dönemin genelkurmay başkanı Doğan Güreş Rusyanın Türkiye için büyük tehdit olarak kaldığını bildirmiştir. Hocalı soykırımından sonra Cumhurbaşkanı Özal Türkiye'nin savaşa girme ihtimalinden söz açmış ve Türkiyede Karabağ savaşına müdahale etme konusu ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Rusyanın savunma bakanı Yevgeni Şapoşnikov Türkiye'nin müdahalesinin üçüncü dünya savaşına yol açabileceğini bildirmiştir.³⁰⁵

Türkiye bölgesel bir güç olarak Karabağ sorununun çözümüne yönelik her zaman girişimlerde bulunmuştur. Ancak Azerbaycan ile olan yakın ilişkileri ve normol diplomatik ilişkilerinin olmadığı bir ülke olduğu için Ermenistan Türkiye'nin Karabağ sorununda herhangi bir şekilde arabulucu olmasını istememiştir. Ancak buna rağmen Türkiye Azerbaycan'ın kendi toprağı olan Nahçıvan ile bağlantısının sağlanması amacıyla aradaki Ermenistan'ın kontrolündeki bölgenin Azerbaycana verilmesi, buna karşılık Dağlık Karabağ'a da bir koridorla Ermenistan'a bağlanmasını istemiştir. Bu öneri Ermenistan tarafından İran ile olan sınırı kaybedeceği için kabul edilmezken Azerbaycan tarafından da işgali meşrulaştıracağı için uygun görülmemiştir.³⁰⁶

1988'de Ermenilerin, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'a birleştirilmesi istekleri ile başlayan sıcak çatışmalar, Ermenilerin Rus desteği ile Azerbaycan topraklarını işgali üzerine 1994 yılı Mayıs ayına kadar devam etmiştir. 12 Mayıs 1994'te imzalanan ateşkes antlaşması birçok ihlale rağmen halen yürürlüktedir. Türkiye Ermenistan'la ilişkilerini Karabağ sorununun adil biçimde, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi durumunda normalleşeceğini defalarca dile getirmiştir. 1999 yılından itibaren Karabağ'a ilişkin görüşmelerin Amerikan inisiyatifi

³⁰⁴ Kerimov, a.g.t., s. 71

³⁰⁵ Cumhuriyet, Müdahale tartışması, 21.05.1992,

³⁰⁶ Kamer Kasım, Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya, Ankara, USAK yayınları, 2009, s. 39

Minsk Grubu çerçevesi dışında, ikili düzeyde sürdürülmesi Türkiye'yi çözüm sürecindeki görüşmelerin dışına bırakmıştır. Türkiye zaman zaman yaptığı girişimlerle sorunun çözümü için diplomatik ataklarda bulunmuştur. Türkiye, sorunun görüşmeler yoluyla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde, kalıcı ve adil bir şekilde çözümlenmesine büyük önem vermekte ve Minsk Grubunun aktif bir üyesi olarak çaba harcamaktadır.

Azerbaycan içerideki karışıklıklar başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı Ermenilere karşı istikrarlı bir askeri başarı gösterememiştir. Özellikle Kelbecerin elden çıkışı büyük bir sorun yaratmıştır. Turgut Özal bu gelişmeden Rusyayı sorumlu tutmuş ve Ermenilere destek vermekle suçlamıştır. Aynı şekilde Rusya da Türkiye'yi Azerilere yardım yapmakla suçlamıştır. Bu olayın ardından Türkiye Ermenistana hava ve kara ambargosu uygulama kararı almış, başka müdahalelerin de yapılabileceğini ima etmiştir.³⁰⁷ Taraflar arasında Ateşkes imzalanmamışdan önce Türkiye bu aşamada da etkin bir dış politika izleyerek çatışmaların önlenmesi ve Ermenistanın durdurulması için girişimlerde bulunmuştur. Başbakan Tansu Çiller Eylül 1993 içinde Moskovaya bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyarette özellikle Dağlık Karabağ konusunu ele almıştır. Ankara ve Moskova bu görüşmenin ardından Ermenistandan işgal ettikleri topraklardan çekilmesini ve barış için çaba harcamasını istemiştir.³⁰⁸

3 Nisan 1993'te Kelbecer'in Ermenistan tarafından tamamen işgal edilmesinden sonra Türkiye yine Ermenistan'a yönelik, işgalden vazgeçme çağrılarını sürdürmüş, bu arada ilişkileri de kademeli olarak sınırlandırmaya başlamıştır. Ermenistan'ın işgalci tavrını sürdürmesi üzerine Türkiye, Ermenistan ile olan sınırını kapatmıştır. 5 Nisan 1993'te dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile birlikte Türkistan Cumhuriyetleri gezisine katılan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, basına yaptığı açıklamada, "Ermenistan'ın Azerbaycan'a son saldırılarından sonra Türkiye üzerinden geçmekte olan tüm insanî yardım uçuşlarında durdurulduğunu, hiçbir uçuşa izin verilmeyeceğini, buna rağmen geçmek isteyen uçakların gerektiğinde ateş açılarak indirileceğini" bildirmiştir.³⁰⁹ Türkiye ilk başlarda Kafkasya'da çekingenlik ihtiyatlılık politikasını izlemiştir. Fakat her fırsatta Kafkasya'da istikrarın ve gelişmenin sağlanması yönünde yapıcı adımlar atmış ve olumlu gelişmeleri teşvik etmiştir. Her

---

³⁰⁷ Sönmezöğlü, Türk..., a.g.e., s. 745

³⁰⁸ a.g.e., s. 746

³⁰⁹ Yakup Hurç, **Türkiye'nin Karabağ Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalı. Kahramanmaraş, 2008, s. 55

zaman bölgede etkinliğini artırma çabası içerisinde olan Türkiye Rusya'yla sürekli bir rekabet içinde olmuştur. Türkiye her zaman kendi politikalarını bölgede açık şekilde yürütememiştir. Örneğin Azerbaycan'da Ebulfez Elçibeye karşı Rusya desteğiyle yapılan 4 Haziran 1993 darbesinde Türkiye yalnız seyirci kalmıştır ve Elçibey'in iktidardan düşürülmesine engel olamamıştır. Böylece Türkiye'nin her zaman Güney Kafkasya'da ve Azerbaycan'da güçlenmesini isteyen Elçibey iktidardan uzaklaştırılmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'da etkisiz olduğu diğer bir konu da 20 Eylül 1994'de Bakü'de Hazarın Azerbaycan bölümündeki petrol kuyularının işletilmesi için imzalanan anlaşmalardan diğer devletlere oranla çok az pay almasıdır. Bu anlaşma sonucu Amerikan şirketleri %40, İngiliz şirketleri %19, Rus şirketleri % 10 oranında pay sahibi olurken Türkiye % 6.75 oranında pay almıştır.³¹⁰

Rusya her zaman Karabağ konusunda Türkiye'nin tavrından ve bölgeye olan ilgisinden endişe duymuş ve bunu da açıkça belli etmiştir. Bu soruna en kısa zamanda barışçı bir çözüm yolu bulunmasından yana olan Türkiye, Karabağ sorununa AGİT çerçevesinde barışçı bir çözüm bulunması amacıyla faaliyet gösteren Minsk Grubunun çalışmalarına etkin bir biçimde katılmaktadır. Türkiye, Minsk sürecini Karabağ sorununa barışçı, kalıcı ve adil bir çözüm bulunmasına katkıda bulunabilecek önemli bir mekanizma olarak görmektedir. Fakat Minsk grubunun bu güne kadar Karabağla ilgili sorunda, hiçbir ilerleme sağlayabilmemesi grubun sorunun çözümüne yardımcı olacağına dair endişe yaratmaktadır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında yürütülmekte olan doğrudan ve dolaylı görüşmeler süresine, soruna barışçı bir çözüm bulunmasında yararlı olacağı düşüncesiyle destek vermekte olan Türkiye Karabağ sorununun çözümüne katkı sağlamaya her zaman hazır belirtmektedir. Fakat Ermenistan katı tutumundan vazgeçmemekle, soruna kendi plânları ve istekleri doğrultusunda çözüm istemekte ve bu isteklerin dışındaki hiçbir çözüme yanaşmaya niyetli olmamaktadır. Ermenilerin kesin istek ve niyetleri resmî olarak 2001 tarihinde Ermeni Meclisinde kabul edilen Karabağ sorununun çözümü hakkında bir bildiriyle ortaya konulmuştur. Bu bildiriye, “Karabağ ya Ermenistan ile birleşmeli ya da bu bölgenin bağımsız statüsü uluslararası onay görmelidir” şeklinde ifadesini bulmuştur. Ermenistan'ı açıkça kınayan Türkiye bir yandan da çatışmanın tarafları arasında bir ateşkes sağlanması için ABD ve Rusya ile temaslarda bulunmuştur.

---

³¹⁰ Cemilli, a.g.e., s.28

Türkiye'nin Ermenistan politikasını 1993'ten bu yana üç beklenti şekillendirmiştir: Ermenistan'ın toprak iddialarından vazgeçmesi, Azerbaycan topraklarını işgalini sona erdirmesi ve soykırım tartışmayan yaşaması.³¹¹

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminde Özal Ermenileri biraz korkutmak gerektiğini ifade ederken, dönemin başbakanı Demirel ise Türkiye'yi Rusya ile karşı karşıya getirebilecek bu öneriyi desteklememiştir.³¹² Ermeniler işgalden sonra Dağlık Karabağın ayrı bir Cumhuriyet olduğunu açıklasa da, Azerbaycan bölgenin özerklik statüsünü hiçbir zaman tanımamıştır. Demirel Hükümeti, Ermenistan ile iyi ilişkiler kurmaya çaba harcamış ve Karabağ anlaşmazlığının barışçı yollarla çözümlenmesi için çalışmıştır. Ancak Türkiye'nin izlediği ılımlı ve yapıcı politika Ermenistan'ın Karabağ konusundaki tutumunda ve Türkiye'ye yönelttiği taleplerinde bir değişikliğe yol açmamıştır. Türkiye'nin ve Minsk grubunun girişimleriyle Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri bakanları, aynı zamanda cumhurbaşkanları diyalog oluşturulması için defalarca bir araya getirilmiş, fakat taraflar arasında mutabakat sağlanamamıştır. Rusya her zaman Ermenileri dolaylı olarak desteklemiştir. Karabağ üzerindeki uluslararası diplomatik girişimler de taraflar arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden bu güne kadar başarılı olamamıştır.

Özal, Ermenistan'ı ve Ermeniler tarafından dile getirilen iddiaları küçük gören çıkışlar yaparken Demirel, cumhurbaşkanının bu çıkışlarını sürekli tekdiz etmekteydi. Özal'ın askeri müdahale talepleri Başbakan Demirel tarafından askeri müdahale Müslüman-Hıristiyan çatışmasına yol açabilir. Bu da Türkiye'yi bölgenin dışına ve 20 sene geriye atabilir gerekçesiyle reddediliyordu.³¹³ Şubat 1992'de Hocalı yerleşim birimine gerçekleştirilen saldırılar 600'ü aşkın Azeri Türk'ün ölmesine neden olmuştur. Türkiye, AGİK'i acil toplantıya çağırılmış ve 28 Şubat 1992'de yapılan toplantıda Çatışmaların durdurulması ve ateşkesin ilanı, Sınırların değiştirilmeyeceği ve Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu, Sorunların görüşmeler yoluyla çözülmesi kararları alınmıştır. Hocalı katliamı Türkiye'de de büyük duyarlılık yaratmış ve İstanbul'da protesto gösterilerine neden olmuştur. Gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Azerbaycan'ın desteklenmesi için Ermenistan'a abluka uygulanması fikrini ortaya atmıştır. Fakat Türkiye'de sorunun çözülmesi konusunda ihtilaflar meydana gelmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal, Ermenistan'a askeri anlamda

³¹¹ Oğuz, a.g.e., s. 80

³¹² Sönmezoğlu, II Dünya..., a.g.e., s.714

³¹³ Hurç, a.g.t., s. 75

da müdahale edilebileceğinin işaretlerini verirken, Başbakan Süleyman Demirel, Ermenistan'a yönelecek bir saldırının Türkiye'yi Rusya ve İran ile bir savaşa sürüklemesinden çekinerek Azerbaycan'a aktif askeri destek vermekten çekinmiştir.³¹⁴ Demirel hükümeti ihtiyatlı davranmıştır. Gıda ve ilaç yardımı dışında Ermenistan'a gidecek uçaklara izin verilmezken ateşkesin sağlanması için Rusya Federasyonu, ABD ve Fransa'nın desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Brüksel'de ilgili tüm taraflara, uluslar arası kuruluşlara ve BM Güvenlik Konseyi üyelerine, Dağlık Karabağ sorununa çözüm önerilerini içeren 6 maddelik bir barış planı sunmuştur. Ancak Ermenistan, Türkiye'yi Karabağ anlaşmazlığında tarafsız davranmamakla itham ederek bu planı incelemeyi reddetmiştir.

Ermenilerin saldırıları sürerken Rusya'nın Kafkasya Komutanlığı'na bağlı 366. Alay'ı Karabağ'ın Şuşa kentini top ateşine tutmuştur. Saldırıları nedeniyle Türkiye büyük tepki göstermiş, ABD ve Rusya'nın Ankara'daki büyükelçileri Dışişleri Bakanlığı'na çağırılarak Karabağ konusunda tarafsız davranmaları istenmiştir. 19 Şubat 1992'de Başbakan Süleyman Demirel, Batı'nın Karabağ sorununda Ermenistan'ı desteklemesi ve Ermenistan'ın uzlaşmaz bir tutum takınmasının bölgesel bir savaşa yol açabileceğini söylemiştir. Türkiye'nin sert uyarısı sonucunda, Türkiye ile birlikte ABD, Rusya ve Fransa'nın barış girişimleri sonucunda Azerbaycan ile Ermenistan 1 Mart'a kadar üç günlük ateşkes kararı almıştır.³¹⁵ Ancak Ermeniler ateşkese uymayarak 28 Şubat'tan itibaren saldırılarını sürdürmüşlerdir. 17 Mayıs'ta Laçın'ın Ermeniler tarafından işgalinin ardından Nahçıvan'a saldırıların artması üzerine, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı H. Aliyev Türkiye'den yardım gönderilmesini istemiştir. Fakat Türkiye bir yandan askeri müdahaleden kaçınırken diğer yandan uluslararası örgütlerle birlikte çalışma yolunu tercih etmiştir ve sorunu BM, AGİT ve NATO'ya götürmeye çalışmıştır.

Özal 14 Nisan'da Bakü'yü ziyaret ederken, Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında olduğunu Türk milletinin sabrının zorlanmaması gerektiğini söyleyerek bir kere daha başbakanla arasındaki yaklaşım farklılığını ortaya koymuştur. Bu arada Rusya ve Türkiye arasındaki gerilim artmıştır. Mayıs 1992'de Ermeni birliklerinin Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan ve otonom bir yönetime sahip olan Nahçıvan'a saldırma olasılığı karşısında Türkiye, bölgede askeri manevra harekâtı başlatmıştır. Bunun

---

³¹⁴ Salmanlı, a.g.t., s. 57

³¹⁵ Salmanlı, a.g.t., s. 58

üzerine Rusya Askeri Birlikleri Komutanı Yevgeni Şapoşnikov bir açıklama yaparak Türkiye'nin olası bir askeri müdahalesi sonucunda üçüncü dünya savaşının patlak verebileceği uyarısında bulunmuştur³¹⁶.1992 sonlarından itibaren Ermenistan, Azerbaycan toprakları üzerinde işgallerini artırmıştır. Ermenistan ordusunun 27 Mart–3 Nisan 1993 tarihleri arasında devam eden saldırıları sonucunda Azerbaycan'ın Kelbecer rayonu Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Böylece Ermeniler, daha önce Ermenistan-Karabağ arasında açtıkları Lâçin Koridoru'ndan sonra ikinci bir koridoru Kelbeceri ele geçirmişlerdir. Olayla ilgili açıklama yapan Ermenistan Savunma Bakanı Vazgen Manukyan, uluslararası teşkilatların aldıkları kararlarda “saldırgan/mütecaviz ülke” olarak Ermenistan'ın adının geçmemesi ve Ermenistan'a yaptırım uygulanmaması amacıyla Kelbecer'in işgaline Ermenistan ordusunun hiç katılmadığını, olayın Karabağ Ermenilerince gerçekleştirildiğini iddia etmiştir. Kelbecer'in düşmesi Türkiye'de fikir ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal, Ermeni-Azeri anlaşmazlığının artık Karabağ meselesi olmaktan çıkıp “Büyük Ermenistan hayali” haline geldiğini, Türkiye'nin askeri önlemler alması gerektiğini, Ermenistan sınırında askeri manevra yapılabileceğini, bugünkü dünyada risk almadan hiç bir netice alınamayacağını ifade ediyordu. Ancak Başbakan Demirel Türkiye'nin Ermenistan'a askeri müdahalesinin söz konusu olmadığını söylüyordu.³¹⁷ Bu sebepten de Türkiye'nin bütün bu olaylar karşısında etkili ve açık bir tavır alamamıştır.

Elçibey hükümeti döneminde de Azerbaycan halkı Türkiye'nin hem askeri, hem de ekonomik yardımını beklemekteydi. Ama maalesef Türkiye'nin bu konuda pasif ve yumuşak politika izlediğine şahit olmuştur. Türkiye, Karabağ savaşında Rusya'nın Ermenistan'a gösterdiği yardımı, bir türlü Azerbaycan'a göstermemiştir. Ankara 1992–1993 yıllarında devamlı, “Azerbaycan'da dünya ile hareket edeceğiz” yine “Türkiye'nin tek taraflı müdahalesi söz konusu değildir” şeklinde beyanatlar yapmıştır. Türkiye Ermenistan'ın işgalci saldırılarının durdurulmasını daima uluslararası örgüt aracılığıyla yapılacak görüşmelerde belirtmiştir. Şöyle ki, Şubat 1992'de bölgede olaylar tırmanırken Türkiye sorunu bir yandan NATO Konseyi'nde gündeme getirmiş, öte yandan Mart 1992 sonlarında AGİT Helsinki Zirvesi'nde Azerbaycan ile Ermenistan arasında barışın sağlanması için uluslararası Minsk Konferansı yapılması ve burada aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 11 ülkeden oluşan Minsk Grubunun

---

³¹⁶ a.g.t., s. 59

³¹⁷ a.g.t., s. 59

oluşturulmasını sağlamıştır. Bunun yanında Türkiye 11 Mart 1992’de bir barış planı hazırlamış ancak bir sonuca ulaşamamıştır. Ayrıca Kelbecer’in işgalinden sonra, Türkiye BM Güvenlik Konseyi’nin Kelbecer’den Ermeni ordusunun çıkarılması kararını almasında aktif rol oynamış, icraata yönelik ABD ve Rusya ile ortak önerge hazırlamıştır.

Fakat Türkiye’nin Azerbaycan politikasında Rusya faktörünü merkez alan ihtiyatlılığı da bu dönemde geçerli olmuştur. Tüm bunlara rağmen, Türkiye’nin bu savaşta Azerbaycan’a yardım etmediği söylenemez. Sadece Türkiye yukarıda da söylendiği gibi tek taraflı müdahale etmekten kaçınmıştır. Bu savaşın durdurulmasını ve sorunun çözümünü daima uluslararası örgütlerde görmüştür. Bu dönemde Dağlık Karabağ sorunundaki Türkiye’nin tutumuna baktığımız zaman, o dönemin devlet başkanıyla, hükümet başkanı arasındaki görüş farklılıklarını da görmekteyiz. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal her defasında “Azerbaycan’ın yanında” olduklarını dile getirmiş ve “Türk milletinin sabrının zorlanmamasının gerektiğini” belirterek, gerekirse askeri müdahale edeceklerini söylemiştir. Hatta Özal bu dönemde verdiği bir demeçte Türkiye’nin Ermenistan-Azerbaycan çatışmasına müdahalesinin cesaret işi olduğunu ve Türkiye’nin bu cesaret örneğini Kıbrıs müdahalesinde gösterdiğini hatırlatmıştır. Bunların aksine olarak, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Dağlık Karabağ savaşında Türkiye’nin “askeri güç kullanmayacağını” açıklamıştır.

Tüm bu gelişmeler dışında 1992’nin sonlarında Türkiye’yle Azerbaycan arasında soğuk rüzgârlar esmeye başlamıştır. Bunun da nedeni, Türkiye’nin Batı’nın baskısıyla Ermenistan’a barış ve iyi niyet taarruzuna geçmesi, Türkiye üzerinden Ermenistan’a yardım gitmesini kabul etmesi, Ermenistan’ın uluslararası kuruluşlara girmesine razı olması, Ermenistan’ı resmen tanıması gibi girişimleri Azerbaycan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Demirel Hükümetinin bu politikası ana muhalefet partisi Anavatan tarafından da Bakü karşıtı olarak nitelendirilmiştir. Böylece, Türkiye’nin Azerbaycan politikasında Rusya faktörünü merkez alan ihtiyatlılığı bu dönemde hep geçerli olmuştur. Bu “ihtiyatlılık” en somut şekilde ise 4 Haziran 1993 darbesinde Elçibey’in iktidardan düşürülmesine seyirci kalmak biçiminde ortaya çıkmıştır.

Karabağ konusu Türkiye ve Ermenistan yetkilileri arasındaki görüşmelerde de müzakere konusu olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile

Ermenistan'ın yeni devlet başkanı Robert Koçaryan 1998 yılı Haziran ayı içerisinde Ukrayna'da yapılan KEİ toplantısı sırasında görüşmüşlerdir. Koçaryan Türkiye Ermenistan ilişkilerinin Azeri-Ermeni sorunlarına bağlanmaması gerektiğini savunurken Demirel ise Ermenistan'ın bu konuda bir adım atmaması halinde Türkiye kamuoyunun Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesini anlayışla karşılayamacağından söz etmiştir. 17-18 Kasım 1999 tarihlerinde toplanan AGİT İstanbul Zirvesi sırasında ve ardından da KEİ toplantısında Demirel Koçaryan ile bir araya gelmiş ve Demirel Koçaryana Türkiye Ermenistan ilişkilerinin düzelmesi için Ermenistanın işgal etmiş olduğu Azeri topraklarından çekilmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹⁸

RF'nin devamlı koruyucusu olduğu ancak bir süre sonra artık yeterli ölçüde destek sağlayamayacağına inanan Ermenistan, başka ülkelerle yakınlaşma stratejisi uygularken, geleneksel söylemlerini de terk etmemekte inatçı bir tavır sergilemiştir. Azerbaycan'la olduğu kadar Ermenistan, Türkiye ile de ilişkilerini normalleştirmekte sıkıntıları olan bir ülkedir. Yukarı Karabağ ve işgal edilmiş diğer Azerbaycan toprakları sorunu Kafkasya'da siyasî istikrarın, iktisadî gelişmenin ve bölgesel iş birliğinin önündeki temel engeldir. Söz konusu ihtilâf, Azerbaycan'da bir milyondan fazla insanın göçmen durumuna düşmesine yol açmıştır. AGİT tarafından Azerbaycan ve Ermenistan devletlerinin Karabağ sorunu için barışçıl bir çözüm bulmalarını teşvik etme amacıyla, 1992 yılında kurulan Minsk Grubu da sorunun çözümüne hiçbir faydada bulunmamıştır. Kısacası, bugüne kadar işgal edilmiş Azerbaycan toprakları sorununda ilerleme sağlanamamıştır. BM Güvenlik Konseyi, 29 Temmuz 1993 tarihinde Ermenilerin Azerî topraklarının % 20'sini içeren toprak kazancını oy birliği ile reddetmiş olmasına rağmen, bu topraklardaki Ermeni işgali hâlâ sürmektedir.³¹⁹ RF, bu konuda Ermenistan'ın tarafındadır. sİran çatışmanın başlarında arabuluculuk için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Tarihsel olarak Azerbaycan'ın bağımsızlığını kabullenemeyen Fars yönetimi, Bakü'nün Türkiye ile daha sıkı ilişkilerinin olmasından da rahatsızlık duymaktadır. Bu yaklaşım İnan'ın tarafsız olamayacağı gerçeğinin bir ispatıdır. Rusya gibi İnan da Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini farklı bölgesel ve uluslararası teşkilatlarda beyan etse de, Bakü Tahran yönetiminin objektif tutumuna inanmamaktadır. Türkiye bölgesel güç olarak Azerbaycan'ın yanında olan tek devlettir. Ermeni-Rus askeri ve stratejik anlaşmasının karşısında bir Azeri-Türk askeri

³¹⁸ Sönmezöğlü, II Dünya..., a.g.e., s. 718

³¹⁹ Alpargu, a.g.m., s. 8

ortaklığının bulunması çatışma taraflarını eşit durumda tutmaktadır. Azerbaycan'dan dolayı kendi sınırlarını Ermenistan'a kapatan Türkiye, son dönemde komşularla sıfır sorun politikasını Erivan'a da uygulamak girişiminde bulunmak istemiştir. Cenevre'de gizli Ermenistan-Türkiye görüşmelerinden haberdar olan Azerbaycan'ı bu durum rahatsız etmiş ve iki ülke arasında ilişkilerde soğukluk yaşanmıştır. Türkiye'yi bu politikasının yanlış olduğuna ikna etmeye çalışan Bakü yönetimi, uzun çabalardan sonra başarılı olmuştur. Ankara da Azerbaycan topraklarının işgali sona ermedikçe, Ermenistan sınırının açılmayacağına Bakü'yü inandırmayı başarmıştır. Son dönemdeki soğukluklara rağmen, Azerbaycan Türkiye'yi hep yanında bilmektedir. Bölgede ve uluslararası ilişkilerinde destek konusunda Türkiye'ye güvenmektedir. Türkiye'nin ve Minsk grubunun girişimleriyle Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri bakanları, aynı zamanda cumhurbaşkanları diyalog oluşturulması için defalarca bir araya getirilmiş, fakat taraflar arasında mutabakat sağlanamamıştır. Rusya her zaman Ermenileri dolaylı olarak desteklemiştir. Karabağ üzerindeki uluslararası diplomatik girişimler de taraflar arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden bu güne kadar başarılı olamamıştır.

Kimilerine göre Dağlık Karabağ konusunda da Türkiye daha sert tutum takınmış olsa idi. Ermeniler bu kadar geniş bölgeleri işgale yeltenemezdi. Lakin Türkiye bu konuda pasif politika yürütmüştür. Azerbaycan-Türkiye ilişkileri açısından da bu pasif politika olumsuz etkide bulunmuştur. Minsk Grubu toplantılarına aktif bir şekilde katılan Türkiye, soruna AGİT çerçevesinde çözüm bulunmasını istemekte ve kabul edilebilir çözüm için gerekli unsurların Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması, Ermeni birliklerinin işgal altında tuttuğu Azeri topraklarından geri çekilmesi ve mültecilerin yurtlarına dönmeleri olduğunu savunmaktadır. Türkiye Minsk Grubu toplantılarında Azerbaycan'ın tutumunu sürekli desteklemiş ve desteklemektedir. Türkiye 1996'da yapılan Lizbon Zirvesi'nde Azerbaycan'a destek vererek AGİT Başkanlığının Azerbaycan toprak bütünlüğünün onaylayan bir bildirimini yayınlaması için ciddi diplomatik çaba göstermiştir. 1999 yılından itibaren Karabağ'a ilişkin görüşmelerin Amerikan inisiyatifi Minsk Grubu çerçevesi dışında, ikili düzeyde sürdürülmesi Türkiye'ni çözüm sürecindeki görüşmelerin dışında bırakmıştır.³²⁰ Türkiye zaman-zaman yaptığı girişimlerle sorunun çözümü için diplomatik ataklarda bulunmaktadır.

---

³²⁰ Nazim Cafersoy, **Azerbaycan Türkiye İlişkileri (1993–2000)**, 2001 (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/yazdir200.html> (Erişim Tarihi: 28.01.2012)

Azerbaycan'da bir milyondan fazla insanın göçmen durumuna düşmesine yol açmış Karabağ ve işgal edilmiş diğer Azerbaycan toprakları sorunu Kafkasya'da siyasî istikrarın, iktisadî gelişmenin ve bölgesel iş birliğinin önündeki temel engeldir. AGİT tarafından Azerbaycan ve Ermenistan devletlerinin Karabağ sorunu için barışçıl bir çözüm bulmalarını teşvik etme amacıyla, 1992 yılında kurulan Minsk Grubu da sorunun çözümüne hiçbir faydada bulunmamıştır. Kısacası, bugüne kadar işgal edilmiş Azerbaycan toprakları sorununda ilerleme sağlanamamıştır. BM Güvenlik Konseyi, 29 Temmuz 1993 tarihinde Ermenilerin Azerî topraklarının % 20'sini içeren toprak kazancını oy birliği ile reddetmiş olmasına rağmen, bu topraklardaki Ermeni işgali hâlâ sürmektedir.³²¹ RF, bu konuda Ermenistan'ın tarafındadır. Rusya Yukarı Karabağ konusunda Türkiye'nin tavrından ve bölgeye olan ilgisinden endişe duymakta ve bunu da açıkça belli etmektedir. Türkiye bu soruna en kısa zamanda barışçı bir çözüm yolu bulunmasından yanadır.

Kafkas ötesindeki sorunlar ve gelişmeler, özellikle Soğuk Savaş sonrası Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmiştir. Bu coğrafyaya ilgi duyan sadece Türkiye olmayıp RF, İran, ABD ve AB ülkeleri de buradaki sorunlara ve gelişmelere her zaman müdahil olmuştur. Ermenistan'ın yaptığı işgale karşı Azerbaycan'a gerçek anlamda destek veren ülkeler arasında Türkiye ilk sırada olmaktadır. Kafkasyadaki çatışmalar Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında zorluklara neden olmuştur. Bölgeyi yeterince tanımayan ve bu nedenle Rusya karşısında dezavantajlı olan Türkiye, Kafkasya'da yakın ilişki içerisinde olduğu, petrol ve doğal gaz kaynakları dolayısıyla enerji politikasında önem taşıyan Azerbaycan'ın topraklarının işgale uğraması nedeniyle zor durumda kalmıştır. Dağlık Karabağ sorunu Türkiye'nin Ermenistan ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası oluşan uluslar arası ortam, Türkiye'ye Kafkasya ve Orta Asya'da da daha etkili olma olanağı vermiştir. Batı ile Rusya arasında Ağustos 2008 sonrası tırmanan gerginlik ise Türkiye'nin bölgedeki önemini artırdığı gibi yeni sorumluluklar ve riskleri de beraberinde getirmiştir.³²²

---

³²¹ Alpargu, **a.g.m.**, s. 8

³²² Kasım, **a.g.e.**, s. 10

5. YAKIN DÖNEM TÜRKİYE AZERBAJCAN İLİŞKİLERİ

5.1. Azerbaycan - Türkiye İlişkilerinde Yaşanan Son Gelişmeler

Yakın dönem Türkiye Azerbaycan ilişkileri Haydar Aliyevden sonra Cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev dönemine denk gelmektedir. İlham Aliyev döneminde Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin parametrleri değişmemiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler son yıllarda yükselen hat üzere seyir etse de, bazı zamanlarda ilişkilerde sıkıntılı dönemler yaşanmıştır. Haydar Aliyev'in sağlık durumundaki belirsizliğin sürdüğü dönemde, 4 ağustos 2003'te oğlu İlham Aliyev Başbakanlığa getirmiştir. Olay Azerbaycan basını ve Türkiye basınının yanı sıra birçok uluslararası medya tarafından genelde olumsuz yorumlanmış ve monarşi benzetmeleri yapılmıştır.³²³ Daha sonra Haydar Aliyev'in partisinden tek aday olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan İlham Aliyev 2003 itibariyle Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 15 Ekim 2003'te yapılan seçimlerle iktidara gelen İlham Aliyev halen görevini devam ettirmektedir. İlham Aliyev yönetimi boyunca Türkiye için "Azerbaycan'ın en yakın müttefiki" ifadesini kullanmıştır. Haydar Aliyev döneminde oturmuş ve kararlı dış politika çizgisi İlham Aliyev zamanında da devam ettirilmiştir.

İlham Aliyev döneminde, yıkılmaz dostluk ve kardeşlik temellerine dayanan Azerbaycan Türkiye İlişkileri stratejik ortaklık prensibi temelinde kurulmuştur. Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin rayına oturduğu bir dönemde iktidara gelen İlham Aliyev Ankara'ya ilk resmi ziyaretini Nisan 2004'te gerçekleştirmiş ve TBMM Genel Kurulunda milletvekillerine hitaben yaptığı konuşma ayakta alkışlanmıştır.³²⁴ İlham Aliyev iktidarının başladığı dönemde ülke önemli gelişmeler kat etmiş ve BTC boru hattının tamamlanmasıyla ekonomik açıdan güçlenmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Türkiye ile Azerbaycan kardeş iki millet, iki dost ülkedir" olarak tanımladığı ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de "Dünyada Türkiye ve Azerbaycan arasındaki sıkı ilişki olan ikinci bir birliktelik bilmiyorum" sözleri ile

---

³²³ Zengin, a.g.e., s. 161

³²⁴ a.g.e., s. 162

anlattığı Türkiye-Azerbaycan ilişkileri her geçen gün daha da kuvvetlenmektedir. Enerji alanında imzalanan önemli anlaşmaların yanı sıra, karşılıklı yatırımlar da 10 milyar doları geçti. Ankara-Bakü arasında ticaret hacminin yakın dönemde 5 milyar dolara, karşılıklı yatırımların ise 20 milyar doların üzerine çıkması hedefleniyor.³²⁵

İlham Aliyev döneminde iki ülke arasında özellikle ekonomik ilişkiler yüksek düzeyde gelişme göstermiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerinin önemli bir göstergesi, Türk iş adamlarının Azerbaycan'a yaptıkları yaklaşık 6 milyar dolarlık yatırımdır. Bunun 3 milyar doları petrol sektörüdedir ki bu da önemli bir rakamdır.³²⁶ 2007 yılının 6 Kasımında Bakü şehrinde imzalanmış olan “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında uzun müddetli ekonomik işbirliği Programı ve İcra planı”na esasen taraflar ekonomik işbirliğinde 8 öncelikle alan belirlemişler ki, bunlar da aşağıdakilerdir. Ticaret, bağımsız ekonomik bölge, sanayi, enerji, taşıma, turizm, rabite ve tarım.

Türkiye'nin 2009–2010 yıllarında BM Güvenlik Konseyine daimi olmayan üye seçilmesinin ardından, Azerbaycan'ın da böyle bir görevi üstlenmiş olması büyük bir başarının göstergesi olmuştur. Azerbaycan'ın BM'in Güvenlik Konseyi'ne 2012–2013 yıllar için daimi olmayan üye seçilmesine Türkiye aktif destek vermiş ve Azerbaycan'ın uluslararası güvenlik ve barışa hizmet eden bu kadar önemli bir göreve seçilmesinden memnuniyet ve gurur duymuştur. Azerbaycan 20 yıl gibi kısa bir zamanda BM Güvenlik Konseyine 155 oy alarak daimi olmayan üye seçilmesi tüm dünyada büyük takdire layık görülmüştür.³²⁷

13 Temmuz 2006 yılında Türkiye'nin Ceyhan şehrinde BTC kemerinin Türkiye tarafındaki kısmının açılış töreni düzenlenmiştir. BTC boru kemerinin açılışından bir gün sonra Ceyhan şehrinde Türkiye Azerbaycan Dostluk Parkının ve Haydar Aliyev adına müzenin açılış töreni düzenlenmiştir.³²⁸ Açılış törenine cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Başbakan Erdoğan da katılmıştır. İlham Aliyev Azerbaycan'la Türkiye arasında işbirliğine dev enerji projelerinin hayata geçirilmesine ve diğer meselelere engel yaratmak isteyen güçlerin mevcutluğuna değinerek, bu bakımdan bölgede bu süreçte halklarımızın birliğinin ve sıkı işbirliğinin daha da pekiştirilmesinin önemini

³²⁵ **Sabah**, Kardeş ülke 21 yaşında, 18.10.2012

³²⁶ **Cumhuriyet**, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin en büyük göstergesi, 26.06.2009

³²⁷ **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**, Bakü, 2011, s.13

³²⁸ **Azerbaycan Türkiye bir millet iki devlet Vahid Diaspora**, Bakü, Çaşıoğlu yayınları, 2007, s. 67

vurgulamıştır.³²⁹ İ.Aliyev döneminde özellikle ekonomik anlamda, enerji projelerinde Türkiye-Azerbaycan tam anlamıyla ortak hale gelmişlerdir.

Azerbaycan İlham Aliyev döneminde Türkdilli Ülkelerin Devlet Başçıları'nın IX Zirve Görüşüne ev sahipliği yapmıştır. 2–3 Ekim 2009 tarihlerinde Nahçıvan'da yapılan Zirve'ye Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de katılmıştır. Sözkonusu Zirve sırasında, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Anlaşma imzalanmıştır. 2009 yılında sonra Türkdilli Ülkelerin Devlet Başçıları'nın Zirve Görüşleri, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olarak adlandırılmıştır. Türkdilli Ülkelerin Devlet Başçıları'nın X Zirve Görüşü Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ev sahipliğinde 15–16 Eylül 2010 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir.

İlham Aliyev'in “Türkiye Azerbaycan işbirliği olmadan bölgede hiçbir proje gerçekleşemez” sözleri ortak çıkarılara dayanan bu işbirliğinin bölgede sabitliğin ve güvenliğin temin edilmesinde büyük önem taşıdığını göstermektedir.³³⁰ 2000'li yıllardan itibaren iki ülke parlamento başkanları ve milletvekilleri arasındaki karşılıklı görüşmeler yoğunlaşmağa başlamış, 2002 yılında her iki ülke parlamenterleri karşılıklı seferler gerçekleştirmişlerdir. Azerbaycan ve Türkiye Parlamentoları uluslararası parlamento teşkilatlarında da işbirliği yapmışlar. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Ermenistan Azerbaycan, Dağlık Karabağ çatışması ile ilgili 2005 yılında 1416 sayılı kararı kabul etmesine Türkiye de katkı sağlamıştır.³³¹ Bu karar Ermenistan'ın Azeri topraklarından geri çekilmesini talep etmekteydi. Azerbaycan da aynı zamanda bazı kararların alınmasında Türkiye'yi desteklemiştir.

Aliyev'in ölümü sonrasında iktidara gelen İlham Aliyev öncelikle duraklama dönemine giren Dağlık Karabağ görüşmelerini yeniden başlatmıştır. İ. Aliyev sıfırdan başlama yerine Haydar Aliyev'in ulaştığı noktayı esas almış, tüm tarafların çıkarları dikkate alınarak, çözüme aşama aşama ulaşma yöntemini seçmiştir. İlham Aliyev, problemin uzamasından kaynaklanan sorunlardan kurtulmak için ülke çapında seferberlik ilan etmiştir. Bir yandan ülke ekonomisini iyileştirmek için kalkınma planı kabul edilip uygulamaya konulmuş, diğer yandan askeri bütçeyi artırarak neredeyse Ermenistanın toplam bütçesine yakın bir meblağa ulaştırmıştır. Diğer taraftan Karabağ konusundaki siyasette görünür oranda sertleşme meydana gelmiş ve gerekirse savaşa

---

³²⁹ a.g.e., s. 61

³³⁰ Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu), Bakü, 2011, s. 48

³³¹ a.g.e., s. 51

gidilebileceği mesajları verilmiştir. İ. Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikasında Dağlık Karabağ ile ilgili başarı olarak kabul edilebilecek gelişmeler olmuştur. Öncelikle, on yıl öncesi düşünüldüğünde Azerbaycan'ı destekleyen, Bakü'nün tezlerini kabul eden devlet sayısı artmıştır. 2008'de BM tarafından kabul edilen Dağlık Karabağ ile alakalı karar uluslararası kamuoyundaki başarıyı açık olarak göstermektedir.³³² 14 Mart 2008'de BM Genel Kurulu'na Azerbaycan tarafından sunulmuş taslak metni, Rusya, ABD ve Fransa gibi ülkelerin karşı çıkmalarına rağmen, 39 oyla kabul edilmiştir. Karar, Dağlık Karabağ'daki durumu inceleyerek, Ermeni askeri birliklerinin Azerbaycan topraklarından çıkması gerektiğini ve Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde olduğunu belirtmiştir. Ekim 2008 yılında yapılan seçimlerde İlham Aliyev yeniden Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

5.2. İki Ülke Arasındaki İlişkilerde Gerginlikler: Sınır Kapılarının Açılması

Son birkaç yıl Azerbaycan'la Türkiye arasında bir sıra olumlu ve olumsuz gelişmeler yaşanmıştır denilebilir. Özellikle 2008–2009 yılları bu bakımdan her iki devlet için olumsuz bir süreç olmuştur. İki ülke arasında bu süreçte yaşanan ilk olumsuz gelişme “Futbol Diplomasisi” adı ile tarihe geçen, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ermenistan Türkiye maçına katılması oldu. Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın 2008 Eylül'de, 2010 Dünya Kupası eleme maçları dolayısıyla Erivan'da yapılan Ermenistan-Türkiye maçına Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ü davet etmesi geniş yankı buldu ve bu yakınlaşmaya "Futbol Diplomasisi" adı verildi. 2009 yılında ise Türkiye'de oynanacak Türkiye-Ermenistan rövanş maçı nedeniyle Abdullah Gül tarafından resmi davet gönderildi ve davet S.Sarkisyan tarafından kabul edildi. Bütün bu olaylar yakın zamanlarda Türkiye'nin Ermenistan'la sınırını açacağı, ekonomik ambargoyu kaldıracağı ve diplomatik ilişki kuracağı söylentilerine yol açtı. Ve bu gelişmeler gündemi oluşturan konu başlığı haline geldi. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bu söylentileri yalanlamasına ve Türkiye'nin Ermenistan tarafından Dağlık Karabağ'ın işgali sona ermedikçe Ermenistan politikasında değişiklik olmayacağını söylemesine rağmen, Azerbaycan tarafında büyük tepki uyandırdı.

³³² Reha Yılmaz ve Elnur İsmayılov, **a.g.m.**, s. 10

Bu sürece damgasını vuran gelişme 31 Ağustos'ta Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişki tesisi ve iki ülke ilişkilerini geliştirme konularında vardıkları anlaşmaya dair Zürih'te AGİK eş başkanlarının da katılımı ile ilişkilerin normalleşmesini sağlayacak bir protokolün imzalanması olmuştur. Türkiye-Ermenistan arasındaki bu yakınlaşma ve protokollerin imzalanması Azerbaycan'da tepkiyle karşılanmış ve iki ülke ilişkilerine olumsuz tesir etmiştir. 22 Nisan 2009'da İsviçre'nin arabuluculuğu ile üzerinde mutabakata varılan yol haritası, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde bir deprem şoku etkisi yaratmıştır. Türk dış politikasının “komşularla sıfır politikası” çerçevesinde “statüko”yu değiştirme çabası, Türkiye'nin Kafkaslar politikasında taşları yerinden oynatmış, Türk ve Azerbaycan kamuoylarında büyük tepki uyandırmıştır. 24 Mayıs 2009'da Türkiye Başbakanı R.T.Erdoğan, ikili ilişkileri onarmak amacıyla Azerbaycan'ı ziyaret ederek Karabağ'ın işgali ortadan kalkmadan Ermenistan'a Türkiye'nin kapılarının açılmayacağı güvencesini vermiştir. Bundan sonraki Türk-Ermeni temasları kamuoyuna kapalı olarak sürdürülmüştür. 1 Eylül 2009'da konu daha somut belgelerle yeniden gündeme gelmiş, “Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol” ile “Ermenistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol” olarak adlandırılan iki önemli belge parafe edilmiştir³³³. Böylece Ermeni açılımı konusunda Türk Dış politikası başından beri bir çelişki içine düşmüştür: Obama'nın Türkiye ziyareti sırasında Türk-Ermeni ilişkileri konusunda yaptığı açıklamalar ve Türkiye'den vakit geçirmeden Alica Sınır Kapısı'nın açılmasını istemesi, Azeri Basını'nda Türkiye'nin Azerbaycan'ı gözden çıkarıp Ermenistan ile yakınlaşacağına bir işaret olarak gösterilmişti. Türkiye ve Ermenistan protokol hükümlerini kendilerince ve tamamen birbirine ters yönde yorumluyorlardı. Protokollerde yer almamasına rağmen Türk hükümeti bu süreçte Azerbaycan'ın menfaatlerini dikkate alacağını ifade ederek Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermeni işgalinin sona erdirilmesini şart koşmuştur. Protokollerdeki ortak sınırın tanınması, ortak tarih komisyonu gibi bazı maddelerin Türkiye açısından büyük öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Ermeni açılımı konusu değişik söylemleri de kendisiyle beraber getirmiş, konu hakkında değişik tanımlamalar yapılmıştır.

Aliyev Azerbaycan çıkarlarına aykırı her türlü girişime karşı duracağını son dönemde Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasına karşı gösterdiği tepkilerle de açıkça

---

³³³ Asker, a.g.m., s. 46

ortaya koymuştur. Bu yakınlaşmaya tepki olarak İstanbul'daki "Medeniyetler İttifakı" zirvesine katılmayan Aliyev son olarak da Moskova ile yakınlaşabileceğinin de işaretlerini vermiştir.³³⁴ Türkiye tarafının Karabağ problemi çözülmeden kapıların açılmayacağına dair verdiği tüm güvencelere rağmen Azerbaycan tarafı bu güvencelere kuşkuyla yaklaşmıştır.

ABD'de "soykırım" yasa tasarısını onaylama sözü veren Obama'nın iktidara gelmesi, Rusya'nın Gürcistan'a yönelik Ağustos 2008 operasyonundan sonra ortaya çıkan yeni dönem Kafkaslar jeopolitiğince sıkışan Türkiye ile Ermenistan'ın ortak bir noktaya gelineceği görüntüsü vermekteydi. Rusyanın protokoller sürecine destek vermesi, Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerinde güvensizlik ortamının oluşmasına ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinde Dağlık Karabağ sorununun çözüm sürecinde Ermenistan'ın daha radikal tavır tutularak çözümsüzlüğün devamını sağlamasına sebep olmuştur.³³⁵ 10 Ekim 2009'da İsviçre'nin başkenti Zürih'te gerçekleştirilen "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol" ve "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol" isimli iki belgenin imza töreni gerçekleşti. Protokoller iki ülkenin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Edvard Nalbadyan tarafından imzalandı. Türkiye, Ermenistan'a ilişkilerin gelişebilmesi için, uzun süredir dile getirdiği hususlardan Ermenistan'ın soykırım söylemini resmi politika olmaktan çıkarmasını, ortak tarih komisyonunun kurulması, uluslararası alanda Türkiye karşıtı politikalarından vazgeçilmesi, iki ülke arasındaki sınırın tanıdığını ifade etmesini ve Karabağ sorununun çözümü konusunda adım atmasını "ön şart" haline getirmişti. Bunların karşılığında Ermenistan'la diplomatik ilişkilerin tesisi ile iki ülke arasındaki Alican sınır kapısının açılmasını kabul edeceğini bildirmişti.

Azerbaycan'ın tepkisine neden olan bu olay, iki ülke ilişkilerinde yaşanan ilk kriz değildi. 1995'de son dakikada dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in haber vermesiyle engellenebilen Haydar Aliyev'e karşı darbe girişiminin olması Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinde zaman-zaman sorunların yaşandığını göstermektedir. 1995 yılı Mart ayında Azerbaycan'da H.Aliyev'i iktidardan uzaklaştırarak E.Elçibeyi yeniden iktidara getirmeyi planlayan bir darbenin içerisinde bazı Türkiye vatandaşlarının hatta istihbarat örgütünün üyeleri bile bulunmaktaydı. Bu

---

³³⁴ Yeşilot, a.g.e., s. 34

³³⁵ 2010 Yılı'nın Diplomasi Trafikinde Dağlık Karabağa Çözüm Arayışları, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, C.5. S.10. (2010), s. 122

olayda Demirel'in kendisine konuya ilişkin önceden bilgi vererek Aliyev'in yanında yer alması, durumu kurtarmıştı.

Sınır kapılarının açılmasına dair antlaşmaya karşı özellikle halk yoğun şekilde Türkiye'ye tepkiliydi. Azerbaycan'ın Türkiye'ye tepkisi o derece yoğun idi ki, BTC'den sonra Azerbaycan için gerçekten her açıdan çok önemli olan Nabucco anlaşmasının Türkiye'deki imza törenine İlham Aliyev Londra'da BP yetkilileriyle randevusunu gerekçe göstererek katılmadı.³³⁶ Ta ki, Başbakan Erdoğan Bakü'ye gidip, 13 Mayıs'ta Azerbaycan parlamentosunda yaptığı konuşmada Ermenistan'la sınır kapısının açılması ve ilişkilerin geliştirilmesini doğrudan Karabağ sorununun çözümüne bağlayana kadar. Ve Erdoğan'ın "tek millet-iki devlet" söyleminin dile getirdikten sonra kriz sonlandırıldı.³³⁷ Başbakan..."Eğer Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki süreç sonuç vermezse, hiçbir zaman, Ankara'nın Erivan yaklaşmasından söz konusu olamaz" dedi. Erdoğan sorunun şimdiye kadar çözülmesi için AGİT Minsk Grubunun çabalarının sonuç vermemesini teessüf hissi geçirdiğini bildirdi. O, aynı zamanda, Türkiye'nin Kafkasya'da istikrar için birçok olumlu adım attığını da belirtti. Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda hiçbir adım atmamak çıkış yolu değil, Türkiye devleti sorunun çözümüne çalışmalıdır".³³⁸ Zaman-zaman diğer başbakanların döneminde de Karabağ sorunu çözülmedikçe sınır kapılarının açılmayacağı ile ilgili söylemler kullanılmıştır. Örneğin, 1996 yılında Bakü'yü ziyaret eden başbakan Mesut Yılmazın da benzer bir anlayışla Aliyev'e Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden Ermenistan Türkiye ilişkilerinin gelişmeyeceği konusunda söz verdiği görülmektedir. Hatırlatalım ki, Türkiye, Ermenistan'la 1993'e kadar açık olan kara sınır kapısını, Karabağ sorunu özellikle, Kelbecer'in işgali nedeniyle geçici olarak kapatmıştı. Bunda o dönemde sınırda yaşanan gerilimli ortam nedeniyle artan güvenlik endişeleri de etkili olmuştu. Fakat zamanla Azerbaycan'ın askeri yenilgisi kesinleşti ve Ermeniler Azerbaycan topraklarının % 20'sini işgal etti; çok sayıda Azeri göçmen oldu.

Türkiye Ermenistan ilişkilerinde normalleşmenin yol haritasını ele alan ilk belge olarak protokollerin Ekim 2009'da imzalanmasından sonra iki ülke parlamentosunda bu

---

³³⁶ Mustafa Aydın, **Azerbaycan Türkiye-Ermenistan Anlaşmasının Neresinde?** 2009 (Çevrimiçi) http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313033r6785.Azerbaycan_Turkiye_Ermenistan_Anlasmasinin_Neresinde.pdf (Erişim Tarihi: 23.10.2012)

³³⁷ Mustafa Aydın, **Azerbaycan Türkiye-Ermenistan Anlaşmasının Neresinde?** 2009 (Çevrimiçi) http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313033r6785.Azerbaycan_Turkiye_Ermenistan_Anlasmasinin_Neresinde.pdf (Erişim Tarihi: 23.10.2012)

³³⁸ **Yeni Müsavat**, Türkiye İktidarı Geri Çekiliyor, 09.04.2009

protokollerin kabul edilip edilmeyeceğine ilişkin tartışmalar başlanmıştır. Gerek Türkiye, gerekse Ermenistan için parlamento safhasının hiç de kolay kat edilemeyeceği genel olarak kabul edilirken 22 Nisan 2010'da Ermenistan parlamentosu Türkiye'nin bu konuda geçen süre zarfında bir adım atmamış olduğunu ireli sürerek bu protokollerin onay sürecinin dondurulduğunu açıklamıştır.³³⁹

Bu sıkıntılı dönemde ilişkilerin olumlu yönde geliştirilmesi bakımından karşılıklı ziyaretler, Başbakan Erdoğan'ın 13 Mayıs 2009'da Azerbaycan Parlamentosunda yaptığı konuşma, 2010 yılında önce Bakü'de Atatürk anıtının açılışının gerçekleştirilmesi, ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Azerbaycan ziyareti önemli yer tuttu. Aynı zamanda Ekim 2009'da gerçekleştirilen Türk Devletlerinin Nahçıvan Zirvesi, Haziran 2010'da gerçekleştirilen Türk Devletlerinin İstanbul Zirve Toplantısı genel anlamda Türk dünyasının entegrasyonuna önemli katkılar sağlamanın yanı sıra, Azerbaycan-Türkiye ilişkileri açısından da ciddi gelişmelerin yaşanmasına neden oldu.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde bu sürecin devamında yaşanan olumsuz gelişmelerden birisi de her iki ülkede yaşanan "bayrak krizleri" yle ilgili olmuştur. Azerbaycan'da Türkiye'nin 10 Ekim 2009 tarihinde uzun süren görüşmeler sonucu Ermenistan'la protokol imzalamasının akabinde, Bursa'da oynanan Türkiye-Ermenistan maçında Azerbaycan bayrağına karşı bazı görevlilerin yanlış ve aymaz tutumu, Azerbaycan'ın hassasiyetinin daha da artmasına ve iki kardeş ülke arasında gerilimin tırmanmasına neden oldu.³⁴⁰ 14 Ekim'de Ermenistan ile Türkiye arasında Bursa'da oynanan milli maça Azeri bayrağının stada sokulmaması ve Azeri bayraklarının Atatürk Stadı çevresindeki çöplere atılması, Azerbaycan'da ciddi tepkilere neden oldu. Aynı zamanda Türkiye, Bakü'de bulunan Türk şehitliğindeki Türk bayraklarının indirilmesinin ardından, Türk Büyükelçiliği'ne ait Din İşleri Müşavirliği'ndeki bayrakların indirilmesi üzerine, Azerbaycan'a sert tepki gösterdi.³⁴¹ Bu durumun bazı basın ve yayın kuruluşlarınca iki ülke arasındaki görüş ayrılığının ve bakış açılarının farklı biçimde takdim etmeleri, sadece gerilimin tırmanmasına "katkı" sağladı.

"Ermeni Açılımı", Türkiye-Azerbaycan ilişkileri açısından birtakım somut kötü sonuçlar doğurmuştur. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nca açılmış ve faaliyet

³³⁹ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (der.), **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, 1.b. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 344

³⁴⁰ Famil Şamiloğlu, **Türkiye'nin Ermenistan Açılımı ve Azerbaycan**, 2009 (Çevrimiçi) <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1187> (Erişim Tarihi: 10.03.2012)

³⁴¹ **Milliyet**, Azerbaycan'a Bayrak Notası, 22.10.2009

gösteren bazı camiler tamir, kanunsuz inşaat vs. gerekçelerle kapatıldı. Azerbaycan, Türkiye'ye sattığı doğalgazın fiyatını yeniden belirledi.³⁴² Rusya'nın Azerbaycan'la ilişkilerinde manevra alanı genişledi. Böylece iki ülke arasında ardı-ardına bir takım tatsız olaylar yaşandı.

Olayın manevi boyutu bir tarafa, bu durumdan Türkiye'nin Azerbaycan'daki ekonomik çıkarları önemli ölçüde zarar görmüştür. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki doğalgaz anlaşması, Ermenistan açılımından nasibini alan ilk anlaşma olmuştur. Bu anlaşma Türkiye'nin tarihinde en ucuz doğalgaz ithalatı anlaşması olarak da tarihe geçmişti. Dünyadaki doğalgaz piyasası fiyatlarına baktığımız zaman Türkiye'nin Azerbaycan'dan aldığı doğalgazın fiyatı neredeyse "komik" denilebilecek kadar düşüktü. Azerbaycan Türkiye'ye doğalgazın bin metreküpünü 120 dolardan satmaktaydı. Türkiye tarafı da alıcı olmasına rağmen yaptığı açıklamada, Azerbaycan doğalgazının fiyatının çok düşük olduğunu itiraf etmişti. Bugünkü piyasa fiyatlarıyla kıyasladığımızda bu, Türkiye'nin 1,8 milyar kar etmesi anlamına geliyordu. Bu meblağ Türkiye'nin Ermenistan'la yapacağı ticaretten elde edeceği 10 yıllık kardan daha fazladır.³⁴³ Her ne kadar Azerbaycan doğalgazın satış fiyatını yeniden gözden geçirmeyi ekonomik gerekçelerle ilişkilendirse de olayın zamanlaması çok manidardır. Türkiye'nin Ermenistan açılımının ardından Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Şahdeniz projesinden Türkiye'nin aldığı doğalgazın fiyatının "piyasa fiyatı ve sözleşme yükümlülükleri esas alınarak yeniden belirlenmesi gerektiğini" açıklamıştır. Doğalgaz fiyatıyla ilgili müzakereler önce Türkiye'nin BOTAŞ ve SOCAR tarafından sürdürülmüş, daha sonra ise bakanlar düzeyine çıkarılmıştır. Azerbaycan tarafı doğalgaz fiyatını Türkiye'nin Rusya'dan aldığı doğalgaz fiyatı düzeyine çıkmasını istedi. Türkiye tarafı ise bu rakamı yüksek bulduğu ifade ederek daha düşük fiyat üzerinde ısrar etti. Müzakerelerin sonunda bin m³ doğalgaz için ortalama fiyatın 300 dolar olması üzerinde anlaşıldı. Hazırda Türkiye Azerbaycan'dan yılda 6 milyar metreküp doğalgaz almaktadır. Eski fiyatlandırma, yani her bin m³ için 120 Dolar üzerinden bir yıl için ödenmesi gereken para 720 milyon Dolardı. Fakat yeni fiyatlandırma nedeniyle Türkiye'nin Azerbaycan'a 720 milyon dolar yerine 1,8 milyar dolar ödemesi gerekecektir".³⁴⁴

---

³⁴² Asker, **a.g.m.**, s. 48

³⁴³ Asker, **a.g.m.**, s. 48

³⁴⁴ **Баку и Анкара договорились по стоимости газа с месторождения "Шахдениз"**, 2010 (Çevrimiçi) <http://www.vestikavkaza.ru/news/ekonomika/gaz/14932.html> (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

Yıllardır dostluk, kardeşlik havasında seyreden, tek millet iki devlet anlayışıyla yürütülen Türkiye-Azerbaycan ilişkileri Türkiye'nin Ermenistan ile normalleşme sürecine başlamasından beri sorunlar yaşamaya başladı. Tek millet iki devlet kavramının altında yatan ana unsur duygusal faktörlerdir. Kendilerini bir bütünün parçası olarak gören iki devlet, diğerinin kendi beklentileri dışında politikalar uygulaması durumunda böyle duygusal tepkiler gösterebilmektedir.³⁴⁵ Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Tarihsel, kültürel değerlerdeki yakınlık, coğrafi yakınlık, ortak ideal ve hedeflerin olması bir millet iki devlet kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Azerbaycan Türkiye tarih boyunca "bir millet-iki devlet" prensibine sadık politika yürütmüş ve yürütmektedirler. Unutmamak gerekir ki, iki devletin konumunun örtüşmesi sadece Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı ile sınırlı değil. Bununla birlikte, iki kardeş ülke tüm bölgesel, o bakımdan küresel sorunlara yaklaşımda aynı açıdan bakıyor, uluslararası kuruluşlarda birbirinin konumunu destekliyorlar.³⁴⁶ Fakat iki ülke arasında problemin ortaya çıkış sebeplerinden bir tanesi Ermenistan ile ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde Türk-Ermeni görüşmelerinin yapılması ve görüşmeler sonucu bir yol haritasının ortaya çıkarılması olmuştur. Azerbaycan, bu yol haritasının ortaya çıkmasıyla, Karabağ Sorunu çözülmeden Ermenistan kapısının açılmasını kendi milli politikalarına ters bir uygulama olarak değerlendirmiştir. Dr.Atilla Sandıklı'ya göre, Azerbaycan bu girişimlerden iki önemli çıkar elde etti. Birincisi, Türkiye Başbakanı'nın hatta Cumhurbaşkanı'nın Karabağ sorunu halledilmeden sınır kapısı açılmayacak gibi sözler söylemesi ve Türkiye'nin dış politikasını ipotek altına alması. İkinci olarak, geçmişte mevcut koşullar altında imzalamış olduğu ve Türkiye'ye ucuz doğal gaz verdiği anlaşmaların iptali konusunu gündeme getirdi.³⁴⁷

Türkiye-Ermenistan arasındaki protokollerin imzalanması iki ülke ilişkilerine olumsuz tesir edecek olaylar meydana getirmiştir. Doğal gaz tarifelerinin yeniden düzenlenmesi, Bakü'de bulunan "Türk Şehitliği"ndeki bayrağın indirilmesi ve yaşanan diğer olumsuz gelişmeler her iki tarafta ciddi bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. Fakat bütün bunlara rağmen Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri tarihi dostluk ve kardeşlik düzeyinde devam ede gelmiştir. Protokollere müteakip Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde doğan kriz her iki tarafta gerginlik yaratmıştı. Fakat İki ülke arasındaki ilişkilere tesir eden dış faktörler de var. Bu durum dikkate alındığında Bakü ve Ankara'yı daha çetin

³⁴⁵ BİLGE SÖYLEŞİ – 1 Türkiye Azerbaycan İlişkileri, BİLGESAM Yayınları, 2009

³⁴⁶ 525-ci gazete, Türkiye Azerbaycan kardeşliği bozulmazdır, 16.04.2010

³⁴⁷ BİLGE SÖYLEŞİ – 1 Türkiye Azerbaycan İlişkileri, BİLGESAM Yayınları, 2009

günlerin beklediği bir gerçek. Örneğin, başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülke Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin Azerbaycan faktöründen bağımsız ele alınması gerektiğini ileri sürüyor ve bunu sağlayabilmek için Türkiye'ye baskı uyguluyor.³⁴⁸

Yaşanan bu gelişmelerden sonra iki ülke mediasında yer alan yorumlar tersine bir izlenim oluşturdu. Azerbaycan mediasında Türkiye'yi Ermenistan'la yakınlaşmak ve Azeri çıkarlarını göz ardı etmekle, Türk mediasında ise Azerbaycan'ı Türkiye'nin bölge politikasını esir almakla itham eden yazılar yer aldı.³⁴⁹ Neyse ki, bütün bunlar geride kaldı. Başbakan Erdoğan konuşmasıyla "krizin" oluşturduğu riski minimize etti. Azerbaycan tarafını rahatlatan Karabağ'da Ermeni işgali bitmeden sınırın açılmayacağı mesajını verdi. TBMM yeni başkanı Mehmet Ali Şahin ilk seferini Bakü'ye yaparak Türkiye iktidarının Azerbaycan'la bağlı siyasetinde hiçbir değişikliğin olmadığını bildirmiştir. Azerbaycan'ın çıkarlarını zedeleyecek hiçbir kararın alınmayacağını bir daha beyan etmiştir. TBMM başkanın seferi iki ülke arasındaki gerginliği kısmen azaltsa da, Protokol böhramı ile yaranan gerginliği aradan kaldırmak için Azerbaycan Parlamentosunun Milletvekillerinden oluşan 11 kişilik grup Türkiye'ye sefer ederek Ankara'da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la, Ana muhalefet partilerinin başkanlarıyla görüşmeler yaparak bu meseleyi müzakere etmişlerdir.

2011 yılı Ekim ayının 25-de her iki ülkenin devlet ve Hükümet başkanlarının katılımı ile İzmir'de "SOCAR"ın yatırımı ile inşa edilecek yeni petrol-kimya kompleksinin temelini atılması iki taraflı ekonomik ilişkilerde yeni dönemin simgesine çevrilmiştir. "Star rafinerisi" adlanan kompleksi "SOCAR-TURCAS" Birge müessesesi birlikte inşa etmektedir ve bu projeye yapılacak yatırım 5,5 mlrd. Dolar'dır.³⁵⁰ Socar Turcas grubunun Petkim Yarımadası'nda inşa edeceği Star Rafinerisi 5 milyar dolarlık yatırımla Türkiye'de ve dünyada tek noktaya yapılan en büyük yatırım olma özelliğini taşıyor.³⁵¹

25-27 Haziran 2009 tarihlerinde SETA Vakfı, İstanbul'da Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çalıştayı'nı düzenledi. Türkiye'nin Ermenistan ile yürüttüğü normalleşme sürecinin Nisan ayında medyaya yansıyan şekliyle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde bir krize neden olduğu iddiaları, iki ülke ilişkilerinin tekrar masaya yatırılmasını gerektirmişti. Çalıştayda iki ülke ilişkilerindeki temel meseleler ve özellikle "Bir millet-

---

³⁴⁸ Oğuz, a.g.e., s.101

³⁴⁹ Sabah, Azerbaycan ile yeniden, 01.07.2009

³⁵⁰ Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu), Bakü, 2011, s. 67

³⁵¹ Hürriyet, Dev Azeri Ortaklığı, 25.10.2011

iki devlet" sloganı, Ermenistan ile yürütülen normalleşme sürecinin Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine etkileri ve ilişkilerin siyasî, ekonomik-enerji ve güvenlik boyutları ele alındı.³⁵² Azerbaycan'dan 30'a yakın akademisyen, milletvekili, devlet adamı ve gazeteci Türk meslektaşları ile toplantıda bir araya geldi. Türkiye-Azerbaycan ilişkileri enine boyuna masaya yatırıldı. Nisan 2009'da iki ülke arasında zirve yapan "kriz" tüm yönleriyle tartışıldı.³⁵³ Çalıştay katılımcıları, Türkiye ile Ermenistan arasında kara sınırlarının açılmasının Türkiye'den daha çok Ermenistan'a fayda sağlayacağını vurguladılar. Bu bağlamda, sınırların açılması ile Ermenistan'ın ticaret hacminin 14 kat artacağı öngörüldü. Ayrıca sınırların açılmasının, ticari bir mesele olmanın ötesinde siyasi bir konu olduğuna da dikkat çekildi. Diğer taraftan, normalleşme sürecinin Karabağ sorununa endekslenmesinin süreci tıkayabileceği gibi, Karabağ sorununun çözümünü kolaylaştırabileceği de ifade edildi. Bunun için Türkiye'nin bölgede tarafsız bir aktör olması gerektiğinin altı çizildi.³⁵⁴

5.3. İlişkilerin Normalleşmesi: Azerbaycan-Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

İki ülke arasında yaşanan geçici durum her iki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmış, yanlış anlaşılmalara sebep olmuştu. Azerbaycan kamuoyu ve yönetiminin katkılarıyla yumuşayan ilişkiler, kırılma noktasına gelmeden Türk siyasilerin resmi açıklamaları Başbakan Erdoğan'ın Bakü ziyareti ve Azerbaycan Parlamentosu'ndaki konuşması sonucunda çözülmüştür. Zamanla tarafların birbirilerini anlamada doğan sorunlar, karşılıklı güvenden kaynaklanan ihmaller ortadan kaldırılmış ve stratejik ortaklık düzeyinde işbirliği sonucunu doğurmuştur. Ortak çalışmalar sonucu ikili ilişkiler hızla eski düzeyine ulaşmıştır. 2008–2009 yılında yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra 2011 yılında iki ülke arasındaki ilişkiler Stratejik İşbirliğine doğru ilerlemiştir. Stratejik işbirliği düzeyindeki ilişkilerin daha da güçlendirilmesini sağlamak amacıyla 2010 yılında geçirilen Türk dilli Ülkelerin Devlet Başkanları Zirvesi sırasında Türkiye Azerbaycan Yüksek Düzeyli Strateji İşbirliği Konseyinin yaratılmasına dair ortak görüş

³⁵² **Zaman**, Türkiye Azerbaycan İlişkileri Kafkasya'da Güvenliğin teminatıdır, 30.06.2009

³⁵³ **Sabah**, Azerbaycan ile yeniden, 01.07.2009

³⁵⁴ Muharrem Ekşi, Ermenistan ve Azerbaycan'la İlişkiler Masaya Yatırıldı, **Anlayış Siyaset Ekonomi Toplum Dergisi**, S.74 (Temmuz 2009), s. 85

ortaya atılmıştır. Konseyin ilk toplantısı 2011 yılının Ekim ayının 25’de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan’ın katılımıyla İzmir’de baş tutmuştur. İki kardeş ülkeden 10 bakanın katıldığı toplantıda 20-ye yakın belge imzalanmış, iki taraflı ilişkiler geniş müzakere olunmuştur.³⁵⁵ İzmir’de düzenlenen Konsey toplantısıyla Türkiye-Azerbaycan ilişkileri tarihinde en önemli gelişmelerden birisi daha yaşanmıştır. Konsey toplantısına katılmak üzere kalabalık bir heyetle İzmir’e giden Başbakan Erdoğan İlham Aliyev’i İzmir’de karşılamıştır. Erdoğan ve Aliyev’in yanı sıra iki ülkeden bakanların katılımıyla gerçekleşen toplantı sonrası düzenlenen basın toplantısında, iki ülke arasında enerji ve gaz iletiminden meteorolojiye, iletişimden polis eğitime kadar değişik konularda işbirliği anlaşmaları imzalandı. Yapılan anlaşmalar, liderlerin basın toplantısındaki açıklamaları ve sorulara verilen cevaplar Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin mevcut durumu ve geleceği açısından çok önemli hususlara işaret etmekteydi. Liderler Aliğa ilçesindeki Petkim tesislerinde kurulan AYPET fabrikasının açılışına, ayrıca Star Rafinerisi ile Haydar Aliyev Teknik ve Meslek Lisesi’nin temel atma törenlerine de katıldılar.³⁵⁶ İki ülke arasındaki stratejik işbirliği süreci, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 16-17 Ağustos 2010 tarihleri arasında Azerbaycan’a gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında imzalanan "Türkiye ile Azerbaycan Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" ve 15-16 Eylül 2010 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 10. Zirvesi’nde Başbakan Recep Tayip Erdoğan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından yapılan "Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama" ile hızlandı.³⁵⁷ Birincisi 25 Ekim 2011’de Cumhurbaşkanlarını katılımıyla İzmir’de düzenlenen Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’nin II toplantısı ise 11 Eylül 2012 tarihinde Azerbaycan’ın Gebele şehrinde gerçekleşmiştir. Başbakan Erdoğan’ın Azerbaycan’a yaptığı ziyaret sırasında düzenlenen Konsey toplantısında, Erdoğan konuşmasında “Türkiye ile Azerbaycan kardeş iki millettir. İki dost ülkedir. Ülkelerimiz arasında düzenlenen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi de aramızdaki ortak kültür, dil ve tarih bağlarından güç alan işbirliğimiz stratejik bir boyuta ağırlıklı olarak enerji alanında ulaşmıştır, ulaşmaya da

³⁵⁵ **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**, Bakü, 2011, s. 12

³⁵⁶ Araz Aslanlı, **Stratejik Ortaklıkla Protokoller Arasındaki Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**, 2011 (Çevrimiçi), <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20111028065816531.html> (Erişim Tarihi:18.11.2012)

³⁵⁷ **Posta**, Erdoğan Azerbaycan’a gidiyor, 15.10.2012

devam etmektedir” diye söz etmiştir. Azerbaycan Türkiye tarih boyunca "bir millet-iki devlet" prensibine sadık politika yürütmüş ve yürütmektedirler. Unutmamak gerekir ki, iki devletin konumunun örtüşmesi sadece Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı ile sınırlı değil. Bununla birlikte, iki kardeş ülke tüm bölgesel, o bakımdan küresel sorunlara yaklaşımda aynı açıdan bakıyor, uluslararası kuruluşlarda birbirinin konumunu destekliyorlar.³⁵⁸ Son yılların Azerbaycan Türkiye arasındaki işbirliğinin en önemli gündem başlıkları arasında TANAP Projesi gelmektedir.

2011 yılının Haziran ayında İstanbul'da Başbakan Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in şahitliğinde iki ülkenin enerji bakanlarının imza koyduğu TANAP, Azerbaycan gazının Avrupa'ya taşınmasını içeriyor. 2011 yılında iki ülke arasında Türkiye'nin Azerbaycan'dan gaz alımına ve Azerbaycan gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya tranzitini öngören bir takım önemli anlaşmalar imzalanmıştır.

2011 yılında Ekim ayının 26-da Türkiye'nin İzmir şehrinde Azerbaycan ile Türkiye arasında gaz tranziti hakkında imzalanan anlaşmadan ilave, değeri 5 milyar dolar tutarında olan petrol imalı fabrikasının 2015 yılına dek bu şehirde SOCAR ve TURCAS tarafından inşasına dair mutabakata varılmıştır. Bu anlaşmanı Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve başbakan Recep Tayyip Erdoğan imzalamışlar.³⁵⁹

Son olarak 2012 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev İstanbulda düzenlenen Karadeniz Ekonomi İşbirliği Teşkilatı'nın oluşturulmasının 20. yıldönümü zirvesine katılmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Sefer çerçevesinde Cumhurbaşkanı Aliyev eşliğinde Azerbaycan gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak 7 milyar dolarlık Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi imzalanmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bu projenin Türkiye ve Azerbaycan'ın stratejik önemini daha da artıracak olduğunu bildirmiştir. TANAP Azerbaycan doğalgazını Hazar'daki Şahdeniz 2 alanından Avrupa'ya taşıyacak. Azerbaycan devlet petrol şirketi SOCAR'ın, Türkiye'den BOTAŞ ile TPAO'nun ortaklığı ile 26 Aralık 2011 tarihinde ön mutabakatı gerçekleştirilen TANAP projesi, 7 milyar dolar yatırımla hayata geçecek. Projenin ilk etabı 2018 yılında tamamlanacak. TANAP için oluşturulan konsorsiyumda SOCAR, BOTAŞ ve TPAO ilk ortaklar olarak yer alıyor. TANAP projesi kapsamında, Türkiye'nin BOTAŞ ve TPAO ile beraber bu konsorsiyum içerisindeki hissesi yüzde 20 olacak. Projenin yüzde 80'lik hissesi SOCAR'a ait olacak. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, gazın

³⁵⁸ 525-ci gazete, Türkiye Azerbaycan kardeşliği bozulmazdır,16.04.2010

³⁵⁹ Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu), Bakü, 2011, s. 89

Azerbaycan'dan çıkarak, Gürcistan'dan geçip Türkiye üzerinden satılmasını ve iletilmesini öngörüyor. Şah Deniz 2 Konsorsiyumu'nun 16 milyar metreküplük gazının, 6 milyar metreküplük kısmı Türkiye'ye satılacak, 10 milyar metreküplük kısmı da TANAP ile Avrupa'ya Bulgaristan ve/veya Yunanistan sınırında teslim edilecek.³⁶⁰

TANAP, Şahdeniz 1 doğalgazını taşıyan mevcut BTE hattı ile entegre işletilecek. Azerbaycan'ın, kendi gazını Türkiye'nin batı sınırında Avrupalı müşterilerine doğrudan satmasına olanak tanıyacak TANAP 2018 yılında tamamlanması, Türkiye'nin de doğalgazda transit ülke konumunu güçlendirecek.³⁶¹

Devlet başkanları tarafından da sık –sık dile getirilen iki ülke arasındaki sıkı dostluk ilişkileri bu tür projelerle daha da güçlenmektedir. 2010 yılında Başbakan Erdoğan Azerbaycan'a seferi zamanı yaptığı açıklamada “Türkiye ve Azerbaycan'ın iki ayrılmaz kardeş olduğunu belirterek “Bizler ailenin birer fertleriyiz. Merhum Aliyev'in ifade ettiği gibi tek millet, iki devlet, bu tabii lafta değil uygulamada da kendisini gösteriyor, gösterecek. Bizler bir-birimize güç katmak süretiyle geleceği hazırlayan iki ülkeyiz”³⁶² demesi bunun bir açık göstergesidir.

---

³⁶⁰ **Milliyet**, 7 milyar dolarlık imza, 27.06.2012

³⁶¹ **Hürriyet**, Tek sistem iki hat, 10.02.2013

³⁶² Mürteza Hasanoglu, Kafkaslarda Son gelişmeler ve Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, **Stratejik Düşünce Dergisi**, S.7 (Haziran 2010), s. 57

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya'da oluşan üç yeni devletten birisi olan Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. Sahip olduğu coğrafi konumu, petrol rezervleri dolayısıyla bölgesel ve uluslararası aktörlerin dikkatini bu bölgeye çekmiş ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini de bu bağlamda etkilemiştir. Bağımsızlık sonrası iç ve dış politikada birçok sorunla karşılaşan Azerbaycan Başta Dağlık Karabağ Sorunu olmak üzere, Rusya ve İran gibi bölgesel güçlere karşı bağımsızlığını koruma çabası, piyasa ekonomisine geçiş süreci gibi zorluklarla yüz-yüze gelmiştir. Azerbaycan'ın bir sistemden tamamen başka bir sisteme geçtiği tarihi dönüşüm sürecinde, aynı zamanda savaşa yüz yüze gelmesi ülkedeki şartları daha da ağırlaştırmıştır. Türkiye her zaman Azerbaycan'ın yanında olmuş, aynı şekilde Ermenistan'la tüm diplomatik ilişkilerini kesmiş, sınırların açılmasının Dağlık Karabağın işgalinin son bulmasına bağlı olduğunu açıkça belirtmiştir. Derin tarihsel ve kültürel bağlara dayanan Azerbaycan-Türkiye ilişkileri tarihi dostluk ve kardeşlik düzeyinde devam edegelmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması, tarihsel ve kültürel değerlerdeki yakınlık, coğrafi yakınlık, ortak hedeflerin olması bir millet iki devlet kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ortak tarihi ve geçmişi olan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler her zaman dostane olmuştur.

Bağımsızlık sonrası dönemde iktidara gelen üç hükümet döneminde Türkiye ile ilişkiler farklı şekilde seyr etmiştir. Müttalibov döneminde Rusya ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile yakınlaşma maksadı güdülmüş, Türkiye Azerbaycan ilişkileri Mütellibov'un Rusya eksenli dış politikası nedeniyle biraz mesafeli bir çizgi içinde seyr etmiştir. Doğrudan Türkiye ve Batı'yla entegrasyonu amaç edinen Elçibey iktidarı döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık anlaşmasının imzalanmasının önerilmesine kadar uzanmıştır. Fakat Rusya'nın bölgesel iddialarının halen güncel olması Türkiye'nin bu öneriye soğuk bakmasına neden olmuş ve Kafkaslarda Rusya ile çatışma halinde olunmaktan kaçınılmıştır. Haydar Aliyev döneminde ise tekyanlı siyasetlere son verilerek, Batı, Rusya ve Doğu arasında "Denge Siyaseti" yürütülmeye çalışılmıştır. Haziran 1993'te Rus yanlısı Albay Suret Huseynov'un Gence'de başlattığı

isyan girişimini önlemekte yetersiz kalan Türk yanlısı Elçibey yönetimi, olayları yatıştırmak için o dönemde Nahçıvan Meclis Başkanı olan H. Aliyev'i Bakü'ye davet etmiştir. Ülkeye bir kurtarıcı gibi dönen Aliyev Meclis Başkanı seçilmiş ve Cumhurbaşkanlığı makamının bütün görev ve yetkilerini üzerine almıştır. Temmuz 1993'te yapılan genel seçimlerin sonucunda Aliyev Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Aliyev'in izlediği denge politikaları sonucunda diğer komşu devletlerle de işbirlikleri sağlanmıştır. Elçibey'den sonra göreve gelen Haydar Aliyev, kendisinden önceki yönetimlerin yürüttüğü dış politikayı bir kenara bırakıp, açıkça bir ülke yanlısı olmak yerine, bölgedeki dengeleri gözeterek, Azerbaycan'ın dış politikasını denge içerisinde sürdürmeye çalışmıştır. İlk başta, Rusya'nın tepkilerini azaltmak için ve aynı zamanda kendi beklentileri nedeniyle Rusya'ya yönelik bir yaklaşma politikası izlemiş, ama daha sonra beklentileri yerine gelmediği için, giderek dengeli dış politika izlemiştir. Aliyev göreve geldiği dönemde Azerbaycan, bir yandan bağımsızlığını pekiştirmeye çalışmakta, bir yandan Ermenistan'ın işgallerini durdurmaya çabalamaya, bir yandan doğal kaynaklarını işletmek için yabancı petrol şirketleriyle ilişkiler geliştirilmekte, diğer yandan da ülke içerisinde bölücü akımlar ve darbecilerle baş edilmesi gerekmektedir. Aliyev, bu zor koşullar altında, kendi yönetim anlayışı çerçevesinde Azerbaycan dış politikasını şekillendirmeye başlamıştır.

Haydar Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri büyük bir aşama kaydetmiştir. İki ülke arasında siyasi anlamda ilişkiler sürekli ziyaretlerle ilerletilmeye çalışılırken, Aliyev'le Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasında sıkı dostluk da bu ilişkiyi daha da pekiştirmiştir. Haydar Aliyev iktidara geldiği ilk dönemde Türkiye ile temaslarda bir soğukluk yaşanmıştır. Ama bu çok uzun sürmemiştir ve Aliyev'in bunu Rusya'yı rahatlatma ve bu ülkeden kendisine yönelebilecek tehditleri azaltma amacıyla yaptığı iddia edilmiştir. Aliyev döneminde Azerbaycan, yüzünü Batı'ya çevirse de, komşularıyla ilişkilerini de sorunsuz biçimde yürütmeye çalışmıştır. Türkiye ile olan münasebetlerde Aliyev iktidarı döneminde büyük mesafe kat edilerek, birçok alanda ilerleme gerçekleşmiştir. İç siyasette ekonomik ve demokratik gelişmeler kazanan H. Aliyev iktidarının dış siyasette de çok kutuplu ortamda denge kurma girişiminde başarılı olduğu ve dünyanın büyük devletlerinin, nüfuzlu teşkilatlarının dikkatini ülkeye yöneltmek, faydalı işbirliğine gidilmesine zemin yaratan bir politika izlediği söylenebilir. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte siyasi istikrara kavuşan Azerbaycan, ekonomik açıdan zor durumdan

çıkmayı başarmış ve dünya çapında petrol üretimi yapan bir ülkeye dönüşme yolunda mesafe almaya başlamıştır. 1994 yılında yapılan Asrın Antlaşması'nın ardından, ülkenin özellikle enerji sektörüne yabancı sermaye yatırımları başarılı şekilde devam etmiştir. Ülke başkanlığına gelmesinin ardından bölgede aktif dış siyaset yürütmeye başlayan Aliyev, Rusya ile Batı arasında denge siyaseti yürüterek daha verimli iç ve dış politika yürütülmesi açısından bölgede istikrarın korunmasını sağlamıştır. Böylece devletin elinde en büyük ve tek koz olan Azerbaycan doğal kaynaklarının ülke çıkarları doğrultusunda kullanılması için fırsat elde edilmiştir. Nitekim Azerbaycan çok geçmeden dünyanın önde gelen şirketleri ile imzalanan "Asrın Antlaşması"yla Hazar enerji kaynaklarını tüm dünyaya tanıtarak ve daha da önemlisi kendisinin gerçekten bağımsız bir devlet olduğunu ve doğal kaynaklarını istediği doğrultuda kullanabileceğini göstererek, Batı devletlerinin ilgisini kendine çekmeyi başarmıştır. Aliyev'in yürüttüğü enerji politikası devletin dış politikasının güçlenmesinde ve liberal ekonomiye geçiş döneminde ülkeye gerekli mali kaynağın temin edilmesinde çok önemli rol oynamıştır. "Asrın Antlaşması" imzalandıktan sonra ülkenin Batı için önemi bir hayli artmıştır.

Aliyev faktörünün belirleyici ve hâkim özelliği ile ilgili pek çok eleştirel yazı kaleme alınmış, olumlu ve olumsuz değerlendirmeler yapılmıştır. Kamuoyunda Aliyev iktidarına yönelik pozitif görüşlerle beraber, eleştirel bakışlar da mevcuttur. Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı ile birlikte ülkede uluslararası yatırım ortamının geliştiğini, üretim düzeyi ve göreceli gelişmiş refah düzeyinin arttığı fikrini savunan kesimle beraber, Aliyev iktidarı ile birlikte rejimin otoriterleştiğini, ülkede sansür, muhalefete yönelik baskı, rüşvet gibi olayların yaygınlaştığını, Aliyev döneminde ülkede demokrasi eksikliğinin mevcut olduğunu, hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığını savunanlar da var. Aliyev döneminde yapılan seçimler de eleştirilen konular arasındadır. Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan'da yapılan parlamento seçimlerinde Aliyev'in başkanlığını yaptığı "Yeni Azerbaycan Partisi"nin seçimlerden yüksek oy oranıyla birinci sırada yer alması sebebiyle, yapılan seçimler pek çok açıdan eleştirilmiş ve Azerbaycan'da demokratikleşme konusunda daha çok adımın atılması gerektiği vurgulanmıştır. Aliyev iktidarı hakkında ortaya atılan tezler farklı şekilde yorumlanmaktadır.

Karadeniz Araştırmaları Dergisinde yer alan "Azerbaycan'da Genel Seçimler" başlıklı makalesinde, Azerbaycan'da yarı otoriter rejimin oluştuğunu söyleyen Kamil Ağacan'a göre, Aliyev yönetimi muhalefetin söz, yayın, toplanma ve örgütlenme gibi siyasal

hürriyetlerini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Kimisine göre Aliyev'i önemli hale getiren etken "karizmatik kişiliği", uzun süreli siyasi deneyimi, uluslararası ve ülke içi dengeleri iyi bilme yeteneğine sahip olmasıysa eğer, kimisi de Azerbaycan'ın Aliyev öncülüğünde gerçekleştirdiği ekonomik dönüşümün, ülkenin petrol rezervleri ve imkânları düşünüldüğünde kaçınılmaz olarak ortaya çıkabilecek bir gelişme sayılabileceği fikrini savunmaktadır. Aliyev iktidarının şekillenmesinde belirleyici olan diğer bir etkense, önceki iki cumhurbaşkanının ülke sorunları karşısında güçlü bir liderlik sergileyememiş olmalarıdır. Ülke içi istikrarsızlık ve darbe girişimleri, savaş koşulları altında şekillenen iktidar, siyasal rejimin iyice otoriter bir görünüm kazanmasına hizmet etmiş ve bu durum güçlü bir başkanlık rejimi altında devlet istikrarının sağlanmasını güçlendirmiştir. Bütün pozitif ve negatif yönleri dikkate alınarak yapılacak bir değerlendirmede Aliyev iktidarının Azerbaycan'da siyasî istikrarın sağlanmasında önemli faktörlerden birisi olduğunu söylemek gerekir. Bu bir gerçektir ki, Haydar Aliyev ülkesinin sosyo-ekonomik ve politik dönüşümünde ve uluslararası sistemle bütünleşmesinde kilit bir simge olarak, vefatından sonra da varlığını sürdürmektedir. Aliyev dönemiyle ilgili yapılan değerlendirmeler arasında, bazı benzer yönleri sahip olması bakımından «Türkiye'de Atatürk, Azerbaycan'da Aliyev» eşleşmesinin yapılması da yer almaktadır. Bazı kesimler Haydar Aliyev yönetimi döneminde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin arzulan potansiyelin altında seyrettiği fikrini savunmaktadırlar. Lakin bütün bunların o dönemdeki yönetimlerden, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinden rahatsız olan büyük güçlerin baskılarından ve diğer objektif nedenlerden kaynaklandığı da kabul edilmektedir.

Azerbaycan'ın halen çözüme kavuşturulmayı bekleyen Dağlık Karabağ sorunu topraklarının yaklaşık % 20'sinin Ermenistan tarafından işgali, zorunlu göçler ve insan hakları ihlalleri ile akıllarda kalmıştır. 1988'de Ermenilerin Karabağ Özerk Bölgesinin Ermenistan'a birleştirilmesi istekleri ile başlayan sıcak çatışmalar zamanla savaşa dönüşmüş ve 1993 yılına kadar devam etmiştir. Uluslararası güçlerin devreye girmesiyle savaş 1994 yılında bir ateşkes ile durdurulmuştur. Fakat Ateşkes sürecine rağmen günü bu gün de, ateşkes Ermenistan tarafından sık-sık ihlal edilmektedir. Hedefleri "Büyük Ermenistan" kurmak olan Ermeniler 1988 yılından itibaren Dağlık Karabağ'ı işgal etme girişimlerinde bulunmuş 1992 – 1993 yılları arasında Azerbaycan'a ait Yukarı Karabağ bölgesini ve çevresindeki yedi ilçeyi işgal etmişler.

Türkiye Karabağ savaşı konusunda pasif ve yumuşak politika izlemiştir. Türkiye, Karabağ savaşında Rusya'nın Ermenistan'a gösterdiği yardımı, Azerbaycan'a göstermemiştir. Ankara 1993 yılları başlarında devamlı "Azerbaycan'da dünya ile hareket edeceğiz", "Türkiye'nin tek taraflı müdahalesi söz konusu değildir" şeklinde beyanlar yapmıştır. Tüm bunlara rağmen, Türkiye'nin bu savaşta Azerbaycan'a yardım etmediği söylenemez. Sadece Türkiye, tek taraflı müdahale etmekten kaçınmıştır. Sorunu NATO Konseyinin gündemine götüren Türkiye savaşın durdurulmasını ve sorunun çözümünü uluslararası örgütlerde görmüştür. Türkiye'nin aktif girişmeleri ile AGİT Helsinki zirvesinde Dağlık Karabağ'da barışın sağlanması için uluslararası Minsk Konferansı yapılması ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 11 ülkeden oluşan Minsk Grubu oluşturulmasını sağlamıştır.

Tarihi, kültürel, dinsel, dilsel vb. ortaklıklar iki ülkeyi duygusal olarak birbirine bağlamasına rağmen hem uluslararası aktörlerin müdahaleleri hem de Azerbaycan'da değişen iktidarların farklı politik görüşleri nedeniyle ikili münasebetler değişken ve inişli-çıkışlı bir özellik göstermiştir. Osmanlı döneminde, Safevi Osmanlı çatışmaları iki toplum arasında kopukluklara neden olmuşsa da, bu gerginlik daha çok devletler düzeyinde yaşanmış, ciddi bir toplumlararası gerilime yol açmamıştır. 1995 yılında Aliyev'e karşı düzenlenen darbenin içinde bazı türk vatandaşlarının isimlerinin bulunsa da, Demirel'in darbe girişimini önceden Aliyev'e haber vermesiyle sorun atlatılmıştır. Yakın tarihe bakıldığında iki devlet arasındaki ilişkilerin bazen çok iyi geliştiğini, bazen de onların dışında gelişen olaylar nedeniyle aksadığı görülmektedir. 2008–2009 yıllarında da Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin gerilime sebep olan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye ile Ermenistan arasında protokollerin imzalanması, sınır kapılarının açılmasına dair söylentiler, bayrak krizleri gibi birtakım tatsız olaylar yaşansa da tüm bunlar sadece iki ülke ilişkilerinde geçici soğukluk yaratmıştır.

Türkiye-Ermenistan açılımı hakkında değişik tanımlamalar yapılmıştır. Kimisi, "Ermeni Açılımı" sayesinde Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununa ilişkin Ermenistan üzerindeki baskıları artırma şansı yakalayacağı, sorunun çözümüne ve Kafkaslarda kalıcı bir barışa daha büyük fayda sağlayabileceği fikrini savunmuş. Kimisi ise Türkiye'nin Azerbaycan'ın rızası olmadan Ermenistan'la sınır kapısını açmasını "ihnet" olarak kabullenmiştir. Aynı zamanda bu mesele, "Karabağ iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinde koşul olmaktan çıkarılmıştır" şeklindeki çeşitli spekülasyonları da doğurmuştur. Çok az kişi, bu gelişmeyi olumlu olarak görse de Azerbaycan'da geniş

kesim bu sürece derin kuşku ve rahatsızlıkla yanaşmıştır. Türkiye kamuoyunda da “sınır kapısı açılımasının ticari bakımdan Türkiye’ye hiçbir faydası yoktur, bu daha çok Ermenistan’ın yararına atılan bir adımdır” şeklindeki söylentiler gibi, farklı şekilde tepkiler ortaya çıkmıştır. Bir taraftan bakıldığında, Türkiye içinde bazı çevreler Ermenistan’la olan ilişkileri, demokratikleşmenin ve devletin milliyetçi eğilimlerinden arınmanın bir göstergesi gibi tanımlamakta. Diğer taraftan bakıldığında, Ermenistan ile olan ilişkiler, Ankara’nın ABD ve AB ile olan ilişkilerini etkilemektedir. Nitekim Batı, Türkiye’nin Ermenistan ile olan ilişkilerinin normalleştirilmesini istemektedir. Ankara-Erivan ilişkileri Türkiye’nin iç politikası açısından önemli bir konuma sahiptir. Demokratikleşmenin göstergelerinden biri olarak sunulmasının yanı sıra, bu ilişkiler Türk toplumundaki milliyetçi duyguları da etkilemektedir. Nitekim Türkiye-Ermenistan arasındaki gelişmeler bazı milliyetçi grupların tepkisini çekmiş, kamuoyunda Azerbaycan’a yönelik duyarlılıkta ciddi artış gözlemlenmiştir.

Haydar Aliyev yönetimini kapsayan 1993–2003 yıllarında Azerbaycan diğer ülkelerle aktif bir işbirliği içinde olmakla beraber, Türkiye’yle münasebetlerin daha da gelişmesi ve stratejik ortaklığın derinleşmesi için yoğun bir politika izlemiştir. Aliyev döneminde her iki ülke arasındaki ilişkiler bölgesel faktörler dikkate alınarak geliştirilmiştir. BTC petrol boru hattı ve BTE doğal gaz boru hattı projeleri de bu ilişkilerin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler zamanla geliştirilerek, bu gün gelinen noktada Azerbaycan-Türkiye stratejik ortaklığı öngören anlaşmaların imzalanmasına kadar varmıştır. Tarih boyu yaşanan çeşitli zorluklar iki ülke arasındaki ilişkilerin istenilen düzeye ulaşmasını engellemiştir. Rusya’nın Azerbaycan üzerindeki bitmeyen kontrol arzusu, bölgedeki uluslararası güç müdahalesi Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin olgunlaşmasını engelleyen gelişmeler zaman-zaman yaşansa da, tüm bu olumsuz faktörlerin etkisini azaltmak için her iki devlet bir birine sıkı kardeş bağlarıyla bağlanmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye’nin Dağlık Karabağ sorunda sessiz kalmasının mümkün olmadığını tekrar-tekrar belirtmesi “Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden sınır kapıları açılmaz” ifadesini kullanması Türkiye’nin Azerbaycan’a ne kadar önem verdiğini göstermektedir. İster Dış İşleri bakanı Ahmet Davutoğlu’nun, isterse de Başbakanın Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmalarında bile bu konuya değinmesi Karabağ Savaşı’nda Türkiye’nin Azerbaycan’ı her zaman desteklediğini bir daha ortaya koymaktadır. Bu gün artık Azerbaycan’la Türkiye

arasındaki işbirlikleri her alanı kapsamaktadır. Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasından bu yana geçen 22 yılı aşkın süreye göz attığımızda, iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli aşamalar kat ettiği söylenebilir. İki ülke arasında ilişkiler, ekonomi ve ticaretin yanı sıra, eğitim ve kültür alanında da gelişmiştir. Bu gün önemli sayıda Azeri öğrenci Türk okullarında öğrenim görmekte, aynı zamanda Türk öğrenciler de Azerbaycan'da eğitim görmektedir. 2011, 2012 yıllarında Türkiye Azerbaycan Yüksek Düzeyli Strateji İşbirliği Konseyinin toplantısının düzenlenmesiyle iki ülke arasında hemen hemen her alanda işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Günümüzde Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları 6,5 milyar dolar tutarındadır. Azerbaycan'ın Türkiyedeki sermayeleri ise 5 milyar dolardan fazladır. Bu gün artık Türkiye ve Azerbaycan 5 milyar dolarlık petrol imalı fabrikası, 7 milyar dolarlık TANAP projesi gibi dev projelerle işbirliği yapmaktadır. Bunun yanı sıra BTC, BTE gibi boru hatları ve Bakü-Tiflis Kars gibi projelerin gerçekleşmesi de iki ülke arasındaki ilişkileri pekiştirmektedir.

Sonuç olarak, Aliyev döneminde dengeli bir dış politika yürüten Azerbaycan 1993–2003 yıllarında diğer ülkelerle de aktif bir işbirliği içinde olsa da, Türkiye'yle münasebetlerin gelişmesi ve stratejik ortaklığın derinleşmesi için yoğun bir politika izlemiştir. Bugün bağımsızlığın 21 yılını geride bırakan ve ileriye doğru daha bir özgüvenle adım atan Azerbaycan mevcuttur. Ülke 25 Ocak 2001'de Avrupa Konseyi'ne üye kabul edilmiş, Azerbaycan BM'in Güvenlik Konseyi'ne 2012–2013 yıllar için daimi olmayan üye seçilmiş, birçok gelişmiş ülkeyle petrol endüstrisinde işbirliği varılmıştır. Ben son olarak Atatürk ve Aliyev'in iki kardeş ülke: Azerbaycan-Türkiye arasındaki bağın derinliğini anlatan söylemlerini hatırlatmak isterdim.

M.K. Atatürk: "Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kederi bizim kederimizdir".

H. Aliyev: "Azerbaycan –Türkiye, bir millet iki devlet".

Kaynakça:

Kitaplar:

1. ABDULLAYEV, Mahir. **Türkiye-Azerbaycan Alakaları**. Bakü. Mütercim Yayınları. 1998
2. ADIGÜZEL, Hüseyin. **Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı**. İstanbul. İleri yayınları. 2007
3. ARAFAT, Mohammad. **Türkiye ve Komşuları**. 1.b. Ankara. Nobel Yayın Dağıtım. 2009
4. ASLANLI, Araz, İlham HESENOV, **Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993–2001)**. Ankara. Platin yayınları. 2005
5. AYDIN, Mustafa. Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (1980–2001). **Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler**. Editör Baskın ORAN. 2. C. İletişim Yayınları. 2006
6. **Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 10 yılına hesr olunmuş ilmi-praktiki konferans**. Bakü. 2002
7. **Azerbaycan Türkiye alakaları son 20 yılda: uğurlar ve imkânlar (makaleler toplusu)**. Bakü. 2011
8. **Azerbaycan Türkiye bir millet iki devlet Vahid Diaspora**. Bakü. Çaşioğlu yayınları 2007
9. **Azerbaycan Türkiye: Dostluk, Kardeşlik, Strateji Emektaşlık**. Bakü. 1997
10. **BİLGE SÖYLEŞİ – 1 Türkiye Azerbaycan İlişkileri**. BİLGESAM YAYINLARI. 2009
11. CAHANGİRLİ, Hacı Cahangir. **Azerbaycan Türkiye (Haydar Aliyev, Süleyman Demirel, İhsan Doğramac hakkında)**. Bakü. Çaşioğlu yayınları. 2004
12. CAHANGİRLİ, Hacı Cahangir. **Müasir Devirde Azerbaycan Türkiye münasebetleri**. Bakü. Araz yayınları. 2006
13. CEMİLLİ, Elnur. **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**. İstanbul. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 2007

14. DİKKAYA, Mehmet. **Orta Asya ve Kafkasya Dönüşüm Süreci ve Uluslararası Ekonomi Politik.** İstanbul. Beta yayınevi. 2009
15. DİNÇER Osman Bahadır, Habibe ÖZDAL, Hacali NECEFOĞLU (ed.) **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası.** Uluslararası IV Türk Dış Politikası Sempozyumu tebliğleri. Ankara. USAK. 2010
16. İAV. **Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi konferansı.** İstanbul. 1996
17. İTO. **Azerbaycan Ülke Etüdü.** İstanbul. 2002
18. İTO. **Azerbaycan Ülke Profili Mevzuat ve Türk Girişimcileri.** İstanbul. 1997
19. İYİKAN, Necati (Ed.). **Orta Asya Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991–2010.** İstanbul. Hiperlink Yayınları. 2011
20. KALAFAT, Yaşar, Araz ASLANLI. 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, **Türkiye-Azerbaycan İlişkileri.** Editör. İdris Bal. Ankara. Ankara Global Araştırmalar Merkezi. 2006
21. KASIM, Kamer. **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya.** Ankara. USAK yayınları. 2009
22. KASIMOV, Musa. **Azerbaycan Türkiye Diplomatik Siyasi Münasebetler: April 1920. yıl Dekabr 1922. yıl.** Bakü. Mütercim yayınları. 1998
23. NESİBOV, Elşen. **ABD ve Türkiye'nin Kafkas Geosiyasi Regionunda Strateji maraqları ve Azerbaycan Respublikası.** Bakü. Çırac yayınları. 2006
24. OĞUZ, Cem. **Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü.** 1.b. Ankara. 2010
25. QAFAROV, Vasif. **Türkiye Rusya münasebetlerinde Azerbaycan meselesi 1917–1922.** Bakü. Azerneşr. 2011
26. SEFEROV, Perviz. **Azerbaycan Respublikası Rusya, İran ve Türkiye'nin geosiyasi maraqlarında.** Bakü. 2011
27. SÖNMEZOĞLU, Faruk (der.) **Türk Dış Politikasının Analizi.** 3.b. İstanbul. Der Yayınları. 2004
28. SÖNMEZOĞLU, Faruk. **II Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk Dış Politikası,** İstanbul. Der Yayınları. 2006
29. TİKA. **Azerbaycan Ülke Raporu.** Ankara. 1996
30. **Türkiye'nin Azerbaycan'ın müsteqilliyini tanınması tarihinden (matbuat haberleri).** Bakü. 2005

31. ÜLKÜ, İrfan. **Kızıl Yıldızdan Hilale Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı.** İstanbul. Otopsi Yayınları. 2004
32. YENİGÜN, Cüneyt ve Ertan EFEGİL (der.) **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası.** 1.b. Ankara. Nobel Yayın Dağıtım. 2010
33. YEŞİLOT, Okan. **Ateş Çemberinde Azerbaycan.** İstanbul. Yeditepe yayım evi. 2010
34. ZENGİN, Eyüp. **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan.** İstanbul. İTO Yayınları. 2010

Sürelili Yayınlar:

35. ALPARGU, Mehmet. Güvenlik Boyutunda Türkiye - Azerbaycan İlişkileri. **Stratejik Araştırmalar Dergisi.** Y.2. S.3 (Şubat 2004) ss. 1–18
36. ASKER, Ali. Ermeni Açılımı sonrası Türkiye Azerbaycan ilişkileri. **21. Yüzyıl Dergisi.** S.15 (Mart 2010) ss. 45–55
37. ASLANLI, Araz. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözüme Doğru mu?. **Stratejik Analiz Dergisi.** S.12 (Nisan 2001)
38. CAFERSOY, Nazim. Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey. **Stratejik Analiz Dergisi.** ASAM Yayınları. C.1. S.5 (Eylül 2000) ss. 31–40
39. DENİZHAN, Emrah. Türkiye'nin Kafkasya Ve Orta Asya Politikası Ve TİKA, **Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi.** C.2. S.1 (2010) ss. 17–23
40. DİKKAYA, Mehmet ve Âdem ÇAYLAK. Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Politik ve Ekonomik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar. **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi.** C.3. S.5 (2008) ss.131–157
41. EKŞİ, Muharrem. Ermenistan ve Azerbaycan'la İlişkiler Masaya Yatırıldı. **Anlayış Siyaset Ekonomi Toplum Dergisi.** S.74 (Temmuz 2009) ss. 84–85
42. HASANOĞLU, Mürteza. Kafkaslarda Son gelişmeler ve Türkiye-Azerbaycan ilişkileri. **Stratejik Düşünce Dergisi.** S.7 (Haziran 2010) ss. 55–57

43. MEMMEDOVA, Havva. Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev'in Diplomasi Yöntemi. **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, C.4. S.7 (2009) ss.163–192
44. ÖZKAN, Gökhan. Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri Ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları. **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Y.1. S.12 (2010) ss. 109–132
45. ÖZKAN, Gökhan. Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği. **Gazi Akademik Bakış Dergisi**. C.4. S.7 (2010) ss. 17–40
46. ÖZTARSU, Mehmet Fatih. Dağlık Karabağ Sorunu'nda Barış Süreci. **Stratejik Düşünce Dergisi**. S.9 (Ağustos 2010) ss. 41–43
47. ÖZTARSU, Mehmet Fatih. Türkiye ve Azerbaycan Stratejik Ortaklığa giden yol. **Stratejik Düşünce Dergisi**. S.8 (Temmuz 2010) ss. 55–57
48. ŞİRİYEYEV, Zaur. 2010 Yılı'nın Diplomasi Trafikinde Dağlık Karabağa Çözüm Arayışları. **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, C.5. S.10. (2010) ss. 119–145
49. YILMAZ, Reha. Azerbaycan'ın Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi. **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**. S. 2 (2010) ss. 69–93
50. YILMAZ, Reha. Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem. **BİLGE STRATEJİ Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi**. C.1. S.2 (Nisan 2010) ss. 23–42

Rapor:

51. YILMAZ, Reha ve Elnur İsmayılov. Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu. BİLGESAM. **Rapor No37**. İstanbul 2011

Tezler:

52. HURÇ, Yakup. **Türkiye'nin Karabağ Politikası**. Yüksek Lisans Tezi. R887Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim dalı. Kahramanmaraş. 2008
53. KERİMOV, Bahadır. **Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993–2003)**. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı. İstanbul. 2007
54. SALMANLI, Zeynep. **1991 sonrası Türkiye Azerbaycan İlişkileri**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı. Ankara. 2007
55. VELİYEV, Cavid. **Azerbaycan Dış Politikasının Enerji Boyutu**. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı. Ankara. 2006

İnternet kaynakça:

56. ASLANLI, Araz. **Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikasında Doğal Kaynaklar**. 2011(Çevrimiçi)
<http://www.1news.com.tr/yazarlar/20111214015540632.html> (Erişim Tarihi: 13.10.2012)
57. ASLANLI, Araz. **Azerbaycan - Türkiye ilişkileri: nerede kalmıştık?** 2010 (Çevrimiçi) <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20100929010102253.html> (Erişim Tarihi: 09.12.2012)
58. ASLANLI, Araz. **Stratejik Ortaklıkla Protokoller Arasındaki Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**. 2011 (Çevrimiçi)
<http://www.1news.com.tr/yazarlar/20111028065816531.html> (Erişim Tarihi: 18.11.2012)
59. AYDIN, Mustafa. **Azerbaycan Türkiye-Ermenistan Anlaşmasının Neresinde?** 2009 (Çevrimiçi)

- http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313033r6785.Azerbaycan_Turkiye_Ermenistan_Anlasmasinin_Neresinde.pdf (Erişim Tarihi: 23.10.2012)
60. Bakü - Tiflis - Ceyhan Proje direktörlüğü. (Çevrimiçi)
<http://www.btc.com.tr/proje.html> (Erişim Tarihi: 06.12.2012)
61. **Баку и Анкара договорились по стоимости газа с месторождения "Шахдениз".** 2010 (Çevrimiçi)
<http://www.vestikavkaza.ru/news/ekonomika/gaz/14932.html> (Erişim Tarihi: 05.01.2013)
62. CAFERSOY, Nazim. **Azerbaycan Türkiye İlişkileri (1993–2000).** 2001 (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/yazdir200.html> (Erişim Tarihi: 28.01.2012)
63. DİKKAYA, Mehmet. **Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Küresel Ekonomiye Entegrasyonu.** <http://www.usakgundem.com/yorum/220/haydar-aliyev-d%C3%B6neminde-azerbaycanin-k%C3%BCresel-ekonomiye-entegrasyonu.html> (Erişim Tarihi:30.07.2012)
64. KILIÇ, Abdullah. **Türk Dış Politikası ve Azerbaycan İlişkileri.** 2010 (Çevrimiçi) <http://www.avrasyabir.org/2010/03/turk-dis-politikasi-ve-azerbaycan-iliskileri/> (Erişim Tarihi: 26.11.2012)
65. ÖZTARSU, Mehmet Fatih. **Türkiye ve Azerbaycan Askeri İlişkileri ve Bölge Politikalarına Etkileri.** 2009 (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/a1874.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2012)
66. ŞAMİLOĞLU, Famil. **Türkiye'nin Ermenistan Açılımı ve Azerbaycan.** 2009 (Çevrimiçi) <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1187> (Erişim Tarihi: 10.03.2012)
67. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. **Ülkelere göre Dış Ticaret.** 2012 (Çevrimiçi) <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CF> (Erişim Tarihi: 10.03.2012)
68. YILMAZ, Reha. **Karabağ Probleminde Astana Fiyaskosu: Azerbaycan Kendi Yolunu Çizmelidir.** 2010 (Çevrimiçi)
<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1600> (Erişim Tarihi: 11.09.2012)

Gazeteler:

69. **525-ci gazete.** Türkiye Azerbaycan kardeşliği bozulmazdır. 16.04.2010
70. **Cumhuriyet.** Müdahale tartışması. 21.05.1992
71. **Cumhuriyet.** Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin en büyük göstergesi. 26.06.2009
72. **Halk.** Azerbaycan-Türkiye: Diplomatik İlişkiler Tekrar Kuruldu. 15.01.1992
73. **Halk.** İlişkilerde Yeni Dönem. 28.01.1992
74. **Hürriyet.** Dev Azeri Ortaklığı. 25.10.2011
75. **Hürriyet.** Tek sistem iki hat. 10.02.2013
76. **Milliyet.** 7 milyar dolarlık imza. 27.06.2012
77. **Milliyet.** Azerbaycan'a Bayrak Notası. 22.10.2009
78. **Posta.** Erdoğan Azerbaycan'a gidiyor. 15.10.2012
79. **Sabah.** Azerbaycan ile yeniden. 01.07.2009
80. **Sabah.** Dış Politikada gaz Denklemleri. 17.02.2010
81. **Sabah.** Kardeş ülke 21 yaşında, 18.10.2012
82. **Türkiye.** Aliyev-Koçaryan Zirvesi Sonuçsuz. 17.07.1999
83. **Yeni Müsavat.** Türkiye İktidarı Geri Çekiliyor. 09.04.2009
84. **Zaman.** Türkiye –Azerbaycan ilişkileri ve Haydar Aliyev. 12.12.2011
85. **Zaman.** Türkiye Azerbaycan İlişkileri Kafkasya'da Güvenliğin teminatıdır. 30.06.2009